



ENERGIATUDATOSSÁGI ÉS KÖRNYEZETI NEVELÉS –

PROGRAMOK A MAGYAR FELSŐOKTATÁSBAN

PPKE SZENT II. JÁNOS PÁL PÁPA KUTATÓKÖZPONT
KERESZTÉNY PEDAGÓGIAI ÉS PSZICHOLÓGIAI KUTATÓCSOPORT



PÁZMÁNY

Pázmány Péter Katolikus Egyetem

1635

ENERGIATUDATOSSÁGI ÉS KÖRNYEZETI NEVELÉS –

PROGRAMOK A MAGYAR FELSŐKTATÁSBAN

Szerkesztette: Kozma Gábor és Szőke-Milinte Enikő

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Budapest, 2023



PÁZMÁNY

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
1635

Lektor:
Nemeskéri Zsolt
Pongrácz Attila
Zádori Iván

Nyelvi lektor:
Gyimesné Szekeres Ágnes

Tipográfia, tördelés, borító:
Kaltenecker-Takács Brigitta

A kiadvány a Magyar Energetikai és Közmű-szabályozási Hivatal támogatásával a JHFO/23-5/2022. sz. *Környezeti nevelés és fenntarthatóság – energiatudatossági és környezeti nevelési programok megvalósítása a magyar felsőoktatásban* projekt keretében készült.

ISBN: 978-963-308-455-7

Tartalomjegyzék

Kozma Gábor: Előszó	5
Kozma Gábor: Az átfogó nevelés kihívása – a pedagógusképzés felelősségéről	7
Horváth Mariann – Karainé Gombocz Orsolya – Kormos József – Szőke-Milinte Enikő: Fenntarthatóságra nevelés a pedagógusképzésben	40
Horváth Mariann – Karainé Gombocz Orsolya – Kormos József – Szőke-Milinte Enikő: A fenntarthatósággal és környezeti neveléssel kapcsolatos pedagógusattitűdök empirikus vizsgálata a Pázmány pedagógusképzésében.....	75
Kozma Gábor – Zádori Iván – Függs Zsolt: Környezeti nevelés és fenntarthatóság pilotképzések értékelése: Pázmány Péter Katolikus Egyetem és Pécsi Tudományegyetem.....	87
Pongrácz Attila – Nemeskéri Zsolt – Szilágyi Tamás: Környezeti nevelés és fenntarthatóság pilotképzések értékelése: Széchenyi István Egyetem és Gál Ferenc Egyetem.....	95
Rákosi Szabolcs – Petzné Dr. Tóth Szilvia – Reider József – Takács Miklós István – Dr. Vehrner Adél – Dr. Pongrácz Attila: Környezeti nevelés és fenntarthatóság a Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Pedagógiai, Humán- és Társadalomtudományi Kar képzéseiben	101
Válogatott bibliográfia a Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Pedagógiai, Humán- és Társadalomtudományi Karán a környezetpedagógia és fenntarthatóság-pedagógia témakörében megjelent publikációkból (2000–2022) Összeállította: Petzné dr. Tóth Szilvia – Kövecsesné dr. Gósi Viktória – Dr. Pongrácz Attila	115
Kozma Gábor – Nemeskéri Zsolt – Pongrácz Attila – Zádori Iván: Energiatudatossági és környezeti nevelési programok megvalósítása a magyar felsőoktatásban: egy pilotprogram értékelése és értelmezési keretei	122
Dr. Lampert Bálint – Csenger Lajosné dr. – Kövecsesné dr. Gósi Viktória – Petzné dr. Tóth Szilvia – dr. Halbritter András Albert: Környezeti attitűdök vizsgálata szigetközi tanulók körében.....	146
Melléklet: A kötet szerzői	159

Előszó

„Isten másokért teremtett bennünket.”
(Don Bosco)

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Szent II. János Pál Pápa Kutatóközpontjának Keresztény Pedagógiai és Pszichológiai Kutatócsoportja a Magyar Energetikai és Közmű-szabályozási Hivatal támogatásával teljesíthette a *Környezeti nevelés és fenntarthatóság – energiatudatossági és környezeti nevelési programok megvalósítása a magyar felsőoktatásban* című projektjét. Ebben jelentős magyar pedagógusképző műhelyekkel működött együtt, elsőként is a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Vitéz János Tanárképző Központjával, valamint a Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Karával és a győri Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Karával.

Kutatócsoportunk célja az volt, hogy a környezetnek, a természetnek, a teremtett világunk védelmének érdekében az átfogó ökológia megközelítésében tekintsünk bele a nevelés és a képzés feladataiba, és szakmai partnereink meghívásával tárgyaljuk is azok konkrét programjait.

A *Laudato si'* kezdetű enciklikában Ferenc pápa arra irányítja rá a figyelmünket, hogy az átfogó kulturális válságnak mély gyökerei vannak, és éppen a szokásokat és viselkedési módokat nem könnyű újrarajzolni, ehhez fel kell ismernünk a mostani környezeti válságnak az emberi gyökereit. Ezért Ferenc pápa az enciklika hatodik fejezetében a figyelmet a nevelés és a képzés átfogó szerepére irányította: kizárólag csak a nevelés eszközeivel érhetünk el átfogó hatást a társadalomban, hogy megszűnjön a tengerek és folyók, a földalatti készletek és források szennyezése, és véget érjenek a békétlenségek és háborúk, hogy megóvjuk világunkat.

Mi a feladatunk a pedagógusképzésben és a köznevelésben? Hogy a leendő pedagógusok és a már pályán lévők számára rögzítsük és adjuk át a környezeti nevelés mai kihívásaira válaszoló ismereteket. Alakítsuk ki a gyakorlati alkalmazás készségeit az olyan tárgykörökben, mint a természeti környezet tisztelete és megóvása, beleértve a természetes és a mesterséges anyagok ismeretét, az épített környezet alakítása, karbantartása, jó használata, aztán a berendezés, a fűtés és hűtés megoldásai, a világítás, az öltözködés, a háztartási munka, a szemétygyűjtés, az étkezés, a személyi higiéné, a közlekedés, az infokommunikáció, a szórakozás tudatos formáit. Feladatunk, hogy közös otthonunkkal törődjünk, fejlesszük az emberi kapcsolatokban az odafigyelés, a megértés, a szolidaritás és a segítség, a gondoskodás, a szeretetgyakorlatok készségeit.

Az Energiatudatossági és környezeti nevelés – programok a magyar felsőoktatásban című kötetünk betekintést ad a környezeti nevelés és fenntarthatóság körében a pedagógusképzés szempontjából tárgyalt egyes témakörökbe, az azok tanítására felkészítő oktatói tréningek és a pedagógusjelölteknek tartott próbatanítások tapasztalataiba. A tanulmányok szerzői a programban együttműködő pedagógiai műhelyek vezetői, illetve a képzéseket, kapcsolódó kutatásokat megvalósító szakmai közösségek tagjai. Ezért a munkáért köszönet illeti a PPKE BTK VJK munkaközösségét: dr. Szőke-Milinte Enikő intézetvezetőt (PPKE BTK VJTK) és munkatársait: Horváth Mariannt, Karainé dr. Gombocz Orsolyát, dr. Kormos Józsefet és Virághné Ratimovszky Kornéliát. Köszönettel tartozunk a környezeti nevelés ügyében való együttműködésért, az itt is bemutatott eredményekért dr. Pongrácz Attila dékánnak és munkatársainak a Széchenyi István Egyetemről, valamint a program koordinációjáért sokat tett dr. Nemeskéri Zsolt professzornak és dr. Zádori Iván dékánhelyettesnek és munkatársaiknak a Pécsi Tudományegyetemről.

Külön köszönöm a Pázmány Péter Katolikus Egyetem és a Szent II. János Pál Pápa Kutatóközpont vezetőinek, a pályázati koordinátoroknak, hogy biztosították és segítették a projekt megvalósítását. A Magyar Energetikai és Közmű-szabályozási Hivatal támogatása tette lehetővé, hogy ez a kutatási-képzési műhelymunka és az abban való összefogás a magyar pedagógusképzés, a nevelés társadalmilag kiemelkedően fontos ügye javára megvalósuljon. Partnereinkkel a folytatását is tervezzük mindennek, hiszen ez pedagógusi kötelességünk.

2023. január 20.

Dr. Kozma Gábor
kutatócsoport-vezető

Kozma Gábor

Az átfogó nevelés kihívása – a pedagógusképzés felelősségéről

A teremtett világ megőrzésének kihívásai a nevelésben

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Szent II. János Pál Pápa Kutatóközpont Keresztény Pedagógia és Pszichológia Kutatócsoportja (a továbbiakban: Kutatócsoport) a nevelés, az oktatás jelenkori társadalmi kihívásainak értelmezései során kiemelt témaként tárgyalja a teremtett világ őrzésére, tiszteletére, szeretetére irányuló nevelés helyzetét. A Kutatócsoport ennek során foglalkozik a pedagógusok képzésének és a köznevelésnek a feladataival, melyeknek – a pedagógia átfogó szerepének megfelelően – szét kell terjedniük az oktatás világából az élet minden területére.

A fejlődésben tartás, vagyis a nevelés nem kizárólagosan az iskola, hanem a társadalom minden intézményének, a vallásnak, a kultúrának és a családnak a feladata, amihez a megrendelést mindig az élet, a társadalom igénye adja.¹ Tehát a családokban, a közösségekben kell fejleszteni és a cselekedetekben kibontakoztatni azokat a készségeket, melyekre mind nagyobb szüksége van egy közjó iránt elkötelezett társadalomnak, hogy képes legyen megvédeni és utódainknak megőrizni a teremtett világot.

Az idők jeleire figyelve kell hatékonyabbá tenni ebben az értelemben a nevelést és az oktatást, merészen újragondolva a pedagógia szerepét – fogalmazták meg egy 2019-es budapesti piarista pedagógiai konferencián. Itt fejtette ki Pedro Aguado piarista generális azt, hogy a világot meg lehet változtatni, de ezt csakis az iskolából, a nevelésből kiindulva lehet elérni. Továbbá a nevelés irányát meg lehet változtatni, de ez csakis a tanároktól, a nevelőktől kiindulva valósulhat meg. Mindehhez oktatókra és nevelőkre van szükség, akik viszont csak a gyermekek révén változhatnak meg.² Ezért fogalmazom meg az átfogó ökológiára épülő átfogó nevelési szemlélet és program kialakításának fontosságát, javasolva annak alkalmazását.

A nevelés lehetőségeit tárgyalva az iskolai, családi nevelés kereteivel együtt kell értelmezni az önnevelésben lévő kötelezettségeket és lehetőségeket, amelyek kezdődhetnek – Kuminetz Géza megállapításával – a gyermek- és ifjúkorban, esetleg a felnőtt ember bármely életszakaszában, egy életen át tartva. A szabadságra, autonómiára lehetőséget adó egészséges önállóság csakis a kellő önnevelés eredménye lehet.³

Fontos a nevelő helyesen értett tekintélye, amely a katolikus felfogásban nem arra való, hogy dresszírozzon, keményen büntessen, mivel az kiöli az önbecsülést és a felelősségérzetet. A fő fegyelmező erő a nevelő személyisége (ezt Marczell Mihály a fennkölt személyiség léleksugárzásának nevezi), és amely leginkább gesztusokban, szemmozgásban, a beszéd hangsúlyozásában áll, de a legnagyobb szentek, nevelők már pusztán jelenlétükkel

¹ Szabó J. L., 2013, 79.

² Aguado, P., 2019.

³ Kuminetz G., 2021, 104–105.

is fegyelmeztek, neveltek – foglalja össze Kuminetz Géza.⁴ Lényeges a nevelővel közösen végzett tevékenység, a személyes példával alátámasztott nevelői hitelesség, ami a családban a szülővel, a köznevelésben a pedagógussal, az egyetemen az oktatóval együttes munkában, valamint – különösen a környezet védelmének dolgaiban – a család, az intézmény példát jelentő jó gyakorlataiban kap alátámasztást, ahogyan azt a továbbiakban visszatérően tárgyaljuk.

A környezetpedagógia és a fenntarthatóságpedagógia, az energiatudatossági és a környezeti nevelési programok tárgyalásában a katolikus bioetikai alapvetést követjük, ami szerint „nem minden megteendő, ami megtehető, ugyanakkor a bioetikán belül is meg kell hogy nyilvánuljanak az általános etikai princípiumok: a személy java, az igazságosság és legfőképp a szolidaritás”, ahogyan azt Németh Gábor összegzi *Bioetikai vázlatok* könyvében.⁵

A Kutatócsoport programja

A Keresztény Pedagógia és Pszichológia Kutatócsoport a nevelés nézőpontjából értelmezi a teremtett világunk védelmének az átfogó ökológia megközelítésében történő tárgyalását. Ennek során beletekint a környezeti nevelés feladataiba, és szakmai partnerei meghívásával tárgyalja is azok konkrét programjait a pedagógusképzésben. A programban értelmezni kellett, hogy a fenntarthatóságpedagógiával kiegészült környezetpedagógiát érintő társadalmi elvárások is jelentősen átalakultak a 21. század harmadik évtizedére, mert az előre már jelzett társadalmi válságok be is következtek, tehát nem az elkerülésük, hanem válságkezelés lett a cél.

Ennek alapvető okai között szerepel a nevelés nem kellő hatékonysága is, ami a problémák globális jellegére tekintettel nemcsak a nemzeti nevelési-oktatási rendszerekben, hanem globálisan mutatkozik. Mindez az utóbbi évtizedek tudományos és szakmai alapvetései, szisztematikusan felépített oktatási programjai és azoknak a civil szervezetek is bevonó gyakorlata ellenére jellemző, amelyek időben és eszközeikben a nemzetközi szervezetek minden törekvése ellenére sem váltak alkalmassá a hibás társadalmi szemlélet és a környezetet pusztító gyakorlat kiváltására. Molnár Blanka hazánkat érintően ki is emeli, hogy a környezeti nevelés csaknem teljesen elméleti síkon marad, az ismeretek formális, egyirányú átadásával, érzelmi megalapozás és személyes tapasztalat nélkül. Igaz, hogy a szerző mindezt a 2010-es évek elemzéseire hivatkozva teszi.⁶ Véleménye szerint kiutat ebből a reformpedagógiai irányzatok nyújtanak, amihez azonban meg kell jegyeznünk, hogy a reformpedagógia vélhetően itt olyan gyűjtőfogalom, amibe olyan új, hatékony pedagógiai módszerek is beletartozhatnak, amik nem a spiritiszta gyöke-

⁴ Kuminetz G., 2021, 111–112.

⁵ Németh G., 2018, 14.

⁶ Molnár B., 2022, 34.

rú antropozófiából eredeztethetőek.⁷ Ez lényeges, hiszen Molnár a *Környezeti nevelés és fenntarthatóság* kötet vonatkozó 2.7 fejezetének a *Reform- és alternatív pedagógiák a környezeti nevelésért* címet adja, és abban fontos összefoglalását nyújtja az UNESCO *Fenntartható fejlődési célok* dokumentumában megadott irányokra és kompetenciákra alapozó hazai alternatív pedagógiai programoknak is, mint például a Nahalka Istvánra hivatkozással említett konstruktív pedagógiának. Nahalka István ebben kifejtett elméleti munkássága mellett ki kell emelni Bábosik Istvánnak a konstruktív pedagógia gyakorlatára irányuló eredményeit is, amelyek a konstruktív életvezetést mint nevelési értéket határozzák meg, és bontják ki annak az értékszemléletnek megfelelően, hogy a moralitás és a szociális életképesség egysége elválaszthatatlan.⁸

Pálvölgyi Ferenc az erkölcsi nevelés új perspektíváját, az értékközpontú pedagógia korunk plurális társadalmában azonosítható szerepét és feladatait tárgyaló könyvében a konstruktív életvezetést úgy azonosítja, mint az egyénileg eredményes és társadalmilag hasznos életvitel megalapozását. Felveti, hogy ezekre az alapértékekre olyan pedagógiai koncepciót érdemes építeni, amely hatékonyan támogatja az értékközpontú nemzetnevelést és az értékközpontú európai polgár kiművelését.⁹

Az említettek alapján az alternatív pedagógiák közül a konstruktív pedagógiai szemlélet képes hatékony reflexiókkal járulni hozzá a környezeti neveléssel szembeni elvárásokra adható válaszokhoz, amikre a keresztény (katolikus) pedagógia pedig a globális nevelés rendszerének kiépítését tűzte ki célul – minden ember számára. A Szentatya által meghirdetett *Globális Nevelési Egyezmény* végigviteléhez javasolom az átfogó ökológiára épülő *átfogó nevelés* megnevezés és tevékenységi keret alkalmazását.

Molnár Blanka munkája arra a megállapításra épít (amit Varga Attila is alapvetésként rögzít), hogy a környezeti nevelés, a fenntarthatóságra nevelés mindig is a pedagógiai megújítás „élharcosa” volt,¹⁰ valamint említi azt a gyakran hangoztatott tételt is, hogy a fenntarthatóságra nevelés a 21. század oktatásának nemcsak fontos pontja, hanem ez maga a napirend.¹¹ Mindez számunkra is lényeges a továbbiak megalapozásában.

A prognosztizáltnál előbb és intenzívebben bekövetkezett ökológiai katasztrófák hatásai komplex módon nyilvánulnak meg, a már visszafordíthatatlannak tűnő környezeti hatások háborúkká fokozódó társadalmi feszültségeket, kezelhetetlen energia-, gazdasági, egészségügyi és szociális kríziseket eredményeznek. Ez a helyzet irányítja rá a figyelmet arra, hogy a problémák legátfogóbb kezelése szükséges, amihez a globális társadalomnak – és abban minden embernek – a teremtett világgal megsértett viszonyát kell rendeznie. Török Csaba emeli ki a *Laudato si'* enciklika ismertetése során, hogy a fejlemények „...még inkább sürgetővé tették, hogy a kereszténység visszanyúljon saját

⁷ A reformpedagógiai irányzatok gyökereivel és ebből fakadó helyzetükkel – beleértve kétségtelen módszertani eredményeiket – is foglalkozik a jelen tanulmány *A fenntarthatóságra nevelés körképe és az átfogó nevelés globalitása* című fejezetben.

⁸ Bábosik I., 2020, 14.

⁹ Pálvölgyi F., 2014, 13–14.

¹⁰ Molnár B., 2022, 36.

¹¹ Molnár B., 2022, 33.

lelki s szellemi forrásaihoz, és ne csupán a partvonalról szemlélje a történéseket, néha szlogenszerű javaslatokat is elsütve, hanem váljon aktív szereplővé és inspirációs forrássá a mai világban, ahol oly sok ember érzi át a természet iránti szeretet, felelősség, óvás és gondoskodás alapvető morális kötelezettségének a súlyát... A környezet védelme éppen az a terep, ahol a teremtett világnak és az embernek újra találkoznia kell, lévén hogy az ember is része a „közös otthonnak” – márpedig az ökológia szó pontosan a görög *oikosz*, lakás, otthon kifejezésből származik.”¹²

Még 2008-ban, tehát éppen tizenöt éve bocsátotta ki a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia a *Felelősségünk a teremtett világért* című körlevelét, ami kifejti, hogy az éghajlatváltozás a globális igazságosság problémájához is tartozik. A körlevél az embernek a teremtett világgal való kapcsolatát vizsgálja és a keresztény hagyomány, valamint az Egyház tanítása alapján a felelős cselekvés alapjaira és kulcspontjaira kíván rámutatni. Ennek értelmében egy olyan gazdaságetikai modellt mutat be, amely a teremtett világot a közjó részeként szemléli és így megőrzését nem kizárólag a piaci elvek alapján látja biztosítottnak.¹³ A körlevél 7. pontja tárgyalja a teremtett világ védelmét szolgáló lelkipásztori megfontolásokat is, amelyek szerint a hiteles Krisztus-követésnek a teremtett világ értékeivel való egyéni és közösségi kapcsolatainkban konkrétan is meg kell mutatkoznia. A dokumentum 4. pontja rögzíti, hogy az előttünk álló kihívás jelentős, de értékeken alapuló cselekvésünk és önmérséklésünk által a helyzet pozitívan befolyásolható.¹⁴ Ez mára odáig jutott, hogy a *Laudato si'* (Áldott légy) kezdetű enciklika által elindított folyamat eredményeként az új célokhoz szükséges új kompetenciákat fejlesztő *Globális Nevelési Egyezmény* körvonalazódott.

Pálvölgyi Ferenc felhívja a figyelmet arra, hogy Hársing László 1999-ben rögzítette a túlélés etikájának három koncepcióját. Ezek az erkölcsi megújítás három forгатókönyvét képezik a környezetkárosodás miatti globális krízis értékviságából való kijutáshoz. Mindegyik arra keres választ, hogy mit cselekedjünk másképpen, mint korábban tettük, amihez a konstruktív értékrenddel harmonizáló centrális értékeket keresnek – alapítja meg Pálvölgyi.¹⁵

A három szcenárió közül az első László Ervin magyar származású jövőkutatóé, aki 1977-ben azt vetette fel, hogy csökkenteni kell az önzés és a haszonelvűség dominanciáját és növelni kell a szolidaritás eszméjének jelentőségét. László Ervin a világvallások és a nem vallásos világnézetek értékeit vizsgálva állapította meg, hogy a legfontosabb a messiási szellem, amely a zsidó vallásban megalapozódik, a kereszténységben egyetemessé válik. Ez akár minta is lehet az emberiség túlélésére. Ehhez a többi világvallásban (iszlám, hinduizmus, buddhizmus, kínai univerzizmus) szintén azonosíthatóak az emberi szolidaritást és felelősségvállalást erősítő elemek, azzal, hogy a világvallásoknak kölcsönösen el kell fogadniuk az egymás iránti tisztelet és szolidaritás értékeit.

¹² Török Cs., 2015.

¹³ MKPK, 2008, 15.

¹⁴ MKPK, 2008, 14.

¹⁵ Pálvölgyi F., 2014, 88–90.

A második forгатókönyv Szent II. János Pál pápa *Átlépni a remény küszöbén* címmel magyarul 1995-ben megjelent interjúkötetéből indul ki. Ebben a problémák valóban célravezető megoldásaként a világ újraevangelizálása fogalmazódik meg, kiindulva a keresztény erkölcsi normák egyetemességéből és az azokból fakadó egyéni és társadalmi értékek hasznosságából: a keresztény erkölcs normáit nemcsak a Krisztus-hívők, hanem az egész világ kapta értékes örökségül. (Ehhez megjegyzem, hogy Kuminetz Géza hívja fel a figyelmet Halasy-Nagy József kijelentésére, ami szerint „végzetes hiányhoz vezet, ha nem osztjuk meg az integrális (holisztikus) vallási-világnézeti látásmódot, amit a kereszténység hozott az emberiség számára, akkor összességében mégis súlyos visszafejlődés következik be az emberiség életében.”)¹⁶

A harmadik forгатókönyv szerint Hans Küng német moráleteológus, filozófus és szociológus a világvallások erkölcsi tanításának 1995-ben végzett elemzése alapján a posztmodern világhelyzetben „morális paradigmaváltás” szükséges, ami nem értékvesztéssel, hanem értékátalakulással jár. Ezt a pozitív változást Küng szerint a planetáris felelősség kialakulása hozza le, amelynek a harmadik évezred legfontosabb etikai célkitűzésének kell lennie. Ennek során a sikeretikát (a cél szentesíti az eszközt) felelősségetikává kell alakítani, amivel az etika már nem szellemi kedvtelés, hanem a legteljesebb közüggé válik.

Pálvölgyi szerint a három forгатókönyvben közös az erkölcsi fejlesztés szükségessége és a felelősség kérdésének középpontba állítása. Mindennek pedagógiai reflexiója a pedagógia és a kapcsolódó humán tudományok feladatát emeli ki az erkölcsi érzék (lelkiismeret), vagyis az erkölcsi intelligencia (MQ) helyes nevelése terén.¹⁷ Pálvölgyi szerint „lehetséges egy közös pedagógiai értékrendszer felállítása, mely kielégíti a korszerű nevelés egyéni és társadalmi igényeit, ugyanakkor nem ellentétes egyetlen konstruktív értéken alapuló világnézettel sem.”¹⁸ A pedagógiai alapértékek megfogalmazása érdekében három imperatívusként megfogalmazott „természetes erkölcsi törvény” rendszerét fejt ki: „Védd az ember életét és méltóságát!”, „Védd az ember környezetét és közösségeit!”, „Védd az ember alkotásait és javait!”. Az (egyébként elhagyhatatlan) imperatívuszok miatt ezek pedagógiai használatához Pálvölgyi szerint is még jelentős munka szükséges. Továbbá azt is tudni kell, hogy a 2014-ben megfogalmazott „természetes erkölcsi törvények” még nem emelik ki az embernek a teremtett világhoz, a teremtéshez való felelősségét.

Itt kell megjegyezni, hogy Pálvölgyi Ferencnek ez a lényegre törő összegzése 2014-ben jelent meg, vagyis éppen a *Laudato si'* enciklika kibocsátását megelőző évben, így ezen enciklika átfogó ökológiai üzeneteinek és nevelési célkitűzéseinek, valamint azoknak a jelenlegi globális krízisben szükséges szerepének értelmezése most lesz hozzákapcsolható Pálvölgyi rendszeréhez. Mindez kiemeli Pálvölgyi Ferenc – sajnálatosan lezárult – munkásságának eredményeit, hiszen megállapításait, javaslatait a fejlemények visszaigazolják.

Napjainkra a környezeti nevelés középpontjába az átfogó ökológia került mint a fenntartható fejlődés új koncepciója, amely Ferenc pápa 2015-ben kibocsátott *Laudato si'*

¹⁶ Kuminetz G., 2020, 35.

¹⁷ Pálvölgyi F., 2014, 90.

¹⁸ Pálvölgyi F., 2014, 93.

(Áldott légy) kezdetű enciklikájában¹⁹ kifejtettek szerint a tudományos és spirituális alapokra egyaránt épít.²⁰ A környezeti nevelés társadalmi szerepének, feladatainak legátfogóbb értelmezése, egyúttal a nevelés mibenlétének legmélyebb értelmezése érdekében a továbbiakban a teremtésvédelem összetevőit és a nevelésnek a teremtésvédelemből adódó feladatait értelmezzük, Kutatócsoportunk keresztény pedagógiai küldetésének megfelelően. A *Laudato si'* enciklika Assisi Szent Ferenc *Naphimnuszának* szavaival kezdődik, akit Szent II. János Pál pápa 1979-ben az ökológia művelőinek védőszentjévé nyilvánított.

A Kutatócsoport 2022–2023-ban valósította meg a *Környezeti nevelés és fenntarthatóság – energiatudatosági és környezeti nevelési programok megvalósítása a magyar felsőoktatásban* című projektet a Magyar Energetikai és Közmű-szabályozási Hivatal támogatásával. A projekt munkájába a Kutatócsoport bevonta a PPKE BTK Vitéz János Tanárképző Központ oktatóit, hallgatóit.

A Kutatócsoport ebben a témában interdiszciplináris együttműködésben áll a PPKE más kutatócsoportjaival, főként a Szent II. János Pál Pápa Kutatóközpont Teremtésvédelmi Kutatóintézetével. Ez a Kutatóintézet 2023 januárjában a PPKE BTK Hittudományi Karán *A teremtés igazsága – A teremtésvédelem kötelezettsége* címmel tartott konferencián is tárgyalta a *Laudato si'* enciklikának azt az alapvetését, ami szerint tudatformálásra, ökológiai megtérésre van szükség. A konferencián Nobilis Márió fejtette ki,²¹ hogy az Egyháznak utat kell mutatnia abban, hogy magunk miként változzunk meg, aminek érdekében azért foglalkozik a teremtésvédelem kérdéseivel, mert a környezet romlása nagy probléma a világ számára, mely világban az Egyház jelenléte folytatása Krisztus cselekvő jelenlétének.

Kutatócsoportunk a környezeti nevelés és fenntarthatóság témájában együttműködik a Pécsi Tudományegyetem és a Széchenyi István Egyetem neveléstudományi és pedagógusképző műhelyeivel is. Ennek a munkának a keretében készült a *Környezeti nevelés és fenntarthatóság* című kötet, melyet pedagógusképzésben tananyagként ki is próbáltak.²² Ez a kötet oktatási segédletként még nem tartalmazta az átfogó ökológia megközelítéseit, melyet egy folytatódó együttműködés további feladataként tűztünk ki.

Ezt megelőzően a MEKH támogatását nyerte el a 2019–2021-ig a vezetésemmel működő GFE kutatási program.²³ Ennek a 2021-ben általam közzétett eredményeire épített a PPKE Kutatócsoporttal és egyetemi partnereivel a 2022–2023-ban megvalósuló pilotprojekt programunk, azokat vitte tovább az energiatudatosági és környezeti nevelési programok körében, bevonva az óvodapedagógus és a tanító szakok mellett az osztatlan tanár szakokat is.

¹⁹ Ferenc pápa, 2015.

²⁰ Benedek J., 2022, 14.

²¹ Nobilis M., 2023.

²² Zádori I., 2022.

²³ A projekt *A nevelés környezete – az energetika pedagógiai kultúrája* címmel valósult meg, mely pedagógiai kutatási program a környezettudatoság pedagógiája gyakorlatának megalapozását célozta az óvodától és az iskolától a pedagóguspályára készülőkig.

A pedagógusképzés feladatai

Milyen köznevelési feladataink vannak a teremtésvédelemre nevelésben? Mit kell ehhez tennünk a neveléstudományban, a pedagógus- és tanárképzésben? Hogyan feleljünk meg a pedagógia tanításával és a pedagógusi munkával a világ kihívásainak, amik nem-hogy generációk távlatában, hanem néhány év viszonylatában is gyökeresen változnak, hiszen a korábbi aggasztó jelek válsággá növekedtek? Mindezzel a legnagyobb tárgyilagossággal kell foglalkoznunk, amihez rohamosan bővülő szakismeretek, módszertanok szükségesek, melyeket szilárd etikai alapokra kell építeni: kötelesek vagyunk a jót jónak, a rosszat rossznak nevezni, és ebben a ránk bízott gyermekeknek és családjaiknak, pedagógusjelölteknek és a pályán lévőknek utat mutatni. (*Iz 5,20*)

Németh Gábor rámutat, hogy a természetjogi felfogású bioetikával szemben a jogiszociológiai megközelítésű bioetikában más az erkölcsi jó fogalma is, ami szerint a morális viselkedés a társadalom tagjainak kölcsönös egyetértésén alapul, vagyis a társadalmi szerződés terméke. Az abban érvényesülő igazságosság pusztán konvenció, azaz megegyezésalapú, ami könnyen etikai nihilizmushoz vezethet.²⁴

A pedagógusok mestersége minden mástól különbözik abban a nehéz feladatban, hogy számukra kötelesség a jó válaszok szüntelen keresése, és hogy az arra vezető útra másokat is magukkal vigyenek. Olyan válaszokat kell találni, amik jók és további jóra vezetnek: be kell építeni azokat az oktatás és a nevelés gyakorlatába, minden percébe. Viszont azoktól a válaszoktól, jelenségektől, amik rosszak, vagy éppen kétesélyesek és akár rosszra is vezethetnek, világosan el kell határolódnunk, és nem elegendő szemet lesütve hallgatni róluk, mert azzal tudomásul vesszük a „mindenkinek-mindent-szabad” életelv korlátlan szabadságfokát. Nincs rosszabb és kártékonyabb a közömbösségnél, mert a rosszat kötelesek vagyunk kizárni életünkéből, munkánkából, hatását minden erőnkkel semlegesíteni. Egyébként a rossz dolog csírája megmarad és gyorsan fává, áthatolhatatlanná vadult erdővé terebélyesedik, ami különösen is jellemzi az értékvesztésbe nagyon is tudatosan hajszolt társadalmunkat. Szabó József László fogalmazza meg *Gondolatok a nevelésről* című könyvében, hogy a keresztény jellemeszmény nem az ügyeskedés, önmagunk felmagasztalása és sikeres menedzselése, hanem az, hogy személyiségünk teljes odaadásával éljük a földi életkeretet, harmonikusan, békében belesimulva a teremtés isteni rendjébe.²⁵ A jellem az erény melletti elköteleződés, az erény a készséggé vált jó, annak vidám és készséges megtétele. A jellemes ember nem kibekke-li, nem átügyeskedik az életet, hanem személyiségének teljes súlyával beleáll, és részt vesz a teremtés szolgálatában, mely teremtés még nem ért véget.²⁶

A nevelés kulcstényezője a nevelő; senki sem adhatja azt, amivel ő maga nem rendelkezik.²⁷ Marczell Mihály fogalmazza meg a *Bontakozó élet* című sorozatának *Neveléstan*

²⁴ Németh G., 2018, 23.

²⁵ Szabó J. L., 2013, 87.

²⁶ Szabó J. L., 2013, 89.

²⁷ Szabó J. L., 2013, 44.

kötetében, hogy az igazi nevelői egyéniség meghatározója egyrészt a fennkölt egyéniség sugárzó életenergiája, másrészt az elméleti tájékozottság, amiknek kialakítása a pedagógusképzés munkájának központi feladata.²⁸

A mértéktartással és az alázattal kapcsolatban a *Laudato si'* enciklikában így olvasható Ferenc pápa megállapítása: „Nem könnyű elérni ezt az egészséges alázatot és a boldog mértéktartást, ha öntörvényűvé válunk, ha kizárjuk Istent életünkől és saját énünk veszi át az ő helyét, ha úgy véljük, hogy szubjektivitásunk határozza meg, mi a helyes és mi a rossz.”²⁹ (LS 224)

Az átfogó ökológia érvényesítése a köznevelésben

A PPKE Kutatócsoport mostani programjának célkitűzése, hogy a pedagógus- és tanárképzésben mutatkozó eredményekkel is hozzájáruljon ahhoz, hogy minél több figyelmet kapjon a teremtett világunkban ránk bízott környezet védelme, megőrzése, technikai civilizációnk mérhetetlenül megnövekedett energiaigényének körültekintő ellátása.³⁰ A növekvő ökológiai veszélyekre tekintettel is nagyobb szerepet kell kapnia a teremtésvédelemnek, hiszen a természet egyensúlya az ipari társadalmak kizsákmányoló gazdálkodása következtében felbomlással fenyeget, kockázati társadalmak jönnek létre. A környezetvédelem már mindenki számára sürgető kihívás,³¹ amire a pedagógiának, az oktatásnak és nevelésnek direkt válaszokat kell adnia, azokhoz eszközöket alkotnia.³² Ezt ki kell egészíteni azzal a megállapítással, hogy a nevelés és a képzés újszerű ismereteit átadó módszereket, eszközöket is az átfogó ökológiára épülő átfogó nevelés keretei között kell kialakítani.

Az ökológiai nevelés és lelkeség kérdéskörét fejt ki a *Laudato si'* VI. fejezete. Ferenc pápa levonja a következtetést *Az emberiség és környezete közötti szövetségre irányuló nevelés* című alfejezetben: egy nevelési kihívással állunk szemben, hiszen a fogyasztói szokások és a jóléti közeg éppen a legnagyobb változtatásokat igénylő országokban nehezítik meg – még az erre érzékeny és a környezet védelméért küzdő fiatalok számára is – az ökológiai megtéréshez szükséges új szokások kialakítását (LS 209).³³

A 210. pont áttekinti a környezeti nevelés alakulásának történetét, ami célkitűzéseinek fokozatos bővülésével írható le. A célok kezdetben a tudományos ismeretek átadására és a környezeti kockázatok megelőzésére terjedtek ki, mára azonban magukba foglalják a modernitás mítoszainak kritikáját, és törekednek az ökológiai egyensúly visszaszerzésére.

²⁸ Marczell M., 1938, 5.

²⁹ Ferenc pápa, 2015, 130.

³⁰ Kozma G., 2021a, 8.

³¹ Puskás A., 2006, 305.

³² Kozma G., 2021b

³³ Ferenc pápa, 2015, 122.

Az enciklika azonosítja az ökológiai egyensúlyra törekvés szintjeit:³⁴

- belső kapcsolat önmagunkkal,
- szolidaritás másokkal,
- természetes viszony minden élőlényel,
- lelki kapcsolat Istennel.

Ferenc pápa figyelmeztet arra, hogy: „Ez a nevelés azonban, mely »környezettudatos polgárságot« hivatott létrehozni, nemegyszer a tájékoztatásra szorítkozik, és nem képes beidegződött szokásokat kialakítani. A törvények és szabályok pusztán megléte hosszú távon nem elegendő a rossz magatartásformák korlátozására, még ha létezik is tényleges kontroll. Ahhoz, hogy a jogi szabályozás komoly és tartós eredményekhez vezessen, szükséges, hogy a társadalom tagjainak többsége megfelelő motiváció alapján elfogadja és személyében átalakulva kövesse azt. Csak akkor tudjuk odaadóan elkötelezni magunkat az ökológiai elvek mellett, ha szilárd erények kialakításán fáradozunk.”³⁵ (LS 211) Ehhez Assisi Szent Ferenc példájára kell tekintenünk, hogy „mintát ajánlhassunk a teremtett világgal való egészséges kapcsolatra mint az ember átfogó megtérésének egyik dimenziójára. Ez azt is jelenti, hogy elismerjük saját hibáinkat, bűneinket, rossz szokásainkat vagy hanyagságainkat, és szívbeli bűnbánatot tartunk, megváltozunk bensőnkben.”³⁶ (LS 218).

A nevelés szerepét tekintve a már említett 2019-es budapesti piarista pedagógiai konferencián Prem Xalxo, a Pápai Gergely Egyetem (Gregoriana) professzora az ökológiai spiritualitás és nevelés keresztény szempontjai kapcsán kiemelte: az Isten hasonlatosságára teremtett embernek a teremtés, a közös otthon őrzőjének kell lennie.³⁷ Ez visszaül a *Laudato si'* enciklika alcímére is: közös otthonunk gondozása. Prem Xalxo kiemelte, hogy az ökológiai nevelést az Isten-ember, ember-ember és az ember-teremtett világ közötti kapcsolat teszi szükségessé. Az ökológiai nevelésben fontos szerepe van a család mellett az iskolának és a médiának is. Xalxo kifejtette, hogy fontos kiindulás az, hogy a továbbiakban az ember ne a teremtés csúcsának és koronájának, hanem a teremtés őrzőjének tekintse magát, aki része a teremtésnek, és akinek küldetése, hogy fenntartsa a teremtett világot. A közös gyökerek, eredet megtalálása mellett a környezeti kérdésekben a helyi kultúrákra is rá kell irányítani a figyelmet, és mindennek teljesen új életstílust kell hoznia magával. Ezek tekinthetők az ökológiai nevelés kereteinek, amikre építve római egyetemek kezdeményeztek egy közös diplomát az átfogó ökológiából Joint Diploma in Ecologia Integrale elnevezéssel, benne megvalósítva az ökológiai nevelés gyakorlatát.

Mindehhez új szemlélet kell, aminek megvalósítói és egyben alakítói a családon túlmenően a nevelés intézményei. Az óvodai és iskolai nevelés minden összetevőjébe be kell építeni azt a környezettudatos, a világgal szembeni felelősségre építő szemléletet, és azok interiorizációját megvalósító gyakorlatokat, amiknek 21. századi létünkben és gyerme-

³⁴ Ferenc pápa, 2015, 122.

³⁵ Ferenc pápa, 2015, 123.

³⁶ Ferenc pápa, 2015, 127.

³⁷ Xalxo, Prem, 2023.

keink jövőjében ugyanúgy a kulturális alapszövet részévé kell lenniük, mint a digitálissá alakult kultúránk összetevőinek. Pontosabban a digitális kultúrának ezt is szolgálnia kell, vagyis az átfogó ökológiára építő átfogó nevelésnek kell kijelölnie a digitális kultúra szerepét, és egy *pedagogia perennis*³⁸ jellegű fejlesztésben segíteni a digitális kultúra jóra való eszközeinek használatát, a rossz hatásoktól pedig óvni. Ebben minden óvodára, iskolára, a pedagógusképzés intézményeire nagy szerep hárul, hiszen a kulturális gyökerei pusztulásától szenvedő, ezért kiszámíthatatlanul viselkedő európai társadalom különösen is figyel a keresztény intézményekre, így vagy úgy. Ezért nagy feladatunk nekünk is a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen a gyökerekhez való visszatalálás kultúrájának fejlesztése, mely kultúrára való igény óhatatlanul is erősödni fog a mind mélyebb konfliktusokkal terhelt és anómiás társadalmi viszonyok között.

A társadalom figyelmét a tudás szerepére kell irányítani, konkrétan az embernek a Teremtőtől kapott világról megszerzett tudását növelő tudományra. Arra, hogy a tudás alapvető szerepe a jövő formálása, a legteljesebb értelemben. A teremtés védelme legteljesebb – és éppen a nevelést érintő – kitekintésben azért is fontos feladat, hogy az ember rátaláljon életének egzisztenciális értelmére, tehát nemcsak a túlélés, hanem az értelmes élet megelégedésének érdekében is.³⁹ A technika helyes, a teremtést is védő felhasználása az ember erkölcsi kötelezettsége, egyébként a technika az embert, kultúráját és természetet romboló erővé nőheti ki magát.⁴⁰ A pedagógusképzés programjainak tekintettel kell lenniük arra, hogy a posztmodern individuumközpontúságának következményeként az egyéni értékek megelőzik az intézményes és transzcendentális értékeket.⁴¹

Ennek a pedagógusi misszióknak eleget tenni borzasztóan nehéz dolog. Pedagógusként milyen útmutatásra számíthatunk, milyen fogódzót kapunk ehhez? Erre gondolva, hálát adhatunk azért, hogy neveltetésünk, képzésünk, napi életrutinjaink még mindig a keresztény alapú európai kulturális szövetből építkeznek, azok számára is, akik nem keresztények, vagy ennek nincsenek tudatában. Persze sokan mások – és egyre többen – nagyon is tisztában vannak a keresztény gyökerű európai kultúra szerepével, és mind aktívabban próbálják ezeket a gyökereket kitépni, mivel zavarja őket értéktagadó érdekeik megvalósításában, vagy már elmerülve az értéksemlenség testet-lelket zsidbasztó világában, szimplán csak kényelmesen hedonista életmódjukban okoznak zavart.

Az ártó hatások még nem rombolták szét véglegesen az Európában gyökerező kultúránkat, ami a család, a nemzet, a közös érdekeit tartja szem előtt, és elkötelezetten az örök emberi értékeket követi. Egészen a legutóbbi generációig a keresztény értékrend mindenkinél a neveltetésében, szocializációjában meghatározó volt, és nemcsak Európában, hanem hatásában szerte a világon. Ennek tudatos kiiktatása a semlenség jegyében az európai társadalom cselekvésképtelenségéhez vezet, és ezt már csaknem el is értük.

³⁸ Marczell M., 1932, 75.

³⁹ Puskás A., 2006, 310.

⁴⁰ Puskás A., 2006, 312.

⁴¹ Németh G., 2018, 34–35.

Ennek ellentételezése csakis a szilárd alapokhoz visszatérve lehetséges. Hogy megvalósuljon a teremtett világunkban ránk bízott környezet védelme, megőrzése, ami már nemcsak a technikai civilizációnk mérhetetlenül megnövekedett energiaigényének körültekintő ellátását célozza, hanem – az elmélyült válságok korában – már a civilizáció megmaradása a cél.

Mindenkinek szóló nevelés

Ferenc pápa *Laudato si'* kezdetű enciklikája a környezetvédelem kérdésében a földön élő valamennyi embert megszólítja, tehát nem kifejezetten a keresztényeknek, még csak nem is az istenhívóknak, hanem minden embernek szól. Az enciklika rávilágít arra, hogy nem pusztán a természeti környezet vesz körül bennünket, hanem az emberi környezet is, így nem kizárólag a környezetvédelemről, hanem közös otthonunk gondozásáról szól. Ökológiai megtérésre hív fel, beleértve a közösségekben élő emberek életformájukban való megújulását, ami a társadalmi közjót is szolgálja. Az átfogó ökológia megoldásában nem lehetnek felszínes megoldások.⁴² Ferenc pápa így összegezte: „egy nagy kulturális, spirituális és nevelési feladat rajzolódik ki előttünk, amely hosszú megújulási folyamatot igényel.”⁴³ (LS 202) Ennek alapján a fenntartható fejlődés új koncepciója feltételezi a fenntarthatóság tudománya és a teremtésvédelem bizonyos integrációját.⁴⁴ Az átfogó ökológia a változásra fókuszál, mely átalakulást Ferenc pápa az ökológiai megtérésben fogalmazza meg. A *Laudato si'* szerint azért távolodtunk el a természettől, mert megváltozott a kapcsolatunk a Teremtővel és a teremtett világgal, ezért az átfogó ökológia ezeket a viszonyokat rendezi.⁴⁵ Meg kell találni a fenntarthatóságot biztosító gazdasági struktúra lehetőségét, amely az ember boldogságát is biztosítja.⁴⁶ Ennek a nehéz, erkölcsileg tarthatatlan, elviselhetetlen helyzetnek a megváltoztatása csak rendszerszintű és valódi változással lehetséges.⁴⁷ Az emberiség ősmeggyőződése az, hogy kapcsolatban vagyunk a gyönyörű isteni renddel, amely bele van ültetve az egész univerzumba.⁴⁸ A jelenlegi válság bennünk zajlik, az emberi gondolkodásban és érzésvilágban.⁴⁹

Ennek beláttatása éppen a környezeti nevelés körében nagy feladat és egyben nagy lehetőség, mely a fenntarthatóságot, a természet tiszteletét, szeretetét és védelmét, az ember felelősségét állítja középpontjába; ehhez készít a pedagógus- és tanárképzésben, a köznevelésben és a családok számára is hasznosuló ismeretanyagokat, valamint eszközöket, programokat. A környezeti nevelés az egyénre mint közösség tagjára irányul,

⁴² Nevelős G., 2022, 54–56.

⁴³ Ferenc pápa, 2015, 119.

⁴⁴ Benedek J., 2022, 14.

⁴⁵ Benedek J., 2022, 22–23.

⁴⁶ Baritz L. S., 2022, 82.

⁴⁷ Zlinszky J., 2022, 154.

⁴⁸ Székely J., 2022, 365.

⁴⁹ Görföl T., 2022, 190.

így mindez nem az egyéni fejlesztéssel, hanem közösségi programokban teljeseedik ki. A közösségekben végbemenő intenzív interperszonális kapcsolatok kényszerítik ki az egyénekből a társadalmi normák és elvárások elfogadását, az azokhoz való alkalmazkodást, vagyis segítik az egyéni szocializációs folyamatokat.⁵⁰

A témakör fontosságának kifejezésére elegendő csak feltenni azt a kérdést, hogy mit hagyunk unokáinkra és dédunokáinkra? Mert valós a veszélye annak, hogy csak törmelék, sivatagokat, szemetet.⁵¹ Ezen önmagában már nem segíthet sem a belátás, sem a felelősségvállalás, hanem kötelessége a társadalomnak, hogy közösségi és egyéni szinten is tegyen ellene. Az átfogó ökológia mindenkiért, az átfogó nevelés mindenkinek szól.

Átfogó ökológiára épülő átfogó nevelés

A Szentszék példát mutatott a világ számára, amikor a 2021-es glasgow-i klímakonferenciára készülve oly módon is kifejezte a stratégiához való csatlakozását, hogy célul tűzte ki a Vatikánvárosi Állam nettó szén-dioxid-kibocsátásának nullára csökkentését, valamint elkötelezte magát az ökológia oktatásának előmozdítása mellett.⁵² Ennek kifejezésére Ferenc pápa videóüzenetet küldött a december 12-i előkészítő virtuális találkozó résztvevőinek és szervezőinek, köztük a szervezést ellátó ENSZ, az Egyesült Királyság és Franciaország, valamint a közreműködő Chile és Olaszország képviselőinek.

Parolin bíboros a 2021-es víz világnapjára szóló üzenete bemutatta, hogy a természet megbecsülése azt jelenti, hogy módosítani kell felfogásunkat, ebből adódóan nyelvezetünket, így ahelyett, hogy „fogyasztásról” beszéljünk, sokkal inkább a megfontolt „használatra” kell figyelniünk. Akár a legszükségesebbnek, a víznek, akár az energia-hordozóknak, energiaforrásoknak a használatában a valós igényeinkre kell figyelniünk, tiszteletben tartva másokéit.

Ferenc pápa úgy fogalmaz erről a *Fratelli tutti* kezdetű enciklikában, amely 2020-ban jelent meg a testvériségről és a társadalmi barátságról, hogy „Ha valakinek van megtakarított vize, és azt mégis megőrzi az emberiségre gondolva, ez azért van, mert elért egy erkölcsi szintet, amely lehetővé teszi számára, hogy túllépjen önmagán.”⁵³ Az enciklikát bemutatva Gájer László kiemeli, hogy ameddig a *Laudato si'* enciklika a *mindennel*, tehát a teremtett világgal foglalkozik, addig a *Fratelli tutti* körlevél *mindenkiről* beszél, minden ember és a teljes ember lényegét akarja érinteni.⁵⁴

Ebben a helyzetben, amikor végletesen sérült az ember és a természet kapcsolata, és az ember pusztítójává válik a természetnek, és így végső soron felszámolja mind fizikailag, mind gazdaságilag saját életlehetőségeit, nincs más mód a túlélésre, mint a társadalmilag általánosan hibás felfogások említett módosítása, vagyis a nevelés. Ezt a pedagógi-

⁵⁰ Kozma – Petróczi – Nagyné, 2020, 34–35.

⁵¹ Kozma G., 2021b

⁵² Ferenc pápa, 2020c

⁵³ Ferenc pápa, 2021d

⁵⁴ Gájer L., 2020.

ában hinni, megvallani és tenni kell. A posztmodern életérzés és a plurális értékvilág elbizonytalanító közegében az értékközpontú nevelés perspektíváit tárgyalva, Pálvölgyi Ferenc 2014-ben rögzítette, hogy fel kell tárni a társadalom értékproblémáit, Európa és a vallás helyzetét, a mai nevelés értékeit és céljait, a pedagógiai emberképet és személyiségmodellt, és felmutatni az értékközpontú erkölcsi nevelés modelljét, kiegészítve gyakorlati kérdésekkel. A mai modern társadalom egyik legfontosabb feladata az értékközpontúság megközelítésében az, hogy minden ember számára meg kell teremteni és megőrizni az élhető világ morális feltételeit, hogy életét biztonságban, önmaga értékeit szabadon kibontakoztatva élhesse.⁵⁵

Az értékközpontú pedagógiával ezt kell követnünk, és a nevelésben el kell jutnunk a szavaktól a pedagógusi tettekig, ahelyett, hogy csak döntésekre várunk. Még egy felelősen építkező nemzeti szak- és oktatáspolitikának is meg kell küzdenie az eltérő elveket is valló más nemzeti politikákkal. Az oktatás-nevelés azonban nem várhat az esetekénti időhúzásra vagy a kompromisszumokra törekvő kifejtésre.

Ehhez a pedagógiai célkitűzéshez a legtágabb és legteljesebb perspektívát adta a 2015-ös *Laudato si'*, amikor a nevelés, a pedagógia céljait az egész teremtett világra terjesztette ki, azokat a teremtett világ megőrzésében való értelmezéssel adta meg.

A *Laudato si'* és más egyházi dokumentumok célkitűzései fogalmazódtak meg Ferenc pápának az ENSZ legutóbbi, 2021-es glasgow-i klímakonferenciájára küldött üzenetében. Ezt a Szentszékét képviselő Pietro Parolin bíboros államtitkár olvasta fel,⁵⁶ valamint a klímacsúcsot előkészítő parlamentközi találkozó résztvevőit buzdítva hangozott el,⁵⁷ hogy ebben a kihívásban mindenkinek szerepe van: globálisan kell együttműködni, nemzetek és népek közötti mély és szolidáris elkötelezettséggel, közösségi és személyes elkötelezettséggel.

A glasgow-i klímafórumra készülve, azt megelőzte 2021 októberében a Vatikánba összehívott találkozó, amin Ferenc pápa a példamutatás és cselekvés útjának kijelölése mellett rámutatott a nevelés fontosságára is. Mint megfogalmazta, a neveléssel szállhatunk szembe a kiselejtezés kultúrájával, és mindazzal, ami a konfliktusok magja: kapzsiság, közöny, tudatlanság, félelem, igazságtalanság, a biztonság hiánya, erőszak. Mindezek az okai annak is, hogy „súlyos sebeket” ejtünk a környezeten, mint a klímaváltozás, az elsivatagosodás, a szennyezés, a biodiverzitás elvesztése.⁵⁸

Ezek globális kötelességek, amik a glóbusz minden lakójára, minden közösségre vonatkoznak, a családokban, amik a lokális és tágabban szerveződő közösségekben nyerik el jelentésüket, a hazát alkotó minden népben és nemzetben kapják meg tágabb értelmüket és az egész emberiség, a Teremtés javát szolgáló céljaikat. Ennek legelemibb kerete a nevelés, amely átfogja a kultúrákat, a világot. A nevelés kutatóinak, a nevelés hivatására felkészítőknél és a gyakorló nevelőknél már közel sem elegendő azt mondaniuk, hogy

⁵⁵ Pálvölgyi F., 2014., 9.

⁵⁶ Ferenc pápa, 2021b

⁵⁷ Ferenc pápa, 2021c

⁵⁸ Ferenc pápa, 2021a

óriási a felelősségünk abban, hogy ne ejtsünk a világon súlyos sebeket. Ez már nem belátás, nem felelősség kérdése, hanem kötelessége mindenkinek tenni ellene. Mindenkinek: egyének, családoknak, közösségnek, a társadalom intézményeinek. Ferenc pápa ezt így fogalmazta meg videóüzenetében, amit a klímaválsággal foglalkozó 2020-as *Countdown* (Visszaszámlálás) című világkonferenciára küldött: „Ez mindannyiunkat választás elé állít. El kell döntenünk, mi számít, és mi nem.”⁵⁹ Ez az üzenet a pandémia miatti 2020-as krízisben különös jelentést kapott, azóta pedig a bekövetkezett energia- és gazdasági világválság, a társadalmi békétlenségek és háborúk miatt már a túlélésért küzdő emberiség elé állított egy – mindmáig megkerült – globális feladatot.

Az átfogó ökológiának a nevelés keretrendszeréhez kell tartoznia ahhoz, hogy tartalmi érvényre juthasson a társadalomban, a nevelés elsődleges színterén, a családban és az oktatási-nevelési rendszer egészében, a családi funkciókat és más közösségeket erősítve. A *Laudato si'* szellemében a minden ember számára szóló kötelezettségből adódó legnagyobb feladat nyilvánvalóan a családot terheli az anómia jegyeit mutató világban, ami miatt a családot ebben a feladatában sem lehet magára hagyni. A családi neveléshez közvetlen támogatás elsősorban az oktatási-nevelési rendszerből érkezik, beleértve az óvodát és az iskolarendszert, de ugyancsak lényeges az állami és egyházi szociális és a gyermekvédelmi, az egészségügyi rendszerek és a civil szervezetek, valamint az egyházi közösségek által nyújtott segítő szolgáltatások, valamint legátfogóbban a kultúra intézményrendszerének fejlesztő hatásai. Az átfogó nevelés keretében a család mellett minden fejlesztő hatást kifejítő közösséget is erősíteni kell, életkori összetételétől és tevékenységétől függetlenül.

Világmeretű változás a nevelés területén: a Globális Nevelési Egyezmény

Globális Nevelési Egyezmény elindítását jelentette be Ferenc pápa 2019 szeptemberében a római Astalli Központban, a jezsuita menekültszolgálatnál tett látogatása során.⁶⁰ Ebben visszautalt arra, hogy a *Laudato si'* enciklikában együttműködésre kért mindenkit közös otthonunk gondozásában, hogy együttesen lehessen szembenézni a globális kihívásokkal. Az enciklika megjelenése után öt évvel Ferenc pápa megújítja meghívását a bolygónk jövőjéről folytatandó párbeszédre. Ebben kiemelte, hogy a változás egy nevelési folyamatot igényel annak érdekében, hogy egy új, egyetemes szolidaritás és befogadóbb társadalom alakuljon ki.

A Pápa az eseményen közzétette a 2020. május 14-re a Vatikánban előkészített világtalálkozó tervét, aminek témája a neveléssel kapcsolatos globális paktum újragondolása. Erre készülve számos szemináriumot is terveztek a fiatalok iránti elkötelezettség témájában is, hogy megerősítést kapjon a nyitottabb és befogadóbb nevelés szerepe, beleértve a türelmes meghallgatást és a konstruktív párbeszédet, egymás kölcsönösen jobb megértését. Eddig még sosem volt ekkora szükség egy ennyire széles körű

⁵⁹ Ferenc pápa, 2021a

⁶⁰ Ferenc pápa, 2019a

nevelési szövetség létrehozására. Ennek a szövetségnek a fő célja a megosztottság és az ellentétek legyőzésére képessé tevő érett személyiség fejlesztése. Ez állíthatja helyre a kapcsolatokat egy testvéribb emberiség érdekében. A rapidifikáció, vagyis a nagy sebességűvé lett technológiai és komputerizációs örvény folyamatosan megváltoztatja létünk vonatkozási pontjait. Ebben a fokozódó örvénylésben elvész identitásunk szilárdsága, és az állandó változás felbontja személyiségünk pszichikus struktúráját, ami „ellentétes a biológiai evolúció természet szerinti lassú ütemével” – fejtette ki Ferenc pápa. A változások egy olyan nevelési folyamatot igényelnek, amibe mindenki bevonódik, amiben szerepének megfelelően minden ember osztozik. Egy afrikai közmondás szerint „egy egész falu kell egy gyermek neveléséhez”, tehát egy ilyen „nevelő falu” létrehozása szükséges a nevelés megkezdéséhez. Ferenc pápa 2019 februárjában Abu Dhabiban az Al-Azhar nagyimámjával írt alá dokumentumot ennek rögzítésére. A Pápa álláspontja, hogy egy ilyen „faluban” könnyebben lehet globális egyetértésre jutni egy olyan nevelésről, ami a teljes emberre irányul, tiszteletben tartva személyiségének összetevőit, és egyesíti a tanulást és a mindennapi életet, a tanárokat, a diákokat és családjaikat, valamint a civil társadalmat, annak minden szellemi, tudományos, művészeti, sport, politikai, üzleti és jótékonyági dimenziójában. Ferenc pápa megfogalmazásában tehát ez egy szövetség a Föld lakói és „közös otthonunk” között, amelyet kötelesek vagyunk ápolni és tisztelni. Ez a szövetség békét, igazságosságot és vendégszeretetet teremt az emberi család minden népe között, valamint megteremt a vallások közötti párbeszédet.

Ferenc pápa az előzőekben bemutatott 2019-es üzenetében⁶¹ felvázolta a tervezett paktum kereteit, aminek kialakításához – többször is kiemeli – bátorság kell:

A személyt kell a nevelés középpontjába helyezni.

- Olyan formális és informális oktatási formákat kell támogatni, amelyek nem hagyják figyelmen kívül az egész világot mélyen átszövő kapcsolatokat, melyekben a gazdaság, a politika, a növekedés és a haladás új módjait kell megtalálni.
- Az integrált ökológia kialakításában központi helyet kell kapniuk azoknak az értékeknek, amelyek a teremtményeknek az emberekkel és környezetükkel való kapcsolatára vonatkozna.
- Az eldobhatóság kultúráját (throw-away culture) elutasító életmódnak szintén központi szerepe van az integrált ökológiában.
- A nevelés hosszú távú jövőképét nem korlátozhatja a status quo. A nevelés eredményeként a férfiak és nők nyitottak, felelősek lesznek, készek meghallgatni másokat, párbeszédet folytatni és gondolkodni velük, és képesek a családok, a különböző generációk és a civil társadalom közti kapcsolatok alakítására, és ezáltal egy új humanizmus megteremtésére.
- A közösség szolgálatára kell képezni, ami a találkozás kultúrájának egyik pillére: számítás és félelem nélkül, gyengédséggel és megértéssel kell fordulni a rászorulókhöz, ahogyan Jézus is letérdelt, hogy megmossa az apostolok lábát.

⁶¹ Ferenc pápa, 2019a

„Szolgálni azt jelenti, hogy a legrászorultabb emberek mellett dolgozunk, és elsősorban a közelség és a szolidaritás emberi kapcsolatait alakítjuk ki velük” – hangsúlyozta Ferenc pápa. A mások szolgálatában tapasztalható meg, hogy nagyobb öröm az adás, mint a kapás. Minden intézménynek meg kell vizsgálnia, hogy miként teljesíti a mások szolgálatára vonatkozó nevelési küldetését.

Ferenc pápa 2020 októberében ismételten szorgalmazta a *Globális Nevelési Egyezmény* gondolatának érvényre juttatását abban a videóüzenetében, amelyet a Katolikus Nevelésügyi Kongregáció által a római Pápai Lateráni Egyetemen szervezett online rendezvényre küldött. Ferenc pápa az egész világról érkezett képviselőket kérte a *Globális Nevelési Egyezmény*hez történő csatlakozásra, mely egyezmény a remény, a szolidaritás és a harmónia építése érdekében olyan értékeket kíván megerősíteni, mint a másokkal való törődés, a béke, az igazságosság, a jóság, az elfogadás és a testvériség.⁶² Ezeket tekinthetjük a *Laudato si'* lényege szerint az átfogó ökológiához tartozó átfogó nevelés által fejlesztendő kompetenciáknak.

Az UNESCO és olasz egyetemek képviselőinek részvételével is megtartott 2020. októberi esemény fő célja az volt, hogy világméretű változást segítsen elő a nevelés területén, amely a testvériség, a béke és az igazságosság megteremtőjévé válhat. A Pápa részéről lényeges annak a kiemelése, hogy a minőségi neveléshez való hozzáfértést mindenkinek biztosítani kell, ami „összhangban van az emberi méltósággal és a testvériség megteremtésére szóló közös hivatásunkkal.”⁶³

Az átfogó nevelés gyakorlata

Ezen célok eléréséhez egy olyan nevelési gyakorlat szükséges, amely előmozdítja az életstílus megváltoztatását, a jó, az igaz, a szép és a közjó elérésére irányuló, közösségekben való boldogulást,⁶⁴ az egyéni életvitelben pedig az ésszerű fogyasztás, a megtakarításra törekvés és a környezetet megóvó, valamennyi ember javát célzó beruházások választását.

Az ilyen nevelési gyakorlat kialakításához kíván hozzájárulni a Kutatócsoport programja is, folytatva és az átfogó nevelés irányába fejlesztve az energiatudatossági és környezeti nevelés és fenntarthatóság körében a már évek óta eredményes felsőoktatási programot. Mindennek fontos gyakorlati célkitűzése az, hogy a jövő generációinak nevelését-oktatását azzal is segítse, hogy tudásanyaggal és jó gyakorlatokkal lássa el a pedagógus- és tanárképzést.

A nevelési feladatok elvégzéséhez, tehát a gyakorlathoz, új pedagógiai eszközök kialakítása szükséges. Ez egy rendszerjellegű pedagógiai feladat a köznevelésben és a

⁶² Ferenc pápa, 2020e

⁶³ Ferenc pápa, 2020e

⁶⁴ Kozma G., 2021a, 9.

felsőoktatásban: fejlesztés az óvoda és az általános iskola alsó tagozatán, valamint a középiskolákban folyó nevelésben; azok szintjein az átfogó ökológiára építő átfogó nevelés elemeinek egymásra építése, másrészt azok beágyazása az egyes műveltségi területek, tantárgyak ismeretköreibe. Ennek célja, hogy a környezet védelme, az energiatudatosság meglévő programjai ne különüljenek el, hanem azokat új egységbe szervezzék a fentiek szerint értelmezett átfogó nevelésnek a teremtett világ tiszteletére, őrzésére irányuló oktatási-nevelési eszközei, oly módon, hogy azok a mindennapokban szükséges ismeretek részévé váljanak, gyakorlatban igényelt készségeket eredményezzenek.

Ezen kompetenciák alakítása például az energiatudatosságra vezető alapvetésekben és tárgyi ismereteknek azoknak a hasznos rutinjaiban jelennek meg, amik meghatározóan a családon belüli életvitel és az intézményi (óvodai, iskolai, felsőoktatási) tevékenység, a szolgáltatások igénybevétele. Koncentrikusan bővülő ismeretanyagokban kell átadni az ismereteket, kialakítani a gyakorlati alkalmazás készségeit az olyan tárgykörökben, mint a természeti környezet tisztelete és megóvása – beleértve a természetes és a mesterséges anyagok ismeretét –, az épített környezet szerepe, karbantartása, használata, aztán a berendezés, a fűtés és hűtés megoldásai, a világítás, az öltözködés, a háztartási munka, a szemétyűjtés, az étkezés, a személyi higiéné, a közlekedés, az infokommunikáció, szórakozás stb. Az átfogó ökológiára épülő programban mindez átfogó nevelési és spirituális megújulást szolgáló kompetenciák keretében érhető el. Ebben különös felelőssége van a keresztény nevelés intézményeinek, a keresztény pedagógiának. Az ilyen cselekvési program a következő pillérekre épülhet.

Olyan nevelési intézkedéseket kell hozni, melyek elősegítik középpontba állítani minden ember méltóságát személyes, családi kapcsolataikban és a munka világában egyaránt. Néven kell tudni nevezni és megszüntetni a szegénység strukturális okait, hogy ily módon is megóvható legyen a természeti környezet. Ehhez új és inkluzív társadalmi-gazdasági paradigmára való érzékenység készségeit kell kialakítanunk, melyek az emberiséget egységként kezelik, mint a minket vendégül látó Föld gyermekeit.

A keresztény pedagógia különös lehetősége, hogy átfogó ökológia eléréséhez támogatja a mély, belső megtérést, amire személyes és közösségi szinten egyaránt szükség van. Ezt fogalmazta meg Ferenc pápa a Fokolare Mozgalom 2020. októberi EcoOne találkozója küldött üzenetében.⁶⁵

Hogyan vonatkozik az egyetemekre, az egyetemistákra az átfogó ökológiára építő átfogó nevelés? Támpontot ad Ferenc pápa beszéde, amit 2017 februárjában – tehát két évvel a *Laudato si'* közzététele után, és két évvel a globális nevelési megállapodás szükségességének kihirdetése előtt – intézett a Rome Tre Egyetem tanáraihoz, hallgatóihoz.⁶⁶ Ferenc pápa az egyetemisták számára legfontosabbként a reményt emelte ki beszédében.

⁶⁵ Ferenc pápa, 2020d

⁶⁶ Ferenc pápa, 2017.

Az átfogó nevelés a remény globális pedagógiája

Az egymással összefüggő társadalmi és környezeti problémák, a mind több globális nehézség és békétlenség közepette a nevelés az, ami magában hordozza a reményt a béke és az igazságosság, a szépség és a jóság, valamint a társadalmi harmónia megteremtésére.

Az átfogó ökológiára épülő átfogó nevelés ez által a remény pedagógiája minden nemzedék számára, aminek a szolidaritásban kell gyökereznie, és megtörheti az erősek önzésének elszántságát és fanatizmusát.⁶⁷ Az individualista kultúrák az *én* kultuszává válnak és a közöny eluralkodásához vezetnek. Ezért arra van szükség – fejt ki Ferenc pápa – hogy a társadalom minden szinten elkötelezze magát egy újfajta nevelés mellett, mely nem segíti elő a társadalmi igazságtalanságokat, a jogsértéseket, a szegénységet és az életek elpazarlását.

A Ferenc pápa által kezdeményezett globális egyezmény szerepe, hogy a nevelés számára eddig megoldhatatlan olyan társadalmi kihívásokra, a generációkat és kultúrákat már csaknem szétfeszíteni látszó gondokra ad választ, mint a fiatalok magánya és bizonytalansága, amely depressziót, függőséget, agresszivitást, verbális gyűlölködést és megfélemlítést (bullying) eredményez. A paktum foglalkozik olyan kérdésekkel, mint az erőszak, a kiskorúak elleni visszaélések, a gyermekházasságok és a gyermekkatonaság jelensége, illetve a rabszolgának eladott gyermekek tragédiája, és a Föld értelmetlen és szívtelen kihasználásával, amely súlyos környezeti és klímaválsághoz vezet.

A nevelés új célkitűzést kap, globális értelmezése minden korábbin túllép: nem egy társadalomra, kultúrára, nem életkorokra vonatkozik, hanem az egész emberiség új globális programja minden ember közös jövője érdekében. A nevelés globális egyezménye, az ebből forrászó globális pedagógia megkerülhetetlen, az átfogó ökológiára épülő átfogó nevelést jelent, amelynek minden társadalom, kultúra és generáció együttes megtérését kell eredményeznie a teremtett világ megőrzésében.

Csakis ez lehet az individuális kultúrák ellenszere, ezért a *Globális Nevelési Egyezmény* egy átfogó folyamat kialakítását indíthatja el. Megvalósítása sürgető, az *én* kultusza helyett az együttműködést igényli, az emberiség egész családjának közösségében. A Szentatya ezért elköteleződésre hívta a családokat, a közösségeket, az iskolákat, az egyetemeket, az intézményeket, a vallásokat, a kormányokat és az egész emberi családot, hogy „érett férfiakat és nőket neveljenek”.⁶⁸

Ferenc pápának a már említett beszéde, amit a Roma Tre Egyetemen mondott el 2017-ben, a remény szerepére irányította az egyetemisták figyelmét. Ebben a Pápa kiemelte, hogy ez azért különösen fontos, mert a világ tele van ellenségeskedéssel és erőszakkal és egy részekre szabdalt világháborút élünk át. A 2017-es beszéd óta mindez csak elmélyült és globális válsággá terebélyesedett: 2023-ban már európai háború is zajlik, ami energia- és gazdasági válsággal jár együtt. Így a 2017-ben megfogalmazottak igazsága mintegy előrevetítette a remény szerepét, ami az átfogó ökológiát átható környezeti, társadalmi megtérésből származhat.

⁶⁷ Ferenc pápa, 2020e

⁶⁸ Ferenc pápa, 2020e.

A remény meghatározó szerepével kapcsolatban Ferenc pápa kifejtette, hogy azt kell szembeállítani olyan konfliktusokkal, amelyek már egész generációk jövőjét fenyegetik.⁶⁹ A Pápa a legteljesebb nyíltsággal tesz fel kérdéseket: Miért nem képes a nemzetközi közösség megállítani a rossz folyamatokat, azok eszkalációját? Fontosabbak egyes csoportok gazdasági és stratégiai érdekei, mint a béke közös érdeke? Válaszában kiemeli, hogy a kérdések kapcsán nyomatékosítani kell, hogy az egyetem par excellence az a hely, ahol a jó, az igazság és a szépség, valamint a valóság követelményeiről szóló intenzív viták közepette formálódik a lelkiismeret, annak minden ellentmondásával együtt. Erre példa a fegyveripar. Évtizedek óta folyt a leszerelésről a beszéd, mégis számos ország növelte fegyverkezési költségvetését – sőt, azóta európai háborúba sodródott – egy olyan világban, amely még mindig és még inkább az éhség és a betegségek ellen küzd. Ferenc pápa ezt egy botrányos ellentmondásnak minősítette. Erre azonban nem lehet rezignált és bizalmatlan hozzáállást kifejező válaszokat adni. Különösen a fiatalok nem engedhetik meg maguknak, hogy remény nélküliek legyenek. Életük részévé kell tenni a reményt, mert ha a remény hiányzik, az élet is hiányzik. A reményt nem pótolják az átmeneti és látszólagos boldogságot nyújtó illúziók, amik zsákutcába vezetnek, jövő nélküli, igazi egzisztenciális útvesztőkbe. Ahogyan a bombák a testet pusztítják el, úgy a függőségek is tönkreteszik az elmét, a lelket és a testet.

Ferenc pápa 2017-es, a Roma Tre Egyetemen előadott kifejtését 2023-ra azzal az általánosítással lehetne kivetíteni, hogy az egyetem feladata egyrészt az, hogy a társadalom figyelmét ráirányítsa a jelenkori háborús, gazdasági, egészségügyi és mindezek következményeként a katasztrofálisan növekvő mértékű szociális konfliktusokra, így a társadalmi szegénység, a már tömegesen érkező menekültek és migránsok problémáira, ezek valós okaira. Másrészt az ezekkel való őszinte és konstruktív foglalkozás a kérdések elméleti tárgyalásán túlmenően a személyes segítő cselekvés gyakorlását is igénylik. A nevelés személyiségfejlesztő szerepét tekintve ezt úgy foglalhatjuk össze, hogy a remény ebből kap erőt és egyúttal ebben fejt ki széles körű hatását a személyekben, közösségekben, a társadalomban.

Ugyanis a Pápa 2017-es beszéde mindezt már programszerűen fogalmazta meg, kiemelve, hogy a társadalmi szegénység felkarolásával olyan konstruktív akciók főszereplőivé válunk, amelyek szembeszállnak az erőszakos konfliktusok romboló hatásával, és szembeszállnak a hedonizmus és a pazarlás kultúrájával is, amely a pénz, az élvezetek, a látszat bálványain alapul. Ezekkel szemben visszanyerhetjük az életbe vetett bizalom érzését a találkozást és a szolidaritást elősegítő, akár apró projektek megvalósításával.⁷⁰ Ez alapozza meg a remény pedagógiáját.

Ez programot ad a felsőoktatásnak, kiemelten a nevelők képzését folytató pedagógusképzésnek, mely programnak elméleti és gyakorlati elemekkel kell kiteljesednie, hogy azok biztosítsák a hallgatók személyes fejlesztését, és ezzel felkészítésüket a köznevelés-

⁶⁹ Ferenc pápa, 2017.

⁷⁰ Ferenc pápa, 2017

ben végzendő pedagógusi feladataikra, az oktatási-nevelési rendszer kereteiben kifejtendő társadalmi hatások érdekében.

Az egyetemi oktatásnak a társadalommal szembeni felelőssége ennek a korszakváltásnak a felismerése, és az, hogy átgondoltan, kellő ítélőképességgel, ideológiai előítéletek, félelem vagy megfutamodás nélkül nézzon azzal szembe. A változások nehézségekkel, fáradtsággal és szenvedéssel járnak, a mostaniak különösen is, azonban magukkal hozzátják a társadalmi jó új horizontjait is. A nagy változások megkövetelik a gazdasági, kulturális és társadalmi modelljeink újragondolását, hogy visszanyerjük az emberi személy központi értékét.⁷¹ Etikai és spirituális kritériumok alapján kell cselekedni, mindig feltéve azt a kérdést, hogy mi a jó, mik az ember és a világ számára megfelelő értékek, olyanok, amelyek a személyiség minden dimenziójára, így a transzcendensre is vonatkoznak.

A remény zarándokai

A Lazio Régió egyetemeinek rektoraihoz 2022. május 16-án intézett beszédében⁷² Ferenc pápa ráirányította a figyelmet a 2025-ös szentév mottójára: „*A remény zarándokai*”, ami kifejezi az élet, a jóság és a testvériség közös céljai felé való törekvést. Felidézte az Abu Dhabiban 2019. februárban aláírt dokumentumot az emberi testvériségről, amiben „megállapodtunk abban, hogy olyan integrált képzéssel törődünk, amely önmagunk, testvérünk, a teremtés és a Transzcendens megismerésében foglalható össze.”⁷³

Konkrétan ez a béke perspektívája, tehát a valódi és integrált fejlődés, amit csak kritikai érzéssel, szabadsággal, egészséges konfrontációval és párbeszéddel lehet felépíteni. Mind ez az egyetem eszméjének és szerepének alapvetéseivel kapcsolódik, amiket minden akadályon és határon túl meg kell valósítani. A fenntarthatóság garantálása érdekében – egyúttal a technológiai és tudományos fejlődés biztosítására – újra kell gondolni a gazdasági, kulturális és társadalmi modelleket, mert csak ez által nyerheti vissza központi értékét az emberi személy. – jelentette ki Ferenc pápa a Lazio Régió rektoraihoz intézett beszédében.

Az üzenet nevelési konklúziójaként fontos tudomásul venni az egyetemi képzés szempontjából azt, hogy a hallgatók nem elégednek meg a középszerűséggel, az adatok pusztá ismétlésével, sem a kilátástalan tanulmányokkal. Ezért tervezetten és intenzíven be kell vonni őket az új és hatékony válaszok együttes keresésébe az alap- és a doktori képzésekben is, hogy a személyes elköteleződés, a teremtett világ védelmének fontosságába vetett hit és a tudomány együttese új és hatékony válaszokat eredményezzen, szembemelve a gazdasági és politikai hatalmi verseny ember- és világellenes globális kultúrára törekvésével. A globális nevelési megállapodásban felvázolt új tudás megteremtéséhez a tudománynak és a képzésnek ez a párbeszéde szükséges, amihez a tanárok részéről is bátorság kell, továbbá

⁷¹ Lásd a Nemzetközi Teológiai Bizottság dokumentumát Az emberi személyiség méltóságáról és jogairól: https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_cti_1983_dignita-diritti_hu.html#A_jelen_dokumentum_fontoss%C3%A1ga_%C3%A9s_%C3%A9rtelme, amit a Human Dignity and Human Rights: International Theological Commission Working Papers, Gregorianum, n. 65/23 (1984) közleményben is tárgyaltak.

⁷² Ferenc pápa, 2022a

⁷³ Ferenc pápa, 2022a

képzőerő és innováció. Ez ugyanis új, összetett nevelési feladat: az egyetemnek olyan fiatalokat kell nevelnie, akik munkájukkal képessé válnak újat hozni a társadalomba, és egyúttal képesek tisztelni önmagukat, felebarátjukat, a teremtés művét és annak Teremtőjét.

Ferenc pápa kiemelte,⁷⁴ hogy mindehhez segíteni kell a nehéz helyzetben lévőket tanulmányaikban, mert csak így érvényesülnek a tanuláshoz, képzéshez való jogaik. Az egyetemnek erőfeszítéseket kell tennie az üldöztetés, a háború és a megkülönböztetés áldozatául esett diákok, kutatók és tanárok befogadására, a „tanulás-szolgálat” közösségi formáit kell kialakítani, hogy további értelmet és értéket adjanak tanulmányaikhoz.

Pietro Parolin bíboros államtitkár hangsúlyozta „A remény zarándokai” szentév logójának 2022. júniusi bemutatóján,⁷⁵ hogy az utóbbi évek és hónapok eseményei szinte kötelezik az Egyházat arra, hogy rámutasson a reményre, amely a többi isteni erénnyel együtt – mint a hit és a szeretet – a keresztény élet alapját képezi, és mindenkit arra szólít, hogy legyen egy jobb világ felelős építője. Az államtitkár idézte Ferenc pápát a 2025-ös szentév kapcsán: „Mindent meg kell tennünk, hogy mindenki visszanyerje az erőt és annak bizonyosságát, hogy nyitott lélekkel, bizakodó szívvel és messzire tekintő elmével nézhet a jövőbe.” A szentév logója a szolidaritást, testvériséget, hitet és a reményt fejezi ki. Ez a 2025-ig előkészítendő program ilyenformán magába foglalja az átfogó ökológiára épülő globális nevelésre törekvést, azonosítva a remény szerepét a biztató jövő eléréséhez. Ez mutatja a *Laudato si'* enciklikában kitűzött feladatnak és a 2025. évi szentév céljának a harmóniáját, ami a *Globális Nevelési Egyezmény* megvalósításának fontos mérföldköve is.

A válságra való nevelés

A 2019-ben elindított *Globális Nevelési Egyezmény* alapján végzett munka értékelésére és a további fejlesztések megtervezésére tartottak nemzetközi konferenciát a Vatikánban 2022. június 1-jén *A Globális Nevelési Egyezmény* fejlődési irányai címmel. Ezen Ferenc pápa utalt⁷⁶ a Lazio Régió rektoraival kevéssel korábban történt találkozásra, ahol a remény szerepét emelte ki számukra, mint a nevelés, az egyetemi képzés átfogó feladatát. A rektorokkal folytatott eszmecsere megerősítette azt is, hogy a tanároknak a hallgatókkal együtt kell megtanulniuk, hogyan lehet átvészelni a válságot, és annak leküzdésén együtt dolgozni. Ezzel a Pápa mindenki számára rögzíti a másokkal közösségben megélt egyéni fejlődés fontosságát, ami tehát a *Laudato si'* átfogó ökológiájára épülő átfogó nevelés újabb összetevője, pontosabban a nevelés során alakítandó új kompetencia: az átfogó ökológiára irányuló fejleszthetőség kompetenciája, a pápai megnyilatkozások kapcsán az előzőekben már tárgyalt összetevőkkel.

Az átfogó ökológiára irányuló fejleszthetőség sajátos kompetenciája és a reményre való készség kompetenciája mellett a válságban való helytállás kompetenciáját is minden generációban fejleszteni kell, mégis leginkább a fiatalokban, az életkoruknak megfelelő

⁷⁴ Ferenc pápa, 2022a

⁷⁵ Parolin, P., 2022

⁷⁶ Ferenc pápa, 2022b

általános fejlesztésük során. A jövő rövid időszakon belül a fiatalokra lesz bízva – beleértve a sajátjuk mellett a mostani idősebb generáció, valamint a hamarosan megszülető újabb generáció jövőjét is. A válságban való helytállásnak a felelősségére való felkészítés érdekében egy újszerű nevelési program kereteiben kell elnyerniük a fiataloknak ezeket és még további kompetenciákat. Az emberi személynek a közösségben megvalósítandó fejlesztése során először az átfogó ökológiát célzó fejleszthetőség kompetenciáját kell kialakítani. Erre lehet tovább építeni a remény kompetenciáját, ami szükséges a válságban való helytállás kompetenciájának megalapozásához. Ez egy sajátosan új kompetencia, aminek szükségességét a 21. század globális és egyre mélyülő, komplex kulturális, egészségügyi, biztonsági, gazdasági válságai mutatják.

A válságban való helytállás kompetenciája tehát eltér a korábbi korszakokétól, egyrészt azért, mert azok pedagógiai értelmezése alapvetően megmaradt az akkori európai kultúrkörben. Ezzel szemben napjaink globális válsága a globálisan kialakítható kompetenciák igényét hozza magával, az átfogó ökológia is ezt fogalmazza meg. A 20. század első felének válságokkal teli időszakában (egyres vélemények szerint a két világháború egy hosszabb szünettel megszakított egységben értelmezendő, ráadásul ez napjainkig tartó folyamattá vált, ami most végső fordulat előtt áll), a pedagógia akkori művelői is rendre fogalmaztak meg olyat, amihez példaként most Weszely Ödön *A korszerű nevelés alapelvei* címmel a neveléstudomány rendszeréről írt könyvébe tekintünk: „A mai nehéz időkben mindenkit közlelől érint a nevelés kérdése.” Máshol pedig: „Mi legyen az a nevelés, ami megfelel a mi korunknak, ennek a nyugtalan, forrongó, küzködő kornak? Hogyan neveljük az ifjúságot, hogy jövő nehéz életfeladatait megoldhassa?”⁷⁷ Folytathatnánk ezt a sort, idézve a válságokkal, világéggéssel, diktatúrák harcaival terhes 20. század kiemelkedő pedagógusaitól Magyarország és Európa-, sőt világszerte. Napjainkban, a 21. század első negyedének végéhez közeledve tapasztaljuk az eddigi kulturális keretek felbomlását, ahogyan a korábbi értékek eliminálódnak, a társadalmi anomia legfőbb kiváltójaként az európai kultúra tudatvesztése mindent relatívvá tesz, legfőképpen az emberi személynek az Istenhez való viszonyát is.

Visszatekintve tehát azt láthatjuk, hogy a 20. század nehéz korszakaihoz képest most még nehezebb idők járnak, tehát még inkább a nevelésre kell irányítani a társadalom figyelmét és energiáit. Folytatva Weszely Ödön megállapításainak felidézését, azt is kiemelhetjük, hogy Weszely a nevelés fő céljaként a helytállást azonosítja, vagyis azt, hogy a jövő nemzedéknek minden körülmények közt meg kell állnia a helyét. Mivel a mai korszakunk a korábbiaknál sokkal súlyosabb és globális helyzetet eredményez, ezért most nem a „minden körülmények közt való helytállás” a cél, amiben akár jobb és rosszabb időszakok is váltakozhatnak, hanem – a már említett értelemben – a minden korábbinál átfogóbb társadalmi válságban, az abból fakadó ökológiai, gazdasági, humanitárius válságban való helytállás kompetenciáját kell kialakítani. Ugyanis rapid módon bekövetkezett az elmélyült válságok korszaka, jelenleg nem látszik jobb időszak, annak reményét kizárólagosan az egész emberiség belső megtérése és összehangolt együttműködése adja.

⁷⁷ Weszely Ö., 1935, 5–7.

Ezt a nagyon rossz helyzetet a nevelésnek tudomásul kell vennie, ami az inkluzív iskolák lehetőségeire irányítja a figyelmet.

További kompetenciát képez a tanulás, de ez már több, illetve más irányú, mint az európai uniós élethosszig tartó tanulás (LLL) kulcskompetenciája. Szüntelenül hangsúlyozni kell, hogy a *Globális Nevelési Egyezmény* egy pápai enciklikára épül, konszenzusát ennek követésével nyeri el, horizontja pedig minden emberi személyre és közösségre kiterjed a *Laudato si'*-ben megfogalmazott felelősséggel a teremtett világgal szemben. A *Globális Nevelési Egyezmény* ebben a célrendszerben értelmezi az emberi személy helyét, ami már nemcsak a – társadalom javát is szolgáló – egyéni tanulást jelenti, hanem megjelenik a szakmai ismeretek megszerzésére irányulóak mellett a társadalmi kontextusból (felelősségvállalásból) adódó új kompetenciák szerepe is. Ezekkel már nem a tanulás által elérhető egyéni boldogulás a cél, hanem a mélyreható, globális konfliktusok túlélése, a megmaradás és a világ pusztulásának megakadályozása.

A tanulás a konfliktusok kezelésben kap újabb célt. Ferenc pápa ki is fejt az így értelmezett tanulás célját: „Tanulni és segíteni másoknak abban, hogy megtanulják, hogyan navigáljanak a válságokban, hiszen a válságok lehetőséget adnak a növekedésre.”⁷⁸ Tehát a tanulás új kompetenciája már nem is célként, hanem mindenkivel szembeni, globális elvárásként, kötelezettségként foglalja magába egyrészt a tanulás kötelezettségét, másrészt azt a kötelezettséget, hogy segítenünk kell másokat is a tanulásban, mégpedig legtávolabbi célként a válságok elkerülése érdekében. Megállapíthatjuk, hogy ezen célok megvalósítása igényli az inkluzív iskolát, a kooperatív tanulást, az abban való pozitív egymásra utaltság elvének érvényre juttatását.

Mindehhez a fiatalok motiváltsága szükséges. Szőke-Milinte Enikő rámutat, hogy a megértésre törekvés, az elsajátítási motiváció, a személyes tanulási célok pozitív összefüggést mutatnak az iskolai vagy egyetemi tanulmányokkal és teljesítménnyel. A tanulás optimális feltételei közé tartozik a tanuló aktív részvétele (saját céljai vannak, hatékony tanulási és motivációs stratégiákat használ), a tanulás nem elszigetelten történik, hanem többnyire társas közegben, ahol a tanárok, osztálytársak hatással vannak a tanulási folyamatra, és a tanuló erőfeszítéseket tesz ahhoz, hogy a tanulása hatékony legyen.⁷⁹

Ferenc pápa újszerű értelmezését adja a válságoknak: bármennyire is veszélyesek és nehéz megküzdeni velük, mégis lehetőséget adnak a növekedésre azzal, hogy mozgósítanak, fejlődésre készítetnek. Ezzel kerülhetjük el, hogy a válság konfliktusokká alakuljon. A konfliktus egy megoldás nélküli alternatíva, vagyis „bezár”, szemben azzal, hogy a válság kezelése fejleszt – bármennyire is szokatlan ennek kimondása. Ferenc pápa kiemeli: „A válságra való nevelés nagyon fontos. Ily módon a válság »kairosszá« válhat, egy kedvező pillanattá, amely új utakra ösztönözhet bennünket.”⁸⁰

A válságra nevelésben a pedagógus szerepe is módosul: azon túlmenően, hogy átadja a tudást, ami természetszerűen a múltból ered, a fiatalokat a jövő felé kell irányítani, ah-

⁷⁸ Ferenc pápa, 2022b.

⁷⁹ Szőke-Milinte E., 2020, 85.

⁸⁰ Ferenc pápa, 2022b

hoz való készségekkel ellátni, új kompetenciákat fejleszteni. Az előzőekben tárgyaltakból adódnak is a jövőbe vezető, vagyis a válságban való helytálláshoz nélkülözhetetlen új kompetenciák: a remény, készség, fejleszthetőség, válságban való helytállás, tanulási és mások tanulását segítő kompetenciák.

Ez nyújtja tehát az átfogó ökológia alapvetéseire épülő, ezért általam átfogó nevelésnek nevezett, új nevelési programnak a konkrét tartalmát, aminek megalapozását a *Laudato si'*-ből kibontakoztatott globális nevelési megállapodás tűzte ki célul a 2025-ös „Remény zarándokai” szentévre.

A fenntarthatóságra nevelés körképe és az átfogó nevelés globalitása

A fenntarthatóság pedagógiai elemeinek tárgyalásakor 2001-ben Havas Péter a közoktatás előtt álló kihívásnak azonosította, hogy a fenntartható fejlődés útjára segítse a társadalmat, a válaszúthoz érkezett egész emberiséget. Megállapítása szerint 2001-ben Magyarországon a fenntarthatóság pedagógiájának elmélete kidolgozatlan volt, a gyakorlata akkor volt kialakulóban, a fogalom tisztázásra és értelmezésre várt.⁸¹ A fenntarthatóságra nevelés meghatározásában Havas Péter abból indult ki, hogy maga a fenntartható fejlődés is három alrendszer szerves kapcsolatában értelmezhető, amelyek a környezeti, a társadalmi és a gazdasági rendszer. Ebben a rendszerelméleti megközelítésben a fenntarthatóságra nevelés azt jelenti, hogy az oktatás a fenntarthatóság szempontjából értelmezze a három rendszer kapcsolatait. Havas Péter felhívja a figyelmet arra, hogy ez a tantárgy- és tudományközi megközelítés nehézséggel jár a szaktudományi-tantárgyi keretekhez szokott pedagógusok számára, de felidéz egy nemzetközi konferencián elhangzott kijelentést: „Sokan úgy gondolják, hogy a fenntarthatóságra nevelés az oktatásfejlesztés napi-rendjének fontos pontja. Nos, a 21. században úgy tűnik, hogy ez maga a napirend.”

Jakab György és Varga Attila 2007-ben azt emelte ki, hogy előbb polgárjogot kell nyernie a fenntarthatóság szemléletének ahhoz, hogy a fenntarthatóság pedagógiája választ adhasson a 21. század globális kihívásaira. Az iskola számára erre építve lehet kialakítani a természeti és társadalmi környezetvédelem szemléleti alapjait, az ehhez kapcsolódó feladatokat.⁸²

Ugyancsak Varga Attila foglalta rendszerbe 2020-as habilitációs dolgozatában a fenntarthatóságra nevelés elméleti alapjait és egész intézményes megközelítését. A nagy fontosságú dolgozat áttekint minden lényeges ismeretet a fenntarthatóság témájában, azok történetiségében és 21. századi vonatkozásaiban. A fenntarthatósággal kapcsolatos alapvető gondolkodásbeli kihívások rendszeralkotásra törekvő összegzésébe nem került be a *Laudato si'* által tárgyalt nevelési program, amely az átfogó ökológia rendszerében megfogalmazott, a globális megközelítés elveire, céljaira épít a nevelési gyakorlat számára. Egyébként a *Laudato si'* mindenben megfelel a klasszikus rendszerelméleti megközelítéseknek az oktatási-nevelési rendszer vonatkozásában is, és tükröződik abban a Varga Attila által tett sok megállapítás is.

A szerző egy ponton említi a *Laudato si'*-t, de abban az aspektusban, hogy: „A hit és a fenntarthatósággal kapcsolatos tudományos gondolkodás, társadalmi megújítási szándék

⁸¹ Havas P., 2001

⁸² Jakab Gy. – Varga A., 2007

összekapcsolódása nem csak a neveléstudományi kutatásokban érhető tetten. A fenntarthatóság és a keresztény hit kapcsolatára legegységesebb bizonyíték Ferenc pápa 2015-ben megjelent *Laudato si'* kezdetű enciklikája közös otthonunk gondozásáról.⁸³ Ezen megállapítás szerint még ezen a ponton sem értelmezi a *Laudato si'* átfogó nevelési üzenetét, az oktatásról és nevelésről konkrétan és kiemelten is szóló *Nevelés és ökológiai spiritualitás* című 6. fejezete ellenére sem. Varga Attila részéről lényeges a fenntarthatóság és a keresztény hit kapcsolatának azonosítása, ugyanakkor nem tekinti a neveléstudomány területére tartozónak a hit és a tudományos gondolkodás együtteséből származtatható eredményeket. Másrészt fontos pedagógiai vonatkozású az a megállapítása, hogy a diákoknak meg kell érteniük, hogy a technika és a tudomány önmagában nem lesz képes megoldani az emberiség fenntarthatósággal kapcsolatos problémáit, ahhoz technológiai és társadalmi változások szükségesek, valamint hogy a diákoknak aktívan kell bekapcsolódniuk mindebbe.⁸⁴

Varga Attila 2022-es *Iskolarendszer és fenntarthatóság* című könyvében az emberiség legnagyobb kihívásaként jelölte meg a fenntartható társadalmi működésmódok kialakítását.⁸⁵ Megállapítása szerint az iskolarendszernek nem elsődleges feladata a társadalom átalakítása, hanem éppen a múltban kialakult társadalmi normák és ismeretek átadása. Megfogalmazásában az iskoláknak a fenntartható működés gyakorlatában mintát kell mutatniuk, másrészt biztosítaniuk kell a diákok beleszólását a társadalmi párbeszédbe. Ez a nevelési és iskola-konceptió hasonló elveket fogalmaz meg, mint az átfogó ökológiára épülő átfogó nevelés programja, amennyiben az utóbbi minden ember cselekvő részvételének szerepét határozza meg, továbbá az ifjúsággal való aktív együttműködést tűzte ki célul az oktatásban.

Varga Attila 2022-es könyve jelentős szakmai diskurzust eredményezett,⁸⁶ ami a kötet intézményes megközelítésének fontosságát emelte ki, megfeleltetve azt az Európai Unió és az ENSZ által megjelölt preferenciáknak. A diskurzus fontos megállapítása az is, hogy a kötet elméleti és empirikus támpontokkal is biztatja a pedagógusokat a monitorozásba és a kutatásokba való bekapcsolódásra, valamint kiemeli számukra, hogy a fenntarthatóság már nem egyszerűen a környezetvédelem kiterjesztése, hanem az emberiség globális fejlődését meghatározó keretrendszer, amelybe minden pedagógiai törekvés beilleszthető.

Molnár Blanka a fenntarthatóságot mint nevelésfilozófiai problémát tárgyalja. Kiemeli, hogy a 21. századi civilizáció úgy lépett át ökológiai korlátokat, hogy még nem tudja, hogyan mérsékelhetné a társadalmi terhelést, a károkat, ezért a fenntarthatóságra nevelés számos irányzata a pedagógia módszertani megújulását, gyökeresen új iskolafelfogást igényel. Ennek eléréséhez a John Dewey pragmatista nevelésfilozófiájára épülő átfogó nevelésméлетet helyezi középpontba, amit a korunk kihívásaira reagáló pedagógiai koncepció alapvető pillérének tart. Feltevése szerint a fenntarthatóságra nevelést célzó kortárs reformpedagógiai koncepciók Dewey nevelésfilozófiája által inspirált módon válhatnak egységes elméletté.⁸⁷

⁸³ Varga A., 2020, 39.

⁸⁴ Varga A., 2020, 34.

⁸⁵ Varga A., 2022.

⁸⁶ Lásd: <https://www.ppk.elte.hu/content/iskolarendszer-es-fenntarthatosag.t.42298> Tudósítás a kötet bemutatójáról az ELTE PPK-n.

⁸⁷ Molnár B., 2020, 6.

Ezzel kapcsolatban azonban más nézőpont is adódik, ami szerint a reformpedagógiákhoz képest más, és azok vitatott, a teozófia spiritualizmusára épített filozófiai alapvetéseit elkerülő megközelítés szükséges. Az, amit éppen az átfogó ökológiára épülő átfogó nevelés kíván megvalósítani, letérve a 20. század és a megelőző korok tévútjairól, amelyek sehova sem vezettek, csak az emberi személy viszonyait zavarták össze Teremtőjével szemben. Érdemes a 19. század végén és a 20. század elején kibontakozó nevelési és iskolareformokat tágabban és külön kezelni a reformpedagógiától, ami Dewey új nevelési korszakot indító munkásságának tárgyalásához is letisztultabb szempontot adhat. Ebben a megközelítésben Maria Montessori munkásságát leginkább nem a reformpedagógiák körébe besorolva lehetne szemlélni, hanem – éppen a Dewey által az amerikai nevelés megreformálására indított pragmatista felfogásra építő amerikai, majd európai iskolareformok sorában – az antropozófiától és az abból forraszó New Age-től elkülönítve. Ily módon teljességükben értelmezhetőek Montessori nevelésfilozófiájának nagyszerű értékei, mint a keresztény teológia, az Isten teologikus kozmikus terve által meghatározott evolúciós felfogás, valamint az ökológiai szemléletmód. Nagy lehetőség, ha a mai neveléstudományban a reformpedagógia minden iskolareformot magába olvasztó, azokat az antropozófiai szemlélettel uraló értelmezéséből kiemeljük akár Maria Montessori nevelési programját is, amely az imént felsorolt összetevői révén segíti akár a *Laudato si'* globális nevelési felhívására választ adni kívánó átfogó nevelés kibontakozását is. A reformpedagógia értelmezésének letisztítása nem új keletű, ha például csak Wolkenberg Alajos 1923-as munkájára,⁸⁸ vagy Lothar Gassmann magyarul 1999-ben kiadott kötetére gondolunk.⁸⁹

A Fokolare Mozgalom már említett 2020. októberi EcoOne találkozájára küldött üzenetében Ferenc pápa kifejtette, hogy az iskolának és a szakembereknek sokoldalú szemlélettel kell közelíteniük az égető környezeti kérdésekhez, amely képes integrálni a természet- és a humántudományok eredményeit.⁹⁰ Ennek az új oktatási-nevelési szemléletnek kell újraértelmeznie az ember és a természet kapcsolatát, és ebből fakadóan növelnie a felelősségvállalást és elkötelezettséget a teremtett világ védelmében, valamint közös megoldások szorgalmazásában az oktatás és nevelés univerzális, nemzetek fölötti szintjén.

A Fokolare Mozgalomnak küldött pápai üzenet hangsúlyozta, hogy szakítani kell a kiszákmányolás és az önzés logikájával, józan, egyszerű és alázatos életstílust kell folytatnunk, mert csak így szakítható meg a klímaváltozásban is kifejeződő társadalmi gondatlanság spirálja. Mindez járulhat hozzá közös felelősségünk felismeréséhez, melyet egymás iránt hordozunk mint Isten gyermekei; elkötelezetten arra, hogy jó kezelői legyünk a nekünk ajándékozott teremtett világnak. Az erre irányuló programban kifejeződik a keresztény nevelés nagyon offenzív jellege, ahogyan a gazdaság energetikai kérdéseinek értelmezését a környezetvédelem problémáival, legtágabban a társadalmi egyensúly hiányával összefüggésben teszi meg. A környezeti kérdésekben mindez a nevelés keresztény távlatát képezi.

⁸⁸ Wolkenberg A. (1923): *A teozófia és az antropozófia ismertetése és bírálata*. Szent István Társulat, Budapest.

⁸⁹ Gassmann, L. (1999): *Az antropozófia – keresztény szemmel*. Evangéliumi Kiadó, Budapest.

⁹⁰ Ferenc pápa, 2020d.

Ferenc pápa mutatott rá a már említett videóüzenetében, amit a glasgow-i klímakonferenciát előkészítő találkozóra⁹¹ küldött, hogy „A jelenlegi járvány és az éghajlatváltozás, melyeknek nemcsak környezeti, hanem etikai, társadalmi, gazdasági és politikai jelentőségük is van, mindenekelőtt a legszegényebbek és a legkiszolgáltatottabbak életére van hatással. Tehát a mi felelősségünk, hogy közösségi szinten és szolidáris elkötelezettséggel támogassuk a gondoskodás, a törődés kultúráját, amely az emberi méltóságot és a közjót helyezi a középpontba”.

Az UNESCO – mint az ENSZ oktatásért felelős szervezete – kapott felhatalmazást a 2030-as globális nevelési keretrendszer koordinálására és vezetésére. A keretrendszer része annak a globális folyamatnak, ami a szegénység felszámolására irányul a 17 fenntartható fejlődési célon keresztül. A célok eléréséhez nélkülözhetetlen oktatás önállóan is megjelenik a 4. célban: „biztosítani az átfogó és igazságos minőségi oktatást és előmozdítani az egész életen át tartó tanulási lehetőségeket mindenki számára”.⁹² Itt vissza kell utalni a már említettekre, hogy a Szentszék a globális nevelési megállapodás alapján egy új nevelési program megalapozását tűzte ki célul a 2025-ös „Remény zarándokai” szentévre, valamint, hogy az ENSZ konferenciáin a Szentszék is képviselteti magát, mint a már említett 2021. novemberi glasgow-i klímakonferenciáján⁹³ és más COP-eseményeken⁹⁴ is, amikre való felkészülésben Szentszék részéről mindig kiemelt figyelmet kapott a nevelés szerepének kijelölése. A Vatikánban a *Hit és tudomány* címmel 2021. október 4-én megtartott találkozón a COP26 ENSZ-klímacsúcs tükrében⁹⁵ írtak alá közös felhívást is a részt vevő tudósok, szakértők, vallási vezetők, köztük Ahmad et-Tajjebet, a kairói al-Azhar szunnita központ főimámja és Bartholomaiosz konstantinápolyi pátriárka is. Mindez szinergiát mutat a világszervezet és az egyház átfogó nevelési törekvéseiben, ugyanakkor a világszervezet szakmapolitikai célokat tűz ki, az egyház pedig saját szociális tanítását valósítja meg.

A Szentszék a 2020. december 12-i online klímacsúcstalálkozón elkötelezte magát az átfogó ökológia oktatásának előmozdítása mellett. Célkitűzése a politikai és technológiai intézkedések összekapcsolása egy olyan oktatási folyamattal, amely a testvériségre, valamint az emberek és a környezet közötti szövetségre összpontosító fejlődési és fenntarthatósági modellt állít az előtérbe.

Ferenc pápa mondta videóüzenetében: „Ennek jegyében elindítottam a globális nevelési paktumot a katolikus iskolákban és egyetemeken, melyekben világszerte több mint hetvenmillió hallgató tanul – mondta a pápa. – Továbbá támogattam a „Ferenc gazdasága” elnevezésű projektet, amelynek révén fiatal közgazdászok, vállalkozók, pénzügyi és üzleti szakemberek olyan új megoldásokat mozdítanak elő, amelyek leküzdik az ener-

⁹¹ Ferenc pápa, 2020c.

⁹² UNESCO, 2017.

⁹³ Ferenc pápa, 2021a, b, c

⁹⁴ Az éves COP-konferenciákon azok vannak jelen, akik 30 évvel ezelőtt írták alá az ENSZ Éghajlat-változási Keret-egyezményét (UNFCCC). Minden ENSZ-tagállam aláírta az UNFCCC-t, valamint Palesztina, a Cook-szigetek és Niue. A Szentszék is megfigyelője a szerződésnek. Gyakorlatilag a világ minden nemzete, országa vagy állama részt vesz, így összesen 197 aláíró fél. Minden évben minden fél képviselői összegyűlnek, hogy megvitassák az éghajlat-változással kapcsolatos problémákat a COP-on. A tavalyi glasgow-i COP26 után a 27. COP-nak Egyiptom ad otthont.

⁹⁵ Ferenc pápa, 2021a

giaszegénységet, amelyek a közös javak gondozását helyezik a nemzeti és nemzetközi politikai gondolkodás középpontjába, és amelyek elősegítik a fenntartható termelést még az alacsony jövedelmű országokban is, azáltal, hogy megosztják velük a megfelelő technológiákat. Eljött az irányváltás ideje. Ne lopjuk el a jobb jövő iránti reményt az új generációktól!” – zárta videóüzenetét Ferenc pápa.

De miért is fontos, hogy a társadalom elé a keresztény nevelés és társadalomkép példáit állítsuk? Azért, hogy követhető mintát adjon a közjó iránt elkötelezett, értékközpontú pedagógiák megvalósítói számára. És mindez nem ma, nem is az utóbbi években kezdődött. A „környezetvédelem tízparancsolatát” még a 2008-as környezetvédelmi világnap alkalmából adta ki az Igazságosság és Béke Pápai Tanácsa.

A 2015-ben megjelent *Laudato si'* kezdetű enciklikájában Ferenc pápa a Földön élő valamennyi embert megszólítja a környezetvédelem problémáival, amiket együtt tárgyal a szociális témákkal és a társadalmi igazságosság kérdéseivel. Vegyük sorba a környezetvédelem keresztény cselekvési sarokpontjait, mert ezeket kell tükröznie a környezetvédelmére és az energetikai tudatosságra nevelés programjának is:

- szén-dioxid-kibocsátás minimalizálása,
- környezetgazdálkodás rutinjainak alakítása,
- a természeti erőforrások észszerű felhasználása,
- az energiahatékonyság növelése,
- a fenntartható mobilitás,
- erdők telepítése,
- a körforgásos gazdaság kiterjesztése,
- a hulladékgazdálkodás korszerűsítése.

A társadalom számára megerősítő hatású azt tapasztalni, hogy tevőleges cselekvésekhez kapcsolódik a környezet és az energetika keresztény pedagógiai kultúrája: a Vatikán bejelentette, hogy 2050-re nullára csökkenti a nettó széndioxid-kibocsátását, továbbá műanyagmentessé vált, miután leállította az egyszer használatos műanyagok árusítását, magas százalékarányban hasznosítja újra a szemetet, elindítva az úgynevezett körkörös gazdaságot. Nevelési szempontból legalább ennyire fontos, hogy a Vatikán intézményeiben sok munkát fektetnek a mentalitás megváltoztatásába is, tanfolyamokat szerveznek, jó példákat mutatnak be.

Teremtésvédelem a hazai oktatásban

A *Laudato si'* 2015-ös közzététele követően Magyarországon megjelent tananyagok egy része tematikusan is tárgyalja az enciklika kifejtéseit, más részük továbbra is a természet-, illetve környezetvédelem megközelítéseit nyújtja, de ez utóbbiakban is megragadható a korábbiaknál átfogóbb szemlélet, ami szerint a Föld nemcsak lakóhelyünk, amelynek aktuális állapotára kevés ráhatásunk van, hanem minden ember felelősséggel tartozik érte, aminek megfelelően az ember több és jobb lesz.

A környezetpedagógia és a fenntarthatóságpedagógia magyarországi óvodai és iskolai programjairól, illetve a pedagógusképzési tartalmakról legújabbban a *Környezeti nevelés*

és fenntarthatóság című kötet ad áttekintést.⁹⁶ Ez csaknem teljes összegzésben tárgyalja a 21. század gazdasági, társadalmi, környezeti kihívásait és a fenntarthatóságra nevelés lényeges kérdéseit. A kötet bemutatja a jó gyakorlatokat, ami oktatási hasznosítását biztosítja, közreadja a Pécsi Tudományegyetemen az alsófokú pedagógusképzés számára kidolgozott tantárgyi tematikákat. A Széchenyi István Egyetem környezetpedagógiai és fenntarthatóságpedagógiai műhelyében elért eredményeket 2000-től kezdődően számos publikációban jelentették meg, ezek 78 tételből álló válogatott bibliográfiáját a jelen kötet adja közre. A bemutatott háttérre épült a három egyetem (PPPKE, a PTE és a SZE) szakmai együttműködésével megvalósított jelenlegi pilotprogram az energiatudatossági és környezeti nevelési ismeretek pedagógusképzési alkalmazásával, aminek értékelését szintén tartalmazza a jelen kötet.

A nemzeti parkok Magyarországon jelentős oktatási-nevelési tevékenységet folytatnak. A tíz hazai nemzeti park a védett természeti területek és értékek megőrzését és bemutatását tűzik ki feladatuk, aminek hatékony eszközeként a környezeti nevelést, valamint az ökoturizmust alkalmazzák. Legfőbb célcsoportjuk az 5–14 éves korosztály, mellettük pedig a középfokú és a felsőoktatási intézmények, melyekkel együttműködési megállapodásokat is kötnek. Ez egy jól működő, jelentős képzési alrendszer, aminek társadalmi misszióját, eredményeit áttekinteni csak az itt tárgyalt *Globális Nevelési Egyezmény* vonatkozásainak fényében célszerű. Ez a teljesen új megközelítés egy következő kutatási program tárgya lehet. Ugyanez vonatkozik a zöld óvodák és iskolák, továbbá az ökoóvodák és iskolák programjaira és azok jövőbeni lehetőségeinek értelmezésére.

A Faludi Ferenc Akadémia *Teremtésvédelem* címmel adta ki 2017-ben a Katolikus társadalmi tanítás című sorozatuk 7. füzetét. A munkafüzet-jellegű kiadványt azzal ajánlotta Forrai Tamás jezsuita tartományfőnök, hogy: „Ferenc pápa *Laudato sí*’ enciklikájának friss és emberközeli tanítása különösen hív minket arra, hogy gondolkodásunk és cselekedeteink által felelősséget vállaljunk Isten teremtésének megőrzésében.”⁹⁷ A füzet olyan fontos kérdésekre irányítja a figyelmet, hogy mivel több a teremtésvédelem a környezetvédelemnél, hogy miként értelmezhető a fejlődés keresztény szemmel, s hogyan kerülhetünk kapcsolatba Istennel a teremtés művét szemlélve.

A *Globális Nevelési Egyezmény*ből adódó feladatként általam nevesített átfogó nevelés programja minderre keresi a választ, amit 2025-re kész koncepcióval, tananyagokkal és bevezethető gyakorlatokkal meg kell adnia.

Dr. Kozma Gábor

kutatócsoport-vezető

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Szent II. János Pál Pápa Kutatóközpont

Keresztény Pedagógia és Pszichológia Kutatócsoport

dékanhelyettes, főiskolai tanár

PPKE Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar

⁹⁶ Zádori I., 2022, 8.

⁹⁷ Forrai T., 2017.

Felhasznált irodalmak és források

- Aguado, P. (2022): <https://www.magyar Kurir.hu/hirek/a-vilagot-neveles-az-oktatas-tudja-megvaltoztatni-piarista-pedagogiai-konferencia-budapest> Budapest, 2022. 10. 23–24. Utolsó letöltés: 2023. 01. 17.
- Bábosik I. (2020): *A konstruktív életvezetés pedagógiája és iskolája*. Eötvös József Kiadó, Budapest. pp. 154.
- Benedek J. (2022): Átfogó ökológia: szempontok a fenntartható fejlődés és a teremtésvédelem integratív szemléletéhez. In: Benedek J. – Nevelős G. (szerk.): *Átfogó ökológia*. JTMR Faludi Ferenc Jezsuita Akadémia – Jezsuita Kiadó, Budapest. pp. 13–31.
- Baritz L. S. (2022): A fenntartható kék gazdaság. In: Benedek J. – Nevelős G. (szerk.): *Átfogó ökológia*. JTMR Faludi Ferenc Jezsuita Akadémia – Jezsuita Kiadó, Budapest. pp. 63–85.
- Ferenc pápa (2015): *Laudato si'* kezdetű enciklika közös otthonunk gondozásáról. Szent István Társulat, Budapest. pp. 164
- Ferenc pápa (2017): Address of His Pope Francis to „Rome Tre” University. Friday, 17 February 2017. In: https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2017/february/documents/papa-francesco_20170217_universita-romatre.html Utolsó letöltés: 2023. 01. 16.
- Ferenc pápa (2019a): Message of His Holiness Pope Francis for the Launch of the Global Compact on Education. In: https://www.vatican.va/content/francesco/en/messages/pont-messages/2019/documents/papa-francesco_20190912_messaggio-patto-educativo.html Utolsó letöltés: 2023. 01. 17.
- Ferenc pápa (2020a): Szemlélődés és együttérzés a teremtett világért – A *Laudato si'* közösségeket fogadta a pápa. In: <https://www.magyar Kurir.hu/hirek/szemlelo-des-es-egyutterzes-teremtett-vilag-megorzeseert-laudato-si-kozossegek> Utolsó letöltés: 2023. 01. 17.
- Ferenc pápa (2020b): A holnapot ma építjük – A pápa videóüzenetet küldött a klímaváltsággal foglalkozó világkonferenciára. In: <https://www.magyar Kurir.hu/hirek/a-holnapot-ma-epitjuk-papa-videouzenetet-kuldott-klimavalsaggal-foglalkozo-vilagkonferenciara> Utolsó letöltés: 2023. 01. 17.
- Ferenc pápa (2020c): A Vatikán 2050-re nullára csökkenti a nettó szén-dioxid-kibocsátását. In: <https://www.magyar Kurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-vatikan-2050-re-nullara-csokkenti-netto-szen-dioxid-kibocsatasat> Utolsó letöltés: 2023. 01. 17.
- Ferenc pápa (2020d): Ferenc pápa belső megtérést sürget az átfogó ökológia érdekében. In: <https://www.magyar Kurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-belso-megterest-surget-az-afogo-okologia-erdekeben> Utolsó letöltés: 2023. 01. 17.
- Ferenc pápa (2020e): A pápa globális nevelési egyezményt sürget, hogy mindenki hozzáférhessen a minőségi oktatáshoz. In: <https://www.magyar Kurir.hu/hirek/a-papa-globalis-nevelesi-egyezmenyt-surget-hogy-mindenki-hozzaferhessen-minosegi-oktathoz> Utolsó letöltés: 2023. 01. 17.

- Ferenc pápa (2021a): Hit és tudomány – Ferenc pápa találkozót hívott össze a Vatikánban a glasgow-i klímafórumra készülve. In: <https://www.magyarkurir.hu/hirek/hit-es-tudomany-ferenc-papa-talalkozot-hivott-ossze-vatikanban-glasgow-i-klimaforumra-keszulve> Utolsó letöltés: 2023. 01. 17.
- Ferenc pápa (2021b): Ferenc pápa üzenete a glasgow-i klímacsúcsra: Nem várhatunk tovább a megoldásokkal! In: <https://www.magyarkurir.hu/hirek/ferenc-papa-uzenete-glasgow-i-klimacsucsra-nem-varhatunk-tovabb-megoldasokkal> Utolsó letöltés: 2023. 01. 17.
- Ferenc pápa (2021c): A pápa kötelezettségvállalásra buzdította a glasgow-i klímacsúcsot előkészítő találkozó résztvevőit. In: <https://www.magyarkurir.hu/hirek/a-papa-felel-ossegvallalásra-buzditotta-glasgow-i-klimacsucsot-elokeszito-talalkozo-resztvevoit> Utolsó letöltés: 2023. 01. 17.
- Ferenc pápa (2021d): *Fratelli tutti* kezdetű enciklika a testvériségről és a társadalmi barátságról. Szent István Társulat, Budapest. pp. 152
- Ferenc pápa (2022a): Address of His Holiness Pope Francis to Rectors of the Universities of the Lazio Region. Monday, 16 May 2022. In: <https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2022/may/documents/s/20220516-rettori-univ-lazio.html> Utolsó letöltés: 2023. 01. 17.
- Ferenc pápa (2022b): Address of His Holiness Pope Francis to the Participants in the International Conference: „Lines of Development of the Global Compact on Education”, Promoted by the Congregation for Catholic Education (Of Institutes of Studies). Room adjacent to Paul VI Audience Hall, Wednesday, 1st June 2022. In: <https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2022/june/documents/20220601-convegno-pattoeducativo.html> Utolsó letöltés: 2023. 01. 17.
- Forrai T. (2017): Ajánlás a Teremtésvédelem kiadványhoz. In: Kuslits B.: *Teremtésvédelem*. Katolikus Társadalmi Tanítás 7. füzet. Faludi Ferenc Akadémia Kiadó, Budapest. pp. 31
- Gájer L. (2020): *Az elme és a szív megszólítása* – Fókuszban a *Fratelli tutti* kezdetű enciklika. In: <https://www.magyarkurir.hu/hirek/az-elme-es-sziv-megszolítása-fokuszban-i-fratelli-tutti-i-kezdetu-enciklika> Utolsó letöltés: 2023. 01. 17.
- Görföl T. (2022): A zöld patriarcha és a keleti zöld teológia. In: Benedek J. – Nevelős G. (szerk.): *Átfogó ökológia*. JTMR Faludi Ferenc Jezsuita Akadémia – Jezsuita Kiadó, Budapest. pp. 180–192.
- Havas P. (2001): A fenntarthatóság pedagógiai elemei. In: *Új Pedagógiai Szemle*, 2001. 09. <https://epa.oszk.hu/00000/00035/00052/2001-09-ta-Havas-Fenntarthatosag.html> Utolsó letöltés: 2023. 01. 17.
- Jakab Gy. – Varga A. (2007): *A fenntarthatóság pedagógiája*. L'Harmattan Kft., Budapest. 74 pp.
- Kozma G. – Petróczi E. – Nagyné Hegedűs A. (2020): Resztoratív szemléletű keresztény közösségszervezés és vezetés. In: Petróczi Erzsébet (szerk.): *A résztoratív eljárások speciális pedagógiai lehetőségei*. Gerhardus Kiadó, Szeged. pp. 104, 33–49 Kozma G. – Petróczi E. – Nagyné Hegedűs A. ISBN:9786155256837

- Kozma G. (2021a): A nevelés és környezete – az energetika pedagógiai kultúrája. In: Bíró Gy. (szerk.): *A nevelés és környezete: az energetika pedagógiai kultúrája*. Gerhardus Kiadó, Szeged. pp. 7–11.
- Kozma G. (2021b): Erőt adó tudomány. Előadás a *Világnak szóló tudomány* c. online konferencián a IV. Gyulai Felsőoktatás Napján, 2021. 02. 05. MTMT: 31961318
- Kuminetz G. (2020): *A tudományos élet és a személyiségfejlesztés sajátos fellegvára a katolikus egyetem*. Szent István Társulat, Budapest. pp. 82
- Kuminetz G. (2021): *A képzés és önképzés, a nevelés és önnevelés feladatai a katolikus egyetemen*. Szent István Társulat, Budapest. pp. 175
- Marczell M. (1932): *A gyermek- és serdülőkor lelki képe*. A bontakozó élet III. kötet. Élet Kiadása, Budapest. pp. 280
- Marczell M. (1938): *Neveléstan*. A bontakozó élet VIII. kötet. Élet Kiadása, Budapest. pp. 377
- MKPK (2008): *Felelősségünk a teremtett világért*. A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia körlevele a teremtett világ védelméről. Szent István Társulat, Budapest. pp. 111.
- Molnár B. (2020): A környezeti válság és az iskola: John Dewey nevelésfilozófiájának aktualitásáról. In: Szécsi Gábor – Tóth I. János (szerk.): *Természet és felelősség. A környezeti etika és nevelés filozófiai alapjai*. Gondolat Kiadó, Budapest. pp. 197–216.
- Molnár B. (2021): *A fenntarthatóság mint nevelésfilozófiai probléma*. Doktori Értekezés, Pécsi Tudományegyetem. <https://pea.lib.pte.hu/handle/pea/34230> Utolsó letöltés: 2023. 01. 17.
- Mónus F. (2020): *A fenntarthatóságra nevelés trendjei, lehetőségei és gyakorlata a közép- és felsőoktatásban*. Oktatókutatók Könyvtára 9. CHERD, Debrecen. <http://mek.oszk.hu/21700/21797/21797.pdf> Utolsó letöltés: 2023. 01. 17.
- Nevelős G. (2022): *A Laudato si' enciklika a jezsuita lelkeség fényében – Szemlélni és gondoskodni*. In: Benedek J. – Nevelős G. (szerk.): *Átfogó ökológia*. JTMR Faludi Ferenc Jezsuita Akadémia – Jezsuita Kiadó, Budapest. pp. 34–61.
- Németh G. (2018): *Bioetikai vázlatok. Bioetika és más életerkölcsei kérdések*. Szent István Társulat, Budapest. pp. 422
- Nobilis M. (2023): <https://www.magyarKurir.hu/hirek/-isten-latta-hogy-jo-teologiai-tanari-konferenciat-tartottak-pazmany-hittudomanyi-karan> Utolsó letöltés: 2023. 01. 17.
- Parolin, P. (2022): <https://www.magyarKurir.hu/hirek/bemutattak-2025-os-szentev-logojat> Utolsó letöltés: 2023. 01. 17.
- Pálvölgyi F. (2014): *Az erkölcsi nevelés új perspektívái. Az értékközpontú pedagógia szerepe és feladatai korunk plurális társadalmában*. L'Harmattan – Sapiencia, Budapest. pp. 262
- Puskás A. (2006): *A teremtés teológiája*. Szent István Társulat, Budapest. pp. 342
- Szabó J. L. (2013): *Gondolatok a katolikus nevelésről – szülőknek és pedagógusoknak*. Kairosz Kiadó, Budapest, pp. 2014
- Székely J. (2022): Társadalmi igazságosság. In: Benedek J. – Nevelős G. (szerk.): *Átfogó ökológia*. JTMR Faludi Ferenc Jezsuita Akadémia – Jezsuita Kiadó, Budapest. pp. 361–375.

- Szőke-Milinte E. (2020): Tanulási motiváció – digitális tanulás. In: Juhász M. – Kaposi J. – Szőke-Milinte E. (szerk.) *Változások a pedagógiában – A pedagógia változása*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem (PPKE), Szaktudás Kiadó Ház, Budapest. pp. 85–104.
- Török Cs. (2015): *Laudato si'* – I. Egyház és környezetvédelem. (Az enciklika elemzése.) In: <http://www.magyarKurir.hu/hirek/laudato-s-i-egyhaz-es-kornyezetvedelem> Utolsó letöltés: 2023. 01. 17.
- UNESCO (2017): *Education for Sustainable Development Goals Learning Objectives*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000247444> Magyar fordítás: Fenntartható fejlődési célok oktatása – Tanulási célok. EKE-OFI http://ofi.hu/sites/default/files/attachments/fenntarthato_fejlodesi_celok_oktatasa_unesco_2017.pdf Utolsó letöltés: 2023. 01. 17.
- Varga A. (2020): *A fenntarthatóságra nevelés elméleti alapjai és egész intézményes megközelítése*. Habilitációs dolgozat – Tanulmánykötet. ELTE Ember–Környezet Tranzakció Intézet, Budapest. <https://tinyurl.hu/NuPT/>
- Weszely Ö. (1935): *A korszerű nevelés alapelvei – A neveléstudomány rendszere*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
- Xalxo, Prem (2023): <https://www.magyarKurir.hu/hirek/-isten-latta-hogy-jo-teologiai-tanari-konferenciat-tartottak-pazmany-hittudomanyi-karan> Utolsó letöltés: 2023. 01. 17.
- Zádori, I. (2022): Környezeti nevelés és fenntarthatóság: egy könyv margójára. In: Zádori I. (szerk.): *Környezeti nevelés és fenntarthatóság*. Pécsi Tudományegyetem, Pécs. pp. 392
- Zlinszky J. (2022): A fenntartható életmód. In: Benedek J. – Nevelős G. (szerk.): *Átfogó ökológia*. JTMR Faludi Ferenc Jezsuita Akadémia – Jezsuita Kiadó, Budapest. pp. 137–159.

Fenntarthatóságra nevelés a pedagógusképzésben

1. A fenntarthatóság fogalmáról

A fenntarthatóságra nevelés a pedagógusképzésben témakör tárgyalása előtt célszerű tisztázni magának a fenntarthatóság szónak a jelentését. Érdekességgként megemlíthető, hogy a fogalmat a gyerekek természetesen nem a felnőttek által használt módon értelmezik, hanem a szó általuk ismert elsődleges jelentése szerint. Vagy fizikai jelentést tulajdonítanak neki: valami megtartható, emelhető, felemelhető. Vagy pedig a családfenntartó, iskolafenntartó szavakból a gondoskodó, segítő, támogató jut az eszükbe (Havas 2001: 3).

A fenntarthatóság azt jelenti, hogy valamilyen tevékenység, folyamat továbbra is végezhető, anélkül, hogy a tönkremenetele, a megszűnése bekövetkezne. A fenntarthatóság helyett sok esetben a fenntartható fejlődés fogalma is használatos, amely azt jelzi, hogy a tevékenység, a folyamat tökéletesedik, fejlődik, de olyan módon és mértékben, amely nem vezet a tönkremeneteléhez, a megszűnéséhez. Az emberi társadalom szempontjából ez olyan tevékenységeket, olyan folyamatokat jelent, amelyek lehetővé teszik, hogy a következő generációk is a saját igényeiknek megfelelően „folytatni tudják” ezeket a tevékenységeket, folyamatokat (élelmezés, biztonság, egészséges életmód stb.). A fenntartható fejlődés *„olyan fejlődés, amely kielégíti a jelen igényeket anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő generációk lehetőségét saját igényeik kielégítésére”*. (Havas 2001: 6)

A fenntartható fejlődésről általában a környezetvédelem, a különböző technikai-technológiai folyamatok és az energiafelhasználás jut az emberek eszébe. Valójában a fogalmat ma már sokkal tágabban értelmezik, hiszen a fenntartható fejlődés a környezet mellett a társadalmi és a gazdasági tevékenységekre, folyamatokra is vonatkoztatható. Kiemelt jelentősége van a társadalmi tevékenységnek, itt az életmód, életvitel mellett a különböző szervezetek, intézmények, az állam, a közigazgatás, a jogrendszer is szerepet játszik.

A környezeti/természeti, a társadalmi és a gazdasági tevékenységek, folyamatok összefüggését, összekapcsoltságát jól jelzi a 2015-ben az ENSZ közgyűlésén elfogadott javaslatcsomag (*Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development. Világunk átalakítása: A fenntartható fejlődés menetrendje 2030-ig*). A dokumentum 17 fenntartható fejlődési főcél (azon belül 169 alcélt) fogalmaz meg:

- A szegénység minden formájának megszüntetése
- Az éhezés felszámolása, az élelmezésbiztonság és a jobb táplálkozás elérése, valamint a fenntartható mezőgazdaság előmozdítása
- Az egészséges életvitel biztosítása és a jóllét előmozdítása minden korosztály számára
- Inkluzív és méltányos minőségi oktatás, valamint az egész életen át tartó tanulás lehetőségeinek előmozdítása mindenki számára
- A nemek közötti egyenlőség elérése és megerősítése

- A víz és a szennyvízelvezetés elérhetőségének és fenntartható kezelésének biztosítása
- A megfizethető, megbízható, fenntartható és korszerű energiához való hozzáférés biztosítása
- A fenntartható gazdasági növekedés, a teljes és produktív foglalkoztatás és a mindenki számára elérhető tisztességes munka előmozdítása
- Rugalmas infrastruktúra kiépítése, az inkluzív és fenntartható iparosítás, valamint az innováció előmozdítása
- Az országokon belüli és országok közötti egyenlőtlenségek csökkentése
- A városok és az emberi települések befogadóvá, biztonságossá, ellenállóvá és fenntarthatóvá tétele
- Fenntartható fogyasztási minták és termelési módszerek biztosítása
- Sürgős intézkedések megtétele az éghajlatváltozás és annak hatásai elleni küzdelem érdekében
- Az óceánok, tengerek és tengeri erőforrások megőrzése és fenntartható használata
- A szárazföldi ökoszisztémák védelme, helyreállítása és fenntartható használatának előmozdítása, az erdők fenntartható kezelése, az elsivatagosodás elleni küzdelem, a talajromlás megállítása és visszafordítása, valamint a biológiai sokféleség csökkenésének megállítása
- A fenntartható fejlődés érdekében a békés és befogadó társadalmak előmozdítása, az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés biztosítása mindenki számára, valamint hatékony, elszámoltatható és befogadó intézmények kiépítése minden szinten
- A végrehajtás eszközeinek megerősítése és a fenntartható fejlődésre irányuló globális partnerség újjáélesztése (Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development. 2015).

Látható, hogy a célok nemcsak a környezetvédelemhez, a gazdasági és a technikai-technológiai témákhoz kapcsolódnak, hanem a tág értelemben vett társadalmi kérdésekhez is (szociológia, pszichológia, pedagógia, filozófia, antropológia, politika, jog stb.). Pl. jóllét (well-being, ami nemcsak anyagi szempontokat, hanem inkább a testi-lelki egészséget, jól-létet jelenti), minőségi oktatás, egész életen át tartó tanulás, nemek közötti egyenlőség, fogyasztási szokások/minták, befogadó társadalom, igazságszolgáltatás, intézményrendszer.

Ezért van kiemelt szerepe a fenntartható fejlődésre nevelésnek a természettudományos tanárképzés mellett a bölcsész tanárképzésben is.

2. A fenntarthatóságra nevelés elméleti kerete

A fenntarthatóságra nevelés intézményi kereteken belül többféle módon valósulhat meg. Egyrészt vannak jeles napok, világnapok (például a Föld napja, energiatakarékossági

világnap, víz világnapja, környezetvédelmi világnap), melyeket az intézmények különböző programokkal ünnepelhetnek, másrészt a 2003-as *Nat*-ban megjelent a projekthét fogalma, ezáltal a köznevelési intézmények többek között fenntarthatósági témahetet szervezhetnek (erről bővebb információ a <https://www.fenntarthatosagi.temahet.hu/> oldalon olvasható).

A fenntarthatóságra nevelés elméleti kereteit az ÓNAP (Óvodai nevelés országos alapprogram) és a NAT (*Nemzeti alaptanterv*) adja meg.

2.1. Óvodai nevelés országos alprogramja (ÓNAP)

Ezen fejezet az óvodai nevelés, valamint az iskolák szabályozó dokumentumainak áttekintését tartalmazza, különös tekintettel a fenntarthatóságra nevelés vonatkozásában.

Az óvodai nevelés irányvonalainak tisztázását, az óvodapedagógusok feladatait, a nevelési célokat hazánkban először a XX. század közepén megjelent *Óvodai foglalkozások* című dokumentum foglalta magába. Az 1957-ben megjelent *Nevelőmunka az óvodában* című útmutatóban a környezetről való tájékozódás már szerepelt a javaslatok között, ez azonban szorosan az anyanyelvi neveléshez kapcsolódott. Például szókincsbővítés, általános tájékozottság alappilléreként a középső csoportos korosztálynál megjelent a növénygondozáshoz kötődően a növényültetés, kerti szerszámok, szántás, vetés témaköre (Földesi 1957: 141). Ezt a mai mainstream irányvonalát követve akár az önfenntartó életmódra nevelés csírájának tekinthetjük, bár akkoriban nem ez volt a nevelési cél. Nagycsoportosoknál ezen gondolatokat továbbvíve a gyerekek elmélyítik ismereteiket a növénygondozással kapcsolatban, de a feldolgozási lehetőségekkel is megismerkednek (Földesi 1957: 146).

Az 1971-ben megjelent *Az óvodai nevelés programja* elnevezésű dokumentum jobbra az állami ideológiára és az erkölcsi nevelésre helyezte a hangsúlyt. Az 1990. szeptember elsején életbe lépő *Az óvodai nevelés alapprogramja* alaposan leírja a fejlesztés tartalmi elemeit. Itt az anyanyelvi és a környezeti nevelés tematikája világosan elkülönül. Ez utóbbi témát 15 oldalon keresztül részletezi a szabályozó dokumentum (lásd *Az óvodai nevelés alapprogramja* 1989: 208–223). A fenntarthatóságra nevelés kérdésköréhez a barkácsolás tevékenység illeszthető, ez azonban még nem emeli ki az újrahasznosítás lehetőségeit (*u.i.*: 47–48). A növény- és állatgondozás témaköre külön kidomborodik, azonban nem kifejezetten az önellátásra összpontosít, hanem praktikus ismeretekre koncentrál (*u.i.*: 110–114).

Az 1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról 45. § (1) alapján minden egyes óvoda az alapprogram iránymutatásával saját nevelési programot készít. Az 1996. szeptember elsején hatályba lépő 137/1996. (VIII. 28.) Kormányrendelet az *Óvodai nevelés országos alapprogramjának kiadásáról* elnevezésű dokumentumban a fenntarthatóságra nevelés a külső világ tevékeny megismerése területhez illeszkedik. A jogszabály így fogalmaz: „A gyermek aktivitása és érdeklődése során tapasztalatokat szerez a közvetlen és tágabb természeti-emberi-tárgyi környezet formái, mennyiségi, téri viszonyairól. A valóság felfedezése során pozitív érzelmi viszonya alakul a természethez, az emberi alkotásokhoz, tanulja azok védelmét, az értékek megőrzését”. Látható, hogy a fenntarthatóságra nevelés itt jelenik meg először a szabályozó dokumentumok között.

A 363/2012. (XII. 17.) Kormányrendelet az Óvodai nevelés országos alapprogramjáról kiemeli a környezettudatos nevelés fontosságát, ekképp rendelkezik az óvodapedagógus feladatairól: „... tegye lehetővé a gyermek számára a környezet tevékeny megismerését. [...] fenntartható fejlődés érdekében helyezzen hangsúlyt a környezettudatos magatartásformálás alapozására, alakítására.” A környezet-, a növény- és állatgondozást a munkajellegű tevékenységekhez kapcsolja. Míg az 1989-es alapprogram részletekbe menően ír a tartalomról, ezen szabályzat csakis iránymutatásra törekszik. Ezen rendelet jelenleg hatályos módosítása a 137/2018. (VII. 25.) kormányrendelet. A jogszabály hangsúlyozza az egészséges életmódra nevelést, mely szorosan kapcsolódik a környezeti neveléshez és fenntarthatósághoz. A környezetvédelemhez kapcsolódó szokások alakítását, a környezettudatos magatartás megalapozását az óvoda feladatának tekinti.

2.2. Nemzeti alaptanterv (NAT)

A jelenleg érvényben lévő 2020-ban módosított 2012-es *Nemzeti alaptanterv* több szinten is figyelembe veszi a fenntarthatóságra nevelést.

A 2012-es NAT-ban meghatározott fejlesztési területek, nevelési célok közt (ezek nem lettek módosítva 2020-ban) külön is szerepel a fenntarthatóság, környezettudatosság és ez, valamint a többi nevelési cél nagyon sok szempontból kapcsolódik az ENSZ elfogadott javaslatcsomagjában megfogalmazott 17 fenntartható fejlődési főcélhoz, valamint azon belül a 169 alcélhoz (*Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. 2015)

A fenntarthatóságra, környezettudatosságra vonatkozó nevelési cél már hangsúlyozza a téma komplex jellegét (változatos életformák, erőforrások használata, elkötelezett magatartás, állampolgári kötelességek és jogok, gazdasági és társadalmi folyamatok ismerete, közvetlen és tágabb környezet értékeinek megőrzése, gyarapítása).

„Fenntarthatóság, környezettudatosság. A felnövekvő nemzedéknek ismernie és becsülnie kell az életformák gazdag változatosságát a természetben és a kultúrában. Meg kell tanulnia, hogy az erőforrásokat tudatosan, takarékosan és felelősségteljesen, megújulási képességükre tekintettel használja. Cél, hogy a természet és a környezet ismeretén és szeretetén alapuló környezetkímélő, értékvédő, a fenntarthatóság mellett elkötelezett magatartás váljék meghatározóvá a tanulók számára. Az intézménynek fel kell készítenie őket a környezettel kapcsolatos állampolgári kötelességek és jogok gyakorlására. Törekedni kell arra, hogy a tanulók megismerjék azokat a gazdasági és társadalmi folyamatokat, amelyek változásokat, válságokat idézhetnek elő, továbbá kapcsolódjanak be közvetlen és tágabb környezetük értékeinek, sokszínűségének megőrzésébe, gyarapításába.” (NAT 2012: 11)

Ezentúl a fenntarthatóságra, környezettudatosságra nevelés megjelenik több másik fejlesztési terület/nevelési cél esetében is:

- Erkölcsi nevelés – felelősségtudat, közösségi beilleszkedés, felelős életvitel, életvezetés, önfegyelem, mértéktartás.
- Nemzeti öntudat, hazafias nevelés – a kultúra értékeinek és a hagyományoknak az ismerete, otthon, lakóhely, szülőföld megismerése és megbecsülése, közösség-

hez tartozás érzése, az emberi civilizáció kiemelkedő eredményeinek, nehézségeinek és az ezeket kezelő nemzetközi együttműködési formáknak az ismerete.

- Állampolgárságra, demokráciára nevelés – egyéni célok és a közjó összhangja, cselekvő állampolgári magatartás, törvénytisztelet, együttélés szabályainak a betartása, az emberi méltóság és az emberi jogok tisztelete, közügyekben való részvétel.
- Az önismeret és a társas kultúra fejlesztése – társas kapcsolati kultúra, empátia, kölcsönös elfogadás, közösségi élet, mások megértése és megbecsülése.
- A családi életre nevelés – testi, lelki egészség alakítása, a környezet változásainak és az értékrend átrendeződésének figyelembevétele, konfliktuskezelés, párkapcsolat, szexuális kultúra.
- A testi és lelki egészségre nevelés – testi és lelki állapot örömteli megélése, helyes táplálkozás, mozgás, betegségmegelőzés, függőségek megelőzése, veszélyes körülmények felismerése.
- Felelősségvállalás másokért, önkéntesség – személyiség fejlesztése, szociális érzékenység, segítő magatartás, együttérzés, együttműködés, problémamegoldás, önkéntes feladatvállalás és megvalósítás, felelős állampolgári lét.
- Pályaorientáció – munka világának ismerete, hivatás- foglalkozásválasztás, együttműködés, versengés.
- Gazdasági és pénzügyi nevelés – meghatározó gazdasági és pénzügyi folyamatok és intézmények ismerete, értékteremtés, ésszerű gazdálkodás, mérlegelés, döntés, egyéni és közösségi érdekek összefüggése, valamint egymásrautaltsága.
- Médiatudatosságra nevelés – felelős részvétel a mediatizált, globális nyilvánosságban, kritikai beállítódás, tevékenységközpontúság, médiajellemzők jogi és etikai jelenségeinek ismerete.
- A tanulás tanítása – információforrások használata, új helyzetekben a lehetőségek sokoldalú áttekintése és értékelése alapján azok alkalmazása, testi és szellemi teljesítmény lehetőség szerinti növelése. (lásd Kormos, Pálvölgyi 2015)

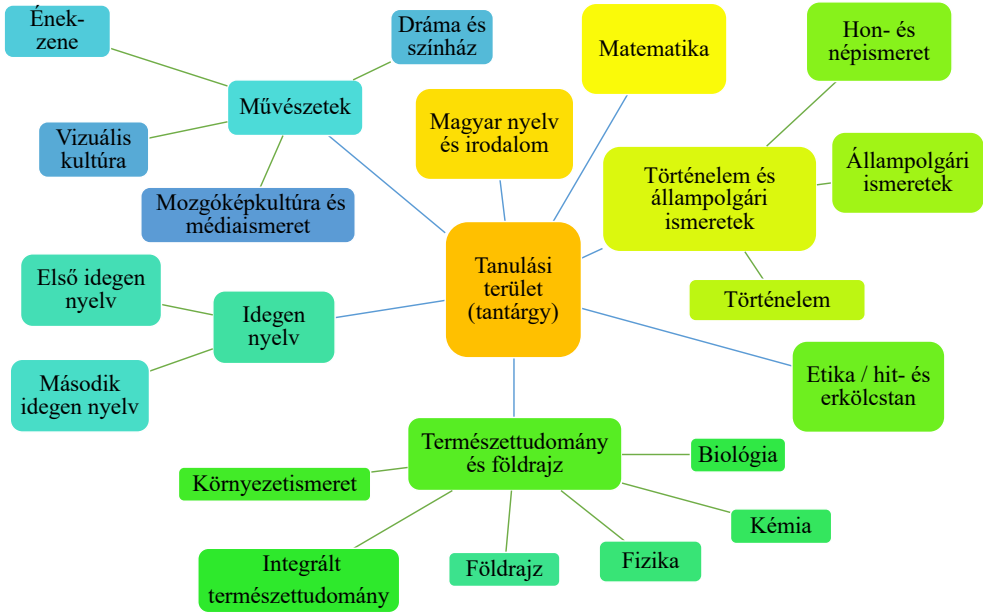
A fenntarthatóságra nevelés ennek megfelelően „átszövi” a műveltségi területek anyagait. (lásd NAT 2020)

A *Nemzeti alaptanterv* az évek folyamán több változtatáson ment keresztül. Írásunkban az utolsó, azaz a 2020-as dokumentumot tartjuk szem előtt. Az általános tantervvel dolgozó iskolákra fókuszálunk, nem térünk ki a nemzetiségi, valamint sajátos nevelési igényű tanulók kerettantervére.

A jelenleg hatályos NAT összesen 7 kulcskompetenciát fogalmaz meg:

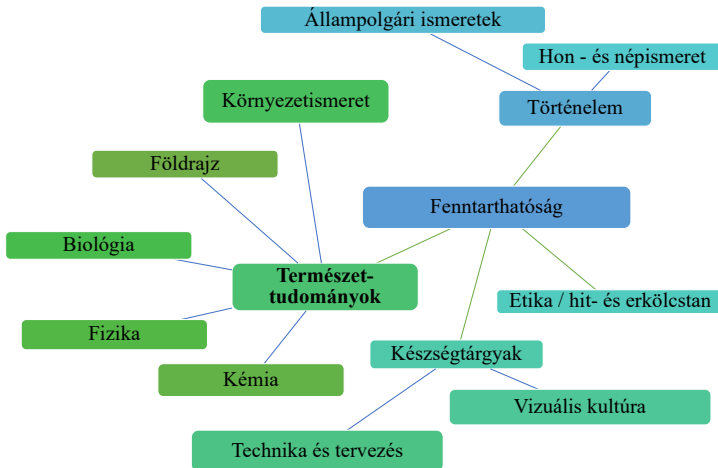
1. A tanulás kompetenciái
2. A kommunikációs kompetenciák (anyanyelvi és idegen nyelvi)
3. A digitális kompetenciák
4. A matematikai, gondolkodási kompetenciák
5. A személyes és társas kapcsolati kompetenciák
6. A kreativitás, a kreatív alkotás, önkifejezés és kulturális tudatosság kompetenciái
7. Munkavállalói, innovációs és vállalkozói kompetenciák

A fenti tartalmak nem kötődnek egy kifejezett tanulási területhez sem, hanem inkább mindegyik tárgyba integrálódnak. A tanulási területek és a tantárgyak az 1. ábrán láthatók.



1. ábra: A 2020-as NAT tanulási területei (5/2020. (I. 31.) Kormányrendelet alapján)

A jogszabály az egyes tanulási területek, tantárgyak tekintetében megjeleníti a fenntartható fejlődés problémakörét. Ezt a 2. ábra mutatja be.



2. ábra: Fenntarthatóság megjelenése az egyes tantárgyakban (5/2020. (I. 31.) Kormányrendelet alapján)

2.2.1. Általános iskola

A fejezetben a 2020-as *Nat*-hoz illeszkedő kerettanterveket tekintjük át. Azon tantárgyak kerülnek a vizsgáldás középpontjába, melyekhez szorosan kapcsolható a fenntartható fejlődésre való nevelés. Jelen áttekintéskor figyelembe kell venni, hogy ezen tartalmakat felmenő rendszerben vezették be. Az első érintett évfolyamok a 2020/2021-es tanév 1. és 5. osztályai. A továbbiakban az általános iskola alsó és felső tagozatának kerettanterveit elemezzük. A sajátos nevelési igényű tanulók kerettanterveinek bemutatására nem térünk ki, mivel az gyógypedagógiai kompetencia.

2.2.1.1. Fenntarthatóságra nevelés az első négy évfolyamon

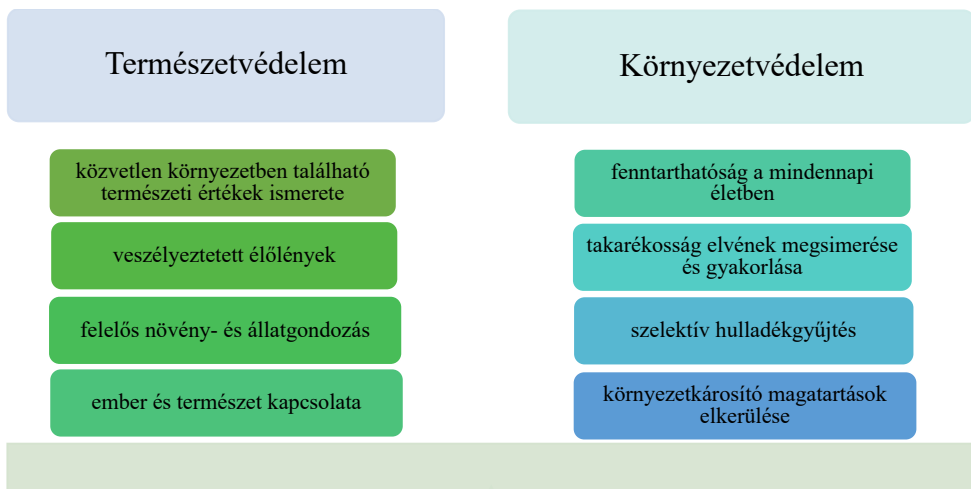
Az általános iskola alsó tagozatában, vagyis az első négy évfolyamon az etika, a környezetismeret, a vizuális kultúra, valamint a technika és tervezés tantárgyakban jelenik meg a fenntarthatóságra nevelés.

Etika

Az erkölcsi nevelés fő feladata a tanuló erkölcsi érzületének és erkölcsi gondolkodásának fejlesztése, a környezeti problémák iránti érzékenység felkeltése. Az erkölcsi normák kialakítása és megtartása nem kizárólagosan az iskolára, az osztályra korlátozódik, hanem a tanuló közvetlen környezetére (például család, barátok) is hat.

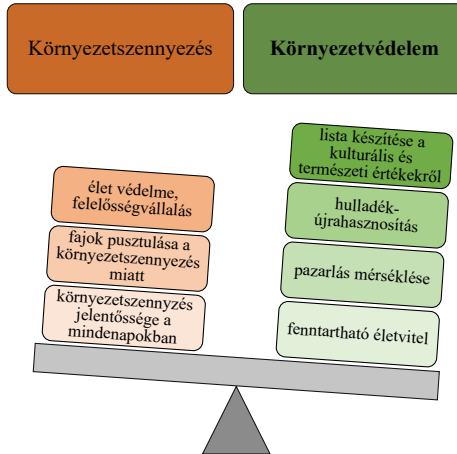
A kerettanterv az 1–2. évfolyamon 12 tanórányi terjedelemben javaslatot tesz „A természet rendjének megőrzése a fenntarthatóság érdekében” témakör feldolgozására. Az alábbi nevelési célokat fogalmazza meg (3. ábra):

- (a tanuló) ismerje fel a természet esztétikus rendjét
- (a tanuló) fogalmazza meg személyes felelősségét a természeti és tárgyi környezet iránt, tegyen megoldási javaslatot környezetének fejlesztésére.



3. ábra: Fejlesztési feladatok és célok az 1–2. évfolyamon az etikatanításban (kerettanterv alapján saját ábra)

3–4. osztályban a kerettanterv szintén 12 tanórán keresztül dolgozza fel a már fentebb említett témakört (4. ábra). Cél, hogy a kétéves szakasz végére a tanuló meg tudja fogalmazni személyes felelősségét a természeti és környezeti érték megőrzéséről, tegyen javaslatokat a környezet megőrzésére, esztétikus fejlesztésére. Törekedjen az ökológiai egyensúly napi szintű fenntartására.



4. ábra: Fejlesztési feladatok és célok a 3–4. évfolyamon az etikatanításban (kerettanterv alapján saját ábra)

Készsgtárgyak: vizuális kultúra, valamint technika és tervezés

A vizuális kultúra tárgy célja, hogy a diákok megismerjék a környezetük vizuális jelenségeit, vizuális alkotásokat értelmezzenek. A tantárgy az alábbi három részterületre tagolódik:

- képzőművészet
- vizuális kommunikáció
- tárgy- és környezetkultúra

A fenntarthatóságra nevelés mindhárom területen megjelenik. Emellett fontos megemlíteni a kreativitás fejlesztését, mint kiemelt fejlesztési cél.

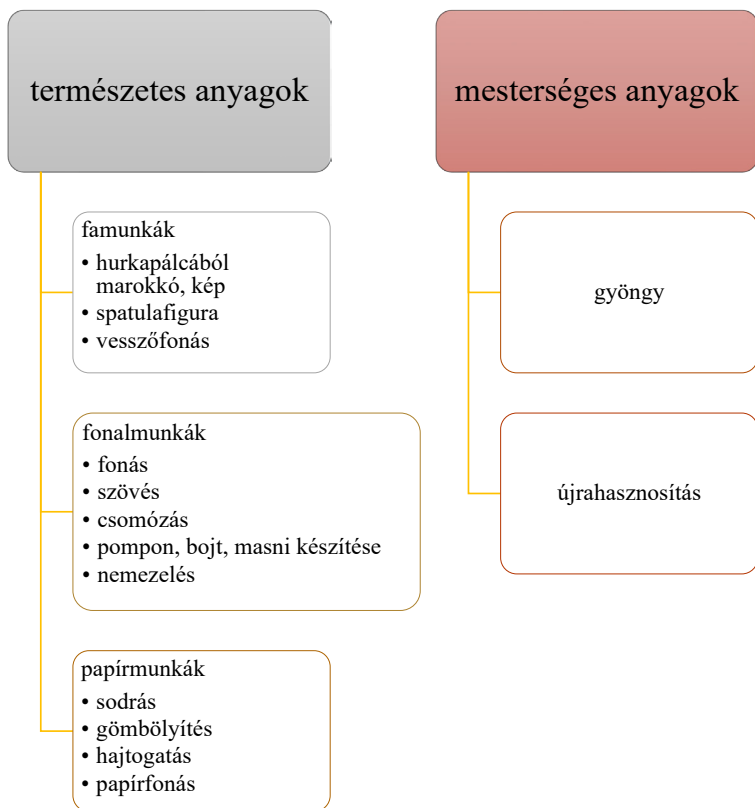
Az 1–2. évfolyamon a természetes és mesterséges környezet témaköre az óraszámok közel egyharmadát teszi ki (5. ábra):



5. ábra: Természetes és mesterséges környezet témakör feldolgozása a fenntartható fejlődésre való neveléshez kapcsolódóan (saját ábra a kerettanterv alapján)

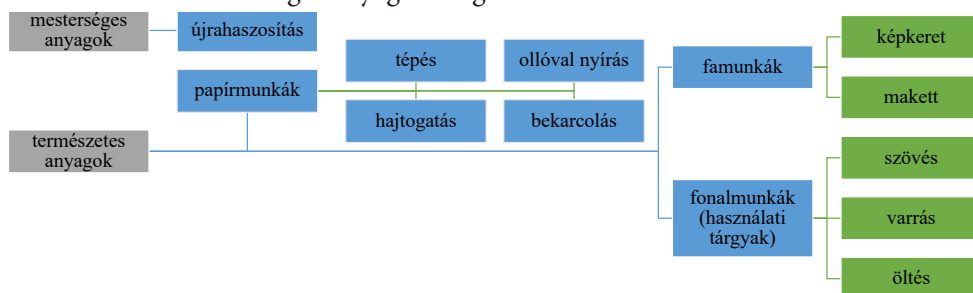
A 3. és 4. évfolyamon a vizuális kultúra tárgynál folytatódik a természetes és mesterséges környezet témakör ismereteinek bővítése. A javasolt 102 óraszám közel egyharmada (összesen 32 óra) ismét a természetes és a mesterséges környezet témaköréhez kapcsolódik. Ösztönzi a tanulókat arra, hogy a 6. ábrán megjelenő technikákat alkalmazzák akár egyéni, akár csoportos munkaformában. Kiemeli a magyar népi ünnepköröket, a hagyományos tárgyakat, a népi építészetet.

A technika és tervezés tantárgy esetében első két évfolyamon a javasolt óraszám (68) több mint felében (összesen 38 óra) a különböző anyagokból való alkotás áll a fókuszban, emellett az otthon-család-életmód témakörében szerepel az energiatakarékosság, a környezetvédelem, a szelektív hulladékgyűjtés, a környezettudatos magatartás kérdésköre. Külön ajánlásként szerepel egy tanulmányi séta, amely remek lehetőséget ad a természetes anyagok (úgy mint levelek, termések, kavicsok) gyűjtésére. Ezekből később önálló, kreatív alkotások, figurák, bábok szülehetnek. A szelektív hulladékgyűjtés fogalmával és problémakörével is megismerkednek, de megjelenik az energiatudatosság kérdésköre (anyag-, energia- és időtakarékoság), valamint az újrahasznosítás. A természetes anyagokkal való alkotás kiemelt helyet kap a papírmunkák, a famegmunkálás és a fonalmunkák kapcsán (lásd részletesen 6. ábra).



6. ábra: Fenntarthatóságra neveléshez kapcsolódó témakörök a technika és tervezés tantárgy esetében (kerettanterv alapján saját ábra)

A 3. és 4. évfolyamon a tanulók elmélyítik ismereteiket az első két évfolyamon megjelent témakörökben. A tananyag eloszlása az alsóbb évfolyamok gondolatmenetén alapul, így a környezetben fellelhető anyagok, valamint az otthon-család-életmód témái a fenntarthatóságra nevelés alapjaihoz kapcsolódnak (vö. 6. és 7. ábra). Nagyobb hangsúlyt kap a természetes és mesterséges anyagok megkülönböztetése.



7. ábra: Anyagmegmunkálás 3. és 4. osztályban (kerettanterv alapján saját ábra)

A felsőbb évfolyamok esetében az otthon-család-életmód témánál felmerül az egészséges tápanyagok, az ételkészítés, a növényápolás feladatának fontossága.

Környezetismeret

A 3. és 4. osztályban megjelenő környezetismeret tantárgy az 1. és 2. évfolyam technika tantárgy ismereteire épít, továbbá előkészíti a felső tagozat természettudományos ismeretekhez tartozó tárgyait (földrajz, biológia, fizika, kémia).

A *Nat* az alábbi öt témakörhöz rendeli az elsajátítandó ismereteket:

- Megismerési módszerek
- Tájékozódás az időben
- Tájékozódás a térben
- Élő környezet
- Anyagok és folyamatok

A fenntartható fejlődés ezen témákba szöviődik bele. A szabályozó dokumentum az alábbi sarokpontokat rögzíti (8. ábra):



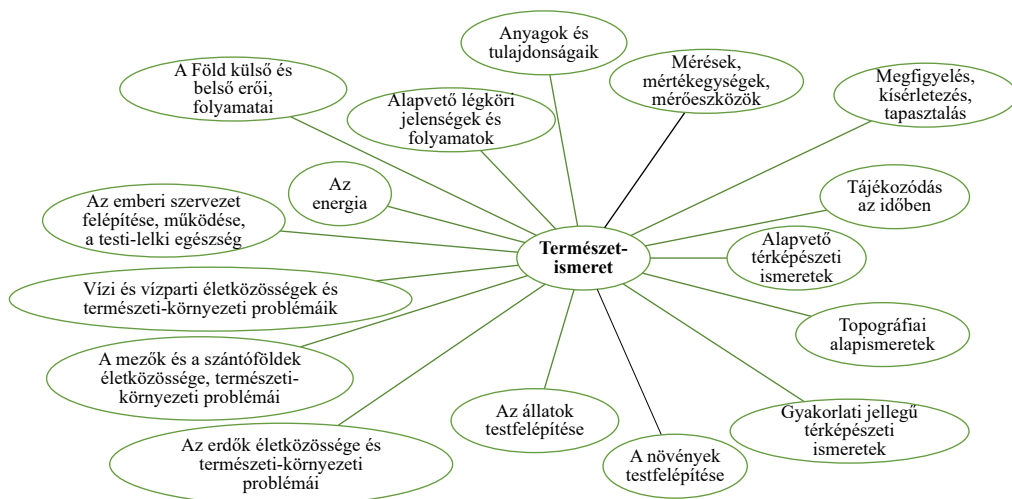
8. ábra: Környezetismeret tantárgy fenntarthatósághoz kapcsolódó témakörei (kerettanterv alapján saját ábra)

2.2.1.2. Fenntarthatóságra nevelés az 5–8. évfolyam

Az általános iskola 5–8. évfolyamán az alsó tagozaton szereplő tantárgyak mellett a fenntartható fejlődéshez szorosabban kapcsolódó természettudományos tárgyak jelennek meg. A képzés előrehaladtával az ismeretek specifikussá válnak. A fejezetben sorra vesszük a fenntarthatóság és az egyes tárgyak kapcsolódási pontjait.

Természettudományok

A tudományos és technológiai műveltség kialakítása már az 5. évfolyamban megjelenik. A környezetismeret tantárgy egy bevezető lépcsőfokként szolgál az 5. és 6. osztályban. A kétéves időszak alatt élő és élettelen környezet problémakörével foglalkoznak a tanulók 136 órában. A témakörök jegyzéke a 9. ábrán található.



9. ábra: Természetismeret tantárgy témakörei a kerettanterv alapján (saját ábra)

A fenntartható fejlődéshez alapvetően az anyagok és tulajdonságaik, a mérések, a megfigyelések, a légköri jelenségek és a különböző életközösségek környezeti problémái tartoznak. Ezen ismeretek a kerettanterv javasolt óraszámának felét teszik ki. Megjegyzendő, hogy az alapvető ismeretátadás is ezen órakeret terhére történik, így a fenntarthatóságra fordított idő kevés.

A tudományos diszciplína a 7. évfolyamtól kezdődően tagolódik biológia, fizika, földrajz és kémia tárgyakra. A természettudomány vagy környezetismeret tantárgy témakörei között hangsúlyos a biológiához kötődő ismeretanyag. 7. és 8. osztályban a fenntarthatóság fogalma és biológiai összefüggései témakör megjelenik a kerettantervben; a feldolgozásra javasolt óraszám 28, ami az összóraszám 27%-a. Ennek kapcsán a tanulók a következő fogalmakkal ismerkednek meg (10. ábra):

mészeti értékek védelme	élővilág és az ember kapcsolata, fenntarthatóság	bolygónk élővilága
védelmi körzet természetvédelmi terület természetpark védett faj természeti érték ökoturizmus természetgazdálkodás természetbarát ökoturizmus természetvédelem természetvédelem természetvédelem	<ul style="list-style-type: none"> • biológiai sokféleség • fajgazdagság • fajtanemesítés • génmegőrzés • globális probléma • éghajlatváltozás • monokultúra • biogazdálkodás • tájgazdálkodás • fenntarthatóság 	<ul style="list-style-type: none"> • tápláléklánc • táplálékhálózat • elterjedési terület • éghajlati övezet • biomok • vízi életközösségek • függőleges zonalitás

10. ábra: Fenntarthatósághoz kapcsolódó témakörök a biológia tantárgy esetében (kerettanterv alapján saját ábra)

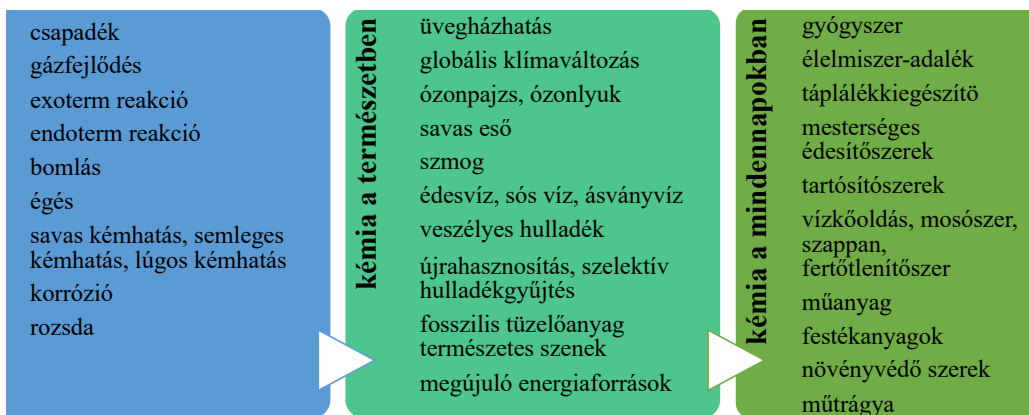
A földrajz interdiszciplináris tudomány, mely a társadalmi- gazdasági környezet, a társadalomtudományok és természettudományok közös metszéspontjai mentén, az egyes területek összefüggéseit és egymásra gyakorolt hatásait vizsgálja. Ezáltal az elsajátítandó ismeretanyag hatalmas, szemben az alacsony óraszámval (102 óra). A kerettantervben a fenntartható fejlődéshez kapcsolódó fogalmak szerteágazóak: éhségövezet, eladósodás, élelmiszer válság, elszívatosodás, globalizáció, népességgrobbanás, népességtömörülés, nyomornegyed, rezervátum, termelési módok (farmgazdaság, monokultúra, nagybirtok, nomád pásztorkodás, oázisgazdálkodás, parasztgazdaság, teraszos művelés, ültetvényes gazdálkodás, vándorló [nomád] állattenyésztés, vegyes gazdálkodás), tömegturizmus, túlhalászás, túllegetetés, városfejlődés (városodás, városiasodás), világgazdasági hatalom (centrumtársaság), környezetkárosítás. Kiemelt projektötlet a lakóhely környezeti adottságai és fenntartható fejlesztése.

A fizika tantárgy célja, hogy a diákok a szakmai ismeretanyag elsajátításán túl praktikus ismeretekre is szert tegyenek, melyeket a mindennapokban is alkalmazni tudjanak. A *Nat* az alábbi fő témaköröket fogalmazza meg:

- Fizikai jelenségek megfigyelése, egyszerű értelmezése
- Mozgások a környezetünkben, a közlekedés
- A levegő, a víz, a szilárd anyagok
- Fontosabb mechanikai, hőtani, elektromos és optikai eszközeink működésének alapjai, fűtés és világítás a háztartásban
- Az energia megjelenési formái, megmaradása, energiatermelés és felhasználás
- A Föld, a Naprendszer és a Világegyetem, a Föld jövője, megóvása

A kerettanterv összesen 102 órában összesen 6 órát javasol a fenntartható fejlődéshez kapcsolódó *Környezetünk globális problémái* témakör feldolgozására. Itt a diákok megismerkednek az éghajlatváltozás, üvegházhatás, ökológiai lábnyom, környezettudatosság, fényszennyezés, zajszennyezés fogalmaival.

A kémia tantárgy célja, hogy a tanulók megértsék az élőlényekben zajló folyamatokat, a használati tárgyaink előállításához felhasznált anyagokat és magát a gyártási folyamatot. Ezen ismeretek birtokában alakítsanak ki egy környezettudatos vásárlói magatartást, óvják egészségüket és környezetünket. A fenntarthatóságot érintő témakörök a 11. ábrán láthatók. Az összóraszámot tekintve (102) több mint 50%-os arányban (54 óra) kapcsolódik a fenntarthatóság a tananyaghoz.



11. ábra: Fenntartható fejlődés témaköréhez kapcsolódó tartalmak kémiaórán (kerettanterv alapján saját ábra)

A természettudományos tárgyak és a fenntartható fejlődés metszéspontjának találkozásakor elmondható, hogy a kerettantervben megjelenő tartalmak elsősorban a különböző tudományterületek fogalomrendszerét alapozzák meg, melyet továbbvíve a tanulók saját környezetükre, saját magatartásukra formálva praktikus ismereteket sajátítanak el.

Etika

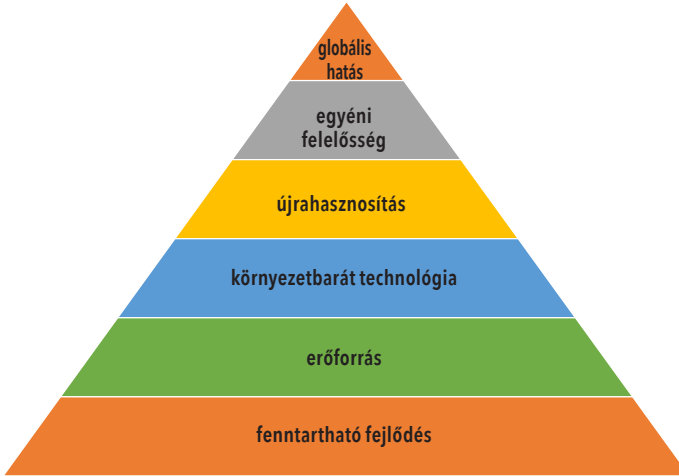
A felsőbb évfolyamon megjelenő etika tantárgy célja, hogy a tanulók erkölcsi érzülete és gondolkodása fejlődjen. A diákok elsajátítják az egyéni életvezetést. Ehhez szorosan kapcsolódik a fenntarthatóság kérdése.

Az 5. és 6. évfolyam egyik alappillére a természet rendjének megőrzése és a fenntartható jövő. A javasolt 12 órában a következő fogalmakat vizsgálják (lásd 12. ábra):



12. ábra: Fenntarthatóság és etika az 5–6. évfolyamon (kerettanterv alapján saját ábra)

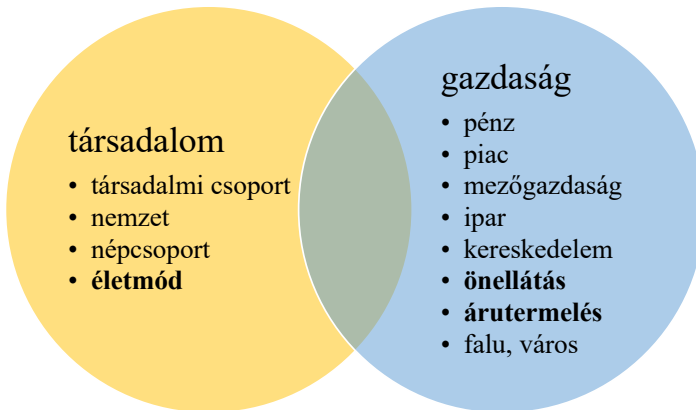
A témakör változatlan óraszámban ismételten előkerül a 7. és 8. évfolyamon. Itt azonban már más problematika jelenik meg (13. ábra):



13. ábra: Fenntarthatóság és etika a 7–8. évfolyamon (kerettanterv alapján saját ábra)

Történelem

A humán tudományok közül a történelem tantárgyban megjelenő kulcsfogalmak érintőlegesen állnak kapcsolatban a fenntartható fejlődéssel. A kerettanterv leírásában a társadalmi és gazdasági ismeretekhez kapcsolódó kulcsfogalmak jelennek meg. Ezeket a 14. ábra szemlélteti.



14. ábra: Fenntarthatósághoz kapcsolható fogalmak az 5–8. osztályos történelemtanításban (kerettanterv alapján saját ábra)

Figyelembe kell venni, hogy a törzsanyag és a javasolt óraszám aránya szűk mozgásteret kínál a pedagógusnak, így a témák feldolgozása más tantárgyakkal együtt, közös projektek esetében valósítható meg.

Hon- és népismeret

Az 5–8. évfolyamon megjelenő hon- és népismeret tantárgy a néphagyományok megismerését, a nemzeti identitástudat, a helyi értékek és kultúra ismertetését foglalja magában. A szabályozó dokumentum az 5. vagy a 6. évfolyamon javasolja a tantárgy teljesítését, heti 1 óra keretében. Itt is látható, hogy nagyon minimális lehetőség nyílik a fenntarthatóság kérdéskörének átbeszélésére, a fogalom tisztázására fókuszál a kerettanterv (lásd 15. ábra).



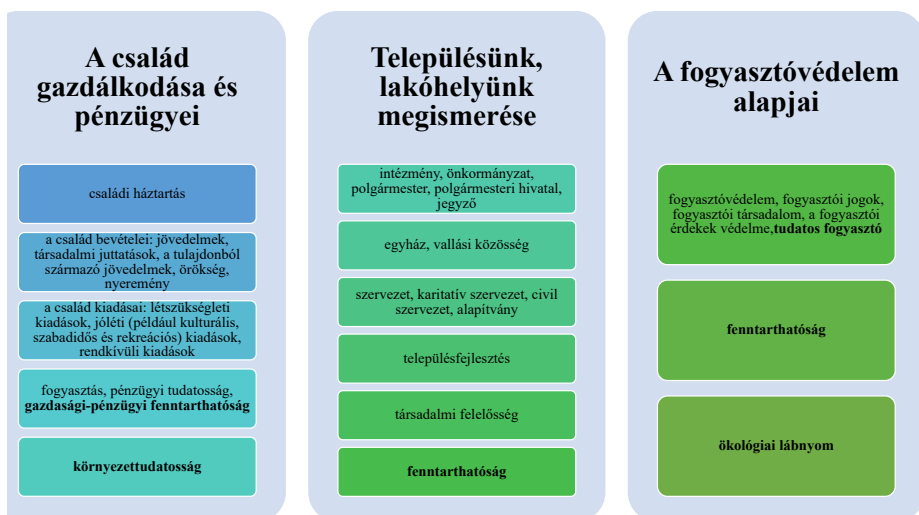
15. ábra: Hon- és népismeret tantárgy témakörei (kerettanterv alapján saját készítésű ábra)

Állampolgári ismeretek

A 7–8. évfolyamon megjelenő állampolgári ismeretek tantárgyat a kerettanterv az utolsó évfolyamra javasolja. A heti 1 órában döntő többségben olyan praktikus ismereteket sajátítanak el a tanulók, melyek a felnőtt élet szerepeire, a tudatos állampolgárrá válásra készítik fel. Kapcsolódó témakörök:

- Család; a családi szocializáció jellemzői, a hagyományos családmodell
- A család gazdálkodása és pénzügyei
- Településünk, lakóhelyünk megismerése
- Nemzet, nemzetiség; a haza iránti kötelezettségeink
- A magyar állam alapvető intézményei, az állam szerepe a gazdaságban
- Mindennapi ügyintézés; felkészülés a felnőttkori szerepekre, feladatokra
- A fogyasztóvédelem alapjai
- A nagy ellátórendszerek: köznevelés, egészségügy és szociális ellátás

A fenntarthatóság szorosabban 3 témakörhöz kapcsolódik: a család gazdálkodása és pénzügyei, településünk és lakóhelyünk megismerése, fogyasztóvédelem alapjai (részletesen lásd 16. ábra).



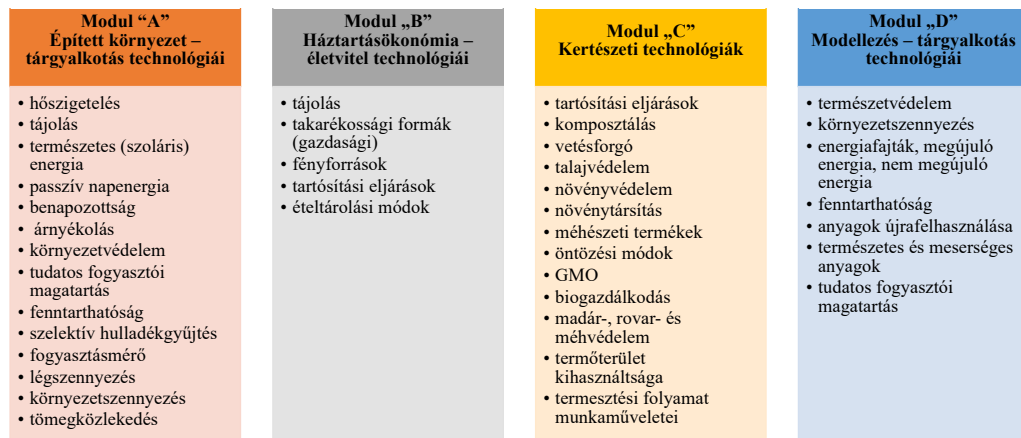
16. ábra: Állampolgári ismeretek témakörei (kerettanterv alapján saját készítésű ábra)

Készségtárgyak

A technika és tervezés, valamint a vizuális kultúra tárgyak az alsóbb évfolyamok után folytatódnak a felső tagozaton. Mindkét tárgy esetén a korábbi ismeretkörökre építve és a többi tantárgyhoz kapcsolódó témákat dolgoznak fel.

A technika és tervezés tantárgy esetében a kerettanterv négy modulra tesz javaslatot, melyek közül az iskola választhatja ki azt az egyet, ami a pedagógiai programjához szorosan illeszkedik (lásd részletesen 17. ábra).

A tantárgy 5., 6. és 7. évfolyamon heti 1 órában jelenik meg minden modul esetében. A 17. ábrán a fenntarthatósághoz kapcsolódó témák, fogalmak jelennek meg az egyes modulokat illetően.



17. ábra: Technika és tervezés tantárgy fenntarthatósághoz kapcsolódó témakörei modulok szerint (kerettanterv alapján saját készítésű ábra)

A vizuális kultúra tantárgy a felső tagozat mind a négy évfolyamán megjelenik heti 1 óra időkeretben. Az 5–6. évfolyamon a technológia és hagyomány témaköréhez kapcsolódik a környezettudatosság fogalmköre. Az utolsó két osztályban nem hangsúlyos a fenntarthatóságra nevelés a tantárgyban.

A kerettanterv tartalmi áttekintésekor több kapcsolódási pontot fedezhetünk fel az egyes ismeretkörök és a fenntarthatóság esetében. Az alfejezet ennek áttekintésére szolgált. Azonban fontos megemlíteni, hogy a szabályozó dokumentum nemcsak tartalmi, hanem módszertani ajánlásokat is megfogalmaz. A gyűjtőmunka, a tanulmányi kirándulás és a projektmódszer e tekintetben jelentős, többféle megvalósítást tesz lehetővé.

2.2.2. Középfokú intézmények

A középfokú nevelés-oktatás szakaszában az általános iskolában elkezdett alapokra építve folytatódik a fenntarthatóságra nevelés. A műveltségi területek anyagainál ott megfogalmazott célok ebben a szakaszban is érvényesek és inkább a főbb témaköröknél, a tantárgyak specifikus jellemzőinél és a tanulási eredményeknél figyelhető meg változás.

- A történelem és az állampolgári ismereteknél specifikus jellemző a 12. évfolyamon, hogy *„A környezeti, gazdasági fenntarthatóság és a pénzügyi tudatosság továbbfejlesztésekor lehetőség nyílik a különböző vélemények, álláspontok értelmezésére, tervek készítésére, megvalósításuk közös mérlegelésére és a kockázatvállalás tudatosítására.”* (NAT 2020: 353) Átfogó célként fogalmazódik meg a fenntarthatóság szemléletének és gyakorlatának a továbbfejlesztése. Az állampolgári ismereteknél fő témakör a *„Szabadság és felelősség; jogok és kötelezettségek, a társadalmi felelősségvállalás”*, valamint a *„Környezet- és természetvédelem”*. (NAT 2020: 354)
- A biológia esetében fő témakörként megjelenik a bioszféra egyensúlya, a fenntarthatóság. A tanulási eredményeknél pedig a fenntarthatóság érdekében a természet értékeinek védelme melletti döntés, cselekvés, valamint az emberi tevékenység bioszférára kifejtett hatásának ismerete: (a tanuló) *„konkrét példák alapján vizsgálja a bioszférában végbemenő folyamatokat, elemzi ezek idő- és térbeli viszonyait, azonosítja az emberi tevékenységgel való összefüggésüket”* (NAT 2020: 382), valamint a fenntartható életvitel, technológia és gazdálkodás ismerete.
- A fizika esetében fő témakör *„Az energia megjelenési formái, megmaradása, energiatermelés és -felhasználás”*, valamint *„A Föld, a Naprendszer és a Világegyetem, a Föld jövője, megóvása, az űrkutatás eredményei”*. (NAT 2020: 384) A tantárgy tanításának specifikus jellemzője, hogy *„A tanulási terület műveltség tartalmi a közvetlen környezetünkről megszerezhető ismereteket mélyítik el, ugyanakkor kitekintést adnak a tágabb környezetre is. Az emberiség globális problémáira hívják fel a figyelmet, s bemutatják a modern természettudomány újszerű, szemléletformáló eredményeit, valamint azt az eredményekben rejlő perspektívát, mely az elméleti kutatás és a technikai fejlődés előtt áll.”* (NAT 2020: 383)

- A kémia esetében előtérbe kerülnek a globális problémák kémiai vonatkozásai. Tanulási eredményként *„A nevelési-oktatási szakasz végére a tanuló: 1. példákkal szemlélteti az emberiség legégetőbb globális problémáit (globális éghajlatváltozás, ózonlyuk, ivóvízkészlet csökkenése, energiaforrások kimerülése), és azok kémiai vonatkozásait; 2. ismeri az emberiség előtt álló legnagyobb kihívásokat, kiemelten azok kémiai vonatkozásait (energiahordozók, környezetszennyezés, fenntarthatóság, új anyagok előállítás); 3. példákön keresztül szemlélteti az antropogén tevékenységek kémiai vonatkozású környezeti következményeit”* (NAT 2020: 396)
- A földrajz esetében fő témakör a *„Helyi problémák, globális kihívások, a fenntartható jövő dilemmái tanításának specifikus jellemzője”* (NAT 2020: 402). A tárgy tanításának specifikus jellemzője, hogy tárgyalja a természeti és társadalmi környezet összefüggéseit, kölcsönhatásait, vizsgálja ezek következményeit, és a tanuló a *„várható következmények átgondolásával alakítson ki cselekedni képes és a környezetért felelősséggel tenni akaró magatartást”* (NAT 2020: 400) A globális folyamatok és a fenntarthatóság kapcsolatának felismerése mellett fontos az egyéni szerepvállalás kérdésének a bemutatása is.
- A vizuális kultúra esetében alapvető cél, hogy a tanuló *„a tárgykultúra és az épített környezet megismerésén keresztül megértse a fenntartható fejlődés problémakörét”* (NAT 2020:416). A környezet és fenntarthatóság, a környezettudatosság a főbb témakörök között szerepel. A nevelési szakasz végére a tanuló *„a fenntarthatóság érdekében felelős döntéseket hoz a saját tervezett, épített környezetével kapcsolatban”*. (NAT 2020: 422)

Ennél a korosztálynál már inkább a fenntarthatóság problémájának komplex, globális értelmezésére, az önálló véleményalkotásra és a gyakorlatias, egyéni felelősségvállalásra helyeződik a hangsúly.

3. A fenntarthatóságra nevelés a PPKE VJTK tanterveiben

A továbbiakban a PPKE VJTK pedagógusképzésében megjelenő fenntarthatósági elemek bemutatására kerül sor. Az óvó-, a tanító, valamint a tanárképzés sajátos jellegzetességei miatt ezek külön fejezetekben szerepelnek.

3.1. Óvóképzés

A 180 kreditpontos óvodapedagógia alapképzési szak első három félévében jelennek meg a környezeti nevelés és módszertan elnevezésű modul tanegységei, melyek a témákkal szoros összefüggésben állnak. A differenciált anyanyelvi nevelés modulhoz kapcsolódó Jeles napok elnevezésű szeminárium a hagyományok, ünnepek, megemlékezések tematikáját követi.

Tárgy megnevezése	felvétel típusa	kredit	heti óra-szám	követelmény	félév	modul
Egészségnevelés és környezeti nevelés az óvodában	kötelező	3	2	koll.	1.	környezeti nevelés és módszertana
Természetismeret 1. / Természetismeret – élettelen természet (2018/2019-es tanévtől a 2. megnevezés él)	kötelező	2	1	koll.	2.	környezeti nevelés és módszertana
Természetismeret 2. / Természetismeret – növény- és állatismeret az óvodában (2018/2019-es tanévtől a 2. megnevezés él)	kötelező	2	1	koll.	3.	környezeti nevelés és módszertana
Jeles napok (német vagy szlovák nemzetiségi óvodapedagógia szakos hallgatók e helyett nemzetiségi képzéshez kapcsolódó tanegységet teljesítenek)	kötelezően válsztandó	3	2	gyj.	5.	differenciált anyanyelvi nevelés

1. táblázat: Óvodapedagógus képzés tantárgyi hálójának szűk metszete a fenntartható fejlődés témaköréhez igazodva (saját szerkesztés)

Az óvodapedagógus-képzésben már az első félévben megjelenik a környezeti nevelés módszertana. Az Egészségnevelés és környezeti nevelés az óvodában tárgyban megjelennek az egészséges életmód alapvető kérdései, valamint a környezettudatosság és az arra való nevelés fontossága. A második félévben a természettudományos ismeretek elmélyítésekor a hallgatók egy komplex gondolkodásmódot sajátítanak el, a különböző természeti problémák összefüggéseinek értelmezésére fókuszálnak. A harmadik szemeszterben átfogó biológiai ismereteket szereznek az élővilágról. A modul végeztével multidiszciplináris szemléletmódot alakítanak ki, ezáltal az új, megváltozott környezet lehetőségeiről és veszélyeiről pontos képet kapnak. Ezen tudás birtokában képessé válnak arra, hogy az óvodás korosztály érdeklődését a fenntartható fejlődés felé tereljék.

A differenciált anyanyelvi nevelés modulban megjelenő Jeles napok tárgy elsősorban ünnepköröket dolgoz fel. Népi hagyományaink meglehetősen szorosan kapcsolódtak a természethez, a növények és állatok iránti tisztelet a kultúránkba ivódott. Az olyan tradíciók, mint például a szüret, aratás, vagy a természeti jelenségek megfigyelése (például Katalin-nap vagy Medárd napja) kerül a fókuszba.

3.2. Tanítóképzés

A nyolc féléves tanítóképzés tantervi hálójában két modul a természetismeret tantárgypedagógiája, valamint a technika és tantárgypedagógiája kapcsolódik szorosabban a fenntartható fejlődés témaköréhez. A képzésben részt vevő összes hallgató teljesíti az alábbi stúdiumokat:

tárgy megnevezése	felvétel típusa	kredit	heti óraszám	tárgy követelmény	félév	modul
Egészségnevelés	kötelező	2	2	kollokvium	1.	Természetismeret és tantárgypedagógiája
Növény- és állatismeret tanítása	kötelező	4	3	kollokvium	2.	
Ökológia, környezetvédelem és élettelen természet	kötelező	3	2	kollokvium	4.	
Hazánk természetföldrajza és tanítása	kötelező	2	2	kollokvium	6.	
Technikai nevelés az alsó tagozatban	kötelező	3	2	kollokvium	1.	Technika és tantárgypedagógiája
Munkakultúra, anyagmegmunkálás	kötelező	3	2	gyakorlat	3.	
Modellezés, energia-rendszerek	kötelező	2	2	gyakorlat	4.	

2. táblázat: A PPKE BTK VJTK tanítóképzésének kiemelt moduljai a fenntartható fejlődés vonatkozásában (saját szerkesztés)

A 2. táblázatban látható, hogy a hallgatók magas szintű elméleti képzést kapnak, gyakorlati ismereteikre főként az egyéni és csoportos szakmai gyakorlataik alatt tesznek szert.

3.3. Tanárképzés

Az áttekintést a jövőre fókuszálva célszerű a 2022–2023-as tanévben osztatlan tanárképzésre felvett hallgatók számára előírt tanterv alapján elvégezni. Jelenleg az alábbi szakokon folyik tanári felkészítés:

- Angol nyelv és kultúra tanára
- Dráma- és színházismeret-tanár
- Etikatanár
- Magyar nyelv és irodalom szakos tanár
- Olasz nyelv és kultúra tanára
- Mozgókép-kultúra és médiaismeret tanár
- Történelemtanár

A tanárképzés során a hallgatók diszciplináris, általános műveltséggel és hitélettel összefüggő kötelező, valamint tanárképző tantárgyakat vesznek fel. A diszciplináris tárgyak a szaktanszékekhez tartoznak, az ezekben megjelenő fenntarthatósági elemek szakspecifikusak. Az általános műveltséggel és hitélettel összefüggő kötelező tárgyak közül *A bevezetés a katolikus hit rendszerébe*, *Az Egyház társadalmi tanítása*, a kötelezően választhatóak közül pedig az *Etika*, a *Bioetika I.*, *Bioetika II.*, *Elsősegélynyújtás* tárgyak tartalmazznak a fenntarthatóság témájához kapcsolódó elemeket.

A képzés során leginkább az alábbi kurzusok esetében találhatóak meg a fenntarthatóság témájához kapcsolódó elemek:

- A pedagógia (a nevelés és oktatás) alapkérdései
- Személyiségfejlesztő és konfliktuskezelő gyakorlat
- Pedagógiai pszichológia
- Neveléstudomány
- Szocializáció és csoportfolyamatok az iskolában
- A nevelés és az oktatás gyakorlati feladatai
- Oktatástudomány – tanítás és tanulás
- A kiemelt figyelmet igénylő tanulók nevelése
- Szakmódszertanok
- Tanítási gyakorlatok

A tárgyakban megjelenő elemek az ENSZ elfogadott javaslatcsomagjában megfogalmazott 17 fenntartható fejlődési főcél figyelembe véve az alábbiak (Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development. 2015):

- A pedagógia (a nevelés és oktatás) alapkérdései – Az egészséges életvitel biztosítása és a jóllét előmozdítása minden korosztály számára. Inkluzív és méltányos minőségi oktatás, valamint az egész életen át tartó tanulás lehetőségeinek előmozdítása mindenki számára.
- Személyiségfejlesztő és konfliktuskezelő gyakorlat – Az egészséges életvitel biztosítása és a jóllét előmozdítása minden korosztály számára. A nemek közötti egyenlőség elérése és megerősítése. Az országokon belüli és országok közötti egyenlőtlenségek csökkentése. A fenntartható fejlődés érdekében a békés és befogadó társadalmak előmozdítása, az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés biztosítása mindenki számára, valamint hatékony, elszámoltatható és befogadó intézmények kiépítése minden szinten.
- Pedagógiai pszichológia – Az egészséges életvitel biztosítása és a jóllét előmozdítása minden korosztály számára. Inkluzív és méltányos minőségi oktatás, valamint az egész életen át tartó tanulás lehetőségeinek előmozdítása mindenki számára. A nemek közötti egyenlőség elérése és megerősítése.
- Neveléstudomány – Az egészséges életvitel biztosítása és a jóllét előmozdítása minden korosztály számára. Inkluzív és méltányos minőségi oktatás, valamint az egész életen át tartó tanulás lehetőségeinek előmozdítása mindenki számára. A nemek közötti egyenlőség elérése és megerősítése. A fenntartható gazdasági

növekedés, a teljes és produktív foglalkoztatás és a mindenki számára elérhető tisztességes munka előmozdítása. Az országokon belüli és országok közötti egyenlőtlenségek csökkentése. A fenntartható fejlődés érdekében a békés és befogadó társadalmak előmozdítása, az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés biztosítása mindenki számára, valamint hatékony, elszámoltatható és befogadó intézmények kiépítése minden szinten.

- Szocializáció és csoportfolyamatok az iskolában – Az egészséges életvitel biztosítása és a jóllét előmozdítása minden korosztály számára. A nemek közötti egyenlőség elérése és megerősítése. A fenntartható fejlődés érdekében a békés és befogadó társadalmak előmozdítása, az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés biztosítása mindenki számára, valamint hatékony, elszámoltatható és befogadó intézmények kiépítése minden szinten.
- A nevelés és az oktatás gyakorlati feladatai – Az egészséges életvitel biztosítása és a jóllét előmozdítása minden korosztály számára. Inkluzív és méltányos minőségi oktatás, valamint az egész életen át tartó tanulás lehetőségeinek előmozdítása mindenki számára. A nemek közötti egyenlőség elérése és megerősítése.
- Oktatáselmélet – tanítás és tanulás – Az egészséges életvitel biztosítása és a jóllét előmozdítása minden korosztály számára. Inkluzív és méltányos minőségi oktatás, valamint az egész életen át tartó tanulás lehetőségeinek előmozdítása mindenki számára. A nemek közötti egyenlőség elérése és megerősítése.
- A kiemelt figyelmet igénylő tanulók nevelése – Az egészséges életvitel biztosítása és a jóllét előmozdítása minden korosztály számára. Inkluzív és méltányos minőségi oktatás, valamint az egész életen át tartó tanulás lehetőségeinek előmozdítása mindenki számára. A nemek közötti egyenlőség elérése és megerősítése. A fenntartható fejlődés érdekében a békés és befogadó társadalmak előmozdítása, az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés biztosítása mindenki számára, valamint hatékony, elszámoltatható és befogadó intézmények kiépítése minden szinten.
- Szakmódszertanok (itt nagyon szakfüggő a fenntarthatósági elemek jelenléte, ezek kiemelten vannak jelen a történelem, a mozgóképkultúra és médiaismeret és az etika esetében) – A szegénység minden formájának megszüntetése. Az éhezés felszámolása, az élelmezésbiztonság és a jobb táplálkozás elérése, valamint a fenntartható mezőgazdaság előmozdítása. Az egészséges életvitel biztosítása és a jóllét előmozdítása minden korosztály számára. Inkluzív és méltányos minőségi oktatás, valamint az egész életen át tartó tanulás lehetőségeinek előmozdítása mindenki számára. A nemek közötti egyenlőség elérése és megerősítése. A fenntartható gazdasági növekedés, a teljes és produktív foglalkoztatás és a mindenki számára elérhető tisztességes munka előmozdítása. Rugalmas infrastruktúra kiépítése, az inkluzív és fenntartható iparosítás, valamint az innováció előmozdítása. Az országokon belüli és országok közötti egyenlőtlenségek csökkentése. A városok és az emberi települések befogadóvá, biztonságossá, ellenállóvá és fenntarthatóvá tétele. Fenntartható fogyasztási minták és

termelési módszerek biztosítása. A fenntartható fejlődés érdekében a békés és befogadó társadalmak előmozdítása, az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés biztosítása mindenki számára, valamint hatékony, elszámoltatható és befogadó intézmények kiépítése minden szinten. A végrehajtás eszközeinek megerősítése és a fenntartható fejlődésre irányuló globális partnerség újjáélesztése.

- Tanítási gyakorlatok – A különböző tanítási gyakorlatok során változó, és tantárgy-, valamint tananyagfüggő az egyes elemek jelenléte. A gyakorlatok óráinak témáját az adott köznevelési intézmény tanterve határozza meg, de a tanárképző tanszék gyakorlatkísérő oktatói kezdeményezik olyan órák látogatását, illetve megtartását, ahol a hallgatók a fenntarthatóság témakörével találkozhatnak, illetve foglalkozhatnak.

A tanárképzés tanévei során több tárgy esetében ismétlődően és egymásra épülve is megtalálhatóak fenntarthatóság témájához kapcsolódó elemek. Ezek minél határozottabb megjelenését az adott kurzusok oktatói tudják elsősorban elősegíteni a megfelelő témák és módszerek előnyben részesítésével.

Pedagógusképzésünkben a fenntarthatóság kérdésköre elszórta, aránytalan eloszlásban jelenik meg. Kiemelendő, hogy ezen tantárgyak nagy része minden hallgató számára kötelezően teljesítendő. A hallgatók számára fontos lenne egy modul felkínálása, hiszen a pedagógiai munkájuk során nemcsak egy holisztikus gondolatmenet követése elvárt, hanem annak megvalósítása a cél.

4. A fenntarthatósággal és környezeti neveléssel kapcsolatos pedagóguskompetencia

A 326/2013 Kormányrendelet a Pedagógusok előmeneteli rendszeréről tartalmazza a pedagóguskompetenciákat; e rendelet kiegészítésében, a 122/2018. (VII. 10.) Kormányrendeletben az addigi nyolc pedagóguskompetencia egy újabb kompetenciával egészült ki, ami „a környezeti nevelésben mutatott jártasság, a fenntarthatóság értékrendjének hiteles képviselője és a környezettudatossághoz kapcsolódó attitűdök átadásának módja” elnevezést kapta.

A kompetencia *Útmutató*ban értelmezett sztenderdje szerint a Pedagógus I. „*Ismeri az országos és intézményi szintű pedagógiai dokumentumok fenntarthatóságra nevelésre vonatkozó elvárásait. Szakterületének megfelelő tudása van a környezeti nevelésről és a fenntarthatóság fogalmáról, alapelveiről; törekszik mindennapi pedagógiai tevékenységébe beépíteni ezeket. Pedagógiai munkájában képes arra, hogy hitelesen jelenítse meg a fenntarthatóság értékeit. Képes megértetni az ok-okozati összefüggéseket, és rávilágítani a globális kihívások és helyi cselekvések közötti kapcsolatokra és megoldási lehetőségekre. Képes a tanulók életkori szintjén a fenntartható és nem fenntartható rendszerek, cselekvések és attitűdök bemutatására, megértetésére. Arra törekszik, hogy kialakítsa a tanulóknál az aktív cselekvés igényét és a felelős magatartást a fenntarthatóság érdekében, és ezért együttműködik közvetlen környezetével. Fontosnak tartja az alapvető környezetu-*

datos magatartási normák betartását és betartatását. Bátorítja a környezettel kapcsolatos pozitív attitűdök kinyilvánítását.

A pedagógiai tevékenységnek egy fontos alapeleme a megfelelő attitűd kialakítása. A nevelés-oktatás nemcsak ismeretek, tudásanyagok, vagy elvárt viselkedési minták közvetítését, átadását jelenti, hanem egy attitűd kialakítását, amely az új helyzetekben való cselekvést tudja elősegíteni. Az attitűd kialakításának pont a társadalmi/közösségi cselekvések esetében van kiemelt jelentősége (pl. elfogadás, kirekesztés, együttműködés, szolidaritás, segítség stb.).” (Útmutató 2022: 19.)

A sztenderd leírásából világosan kitűnik, hogy a fenntarthatóságra nevelést mint attitűdalakítást értelmezi az *Útmutató*, és minden pedagógus feladatának tartja a fenntarthatósággal és a környezettudatossággal összefüggő attitűdök alakítását.

Az attitűd fogalmát több területen használják (politika, reklám, közgazdaságtan stb.), de alapvetően a különböző pszichológiai meghatározásokból vezetik le. (Forgács 2017)

A legáltalánosabb meghatározás a viszonyulást, a hozzáállást, a tartós beállítódást emeli ki: *„Az attitűdök pozitív és negatív viszonyulások, azaz tárgyak, személyek, helyzetek, illetve a világ bármely azonosítható mozzanata iránt mutatott vonzalmak vagy tőlük való idegenkedések, beleértve az elvont gondolatokat és társadalmi megnyilvánulásokat is.” (Atkinson 2000: 699)*

Az attitűdök a saját tapasztalatból, vagy pedig a mások által közvetített attitűdökből alakulnak ki. Ezért van fontos szerepük a pedagógiában, mivel a tanár is a tanulók saját tapasztalatai, vagy pedig a közvetített attitűdök alapján „alakítja ki” azokat.

Az attitűd esetében beszélhetünk érzelmi (affektív), értelmi (kognitív) és viselkedésbeli (konatív) összetevőről. *„Az attitűd nem egyszerűen hozzáállást jelent a világban minket körülvevő dolgokhoz, hanem ez a viszonyulás több részből tevődik össze, egy érzelmi komponensből (szeretjük vagy utáljuk), az ismereteinkből az adott tárggyal kapcsolatban és a viselkedésünkéből, amit ez a dolog kivált.” (N. Kollár, Szabó 2017: 336)*

Ezen összetevők szerepét jól mutatja be az attitűdfunkciók elemzése. Arra, hogy az attitűdök milyen szerepet töltenek be az ember életében, az attitűdfunkciók elemzése ad választ. Ezen funkciók ismerete lehetőséget ad az attitűdök alakítására, módosítására is. *„A nevelés szempontjából ez utóbbi különösen fontos kérdés: ha azonosítjuk, hogy milyen funkciót tölt be egy attitűd, könnyebben találunk megfelelő eszközöket a megváltoztatásához.” (N. Kollár, Szabó 2017: 337)*

Az alapvető attitűdfunkciók:

- Instrumentális/szociális igazodási funkció – ebben az esetben az attitűdök eszközök a társadalom/közösség részéről kapott jutalom megszerzéséhez, illetve a büntetés elkerüléséhez.
- Ismereti funkció – itt az attitűdök elősegítik a könnyebb eligazodást a világban. *„Az ilyen funkciót betöltő attitűdöket motiválhatja kognitív takarékoság vagy az események bejósolásának (kognitív kontroll) igénye.” (N. Kollár, Szabó 2017: 338)*
- Értékkifejező funkció – ebben az esetben az attitűdök az adott attitűdtárgyhoz kapcsolódó – elveken, értékeken alapuló – nézeteket fejezik ki. Az elveken, érté-

keken alapuló nézetek és az ezekkel összefüggő attitűdök általában nehezebben változtathatók (pl. politikai, vallási nézetek).

- Énvédő funkció – itt az attitűdöknek fontos szerepe van az „én” védelmében, megőrzésében (belső feszültség, szorongás elkerülése; önbizalom, önbecsülés megőrzése). *„Az énvédő funkciójú attitűdök megváltoztatása is nagyon nehéz folyamat, hiszen ezekre az attitűdökre a személy lelki egyensúlya épül.”* (N. Kolár, Szabó 2017: 338)

Mivel a fenntarthatósági célok nemcsak a környezetvédelemhez, a gazdasági és a technikai-technológiai témákhoz kapcsolódnak, hanem a tág értelemben vett társadalmi kérdésekhez, ezért fenntarthatóságra nevelés esetén is fontos az adekvát attitűd elérése, a megfelelő összetevők (affektív, kognitív, konatív) valamint az alapvető attitűdfunkciók környezettel, fenntarthatósággal kapcsolatos kialakítása, szükség szerinti módosítása.

Nyilván mást jelent a fenntarthatóság céljainak az elérése egy mérnök, egy politikus, egy gazdasági szakember számára. A tanár – különösen a bölcsész szakos tanár – számára a fenntarthatóság céljainak az elérése a megfelelő attitűdök kialakítását jelentheti. Ezért a PPKE VJTK óvó-, tanító-, és tanárképzésében a fenntarthatóságra nevelés esetén egy, az attitűdhez kapcsolódó modell használatát tartja megfelelőnek.

5. A PPKE VJTK fenntarthatóságra nevelés programja

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem a Vitéz János Tanárképző Központ közreműködésével bekapcsolódott a Magyar Energetikai és Közmű-szabályozási Hivatal támogatásával megvalósuló *Környezeti nevelés és fenntarthatóság – energiatudatossági és környezeti nevelési programok megvalósítása a magyar felsőoktatásban* elnevezésű projektbe, melynek keretében 2022 őszén sor került egy pilotképzés lebonyolítására. Az óvodapedagógus, tanító és tanár szakos hallgatók különböző csoportjai november végén a környezeti nevelés és fenntarthatóság témában egy-egy előadást hallgattak meg, workshopon vettek részt. A nevelési és oktatási intézmények számára eltérő módon és metodikával jelenik meg a tananyag- és témakörfeldolgozás, így intézetünkben ezen sajátosságokat figyelembe véve szerveztük meg az ismeretek átadását.

5.1. Óvodapedagógus és tanító szakos hallgatók számára szervezett program

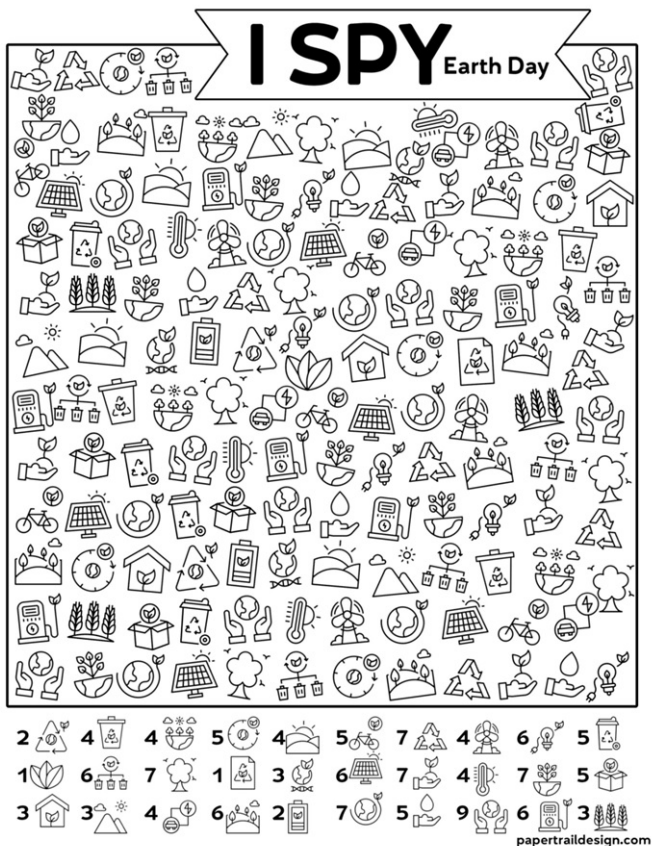
Az óvodapedagógus szakos hallgatók számára a 3. évfolyamon tettük lehetővé a bekapcsolódást a projektbe. Az alapozó ismereteken túl már többféle módszertannal ismerkedhettek meg. A programot a *Sajátos nevelési igényű gyermekek játéka* című szeminárium keretben valósítottuk meg. Mivel a téma egy speciális csoport igényeire fókuszál, így különböző fejlesztő játékok megismerésén keresztül bővítettük mind a pedagógiai eszköztárat, mind pedig az elméleti ismereteket. A továbbiakban erre hozunk egy konkrét példát.

A 18. ábrán található feladatlap az óceánok szennyezésének témájához kapcsolódik. Itt megbeszélhetjük, milyen módon szennyezik vizeinket, illetve milyen megoldások, lehetőségek állnak rendelkezésre. A kapcsolódó feladat az alak-háttér differenciálása, az elrejtett kis képeket meg kell keresni a nagy képen. Így a szem-kéz-koordináció, valamint a síkbeli tájékozódás is fejlődik.



18. ábra: Óceánok szennyezésének témaköréhez kapcsolódó alak-háttér differenciálását alkalmazó feladatlap (Forrás: <https://timvandevall.com/product/hidden-objects-deep-sea-divers/> 2022. 11. 02.)

A tanító szakos hallgatók szintén egy workshop keretében a Fejlesztőpedagógia tárgyhoz kapcsolódóan ismerkedtek a témával. A harmadéves hallgatók a Föld napjához kapcsolódóan ismertek meg egy vizuális diszkriminációhoz kötődő feladatlapot. A feladatlap kiosztása előtt tisztáztuk az energiapazarlás és energiatakarékosság fogalmát. Ezután közösen értelmeztük a piktogramok jelentését, oldottuk meg a feladatlapot.



19. ábra: A Föld napja témaköréhez kapcsolódó vizuális diszkriminációs feladatlap (Forrás: <https://www.papertraildesign.com/wp-content/uploads/2021/02/I-Spy-Earth-Day.jpg> 2022. 11 . 04.)

A fenti két példa csak egy-egy kiragadott módszertani sajátosságra hívta fel a hallgatók figyelmét. Ezeken felül számos játékot – úgymint lottójáték, dominó, triomino, hexamino, memóriajáték – próbáltak ki. A megvalósítás során alkalmazott workshopformátum illeszkedett mind a hallgatók, mind pedig a kisgyermek, valamint a szabályozó dokumentumok igényeihez.

5.2. Tanár szakos hallgatók számára felkínált lehetőségek

Elsősorban első- és másodéves tanár szakos hallgatóinkat szólítottuk meg. Több szempontból is előnyösnek tartottuk ennek a két évfolyamnak a bevonását: nagyobb létszámban vannak jelen a képzésben, mint felsőbb éves társaik, így hatékonyan tudunk megfelelni a projekt elvárásainak, illetve reményeink szerint alkalom nyílik majd a program folytatására, és ebben a témában a jövőben is megkereshetjük őket. Az előadásokat órarendi keretben szerveztük meg, kapcsolódva a tanárképzés tanmenetéhez.

Tanulmányunk eddigi gondolatmenetéből is jól látszik, hogy a projektbe való bekapcsolódásunk előtt is számtalan ponton érintette tanárképzésünk a fenntarthatóság kérdését, ez alkalommal azonban kiemelt figyelmet szenteltünk e kérdésnek, illetve hallgatóink figyelmét is tudatosan föl hívtuk témánkra. Elsőéves hallgatóinknak jól illeszkedett *A pedagógia (a nevelés és az oktatás) alapkérdései* című szeminárium tematikájába a pilotképzés témája, hiszen ezen a szemináriumon célunk, hogy a hallgatók betekintést nyerjenek a pedagógiai gondolkodás történelmi alakulásába, megismerjék a múlt és a jelen pedagógiai elképzeléseit, változásait. Fontos, hogy ismereteket szerezzenek a pedagógiai gondolkodók munkásságáról, megismerjék a mai pedagógiai gondolkodás gyökereit és napjaink meghatározó pedagógiai kérdéseit, továbbá nyitottak legyenek az új törekvések megismerésére és az azokra való reflektálásra. Ezért előadásunkban vázoltuk a környezeti nevelés történeti hátterét, megismertettük a hallgatókat azokkal a jelentősebb szerzőkkel, kiknek munkásságában felfedezhetők témánk gyökerei. Ezt követően a környezeti nevelés huszadik századi törekvéseire, majd elsősorban a magyarországi környezeti nevelés ezredfordulón megjelenő két alapvető koncepciójának ismertetésére került sor. Fontos volt a hallgatókkal közösen alapvető fogalmak tisztázása, mint például a környezeti tudatosság, fenntarthatóság, természetpedagógia. A szemináriumot ezek után a tematikai egységek után elgondolkodtató példák csoportos megvitatásával, a téma iránti érzékenyítéssel folytattuk. Hasonló módon szerveztük a másodéves tanár szakos hallgatók foglalkozását is. Esetükben a *Neveléstudomány* előadás keretei közt nyílt lehetőség a téma feldolgozására, hiszen az több ponton (ide még erkölcsi vonatkozásról írok) is szervesen kapcsolódik az előadás tematikájához. Itt, a korábban említett témakörök mellett, nagyobb hangsúlyt kapott a környezeti nevelés és fenntarthatóság és a NAT kapcsolata, és inkább tudtunk a hallgatók már megszerzett pedagógiai tudására építeni. Mindkét csoport esetében fontosnak tartottuk – egyetemünk szellemiségének megfelelően – a természetvédelem-teremtésvédelem témakörére is kitérni. A foglalkozások befejezésekor megkértük minden, a programba bekapcsolódó hallgatót, tehát az óvó és tanító szakosokat is, hogy töltsék ki a Tanárképző Tanszék által összeállított kérdőívet. A válaszadás nem minden hallgató esetében történt meg.

Ahogy az tanulmányunk előző fejezeteiből kiderül, az óvodás és kisiskolás korú gyermekek az intézményes nevelésben számtalan alkalommal és formában találkoznak a fenntarthatóság kérdéseivel: a „zöld” gondolat, a környezeti nevelés, az egészséges életvitel témakörei átszövik a nevelési évet. Külön foglalkozásokon, akár egész hetes programsorozatok során dolgozzák föl – korosztályuknak megfelelően – a kisebb és nagyobb témákat. Az egészséges táplálkozás, az állat- és növényvédelem mellett megemlékeznek a Föld Napjáról, a Víz világnapjáról, évente többször zöldség- és gyümölcsnapot tartanak, lehetőségeik szerint fát ültetnek, kiskertet gondoznak stb. Ezeket a programokat az élményszerűség és tevékenységközpontúság jellemzi.

A fenntarthatóságra nevelés a középfokú intézményeknek is feladata, kötelessége, és ennek eleget is tesznek az iskolák. Sok esetben a diákok talán nem is tudatosul, hogy egy-egy tanóra, iskolai program, esemény mennyire szorosan összefügg a fenntarthatóság

kérdésével, hiszen a fenntarthatóság fogalmát sokszor nem tisztázzák. A tanulmányunkban bemutatott, az ENSZ által megfogalmazott 17 fenntartható fejlődési főcél, mely javarészt a NAT-ban is visszatükröződik, sokaknak csak részben ismerős. Jellemzően az erőforrások tudatos, takarékos és felelősségteljes használatát, a természet szeretetét és a környezetvédelemi ismereteket azonosítják a fenntarthatóság kérdésével, azaz a „zöld” gondolatot, holott egy igazán szerteágazó fogalomról van szó. Sokakban nem tudatosul, hogy az ökológiai kérdések mellett ökonómiai és társadalmi vetülete is van a fenntarthatóságnak. Feltételezhető, hogy az iskolai közösségi szolgálatot teljesítő diákok zöme nem gondol arra, hogy tevékenységével sok esetben a fenntarthatóságot szolgálja, ahogy talán az a diák sem, aki advent alkalmával cipősdobozba ajándékot csomagol egy nehéz sorsú, rászoruló gyermeknek, és a fenntarthatóságot szolgálja sok iskola azon gyakorlata is, amikor heti rendszerességgel a diákok egy szendviccset több uzsonnát visznek magukkal, amit összegyűjtve az iskola rászorulóknak ad át.

A pedagógusok megkerülhetetlen feladata és egyben felelőssége is, hogy tanítványukat a fenntarthatóságra neveljék. (Nem kerülheti el figyelmünket, hogy a 122/2018. (VII. 10.) Kormányrendelet 2018. VII. 11-től hatályos rendelkezése szerint az újabb kompetencia, „a környezeti nevelésben mutatott jártasság, a fenntarthatóság értékrendjének hiteles képviselője és a környezettudatossághoz kapcsolódó attitűdök átadásának módja” szerint a Pedagógus I. és Pedagógus II. besorolás komoly elvárásokat fogalmaz meg ezen a téren.) Hogyan tudják középiskolás korú neveltjeiket megnyerni ennek az ügynek, mivel tudják érdeklődésüket a téma iránt felkelteni, és cselekvésre motiválni őket? Nehéz feladat előtt áll a középiskolai tanár: az óvodai és általános iskolai színes programok után a tanítványoknak újat mutatni, számtalan feladatuk mellé még továbbiakat adni már önmagában sem könnyű vállalkozás. Az igazi nehézséget azonban nem ezek a problémák jelentik: a fenntarthatóság – kimondva-kimondatlanul – önmérsékletre, fogyasztásunk korlátozására szólít föl bennünket. Korunk szellemisége azonban nem ezt várja el, a fogyasztói társadalom ezzel ellentétesen működik. A reklámok, kampányok folyamatos vásárlásra buzdítanak bennünket; a cégek egyik célközönségét pont a középiskolás korú fiatalok jelentik. Hangzatos szlogenjeikkel, hatásvadász képeikkel őket igyekeznek elérni, és jó fogyasztóvá nevelni. Nehéz fölvenni a versenyt a reklámszakemberek hadával, a termékek népszerűsítésébe fektetett rengeteg pénzzel, és az általuk sugallt életérzéssel. Mindezt úgy, hogy ne essünk túlzásokba: se klímaszorongást ne keltsünk diákjainkban, se zöld párti agitátorokká ne váljunk.

A tanárképzésben oktatóké is összetett feladat: a hallgatókat nemcsak ismeretekkel kell fölvertezni, a fenntarthatóság iránti érdeklődésüket is föl kell ébreszteni, és pozitív érzelmeket kell kelteni bennük e fontos ügy iránt. Tanulmányunk korábbi fejezetében a főbb célokat kiemelve már bemutattuk, hogyan épül be a Pázmány Péter Katolikus Egyetem bölcsész tanárképzésébe a fenntarthatóságra nevelés. Több tanegységünk is jó lehetőséget teremt a téma feldolgozására, külön erre a témára épülő tanegységet azonban nem kínálunk föl hallgatóinknak.

A katolikus tanárképzés szerencsés helyzetben van: hallgatóink láthatják, átélhetik, hogy oktatóik e problémakört fontosnak tartják, és – reményeink szerint – megfelelő mintát mutatnak. A fenntarthatóságra nevelés a katolikus pedagógiában ugyanis nem az új kor gondolkodásának való megfelelés kényszerében született. Nem kívülről ránk erőltetett, meggyőződésünkre, eddig vallott nézeteinkre rátelepülő ideológia ez. A világot és benne az embert értelmező hitünk eszmerendszerének eddig is fontos, konstitutív elve volt a teremtett világ tisztelete, a természet erőivel való gondolkodásban az ésszerűség és mértéktartás követelményének elfogadása, az élővilág fenntartása, támogatása. Könnyebb úgy azonosulni egy szemlélettel és az arra épülő magatartásmintával, ha annak lényeges vonásai már eleve benne voltak tudásunk és meggyőződésrendszerünk alapjainak évezredes építményében.

Azt senki sem vitatja, hogy korunk új fejleményei a mindennapi életben: a termelésben, a gazdálkodásban, a javak felhasználásában új helyzetet teremtettek, új veszélyekkel fenyegetnek, egyúttal újszerű cselekedetekre kényszerítenek. Arra szeretnénk rámutatni, hogy bár a konkrét tennivalók új kihívásokat is jelentenek, gondolkodásunk lényegén azonban nem sokat változtatnak. A világért, az emberért való felelősség eddigi érzelmeinket, gondolkodásunkat és cselekvésünket is meghatározó vonás volt, s ennek tudatában kell továbbra is vállalnunk ezt a ránk rótt terhet az új ismeretek, új tudás aktív használatával felszerelve.

A teremtett világunkban ránk bízott környezet védelme, megőrzése, a mérhetetlenül megnövekedett energiaigény ellátása csakis a szilárd etikai alapokhoz visszatérve lehetséges, amihez még a mostanihoz képest is egy új, átfogó, a nevelés minden összetevőjében ható szemlélet és azok interiorizációját közös cselekvésben megvalósító gyakorlatok szükségesek. (Kozma 2021:8)

A Magyar Energetikai és Közmű-szabályozási Hivatal támogatásával megvalósuló *Környezeti nevelés és fenntarthatóság – energiatudatossági és környezeti nevelési programok megvalósítása a magyar felsőoktatásban* elnevezésű projektben való részvételünk ráirányította a figyelmünket arra, hogy tanár szakos hallgatóinknak célirányosan, az eddigieken felül is érdemes a környezeti nevelés és fenntarthatóság témában kínálatot biztosítanunk. Tekintettel arra, hogy lehetőségeink korlátozottak, csak fakultatív, az egyetemi képzésen túli kurzusban gondolkodhatunk. (Az egyetemi építkezés és az általános energiaválság sajnálatos módon hátráltathatja a program megvalósulását, de reményeink szerint nem teszi lehetetlenné azt.) Korábbi tapasztalataink alapján az őszi, illetve tavaszi szünet, ezek elmaradása esetén előre kijelölt napok alkalmasak lehetnek a kurzusok megtartására. Terveink szerint minden hallgatónk bekapcsolódhat a programba, és a sikeres teljesítést oklevéllel tanúsítanánk, mely a tanári portfólió részét képezheti.

A hallgatóknak tervezett program többszörös célt szolgálhat. Többek közt:

- jó lehetőséget kínál a fenntarthatóság fogalmának tisztázására, ismeretátadásra,
- a hallgatók saját maguk kipróbálhatják a különböző tevékenységeket, melyeket diákjaikkal ebben a témában végezhetnek,
- a hallgatók ötleteket gyűjthetnek, programtervet készíthetnek, melyet tanárként alkalmazhatnak,

- a téma alaposabb ismerete, a hallgatók csoportos és egyéni tevékenysége érzelmi többletet adhat, és megerősítheti a téma iránti elköteleződésüket,
- a hallgatók tudatosan megismerkedhetnek a fenntarthatóság területén a pedagógussal szemben támasztott szakmai elvárásokkal.

Jól látszik tehát, hogy a kurzus során hol a tanári, hol a tanulói szempontok kerülnek előtérbe.

Gyakran hallott vélemény, hogy az élet egy adott területén megszerzett tapasztalat, ismeret nyitottabbá s talán elfogadóbbá is teszi az embert. Fontosnak tartjuk, hogy hallgatóinknak mi is biztosítsuk ennek a lehetőségét. Reményeink szerint a téma alaposabb ismerete érzékenyebbé teszi őket a fenntarthatóság problémáira, és az ismeretszerzés során bátorságot is nyernek. Egy téma mélyreható, alapos ismerete – régi tanári tapasztalat ez – határozottabb kiállást, meggyőzőbb fellépést is biztosít. A tudással felvértezett tanár tudja hosszú távon megnyerni magának a diákot, és a tudatosság a cselekvés előtti első lépés is lehet.

Fontosnak tartjuk az ismeretátadást abból a szempontból is, hogy hallgatóink felelős értelmiségiként lássák a fenntarthatóság problematikáját. Számptalan félrevezető, a tudományosság látszatát keltő, gyakran pusztán gazdasági érdeket szolgáló információ jut el hozzánk, nehéz eligazodni. Fontos, hogy hallgatóink friss tudományos ismeretekhez jussanak, és – különösen az új információk megszerzése során – kritikai gondolkodásra ösztönözzük őket. Hivatalos elvárásként is megfogalmazódik, hogy a pedagógus képes legyen megértetni az ok-okozati összefüggéseket, és felismerje a globális kihívásokat, és azok helyi megoldásának lehetőségeit.

Célunk, hogy hallgatóink lelkes támogatói és aktív résztvevői legyenek a fenntarthatóság pedagógiájának, és elköteleződésük tartósan megmaradjon. Meggyőződésünk szerint ehhez az is szükséges, hogy egyetemi éveik alatt a témával kapcsolatos élményeket és cselekvési lehetőségeket is biztosítsunk számukra. A program és benne a közös aktivitás ezt a célt is szolgálhatja.

A tanárképzésnek az is feladata, hogy a hallgatókat a pedagógus életpályára sokoldalúan felkészítse, ebbe beletartozik a pedagógusokkal szemben támasztott elvárások megismertetése is. A 326/2013 Kormányrendelet kiegészítése (122/2018. (VII. 10.) Kormányrendelet 2018. VII. 11-től hatályos rendelkezése) szerint egy újabb kompetenciával bővült a korábbi nyolc pedagóguskompetencia, így „*a környezeti nevelésben mutatott jártasság, a fenntarthatóság értékrendjének hiteles képviselője és a környezettudatossághoz kapcsolódó attitűdök átadásának módja*” is a pedagógusokkal szembeni elvárásként jelenik meg. Ezzel együtt a 326/2013. (VIII. 30.) Korm. rendelet 7. § (2) bekezdés e) pontjának megnevezése is megváltozott, új elem a leírásban: „*a fenntarthatóság szempontjaira,*” így az új változat: „*a tanulói csoportok, közösségek alakulásának segítése, fejlesztése, esélyteremtés, nyitottság a különböző társadalmi-kulturális sokféleségre és a fenntarthatóság szempontjaira, integrációs tevékenység, osztályfőnöki tevékenység*” lett. [326/2013. (VIII. 30.) Korm. rendelet 7. § (2) bekezdés e) pont] A fenntarthatósági program keretein belül fontosnak tartjuk, hogy röviden erre is föl-

hívjuk hallgatóink figyelmét, tudatosítsuk bennük, hogy milyen elvárásoknak kell idővel megfelelniük, és ezért mit kell tenniük. Fontos, hogy a tanári pályára ebből a szempontból is tudatosan készüljenek.

Programunkat az egyetem épületében megtartott három kontaktalkalom (három alkalommal 3x45') megszervezésével és otthoni, egyénileg, illetve csoportosan elvégzett munkával tervezzük elindítani. Ehhez kapcsolódnának további találkozások is, például közös kirándulás, intézménylátogatás (ökoiskolában, illetve a Fenntarthatósági témahét külső látogatási helyszínein), kari fenntarthatósági vetélkedő (tanár-diák), stb. Érdemes lenne kialakítani egy kari fenntarthatósági csoportot is.

Az első alkalom jó lehetőséget teremt arra, hogy az érdeklődők megismerkedjenek egymással. Tekintettel arra, hogy minden tanár szakos hallgatóknak felkínáljuk a programot, elképzelhető, hogy nem ismerik egymást a kurzus résztvevői. Nem elvesztegetett idő az ismerkedésre szánt idő, hisz alapvetően meghatározhatja a programhoz való hozzáállást az egymással kialakított viszony. Az első alkalom ismerkedős tevékenysége a „Mi lennék, ha növény lennék?” (A játékos bemutatkozás lebonyolítása attól függően, hogy mennyire ismerik egymást a résztvevők, lehet egyszerűbb, vagy nehezebb.)

A kritikai gondolkodás fejlesztését, ami témánk szempontjából rendkívül fontos, elsőként egy ötletbörze szolgálná: a hallgatóknak a meglévő tudását kell előhívni. A Mi a fenntarthatóság? kérdésre kis csoportokban keresnék meg a választ. Egy kis csoportnak pedig előre megadott fogalmak közül kell a fenntarthatóság témakörébe tartozókat kiválogatnia. A csoportok munkájának összehasonlítását követően hatvanperces szakmai előadásra kerülne sor, utána rövid megbeszélése a hallgatóknak, kérdések megfogalmazása következne. (A téma szerteágazó volta nem teszi lehetővé a széles körű felkészítést, célja inkább az elgondolkodtatás, ráirányítja a figyelmet a felmerülő problémákra, és alkalmat teremt a saját ismeretek mélységének az átgondolására.) Ezt követően „hólabdában” összegyűjtik, hogy ők saját életükben mit csinálnak a fenntarthatóság elvének megfelelően, illetve annak ellentmondóan, majd T-táblán (+/-) rögzítik a megoldásokat. Tegyenek javaslatot a hibás megoldások kijavítására! Az első alkalom zárásaként mindenki csoportot választ magának. A témákat a csoporttagok számától függően határozzuk meg, ideális esetben 3–4.fős csoportokkal dolgozhatnánk. Lehetséges témák: öltözködés, kozmetikum, táplálkozás, közlekedés, víz, szociális, karácsony, egyéb. A csoportok otthoni közös feladatot kapnak: keressenek mottót csoportjuknak, és tájékozódjanak az adott témában felmerülő fenntarthatósági kérdésekről. A házi feladat során gyűjtsenek ismereteket az adott témáról, és tájékozódjanak a téma iskolai megjelenítésének lehetőségeiről. Fogalmazzák meg javaslataikat, mit, hogyan lehetne a diákokkal élményszerűen feldolgozni! A házi feladat teljesítéséhez a hallgatóság az oktatók segítségét is kérheti konzultáció formájában.

A második kontaktóra alkalmának fő célja tudatosítani, hogy az egyetem épületében, a kar működésében mivel lehetne segíteni a fenntarthatóságot. A lehetőségek kis csoportban történő összegyűjtése után a hallgatók megfogalmazzák, hogy mi az, ami rajtunk múlik, mérlegelik, hogy min lehet pusztán odafigyeléssel, jó szándékkal változtatni. Ezt követően módszereket választanak a hallgatók a figyelemfelkeltésre (plakát,

videó stb.), majd elkészítik azokat (és engedély esetén ki is helyezik). Ennek a foglalkozásnak a keretében kerülné sor a pedagóguskompetenciák kérdésére is. A témánk szempontjából kiemelt jelentőségű kompetencián túl érdemes egy további pedagóguskompetenciára külön is föl hívni a hallgatók figyelmét: a különböző szakokat képviselő kollégáknak – humán és reál szakosaknak – intenzív szakmai kommunikációt kell folytatnia. A fenntarthatóság problematikája olyan széles körű, hogy csak transzdiszciplináris megközelítésben értelmezhető. Ritka lehetőség az, hogy szaktárgya képviselőjében ennyi különböző tudományban jártas kolléga együttműködhessen! A házi feladat során gyűjtsenek meglepő számadatokat saját csoportjuk témakörében.

A harmadik kontaktóra kezdetén a csoportok játékos formában „sokkolják” társaikat a házi feladatként összegyűjtött számadatokkal. Ezen az órán nyílna lehetőség a csoportok eredményeinek bemutatására (piactér), megvitatására és modulok összeállítására. Hasznos lenne, ha kellő számban állna a csoportok rendelkezésére a tanítás során felhasználható tananyag. A csoportok – szükség esetén az oktató segítségével – az interneten fellelhető számtalan lehetőséget is górcső alá veszik. Természetesen tudatosítani kell a hallgatókban, hogy a megtervezett, vagy akár elkészített tervek csak az adott osztályra, szituációra igazítva használhatók, de jó kiindulási alapot nyújthatnak. Célszerű a tevékenységeket moduláris formában elkészíteni, így egymástól függetlenül is alkalmazhatók, akár tanórai keretek közt, akár projekt formájában.

Egy három alkalomból álló program semmiképp nem jelentheti a hallgatók felkészítését, ez természetes. Bízunk azonban abban, hogy az egyetem szellemiségében eltöltött évek alatt, az egyetemi tanegységek segítségével sikerül hallgatóinkban felkelteni a téma iránti vonzalmat, és elkötelezett módon képviselik majd azt munkájuk során is. Abban nem kételkedünk, hogy magának a programnak a megszervezése és lebonyolítása már önmagában jó üzenet a hallgatóság számára: egyetemünk és benne minden oktatója elkötelezett a környezetünk védelmében, a fenntarthatóság szolgálatában. A programot fontosnak tartjuk, de továbbra is az a véleményünk, hogy a hallgatóságunk környezetvédelmi-fenntarthatósági nevelését döntően nem extra kurzusok szervezésével, hanem nevelőmunkánk egészével vihetjük sikerre. Ebben a széles értelemben vett pedagógiai hatásrendszerben egy jól működő hatásnyalábként értelmezhetjük projektünket. Ebben a szemléletben értelmezhetjük hallgatóink majdani iskolai gyakorlatában az általuk ott végzett környezetvédő-fenntarthatósági akciók pedagógiai funkcióját is.

Felhasznált irodalom

- 137/1996. (VIII. 28.) Korm. rendelet az Óvodai nevelés országos alapprogramjának kiadásáról <http://www.knok.adatpark.hu/letoltesek/dokumentumok/OAP-1996.pdf> (2023. 01. 19.)
- 137/2018. (VII. 25.) Korm. rendelet <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/mkpdf/hiteles/mk18118.pdf> (2023. 01. 19.)
1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99300079.TV> (2023. 01. 19.)
- 326/2013. (VIII. 30.) Korm. rendelet a pedagógusok előmeneteli rendszeréről és a közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény köznevelési intézményekben történő végrehajtásáról <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300326.kor> (2023. 01. 26.)
- 363/2012. (XII. 17.) Korm. rendelet az Óvodai nevelés országos alapprogramjáról <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200363.kor> (2023. 01. 19.)
- 5/2020. (I. 31.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet módosításáról <https://magyar-kozlony.hu/dokumentumok/3288b6548a740b9c8daf918a399a0bed1985db0f/letoltes> (2023. 01. 21.)
- A PPKE BTK VJTK tantárgylistái <https://btk.ppke.hu/karunkrol/intezetek-tanszekek/vitez-janos-tanarkepzo-kozpont/ovo-es-tanitokepzo-tanszek/tantervek> <https://btk.ppke.hu/karunkrol/intezetek-tanszekek/vitez-janos-tanarkepzo-kozpont/tantargyleirasok-tematikak> (2023. 01. 19.)
- Atkinson, R. – Hilgard, E. 2005. *Pszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Az óvodai nevelés országos alapprogramjának implementációja. <https://ofi.oh.gov.hu/tudastar/ovodai-nevelés-országos> (2023. 01. 19.)
- Az óvodai nevelés programja 1989*. Országos Pedagógiai Intézet, Budapest.
- Forgács Attila 2017. *Fejezetek a kommunikáció szociálpszichológiájából*. Akadémiai Kiadó, Budapest. <https://mersz.hu/forgacs-fejezetek-a-kommunikacio-szocialpszichologiajabol/> (2023. 01. 21.)
- Földesi Klára (szerk., 1957): *Nevelőmunka az óvodában*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Havas Péter (2001): A fenntarthatóság pedagógiai elemei. In *Új Pedagógiai Szemle* 2001/9. 3–15. <https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-pedagogiai-szemle/a-fenntarthatosag-pedagogiai-elemei> (2023. 01. 21.)
- Kerettantervek <https://www.oktatas.hu/koznevelés/kerettantervek>
- Kormos József – Pálvölgyi Ferenc (szerk., 2015): *A köznevelés céljai és fejlesztési területei*. Pedagógiai tanulmányok. PPKE, Piliscsaba, <https://btk.ppke.hu/uploads/articles/1734918/file/A%20k%C3%B6znevel%C3%A9s%20c%C3%A9ljai%20%C3%A9s%20fejleszt%C3%A9si%20ter%C3%BCleti.pdf> (2023. 01. 21.)
- Kozma G. (2021): A nevelés és környezete – az energetika pedagógiai kultúrája. In: Bíró Gy. (szerk.): *A nevelés és környezete: az energetika pedagógiai kultúrája*. Gerhardus Kiadó, 2021. 7–11.pp.

- N. Kollár K. – Szabó É. (szerk., 2017): *Pedagógusok pszichológiai kézikönyve II.* Budapest, Osiris Kiadó. <https://dtk.tankonyvtar.hu/handle/123456789/2902> (2023. 01. 21.)
- Nemzeti alaptanterv 2012. https://ofi.oh.gov.hu/sites/default/files/attachments/mk_nat_20121.pdf (2023. 01. 21.)
- Nemzeti alaptanterv 2020. <https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/3288b6548a740b9c8daf918a399a0bed1985db0f/megtekintes> (2022. 01. 21.)
- Szőke-Milinte Enikő (2022): A pedagógiai kutatások operatív tervezése. In: Kaposi József – Szőke-Milinte Enikő (szerk.) *Kutatási módszerek pedagógusjelölteknek.* Szaktudás Kiadó, Budapest.
- Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development. United Nations. Department of Economic and Social Affairs. 2015. <https://sdgs.un.org/2030agenda> (2023. 01. 21.)
- Útmutató a pedagógusok minősítési rendszerében a Pedagógus I. és Pedagógus II. fokozatba lépéshez. Hatodik, módosított változat. https://www.oktatas.hu/pub_bin/download/unios_projektek/kiadvanyok/utmutato_a_pedagogusok_minositesi_rendszerben_6.pdf (2023. 01. 26.)

Ajánlott oldalak és irodalom:

- EdisonKids. <https://www.edisonkids.org/> (2023. 01. 26.)
- Fenntarthatósági Témahét <https://www.fenntarthatosagi.temahet.hu/kepzesek> (2023. 01. 26.)
- Jó neked, jó a bolygónak <https://wwf.hu/hireink/egyeb-termeszetvedelem/jo-neked-joa-bolygonak/> (2023. 01. 26.)
- Kék Bolygó Alapítvány <https://kekbolygoalapitvany.hu/> (2023. 01. 26.)
- Munch <https://munch.hu/> (2023. 01. 26.)
- The Blue Planet <https://www.theblueplanetlessons.de> (2023. 01. 26.)

Fenntarthatósági témahéthez kapcsolódó kiadványok:

- Iván Zsuzsanna (2020): *Fenntarthatóság projektfüzet – ALSÓ TAGOZAT (Téma7).* Mozaik Kiadó, Budapest.
- Iván Zsuzsanna (2020): *Fenntarthatóság projektfüzet – FELSŐ TAGOZAT (Téma7).* Mozaik Kiadó, Budapest.
- Iván Zsuzsanna (2020): *Tanári segédanyag – Fenntarthatóság ALSÓ TAGOZAT (Téma7).* Mozaik Kiadó, Budapest.
- Iván Zsuzsanna (2020): *Tanári segédanyag – Fenntarthatóság FELSŐ TAGOZAT (Téma7).* Mozaik Kiadó, Budapest.
- Iván Zsuzsanna (2023): *Az erdei iskolában – Projektfüzet 5–6. o.* Mozaik Kiadó, Budapest.

Horváth Mariann – Karainé Gombocz Orsolya – Kormos József – Szőke-Milinte Enikő

A fenntarthatósággal és környezeti neveléssel kapcsolatos pedagógusattitűdök empirikus vizsgálata a Pázmány pedagógusképzésében

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem a Vitéz János Tanárképző Központ közreműködésével bekapcsolódott a Magyar Energetikai és Közmű-szabályozási Hivatal támogatásával megvalósuló *Környezeti nevelés és fenntarthatóság – energiatudatossági és környezeti nevelési programok megvalósítása a magyar felsőoktatásban* elnevezésű projektbe, melynek keretében 2022 őszén sor került egy pilotképzés lebonyolítására. Az óvodapedagógus, tanító és tanár szakos hallgatók különböző csoportjai november végén a környezeti nevelés és fenntarthatóság témában egy-egy előadást hallgattak meg, workshopon vettek részt.

1. Az attitűdök jelentősége a fenntarthatósággal összefüggésben

Az attitűd fogalmát több területen használják (politika, reklám, közgazdaságtan stb.), de alapvetően a különböző pszichológiai meghatározásokból vezetik le. (Forgács 2017)

A legáltalánosabb meghatározás a viszonyulást, a hozzáállást, a tartós beállítódást emeli ki: *„Az attitűdök pozitív és negatív viszonyulások, azaz tárgyak, személyek, helyzetek, illetve a világ bármely azonosítható mozzanata iránt mutatott vonzalmak vagy tőlük való idegenkedések, beleértve az elvont gondolatokat és társadalmi megnyilvánulásokat is.”* (Atkinson 2000: 699)

A pedagógusképzésben és a köznevelésben a fenntarthatóság, az ökológia dolgaiban rapid módon elmélyült válságokban kell helyt állni. Megújuló attitűdök kellenek, mert kényszerűen változnak az éppen kialakult szakismeretek, módszertanok, amikhez az etikai alapokat szilárdítani kell: kötelesek vagyunk a jót jónak, a rosszat rossznak nevezni, és ebben gyermekeknek és családjaiknak, pedagógusjelölteknek és a pályán lévőknek utat mutatni. (Kozma 2021: 7)

Az attitűdök a saját tapasztalatból, vagy pedig a mások által közvetített attitűdökből alakulnak ki. Ezért van fontos szerepük a pedagógiában, mivel a tanár is a tanulók saját tapasztalatai, vagy pedig a közvetített attitűdök alapján „alakítja ki” azokat.

Az attitűd esetében beszélhetünk érzelmi (affektív), értelmi (kognitív) és viselkedésbeli (konatív) összetevőről. *„Az attitűd nem egyszerűen hozzáállást jelent a világban minket körülvevő dolgokhoz, hanem ez a viszonyulás több részből tevődik össze, egy érzelmi komponensből (szeretjük vagy utáljuk), az ismereteinkből, az adott tárggyal kapcsolatban és a viselkedésünkben, amit ez a dolog kivált.”* (N. Kollár, Szabó 2017: 336)

Mivel a fenntarthatósági célok nemcsak a környezetvédelemhez, a gazdasági és a technikai-technológiai témákhoz kapcsolódnak, hanem a tág értelemben vett társadalmi kérdésekhez, ezért fenntarthatóságra nevelés esetén is fontos az adekvát attitűd elérése,

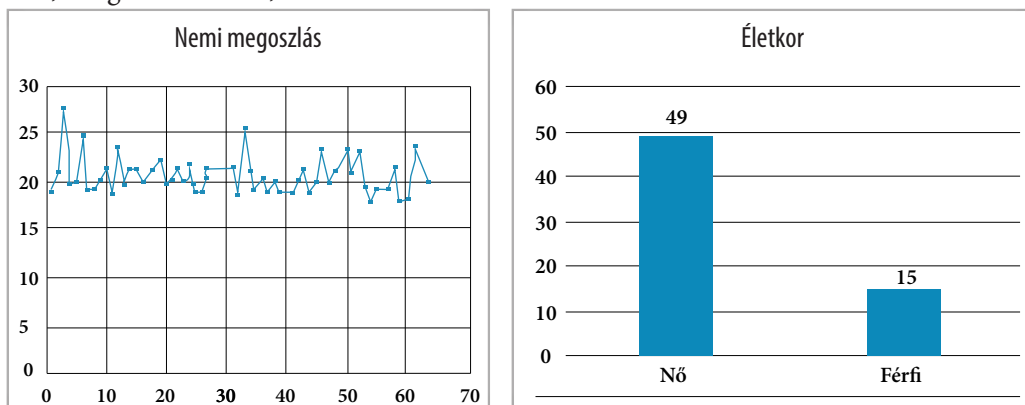
a megfelelő összetevők (affektív, kognitív, konatív) valamint az alapvető attitűdfunkciók környezettel, fenntarthatósággal kapcsolatos kialakítása, szükség szerinti módosítása.

Nyilván mást jelent a fenntarthatóság céljainak az elérése egy mérnök, egy politikus, egy gazdasági szakember számára. A tanár – különösen a bölcsész szakos tanár – számára a fenntarthatóság céljainak az elérése a megfelelő attitűdök kialakítását jelentheti. Ezért a PPKE VJTK óvó-, tanító-, és tanárképzésében a fenntarthatóságra nevelés estén egy, az attitűdhöz kapcsolódó modell használatát tartja megfelelőnek.

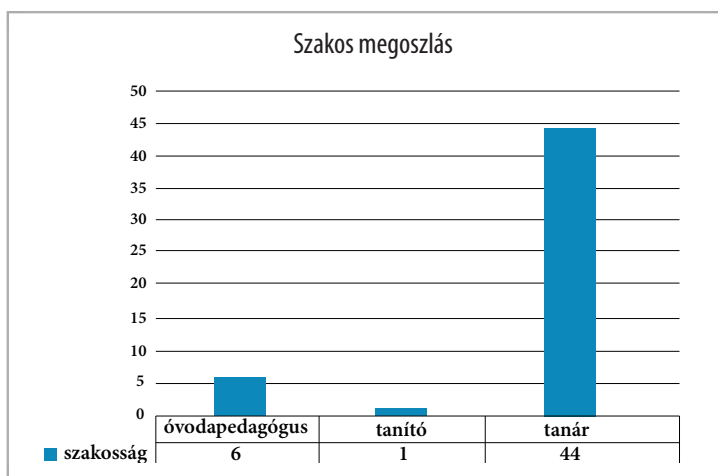
Az empirikus vizsgálatot 2022 novemberében, közvetlenül azután végeztük, hogy bevezettük a pedagógusképzésben azokat a célirányos fenntarthatóságra vonatkozó foglalkozásokat, amelyekről azt reméltük, hogy a hallgatói környezeti attitűdöket pozitívan befolyásolják. (Kormos 2022, Szőke-Milinte 2022)

2. A minta

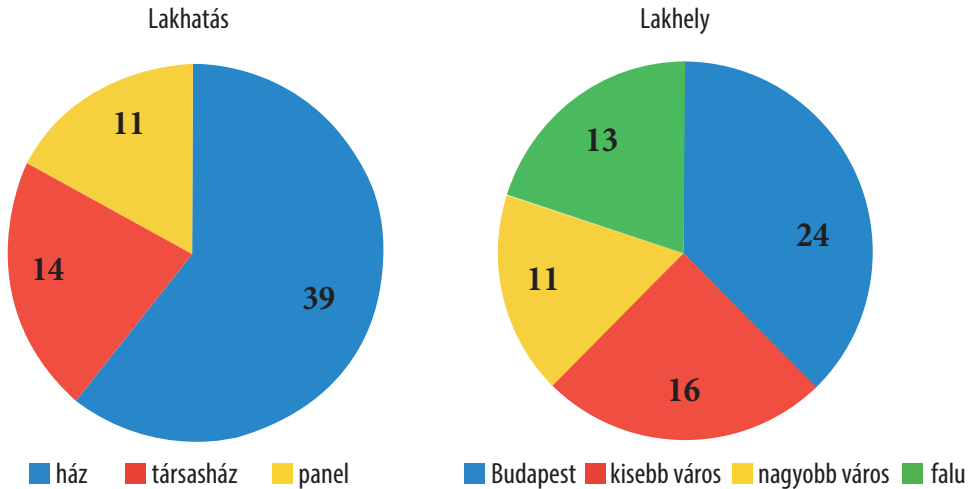
A pedagógusjelöltek közül 49 nő és 15 férfi vett részt a képzéshez kapcsolódó vizsgálatban, átlagéletkoruk 20,48 év.



A résztvevők többsége tanár szakos hallgató, de volt köztük óvodapedagógus és tanító szakos hallgató is.



A megkérdezettek többsége házban vagy társasházban lakik, nem a fővárosban. E két változó azért lehet fontos, mert meglátásunk szerint alapvetően meghatározhatja a környezeti attitűdöket a lakhatási és lakóhelyi tapasztalat. Ezt a feltevésünket a későbbiekben igazolni szeretnénk.



3. A felmérés eszköze

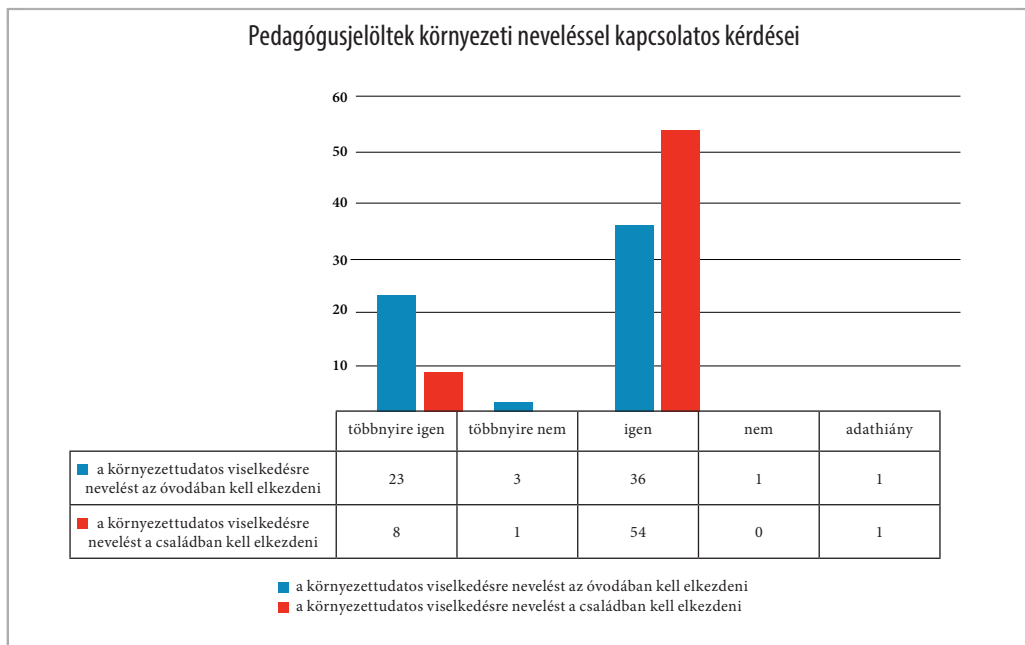
A hallgatói attitűdök mérésére online kérdőíves vizsgálatot végeztünk, melyben főként zárt kérdésekkel tártuk fel a hallgatói attitűdöket (Gombocz 2022). A kérdőív megtekinthető itt: <https://forms.gle/ikVXcgqzTAeVPoud6>

A kérdőíves vizsgálat kérdései a környezeti attitűd három tengelyének – érzelmi (affektív), értelmi (kognitív) és viselkedésbeli (konatív) – feltárására vállalkozik a kiválasztott mintán. A vizsgálat nem reprezentatív, csak a fenntarthatóságra és környezeti nevelésre felkészített hallgatókra (N=64) érvényes következtetéseket tartalmaz.

4. Az adatok értelmezése, elemzése

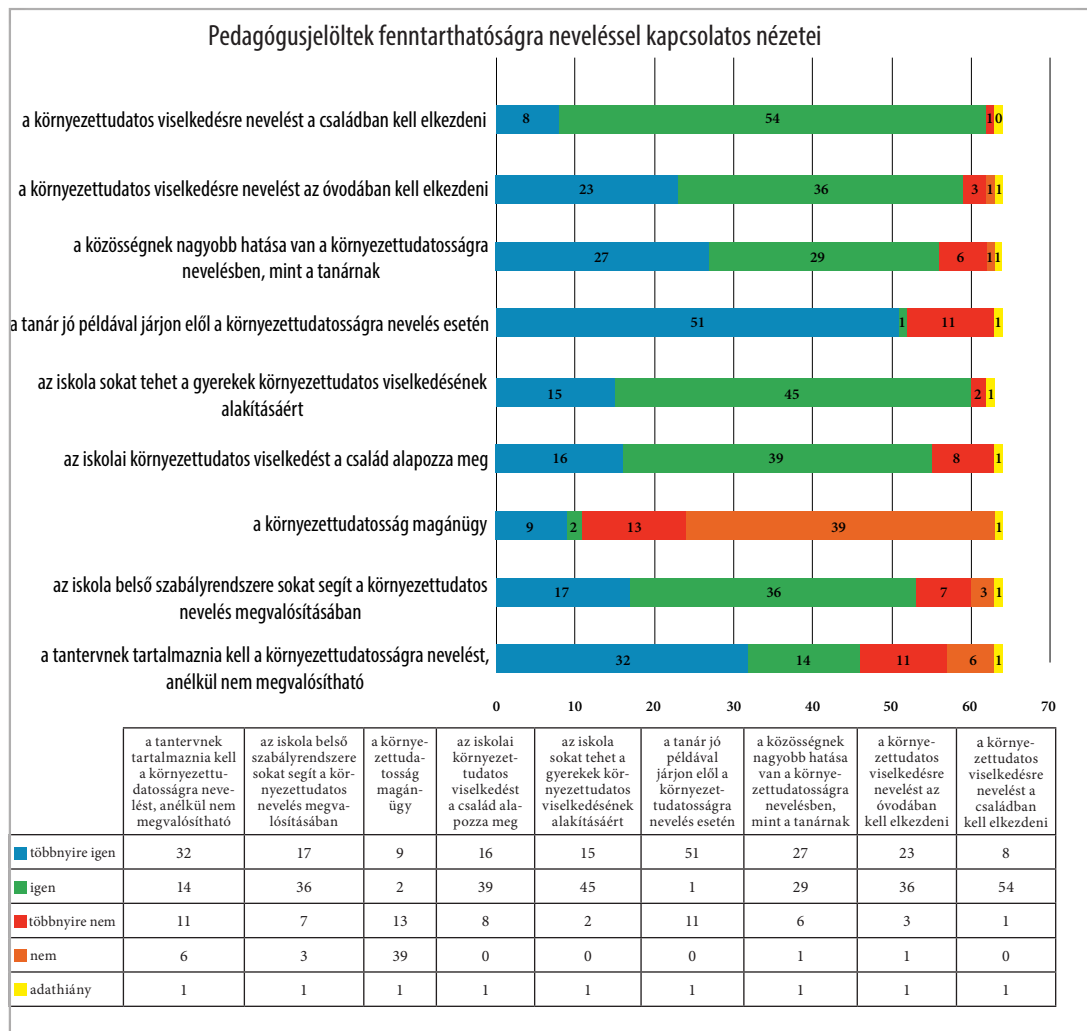
4.1. Kognitív tengely

A környezeti attitűd kognitív tengelyén helyezkedik el az a nézet, miszerint a környezettudatos viselkedésre nevelést a családban vagy az óvodában kell elkezdni. A megkérdezettek mindkét színteret nagyon fontosnak tartották, ám a „többnyire igen” válaszok aránya arra enged következtetni, hogy a megkérdezettek szerint az óvoda mint színtér az első olyan helyszín, ahol tudatosan hívják fel a gyermek figyelmét a környezettudatos viselkedésre. Vagyis az óvodának, az óvodapedagógusnak feladata és felelőssége a pedagógusjelöltek szerint a fiatal gyermekek fenntarthatósággal kapcsolatos tudatosítása (1. ábra).



1. ábra Óvoda vagy család mint elsődleges szintér a környezeti nevelésben (saját szerk.)

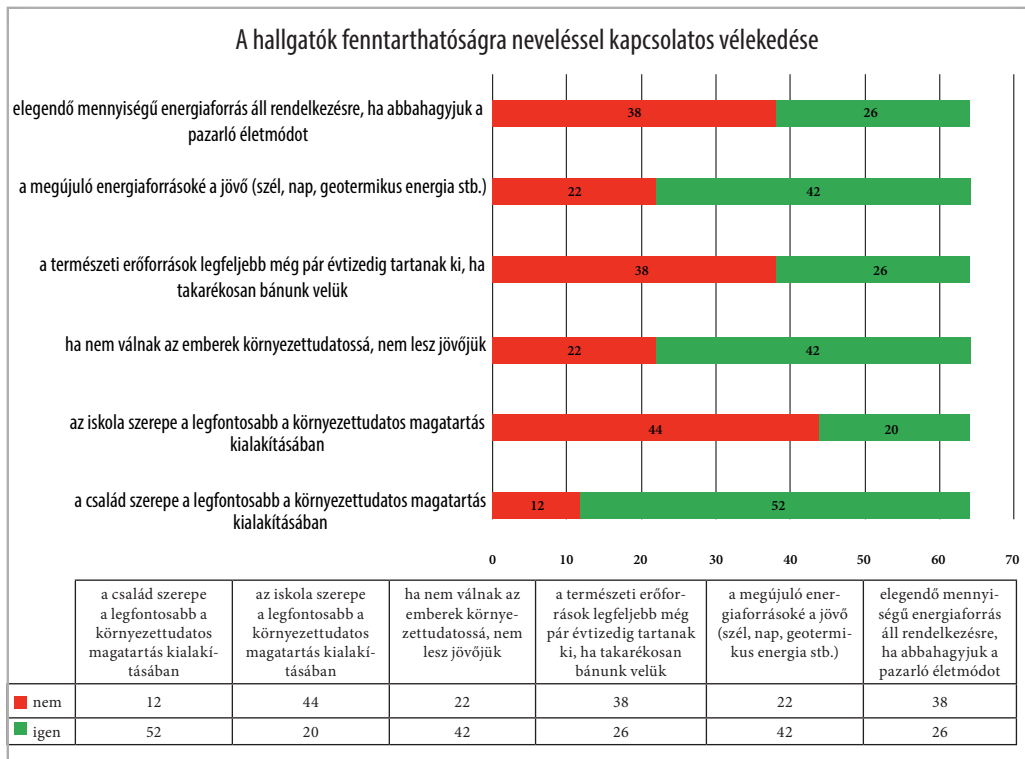
Egy másik kérdéscsoportban, kontrolljelleggel ismételten felkínáltuk a két vizsgált változót (a család szerepe, az iskola szerepe). Az adatok elemzése megerősíti azt a következtetést, miszerint a pedagógusjelöltek az intézményes nevelésben igazi lehetőséget látnak a fenntarthatóságra nevelésre, különösen, ha a szabályozó dokumentumok szintjén is megjelenik a fenntarthatóságra nevelés célrendszere és szabálygyűjteménye. Emellett a társak és a közösség szerepét is fontosnak tartják, továbbá a pedagógus példáját kiemelkedő jelentőségűnek tartják a megkérdezettek. A pedagógusjelöltek szerint a környezettudatosság és a fenntarthatóság nagyon fontos ügy, így az iskola mellett a családnak is kitüntetett szerep jut a fenntarthatóságra nevelésben, hiszen az alapokat ott kapja meg a gyermek, amire az intézmény (iskola, óvoda) építkézhet (2. ábra).



2. ábra Pedagógusjelöltek fenntarthatósággal kapcsolatos nézetei (saját szerk.)

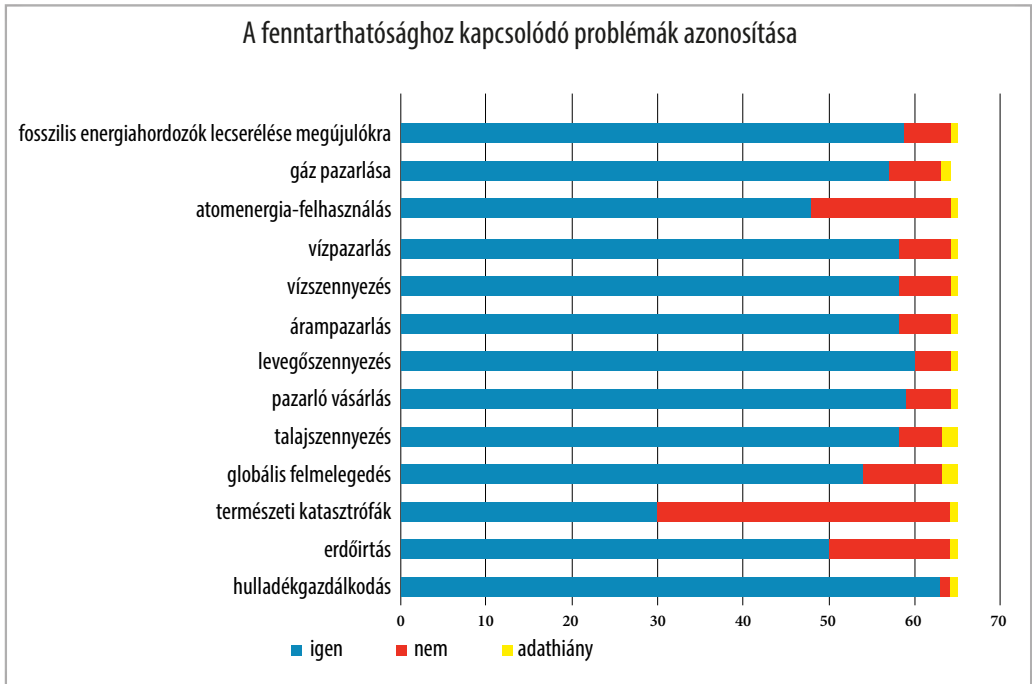
Egy következő kérdéscsoportnál azt vizsgáltuk, hogy mit gondolnak a pedagógusjelöltek a természeti erőforrások rendelkezésre állásáról és felhasználásáról (3. ábra). A válaszok elemzéséből az derül ki, hogy a megújuló energiaforrásokat tartják a jövőtervezés szempontjából a legfontosabbnak, miközben annak is tudatában vannak, hogy a környezettudatosság a jövő záloga. A természeti erőforrásokról a megkérdezettek kevesebb mint fele gondolja, hogy elfogynak, és több mint fele azt gondolja, hogy érdemes takarékoskodni velük.

A környezettudatosságra nevelésben, a környezettudatos magatartás kialakításának megalapozásában a család primátusát hangsúlyozzák, továbbá a közösségnek nagyobb jelentőséget tulajdonítanak, mint a pedagógus nevelő tevékenységének a tudatosítás során. Fontos szempont tehát a közösség fejlesztése, környezettudatossággal kapcsolatos felkészítése a megkérdezettek szerint. A korai intézményesített környezettudatosságra nevelés (óvoda) jelentősége mellett hosszú távon (iskolai évek) a család mint intézmény jelentősége felértékelődik (3. ábra).



3. ábra Az erőforrások és a környezeti magatartás (saját szerk.)

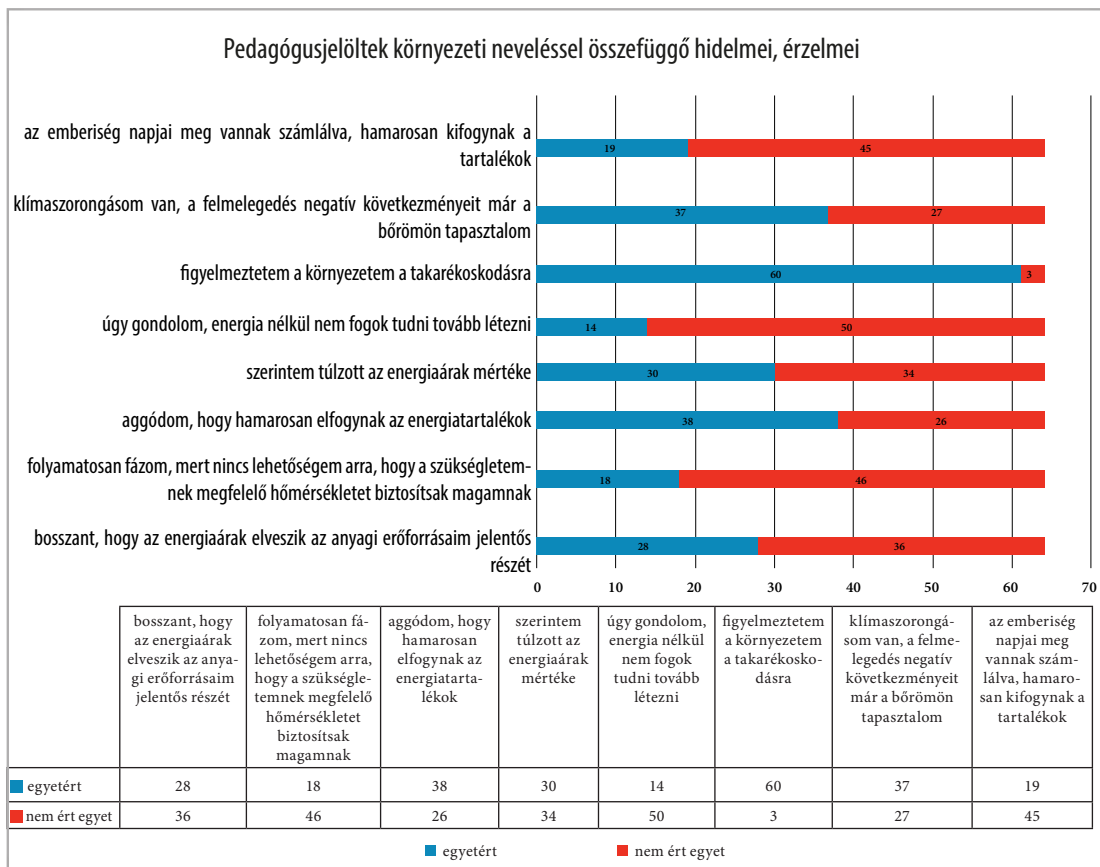
A hallgatók helyesen azonosították a fenntarthatósággal összefüggésbe hozható reális problémákat: a hulladékgazdálkodást, az erdőirtást, a globális felmelegedést, a talajszennyezést, a pazarló vásárlást, a levegőszennyezést, az árapazarlást, a vízzennyezést, a vízpazarlást, az atomenergia-felhasználást, a gázipazarlást, a fosszilis energiahordozók lecserélését megújulóakra (4. ábra). A természeti katasztrófákat ítélték a környezeti neveléssel, fenntarthatósággal kapcsolatosan a legkevésbé problémásnak. Mivel a környezeti katasztrófák és a fenntarthatósággal összefüggésben kritikusnak tartott folyamatok szoros összefüggést mutatnak, a hallgatói válaszok arra engednek következtetni, hogy a fenntarthatósággal összefüggésbe hozható természeti, környezeti, biológiai és földrajzi folyamatok összefüggésrendszerével nincsenek megfelelően tisztában, tehát a pedagógusjelöltek számára összeállított programokban erre külön érdemes fókuszálni, és megfelelő ismeretekkel ellátni őket.



4. ábra A fenntarthatósággal összefüggő problémák (saját szerk.)

4.2. Affektív tengely

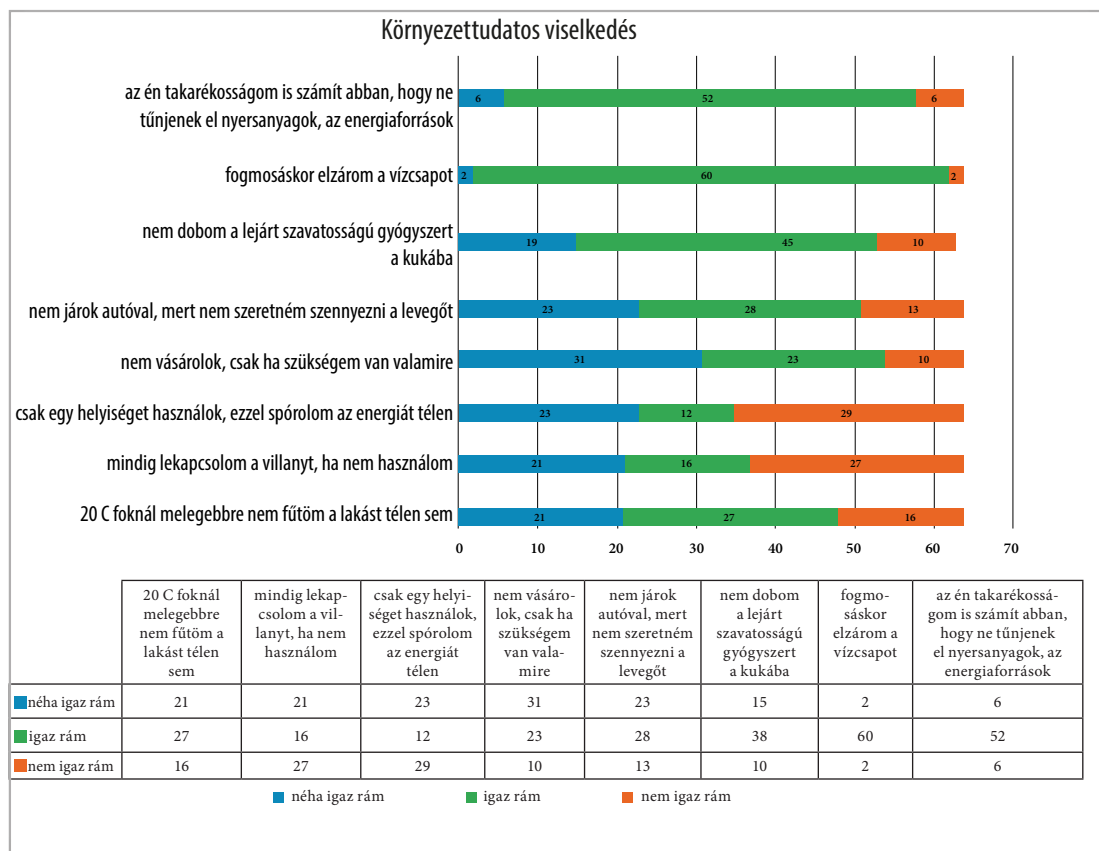
A környezeti attitűd affektív tengelye azokat az érzelmeket és motivációkat tartalmazza, amelyek a környezettudatos viselkedést meghatározzák. A megkérdezettek több mint fele nyilatkozta azt, hogy klímaszorongása van és aggódik azért, hogy elfogynak az energiatartalékok (N=37 és N=38). Ezzel összefüggésben a megkérdezettek kilencven százaléka felelősséget vállal azért, hogy figyelmeztesse környezetét a takarékoskodásra (5. ábra). Az is kiolvasható az adatokból, hogy a szorongás és az aggodás nem lépi túl azt a küszöböt, ahol már kóros aggodásról, klímaszorongásról beszélhetnénk, hiszen a többség nem gondolja, hogy az emberiség napjai meg lennének számlálva, és azt sem, hogy energia nélkül nem fog tudni létezni. A megkérdezettek harmada az energiaárakat magasnak ítéli meg, ami a bevételei jelentős részét felemészti, negyedük arról panaszkodik, hogy fázik, azaz nem tudja biztosítani az elfogadható komfortfokozatot az életvitele számára. A szorongás és az aggodás ez utóbbi adatokkal is magyarázható.



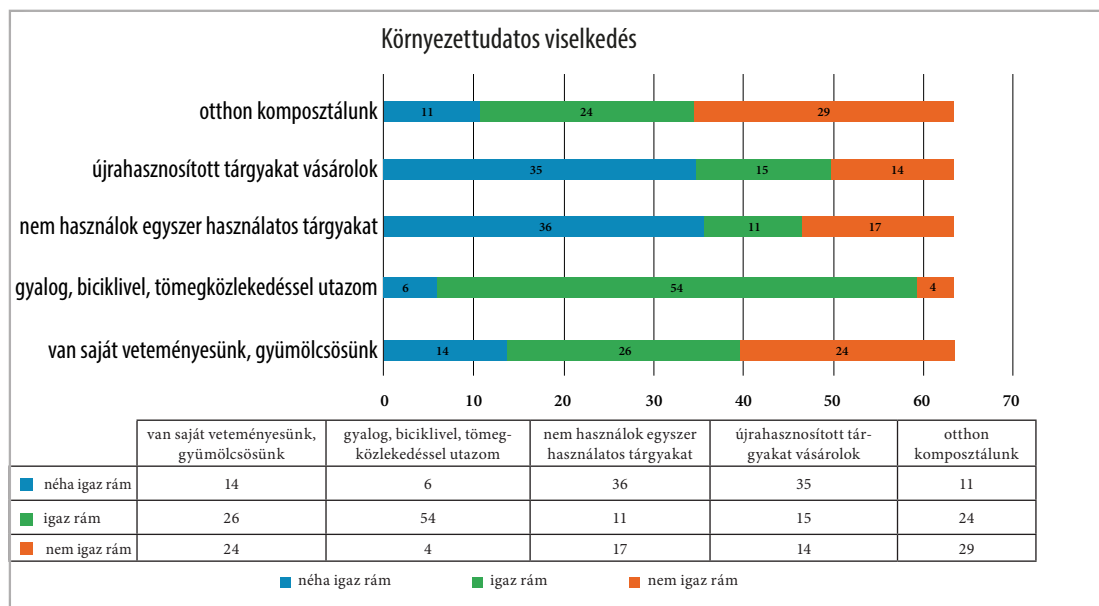
5. ábra Fenntarthatósággal kapcsolatos érzelmek, attitűdök (saját szerk.)

4.3. Viselkedéstengely

Megvizsgálva a pedagógusjelöltek viselkedését, megállapítható, hogy minden olyan takarékosági formát, amivel könnyen hozzájárulhatnak a fenntarthatósághoz, környezettudatossághoz, gyakorolnak: tömegközlekedést használnak, nem vásárolnak fölöslegesen, nem dobják a kukába a lejárt szavatosságú gyógyszert, fogmosáskor elzárják a vízcsapot. Saját bevallásuk szerint fejlődhetnek még a világítással, a fűtéssel való spórolással és a helyiségek kihasználásával kapcsolatban. Többségük nem vásárol egyszer használatos tárgyakat, újrahasznosítottakat azonban igen. Azok, akik családi házban laknak, veteményessel rendelkeznek, tehát meg tudják termelni azokat az alapvető élelmiszereket, amelyeket a mindennapokban elfogyasztanak. Szintén ez az alcsoport saját bevallása szerint komposztál, tehát ő és a családja kihasználja a természetes lebomlási folyamat adta lehetőséget (6. ábra).

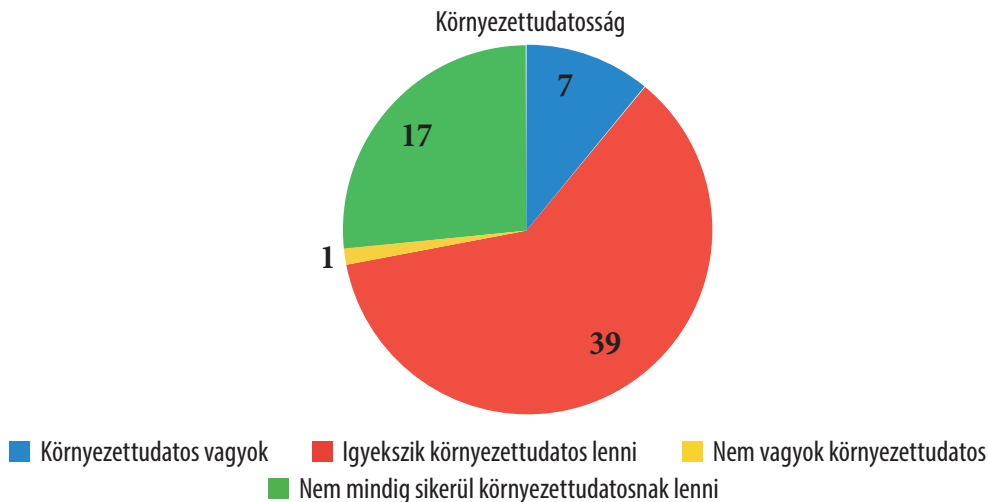


6. ábra Környezettudatos viselkedés



7. ábra Környezettudatos viselkedés

Saját megítélésük szerint a megkérdezettek háromnegyede környezettudatos, egy-negyedük igyekszik az lenni, de nem mindig sikerül (8. ábra). Csupán egy pedagógusjelölt nyilatkozta azt, hogy nem környezettudatos.



8. ábra Környezettudatos viselkedés

Nyílt kérdésre adott válaszaikban a hallgatók fenntartható energiaforrásokkal és energiafelhasználással kapcsolatos javaslataiban megfigyelhető az ún. médiahatás. Olyan javaslatokat fogalmaztak meg, amelyek legtöbbször a híradásokban szerepelnek:

- a napelemrendszerek szabályozása (engedélyezés, visszatáplálás)
- a zöld pártok kontraproduktív viselkedésének visszaszorítása (nem racionális, nem reális politika)
- a nagy piaci szereplők fenntarthatósági szempontok mentén történő szabályozása (multinacionális cégek, vállalatok, reklámok és marketing szabályozása)
- az atomenergia, a megújuló energia használata, bővítése.
- Emellett megjelentek konkrét, napi szinten alkalmazható energiatakarékosági javaslatok is:
 - a fűtés, fürdés, mosogatás takarékos módon
 - a táplálkozás, az élelmiszer-előállítás fenntarthatósága (hazai termelők, alapanyagok)
 - vásárlói és állampolgári tudatosság gyakorlása.

A fenntarthatóságra neveléssel kapcsolatos hallgatói javaslatokat az alábbiakban lehet összegezni:

- kiemelik a példamutatás jelentőségét: „A példamutatás mindenek felett”, „Nem elég csak az oktatásban megemlíteni, hanem be kell építeni a mindennapokba”; egyik válaszadó a diákok „kedvenc Insta-celebének” pozitív példáját tartja igazán hatásosnak

- fontosnak tartják a tanulókat különböző szakmákkal megismertetni, melyek közelebb viszik őket a természethez, a megújuló energiaforrások felhasználásához („mezőgazdasági kisiparok látogatása, és a tanár gazdálkodó magatartása fontos”, „fontos, hogy a pedagógus vonzóvá tegye azokat a szakmákat, melyek később megoldást jelenthetnek a problémára”)
- hangsúlyozzák a környezettudatos viselkedés ösztönzését pontrendszerrel, „kooperatív órákkal, ahol bemutatják részletesen, hogy hová tartunk, mit tehetünk”, ökonapok és ökok csoportok szervezésével
- a szemétszedés és a szelektív hulladékgyűjtés ösztönzését javasolják (ezt egyetemünkön is alkalmazzuk).

A fenntarthatóságra neveléssel kapcsolatos Z generációs hallgatói javaslatokat az alábbi válaszok tükrözik a legjobban:

„A generációnknak maximálisan előtérbe kell helyeznie a megújuló energiaforrások használatát. Az iskolákban külön tantárgyat kellene biztosítani ezek működésének, kialakításának, jelentőségének tanítására.”

„Tartozom annyival a világnak, hogy gyártok olyan online tartalmat, ami a jelen generációnak könnyen fogyasztható. Csatlakoztam egy mozgalomhoz, nekik készítettem egy rap videót a fenntarthatósággal kapcsolatban. Ha tanár lennék, akkor ilyen témák feldolgozását kérném, filmben, zenében, képzőművészetben, valamilyen kreatív alkotómunkában. Minden hónapra lenne egy tematika, egy társadalmi ügy, probléma, a mi közös ügyünk, amit reklámoznánk, a sok szenny helyett. (Egy dráma–mozgóképfilm szakos hallgató)”

Összegzés

A Vitéz János Tanárképző Központ csatlakozása a Magyar Energetikai és Közmű-szabályozási Hivatal támogatásával megvalósuló *Környezeti nevelés és fenntarthatóság – energiatudatossági és környezeti nevelési programok megvalósítása a magyar felsőoktatásban* című projekthez 2022 novemberében egy olyan folyamatot indított el a pedagógusjelöltekkel közös gondolkodásban, mely a pedagóguspályára készülés szempontjából felbecsülhetetlen érték. A projekt keretében kipróbált fenntarthatóságra nevelés modulok alkalmasnak mutatkoznak arra, hogy támogassuk a hallgatók pozitív környezeti attitűdjének alakulását a fenntarthatóságra nevelésre. Az empirikus adatok arról tájékoztatnak, hogy a résztvevők környezettudatosak nemcsak a kogníció, hanem az affektív és a viselkedésszerű összetevők szintjén is kimutatható módon. További feladatunk olyan, célirányosan az érzelmek és a viselkedés megváltoztatására fókuszáló fenntarthatóságra nevelést támogató modulok kidolgozása és bevezetése a pedagógusképzésbe, melyek a hallgatói fenntarthatósági viselkedés és magatartás alakulását tovább segítik.

Felhasznált irodalom

- Atkinson, R. – Hilgard, E. (2005): *Pszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Forgács Attila 2017. *Fejezetek a kommunikáció szociálpszichológiájából*. Akadémiai Kiadó, Budapest. <https://mersz.hu/forgacs-fejezetek-a-kommunikacio-szocialpszichologiajabol/> (2023. 01. 21.)
- Gombocz Orsolya (2022): Kérdőíves adatgyűjtés, interjúkészítés. In: Kaposi József – Szőke-Milinte Enikő (szerk., 2022): *Kutatási módszerek pedagógusjelölteknek*. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest.
- Kormos, József (2022) A pedagógiai kutatás – a pedagógiai kutatások tudományos feltételei. In: Kaposi József – Szőke-Milinte Enikő (szerk.) *Kutatási módszerek pedagógusjelölteknek*. Szaktudás Kiadó. Budapest.
- Kozma G. (2021): A nevelés és környezete – az energetika pedagógiai kultúrája. In: Bíró Gy. (szerk.): *A nevelés és környezete: az energetika pedagógiai kultúrája*. Gerhardus Kiadó, Szeged. 7–11. pp.
- Szőke-Milinte Enikő (2022) A pedagógiai kutatások operatív tervezése. In: Kaposi József – Szőke-Milinte Enikő (szerk.) *Kutatási módszerek pedagógusjelölteknek*. Szaktudás Kiadó. Budapest.

Kozma Gábor – Zádori Iván – Függ Zsolt

Környezeti nevelés és fenntarthatóság pilotképzések értékelése: Pázmány Péter Katolikus Egyetem és Pécsi Tudományegyetem¹

1. Bevezetés és célmeghatározás

Tanulmányunk célja a Magyar Energetikai és Közmű-szabályozási Hivatal támogatásával megvalósuló *Környezeti nevelés és fenntarthatóság – energiatudatossági és környezeti nevelési programok megvalósítása a magyar felsőoktatásban* c. projekt keretében lebonyolított pilotképzések értékelése a projektben együttműködő két felsőoktatási intézmény tekintetében (Pécsi Tudományegyetem, Pázmány Péter Katolikus Egyetem).

2. A kutatási kérdőívek elemzése

A projekt keretében lebonyolított pilotképzések értékelése a programban szerepet vállaló Pázmány Péter Katolikus Egyetem és a Pécsi Tudományegyetem esetében 2022 decemberében és 2023 januárjában zajlott.

Az előbbi felsőoktatási intézmény esetében a Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar (PPKE BTK), míg a Pécsi Tudományegyetemen a Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar (PTE KPVK) volt a program témafelelőse és lebonyolítója. A fenti felsőoktatási intézmények szervezeti egységeiben nem előzmény nélküli a környezeti nevelés és fenntarthatóság témaköre, az elsősorban pedagógusképzési és alsófokú pedagógusképzési profillal rendelkező karok képzési programjaiban – reagálva az egyre fokozottabban tapasztalható gazdasági, társadalmi és környezeti kihívásokra – ez elmúlt években már jól nyomon követhető e tématerületek előtérbe kerülése. Ezek az intézmények – elsősorban a PTE–KPVK – az oktatási programok mellett jelentős hazai szellemi műhelynek is tekinthetők a környezeti neveléssel és fenntarthatósággal kapcsolatban.

A környezeti nevelés szerepe és jelentősége a pedagógusképzésben és az alsófokú pedagógusképzésben a 21. században megkérdőjelezhetetlen. A ma oktatásban részt vevő hallgatók lesznek azok, akik a jövő generációval foglalkoznak majd a nevelés különböző szinterein, és ezek a generációk előreláthatóan sokkal nagyobb mértékben fognak a fenntarthatósági kihívásokkal találkozni életük során. Fontos tehát az a szerepkör, amelyet a mai oktatási-nevelési intézmények betöltenek, mert segíthetik azoknak az ismereteknek, tudáselemeknek és kompetenciáknak az elsajátítását, amelyek rugalmasabbá, tudatosabbá, érzékenyebbé tehetik a felnövő ifjúságot, és fokozhatják alkalmazkodóképességüket az előttünk álló időszakban.

¹Dr. Kozma Gábor főiskolai tanár, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Karának dékánhelyettese.

Dr. Zádori Iván egyetemi docens, a Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar dékánhelyettese, a Vidékfejlesztési Intézet igazgatója.

Függ Zsolt doktori hallgató a Pécsi Tudományegyetem Filozófia Doktori Iskolájában, az egyetemen működő Környezetfilozófia, Bioetika és Zöld Filozófia Kutatócsoport tagja.

A PTE KPVK munkatársai koordinálták azt a folyamatot, amelynek során a környezeti nevelés és fenntarthatóság témakörében létrejött, nyomtatott és elektronikus formában is elérhető tananyaggal kapcsolatos lényegi módszertani alapokat megosztották a projektben együttműködő partneregyetemekkel, és megtörtént az egyes intézményekben dolgozó oktató kollégák felkészítése a tématerülettel kapcsolatos oktatási, nevelési tevékenység eredményes lebonyolítása érdekében. A PPKE BTK-n a felkészített oktatók ezt követően külön előadássorozat keretében találkoztak a projektbe bekapcsolódott hallgatókkal, míg a PTE esetében a tananyag kidolgozásában részt vevő kollégák a környezeti nevelés és fenntarthatóság témakörében a 2022/2023. tanév őszi félévében futó kurzusukba építették be a tématerülettel kapcsolatos tartalmi elemeket és aktualitásokat.

A projektben részt vevő felsőoktatási intézményekben zajló tevékenységek értékelése egy, a projektben közreműködő szervezeti egységek kollégáinak közös munkáját dicsérő, online formában elérhető kérdőív segítségével történt. A kérdőívet a PTE-n 79-en, míg a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen 73-an töltötték ki. A teljes mintában a kitöltők 70%-a nő, 30%-a férfi. Az elemzésekben vizsgált egyetemeket külön vizsgálva az összesített aránytól minimális mértékű, néhány százalékpontos eltérés tapasztalható csupán: a PPKE BTK-n a női kitöltők aránya 69%, míg a PTE esetében ez az arányszám 71%. A válaszadók közel 60%-a a 18–25 éves korosztályból került ki, 15% a 25–45, 11% a 45–55 éves korosztályba tartozik. A két egyetem adatait külön vizsgálva, hasonlóan a nemek arányához, itt sem figyelhető meg szignifikáns különbség.

A demográfiai információkra vonatkozó kérdéseket követően a kérdőív a fenntarthatóság és a fenntartható fejlődés értelmezésére vonatkozott. A válaszadók nagy része az adatok alapján tisztában van a fenntartható fejlődés jelentésével, a leginkább megjelenő meghatározások a viszonylag széles körben elterjedt, 1987-ben a Brundtland-bizottság jelentésében publikált definíciót pontosan, illetve részben pontosan adják vissza, de a válaszok között megtalálható Herman Daly² által megfogalmazott definíció is. Érdemes azonban megjegyezni, hogy a fenti értelmezésektől némileg eltérő meghatározások is olvashatók: a „jobb élet”, „a jövő zálogát”, „olyan fejlődés, mely a jövőnkre nem hat ki” jellegű válaszok, bár egyáltalán nem tekinthetők pontosnak, de ugyanakkor ezek is utalnak a klasszikus definíciókban megjelenő tartalmi elemekre.

A következő kérdés a környezeti nevelés és a fenntarthatóságra nevelés közötti különbségekre vonatkozott. A válaszadók jelentős része (82%) – helyesen – úgy látja, hogy a környezeti nevelés elsődlegesen a természettel és környezettel kapcsolatos legfontosabb ismeretek elsajátítási, tanítási folyamataira koncentrál, míg a fenntarthatóságra nevelés esetében a környezeti ismereteken kívül megtalálhatók azok a gazdasági, társadalmi folyamatok is, amelyek megismerése nélkül meglehetősen nehéz objektív módon szemlélni a természetben bekövetkező, elsődlegesen az emberiség által okozott károkat és problémákat. Másrészt a fenntarthatóságra nevelés – amely szintén néhány válaszban tükröződik, nem pusztán a másik két területtel kapcsolatos ismeretek bekapcsolását jelenti

² Gyulai Iván (2014): *A fenntartható fejlődés*. Oktatási kézikönyv tanároknak. MTVSZ. Budapest. 3. p. https://mtvsz.hu/dynamic/fenntart/tanaroknak_belivek_utolsomuster.pdf

az oktatási, nevelési folyamatokba, hanem azt is, hogy az ismeretátadási tevékenységek folyamán lényeges szerephez jut a természeti/környezeti, gazdasági és társadalmi alrendszerek közötti kapcsolatok, ok-okozati összefüggések megismerése és megértése. A válaszadók 11%-a azonban úgy látja, hogy a környezeti nevelés és fenntarthatóságra nevelés között nincs érdemi, lényegi különbség, ugyanazon oktatási, nevelési folyamatról van szó.

A 6. kérdés (Ön szerint a környezeti nevelés és a fenntarthatóságra nevelés milyen mértékben járul hozzá a fenntarthatósághoz?) esetében a két intézmény válaszadóinak 89%-a úgy látja, hogy ez a hozzájárulás jelentős mértékű, ráadásul több válaszban is megjelenik az, hogy ezt a folyamatot lehetőleg minél korábbi életszakaszban kell elkezdeni. A másik fő válaszcsoporthoz (11%) is érdekes véleménynek tekinthető: e reakciók fő üzenete, hogy ez a nevelési folyamat csak mérsékelten járul hozzá a későbbi környezettudatossághoz, a gyermekkori szocializáció mellett az egyén lehetőségei, erőforrásai, élethelyzete felnőttkorban nagyobb mértékben eredményez tudatos, vagy éppen kevésbé felelős kapcsolatot a környezettel. Az pedig, hogy ezek a nevelési folyamatok fogják majd alapvetően megváltoztatni az ember által okozott problémákat globálisan és világszerte, közel sem tekinthető biztosnak.

Ez a fajta kettősség az eredményesség tekintetében egyébként más kutatási eredményekben és tanulmányokban is tetten érhető, arról nem is szólva, hogy elég arra gondolni, hogy a környezeti nevelési programok, majd az 1980-as évek második felétől jelentős lendületet kapó fenntarthatóságra, fenntartható fejlődésre nevelő programok több mint 50 éve zajlanak sikeresen, ugyanakkor nem lehet arról beszélni, hogy az elmúlt évtizedekben lényegesen megváltoztak volna azok a negatív tendenciák, amelyek életre hívták ezeket a tématerületeket. Alapvetően tehát ezek miatt az okok miatt nem lehet egyértelműen és objektív módon megítélni ezeknek a tevékenységeknek a hasznosságát és hozzáadott értékét, ugyanakkor azt sem tudjuk, hogy e programok és oktatási tevékenységek nélkül hol tartanánk.

A kérdőív következő fő kérdéscsoportja (6–7. kérdések) a fenntartható fejlődési célokkal kapcsolatos prioritásokkal foglalkozott. Az első fontos megállapítás, hogy a vizsgált egyetemeket együtt, illetve intézményenként vizsgálva sem tapasztalható jelentős eltérés a mintázatokban. A 6. kérdés esetében (Az ENSZ 193 tagállama 2015. szeptember 25-én a 2030-ig tartó időszakra 17 fenntartható fejlődési célt fogadott el. E 17 cél alapján meghatározott globális kihívások és kritikus területek milyen mértékben tekinthetők kihívásnak ma Magyarországon?) egyértelműen a minőségi oktatás tekinthető a legfontosabb prioritásnak, majd ezt követi az éghajlatváltozás. Hasonló, de az előbbieknél kisebb jelentőséget tulajdonítanak a válaszadók a többi célnak, a legkevésbé fontos cél a tengerek erőforrásainak megfelelő használata.

A 7. kérdés a környezeti nevelés és a fenntartható fejlődési célok közötti kapcsolatokat térképezte fel. Az összesített válaszok alapján a környezeti nevelés leginkább a felelős termelés és fogyasztás cél eléréséhez járulhat hozzá. Ennél kisebb mértékben, de szintén jelentősnek mondható a tiszta ivóvíz és köztisztaság, elérhető tiszta energia, fenntartható gazdasági növekedés, szárazföldi ökoszisztémák védelme és fenntartható használata, és az éghajlatváltozás célok eléréséhez történő hozzájárulás. A kitöltők szerint legkevésbé a szegénység megszüntetéséhez tud a környezeti nevelés érdemben hozzátenni.

A kérdőív következő kérdése azt térképezi fel, hogy a képzés és oktatás mely szintjén van leginkább szükség a környezeti nevelésre. A válaszadók közül senki sem gondolja, hogy nincs szükség környezeti nevelésre az oktatásban, és 63%-uk úgy ítéli meg, hogy minden szinten szükség van a nevelés ezen formájára. Természetesen az intézmények között vannak eltérések, a PTE esetében az óvodai és általános iskolai nevelés tekinthető a minden szinten válasz mellett hangsúlyosabbnak, míg a Pázmány Péter Katolikus Egyetem esetében az óvodai szint kevésbé tekinthető meghatározónak, azonban fontos üzenet, hogy a válaszadók lényeges prioritásként tekintenek a környezeti nevelésre.

A környezeti nevelés hatékonyságának, eredményességének mérésére vonatkozó kérdés azonban meglehetősen heterogén válaszcsoportokat eredményez. A válaszadók egy része különböző, viszonylag széles körben ismert indexek használatával tartja értékelhetőnek az oktatási-nevelési folyamatok eredményességét (a kérdőívekben leggyakrabban előkerülő index a londoni New Economics Foundation által kifejlesztett HDI-index – Happy Planet, azaz Boldog Bolygó Index), de a különböző ökológiai lábnyom-mérések eredményeit is alkalmasnak tartja a válaszadók egy része az eredményesség hosszabb távon történő megítélésére. A válaszokból az is kiderül, hogy a kitöltők egyáltalán nem rövid távon várják a sikereket, és az is, hogy nem egyéni teljesítményekben, hanem egy adott régió, ország szintjén látják értelmét az eredményesség vizsgálatának, amelyet természetesen számtalan egyéb gazdasági, társadalmi folyamat is erőteljesen befolyásolhat.

A kérdőív következő része a válaszadók anyaintézményeinek fenntarthatósági gyakorlataira kérdezett rá. A kitöltők 55%-a szerint vizsgált egyetemek szervezeti kultúrájában egyértelműen megjelenik a fenntarthatóság (ez az arány a PTE esetében nagyobb, több mint 60%, vélhetően az évek óta sikeresen zajló Zöld Egyetem programnak köszönhetően), további 37% véleménye alapján a fenntarthatóság részben tetten érhető a felsőoktatási intézmények szervezeti kultúrájában, és csupán 7% látja úgy, hogy a szervezeti kultúra nem tartalmaz a fenntarthatósághoz, fenntartható fejlődéshez kapcsolódó elemeket.

A konkrét, leggyakrabban előforduló fenntarthatósági gyakorlatok között elsősorban az energiahatékonyságra vonatkozó programokat, a papíralapú bürokrácia csökkentésére irányuló lépéseket és a szelektív hulladékgazdálkodást érdemes kiemelni, de szinte minden, a kérdőívben megadott lehetőség esetében annak gyakorlati megvalósulásáról számolnak be a válaszadók.

A 12. kérdés esetében (Megjelennek-e fenntarthatósági értékek, információk, tudáselemek egyeteme képzési programjaiban?) a válaszadók elsősorban a pedagógusképzéseket említették (88%), ami a minta alapján természetesen nem véletlen, hiszen a válaszadók elsődlegesen a pedagógusképzésben részt vevő hallgatók és oktatók köréből kerültek ki. Érdemes azonban megjegyezni azt is, hogy a vizsgált egyetemeken koránt sincs arról szó, hogy a fenntarthatóság értékei csupán a pedagógusképzésben vannak jelen: a válaszokból az is egyértelműen kiderül, hogy e képzések mellett az egyetemek más szervezeti egységeinél, képzési programjaiban is egyre inkább tetten érhetőek azok a tudáselemek és ismeretek, amelyek hozzájárulnak a tudatosabb, környezetük iránt elkötelezett és felelős generációk kialakulásához.

Másrészt a 13. kérdés átvezet azokhoz a fenntarthatósági értékekhez, amelyeket a válaszadók egyeteme képvisel. A kitöltők jelentős része a képzési, oktatási programokon túl kiemeli az épületek energiatakarékos fejlesztésére, a megújuló energiák használatára történő törekvést (60%), de a válaszadók szép számmal említik azokat a szakmai, tudományos és kutatási programokat és projekteket is, amelyek szintén erősíthetik a fenntarthatósággal kapcsolatos értékeket (43%).

A 14. kérdésre (Véleménye szerint melyek azok a kompetenciák, ismeretek, tudáselemek, amelyek leginkább megalapozhatják a felelősebb, környezettudatosabb, fenntarthatóbb magatartásminták kialakulását?) adott válaszokból kiemelhető a környezettudatosság (44%), a felelősségvállalás (38%), az etika és erkölcs (28%), és említik a műszaki és társadalmi ismereteket is.

További elemként megjelennek még a korábbi kérdések segítségével már vizsgált ENSZ fenntartható fejlődési célok alapelvei, a globális kihívások és helyi cselekvések közötti kapcsolatok ismerete, a társas, kultúraközi kompetenciák, a kommunikáció, a digitális írástudás, az állampolgári kompetenciák, felelősségvállalás, lojalitás, szénység, alázatosság, mások értékeinek megbecsülése, előregondolkodás, céltudatosság, a környezettudatossághoz kapcsolódó attitűdök, a szelektív hulladékgyűjtés, a nyitottság, a tanulni akarás és a tudás, a kritikus gondolkodás, az élővilág ismerete és az ökoszisztémák megismerése is.

A 15. kérdésre (Támogat-e egyeteme környezeti neveléssel, fenntarthatósággal kapcsolatos, intézményen kívüli programokat, kezdeményezéseket?) adott válaszokból jól látható, hogy a válaszadók intézményei több „külső” programot is támogatnak, amelyek elsősorban szakmai és szemléletformáló programok, sok esetben az egyetemek tudásbázisára és humán erőforrására alapozva. Az említett közös projektek megvalósításával, kölcsönös megállapodásokkal, együttes programok lebonyolításával az egyetemek és környezetük között szorosabbá válhat a kapcsolat, de a válaszok több esetben is megemlítik intézményük kapcsolódását regionális és országos kezdeményezésekhez is.

A kérdőív fontos eleme volt a Környezet és Fenntarthatóság projekttel kapcsolatos vélemények, megjegyzések, javaslatok rögzítése. A Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar és a Pécsi Tudományegyetemen hallgatói és oktatói is kedvezően értékelték a projektet, az elkészült, nyomtatott és elektronikus formában elérhető tananyagot, és a projektben részt vevő oktató kollégák felkészültségét. A tananyagként szolgáló kiadvány mindkét egyetem kitöltői szerint hiánypótló (91%), gyakorlatorientált (87%), megfelelő minőségű és terjedelmű (85%). A tanulási folyamatot megfelelően segíti elő a tananyag tagolása, képei, példái is (90%). Összességében tehát elmondható, hogy a pilotprojekt során valóban jól kidolgozott, megfelelően tagolt, aktuális anyag jött létre, amely jó kiindulási alapja lehet további, a projekt célkitűzéseire hasonló képzéseknek.

Két dologra azonban az eredmények alapján érdemes felhívni a figyelmet: az elmúlt évek gazdasági, társadalmi folyamatai és változásai (a kitöltők által is említett COVID-világjárvány, vagy a jelenlegi háborús helyzet és annak gazdasági, társadalmi és környezeti hatásai) viszonylag kis figyelmet kapnak az anyagban, a későbbiekben tehát, naprakész információk és tudásátadás érdekében érdemes lehet az elkészült

fejezeteket aktualizálni, illetve további fejezetekkel, fejezetrészekkel ellátni. A másik fontos kritikai megjegyzés az óvodai és általános iskolai gyakorlatok bemutatásának pozitív értékelése mellett a középiskolai, illetve a felsőoktatásban zajló környezeti neveléssel kapcsolatos információk hiányosságaira világít rá. A későbbiekben tehát abban az esetben, ha az oktatás minden színterét szeretnék a szerzők teljeskörűen bemutatni, mindenképpen fontos az ezeken a szinteken zajló környezeti nevelés sajátosságainak és jó gyakorlatainak bemutatása, amelyhez a Pécsi Tudományegyetem esetében jó alapot nyújthat a korábban már említett Zöld Egyetem program.

3. Összegzés

A kutatás fontos eredménye, hogy a pilotprojektben részt vevő felsőoktatási intézmények hallgatói és oktatói körében is egyértelműen nyomon követhető a környezeti nevelés és fenntarthatóság témaköre iránti érdeklődés és elkötelezettség. Az eredmények arra is rávilágítanak, hogy a jelenlegi és jövőbeli pedagógusok saját szakterületükön igyekeznek a lehető legtöbbet tenni annak érdekében, hogy a következő generáció felkészülten tudjon majd megküzdeni a jelenleg már látható és a várható fenntarthatósági kihívásokkal.

Az oktatás és nevelés önmagában természetesen kevés ahhoz, hogy egyik napról a másikra hirtelen minden ember megváltoztassa erőforrás-használatát, átalakítsa fogyasztását, és fenntartható módon szervezze életét. Oktatás és képzés nélkül azonban vélhetően lényegesen kisebb esély lehet ezekre a változásokra, ahol fontos szempont, hogy proaktív hozzáállással igyekezzünk az általunk jónak és fenntarthatónak tekintett eszközök, tudáselemek, módszerek és jó gyakorlatok átadására.

Végezetül érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy a pilotprojekt eredményei további fontos kutatási irányokat is kijelölnek, amelyek közül az egyik az OVHR-modell alkalmazása az együttműködő partneregyetemeken folyó pedagógusképzésben. További, rendszerszintű kutatás lehetőségét nyújtja az is, hogy a kedvezően értékelt tananyagot be lehet vezetni az oktatás minden szintjére, ami a tapasztalatoknak immár az egész képzési rendszert átfogó, szisztematikus vizsgálatát teheti lehetővé.

Felhasznált irodalmak

Bihariné dr. Krekó Ilona – Kanczler Gyuláné dr. (2019): *Az óvodai környezeti nevelés módszertana*. Budapest, ELTE TÓK.

Bihariné Krekó I. – Kanczler Gyuláné dr. (2019): *Természetvédelem és környezetvédelem*. Budapest, ELTE.

Benedek J. (2022): Átfogó ökológia: szempontok a fenntartható fejlődés és a teremtésvédelem integratív szemléletéhez. In: Benedek J. – Nevelős G. (szerk.): *Átfogó ökológia*. Budapest, JTMR Faludi Ferenc Jezsuita Akadémia – Jezsuita Kiadó, 13–31.

Baritz L. S. (2022): A fenntartható kék gazdaság. In: Benedek J. – Nevelős G. (szerk.): *Átfogó ökológia*. Budapest, JTMR Faludi Ferenc Jezsuita Akadémia – Jezsuita Kiadó, 63–85.

- Ferenc pápa *Laudato si'* kezdetű enciklikája közös otthonunk gondozásáról. Szent István Társulat, Budapest, 2015, pp. 164.
- Görföl T., (2022): A zöld patriarcha és a keleti zöld teológia. In: Benedek J. – Nevelős G. (szerk.): *Átfogó ökológia*. JTMR Faludi Ferenc Jezsuita Akadémia – Jezsuita Kiadó, Budapest. 180–192.
- Halbritter A. A. – Lőrincz I. (2017): A XXXIII. OTDK Tanulás- és Tanításmódszertani – Tudástechnológiai Szekciójának rendezési tapasztalatai. In: Pongrácz Attila (szerk.): *Útkeresés és újratervezés – XXI. Apáczai-napok Konferencia Tanulmánykötet*. Győr, Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Kar. 357–363.
- Halbritter A. A. – Czimondor K. K. – Csenger L. – Ruppertné Hutás K. (2019): Iskola-kert a győri tanítóképzésben – régen és ma. In: Baranyiné Kóczy Judit – Fehér Ágota (szerk.): *240 éves a győri tanítóképzés*. Az Apáczai Csere János Kar emlékkönyve. Győr, UNIVERSITAS-GYŐR Nonprofit Kft. 51–62.
- Halbritter András – Reider József – Pápai Bernadett – Petz Tiborné (2020): A szabadban tanulás lehetőségei néhány tantárgy oktatásában. In: Makkos Anikó – Fehér Ágota – Pongrácz Attila (szerk.) *Okos lét, innováció és digitalizáció – irányok, trendek és következmények*. A XXIII. Apáczai-napok Tudományos Konferencia tanulmánykötete. Győr, Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Kar. 257–264.
- Kozma G. (2021a): A nevelés és környezete – az energetika pedagógiai kultúrája. In: Bíró Gy. (szerk.) (2021): *A nevelés és környezete: az energetika pedagógiai kultúrája*. Szeged, Gerhardus Kiadó. 7–11.
- Kozma G. (2021b): *Erőt adó tudomány*. Előadás a Világnak szóló tudomány c. online konferencián a IV. Gyulai Felsőoktatás Napján, 2021. 02. 05. MTMT: 31961318
- Kozma G. – Petróczi E. – Nagyné Hegedűs A. (2020): Resztoratív szemléletű keresztény közösségszervezés és vezetés. In: Petróczi Erzsébet (szerk.): *A résztoratív eljárások speciális pedagógiai lehetőségei*. Szeged, Gerhardus Kiadó. 104, 33–49. Kozma G. – Petróczi E. – Nagyné Hegedűs A. ISBN:9786155256837
- Kövecsesné Gósi V. – Lampert B. (2018): A környezetpedagógia gyakorlata a tanítóképzésben. *Journal of Applied Technical And Educational Sciences / Alkalmazott Műszaki és Pedagógiai Tudományos Folyóirat* 8:2 pp. 36–54., 19 p.
- Kövecsesné, Gósi V. – Lampert, B. – Petz, Tiborné – Csenger, Lajosné (2020): Investigation of the attitudes of first-year-students towards sustainability and environmental awareness at Széchenyi István University In: *Journal of Applied Technical And Educational Sciences / Alkalmazott Műszaki és Pedagógiai Tudományos Folyóirat* 10:3 pp. 24–44.
- Meadows, D. – Meadows, De. – Randers, J. (2005): *A növekedés határai – harminc év múltán*. Budapest, Kossuth Kiadó.
- Meadows, D. – Meadows, De. – Randres, J. – Behrens, W. W. (1972): *The Limits to Growth*. London and Sydney, A Potomac Ass. Book.
- Molnár B. (2020): A környezeti válság és az iskola: John Dewey nevelésfilozófiájának aktualitásáról. In: Szécsi Gábor – Tóth I. János (szerk.): *Természet és felelősség. A környezeti etika és nevelés filozófiai alapjai*. Budapest, Gondolat. 197–216.

- Mónus F. (2020): *A fenntarthatóságra nevelés trendjei, lehetőségei és gyakorlata a közép- és felsőoktatásban*. Oktatóskutatók Könyvtára 9. Debrecen, CHERD, <http://mek.oszk.hu/21700/21797/21797.pdf>
- Németh G. (2018): *Bioetikai vázlatok. Bioetika és más életerkölcsi kérdések*. Budapest, Szent István Társulat.
- Nevelős G. (2022): *A Laudato si' enciklika a jezsuita lelkeség fényében – Szemlélni és gondoskodni*. In: Benedek J. – Nevelős G. (szerk.): *Átfogó ökológia*. Budapest, JTMR Faludi Ferenc Jezsuita Akadémia – Jezsuita Kiadó, 34–61.
- Pongrácz A. (2021): *A pályáorientáció megalapozásának lehetőségei 1–4. évfolyamon művészeti nevelés és játépedagógiai módszertanok segítségével*. In: Gróz A. – Kövecsesné Gósi V. – Várszeginé Gáncs E. (szerk.): *Gyermek – Kultúra – Nevelés*. Győr, Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Kar, 29–34.
- Puskás A. (2006): *A teremtés teológiája*. Budapest, Szent István Társulat. 342.
- Rákosi Sz. (2020): *Science centerek lehetőségei a visegrádi országok járműipari körzeteinek gazdaságfejlesztésében*. *Polgári Szemle*, 16. évf. 1–3. sz.
- Rákosi Sz. (2021): *A STEM pályáorientáció helyzete Európában és Magyarországon*. Makkos A. – Kecskés P. – Kövecsesné Gósi V. (szerk.): *„Kizökkent világ” – Szokatlan és különleges élethelyzetek: a nem-konvencionális, nem „normális”, nem kiszámítható jelenségek korszaka? XXIV*. Apáczai-napok Tudományos Konferencia tanulmánykötete. Győr, Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Kar.
- Székely J. (2022): *Társadalmi igazságosság*. In: Benedek J. – Nevelős G. (szerk.): *Átfogó ökológia*. Budapest, JTMR Faludi Ferenc Jezsuita Akadémia – Jezsuita Kiadó, 361–375.
- UNESCO (2017): *Fenntartható fejlődési célok oktatása – Tanulási célok*. Budapest, Eszterházy Károly Egyetem Oktatóskutató és Fejlesztő Intézet (EKE–OFI), http://ofi.hu/sites/default/files/attachments/fenntarthato_fejlodesi_celok_oktatasa_unesco_2017.pdf
- Varga A. (2020): *A fenntarthatóságra nevelés elméleti alapjai és egész intézményes megközelítése*. Habilitációs dolgozat – Tanulmánykötet. Budapest, ELTE Ember–Környezet Tranzakció Intézet.
- Vehrer, A. (2016a): *Environmental consciousness and intergenerational learning*. *Modern Science / Moderni Veda*. I. évf. 1. sz. 82–97.
- Vehrer, A. (2016b): *The place and role of the environmental responsibility in the generation management*. In: Fodorné Tóth K. (szerk.) *Felsőoktatási kihívások. Alkalmazkodás stratégiai partnerségben*. MELLearn Egyesület, Pécs. 152–166.
- Zádori I. – Nemeskéri Zs. (2018): *Globális nevelés és munkaerőpiac*. In: Tibold, Antal (szerk.) *Munka és egészség: Tanulmányok a munkatudományok és a foglalkozáségségügy határterületeiről*. Budapest, Edge 2000 Kiadó, 204–211., 8 p.
- Zádori I. – Sebők M. – Nemeskéri Zs. (2016): *Sustainability, HRM and Public Services. Pro Publico Bono: Magyar Közigazgatás; a Nemzeti Közszolgálati Egyetem közigazgatás-tudományi szakmai folyóirata*, 2016:(2) pp. 42–57.
- Zádori I. (2017): *Fenntartható fejlődési célok és az OVHR-modell a felsőoktatásban*. In: Fodorné Tóth Krisztina (szerk.) *Felsőoktatás, életen át tartó tanulás és az ENSZ fenntartható fejlesztési célok megvalósítása: Higher Education, Lifelong Learning and Implementation of UN Sustainable Development Goals*. Pécs, MELLearn Egyesület. 80–93.

Zádori, I. szerk. (2022): *Környezeti nevelés és fenntarthatóság*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem. 392 p.

Pongrácz Attila – Nemeskéri Zsolt – Szilágyi Tamás Környezeti nevelés és fenntarthatóság pilotképzések értékelése: Széchenyi István Egyetem és Gál Ferenc Egyetem¹

1. Bevezetés és célmeghatározás

Tanulmányunk célja a Magyar Energetikai és Közmű-szabályozási Hivatal támogatásával megvalósuló *Környezeti nevelés és fenntarthatóság – energiatudatossági és környezeti nevelési programok megvalósítása a magyar felsőoktatásban* c. projekt keretében lebonyolított pilotképzések értékelése a projektben együttműködő két felsőoktatási intézmény tekintetében (Széchenyi István Egyetem és Gál Ferenc Egyetem).

2. A kutatási kérdőívek elemzése

A projekt keretében lebonyolított pilotképzések értékelése a programban együttműködő Gál Ferenc Egyetem (GFE) és a Széchenyi István Egyetem (SZE) esetében 2022 decemberében és 2023 januárjában zajlott.

A két vizsgált felsőoktatási intézmény projektben betöltött szerepét vizsgálva már a kutatás elején megállapítható volt, hogy a fenti projekttől függetlenül mindkét egyetem komoly lépéseket tett az elmúlt években annak érdekében, hogy a környezeti neveléssel és fenntarthatósággal kapcsolatos ismeretek megjelenjenek az oktatásban és az intézményekben végzett tudományos munkában. A hazai és külföldi felsőoktatási intézmények esetében egyaránt megfigyelhető tendenciák tehát mindkét intézmény esetében jól nyomon követhetőek, és egyértelműen mutatják az oktatási, nevelési intézmények felelősségének és tudatosságának szerepét a fenntarthatósággal kapcsolatban.

A felsőoktatási intézmények alapvetően három területen tehetnek ténylegesen is a fenntartható fejlődésért. Egyrészt az oktatási programokhoz kapcsolódóan megjelenhetnek a fenntarthatósággal kapcsolatos tudáselemek, még abban az esetben is, ha az adott képzési program nem kapcsolódik közvetlenül a környezeti dimenzióhoz. Más-

¹Dr. Pongrácz Attila egyetemi docens, a Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Pedagógiai, Humán- és Társadalomtudományi Kar dékánja, a Bölcsészettudományi és Humánerőforrás-fejlesztési Tanszék tanszékvezetője. Prof. Dr. Nemeskéri Zsolt a Gál Ferenc Egyetem és a Pécsi Tudományegyetem egyetemi tanára. Szilágyi Tamás doktori hallgató a Pécsi Tudományegyetem Filozófia Doktori Iskolájában, az egyetemen működő Környezetfilozófia, Bioetika és Zöld Filozófia Kutatócsoport tagja.

részt az intézmények a korábban már kiemelt OVHR-modell² alapján olyan működést valósíthatnak meg, illetve olyan működésre törekedhetnek, amely esetében egyértelműen kisebb a környezetterhelés és az ökológiai lábnyom. Harmadrészt, az egyetemek rendelkezésre álló forrásaik redisztribúcióján keresztül támogathatnak olyan projekteket, valamint tudásmegosztási folyamatokat, amelyek a fenntarthatóság szempontjából is valós eredményekre vezethetnek, és a jó gyakorlatok és tapasztalatok megosztására is lehetőség nyílik.

Mivel mindkét vizsgált intézmény rendelkezik pedagógusképzési kínálattal, így a projekt keretében tervezett, majd megvalósított tevékenységek gyakorlatba történő átültetése nem ütközött akadályokba. A projekt keretében 2022 október-novemberében lezajlott, és a Pécsi Tudományegyetem által koordinált felkészítési programelemeket követően az oktatóknak lehetőségük nyílt arra, hogy a nyomtatott és elektronikus változatban is elérhető tananyagot, illetve annak adott kurzusaikhoz kapcsolódó részeit beépítsék a félév kurzusainak anyagaiba, és megosszák azt hallgatóikkal. E folyamat mindkét intézmény esetében az előzetes ütemterv szerint, de az egyetemekkel történő szerződés kötés elhúzódása miatt kisebb időbeli csúszással zajlott. A vizsgált egyetemeken megvalósított projektelemek értékelésére online felületen elérhető kérdőív segítségével, valamint a partneregyetemek szakmai vezetőivel történt személyes beszélgetések alapján került sor. A projekt iránti oktatói és hallgatói érdeklődést jól mutatja, hogy a rendelkezésre álló idő rövidege ellenére az online kérdőívet nagy számban töltötték ki a válaszadók. Az eredmények és visszajelzések részletes elemzése előtt érdemes azonban rámutatni arra, hogy a vizsgált felsőoktatási intézmények az előzetes visszajelzések alapján nem csupán a projekt keretében kívánnak a környezeti nevelés és fenntarthatóság témakörével foglalkozni, hanem a projekt sikeres lezárását követően is folytatni szeretnék a pályázat keretében létrejött szakmai anyagok használatát a kapcsolódó képzetekben.

A Széchenyi István Egyetemen 72, míg a Gál Ferenc egyetemen 75 értékelhető kérdőív érkezett be. A két intézményből érkezett összes választ tekintve a kitöltők több mint fele (57%) nő (a vizsgált egyetemek között tapasztalható némi eltérés: az SZE esetében a válaszadók kétharmada, míg a GFE esetében közel fele nő). Életkor tekintetében a kitöltők döntő többsége (61%) a 25–45 éves korosztályból került ki, azonban mindkét egyetem esetében vannak ennél fiatalabb, illetve idősebb válaszadók is.

Az első fő kérdéscsoport a fenntarthatóság és a fenntartható fejlődés értelmezési kereteit kívánta feltérképezni (3–5. kérdések). Az eredmények alapján a válaszadók 71%-a

² OVHR-modell: az állami, önkormányzati szektor intézményei, szervezetei esetében foglalja rendszerbe azt a négy kulcsterületet (Operations: működés, Values: értékek, Human Resources: emberi erőforrások, Responsibility: felelősség), amelyek megfelelő formában történő kezelése, menedzselése elengedhetetlen az adott szervezetek fenntartható(bb) működéséhez. Lásd bővebben: Zádori I. – Sebők M. – Nemeskéri Zs. 2016. Sustainability, HRM and Public Services. Pro Publico Bono: Magyar Közigazgatás 2: 42–57.

klasszikusnak tekinthető Brundtland-definíció³ legfontosabb elemeit legalább részben tartalmazó módon határozta meg a fenntartható fejlődést, további 18% esetében pedig alapvetően pontos definícióról beszélünk. A válaszokból jól látszik, hogy a válaszadók jelentős része mindkét vizsgált egyetem esetében tisztában van a fogalom jelentésével, ugyanakkor, bár meglehetősen kis számban, de az eredeti definíciótól eltérő, más tartalmi elemeket értenek a kitöltők a fenntartható fejlődésen. Néhány válasz esetében az is előfordul, hogy kritikai álláspontok is megfogalmazódnak.

A környezeti nevelés és a fenntarthatóságra nevelés közötti különbségekre vonatkozó kérdés már sokkal heterogénebb képet mutat mindkét intézmény esetében. Az összesített válaszok alapján a kitöltők közel kétharmada (65%) nem lát valódi különbséget a két fogalom között, azonban viszonylag jelentős azoknak a válaszoknak az aránya is, amelyek a fenntarthatóságra nevelést sokkal tágabb, és éppen ezért sokkal használhatóbb értelmezési keretnek tekintik, mert amíg a környezeti nevelés elsősorban a természeti környezet szempontjából vizsgálja a felmerülő problémákat és a lehetséges válaszokat, addig a fenntarthatóság és fenntartható fejlődés esetében a környezeti elemek mellett a humán oldal, a társadalmi, gazdasági dimenziók is helyet kapnak.

Szintén érdekesek a környezeti nevelés és a fenntarthatóságra nevelés eredményességére vonatkozó kérdésre adott válaszok. A kérdőívet kitöltők egy része (42%) egyértelműen sikeresnek tekinti a folyamatot. A nyitott kérdésre adott válaszokból az is kiderül, hogy a témával foglalkozó oktatók és hallgatók jelentős része meg van győződve arról, hogy a pedagógusképzésben, különösen az alsófokú pedagógusképzésben zajló környezeti nevelés teljes mértékben alkalmas arra, hogy a képzésben részt vevő gyerekek környezeti kérdések iránti érzékenységét, elkötelezettségét és felelősségét kedvező irányba mozdítsa el. A válaszadók szintén nagy csoportja (29%) azonban ennél kritikusabb. A válaszokból kiderül, hogy nem mindenki van tökéletesen meggyőződve arról, hogy az összességében egyébként sikeresnek tekintett környezeti nevelés és fenntarthatóságra nevelés hosszabb távon valóban eredményez-e olyan változásokat, amelyek valóban fokozzák a tudatosságot és a környezet iránt elkötelezett, felelős magatartásformákat. Abban sem biztos mindenki, hogy a tanulás és információátadás ezen formája meg tudja változtatni az emberiség által okozott negatív tendenciákat.

A második fő kérdés csoport (6–7. kérdések) a fenntartható fejlődési célokra koncentráltak. A fenntartható fejlődési célok hazai megítélésére és fontosságára vonatkozó kérdések között már meglehetősen nagy szórása figyelhető meg a válaszoknak, ugyanakkor elmondható, hogy az egyetemeket együtt, illetve intézményenként vizsgálva sem tapasztalható jelentős eltérés a mintázatokban. A válaszok egy része tükrözi a jelenlegi gazdasági, társadalmi és környezeti kihívásokról alkotott képet, hiszen az elmúlt évek negatív folyamatai, a világvárvány, az ezt követő gazdasági visszaesés, majd az orosz–ukrán konfliktus

³ A fenntartható fejlődés (sustainable development) – ahogy az az Egyesült Nemzetek Szervezetének 1987-es Brundtland-jelentésében (https://en.wikipedia.org/wiki/Our_Common_Future) szerepelt – olyan fejlődési folyamat (földké, városoké, termelési folyamatoké, társadalmaké stb.), amely „kielégíti a jelen szükségleteit anélkül, hogy csökkentené a jövő generációk képességét, hogy kielégítsék a saját szükségleteiket.” V. ö.: <https://eionet.kormany.hu/a-fenntarthato-fejlodes-fogalma>

gazdasági, társadalmi hatásai jelentősen átrendezték a korábbi prioritásokat, ezért nem kell csodálkoznunk azon, hogy az egyes célterületek fontosságának megítélése elsősorban a középkategóriától a legfontosabb kategóriáig (4–7 értékek) szóródik. Érdekes azonban megjegyezni, hogy a válaszadók többsége kiemelt hazai prioritásként tekint a minőségi oktatásra, az elérhető tiszta energiára, valamint az egyenlőtlenségek és szegénység csökkentésére. Sokkal kisebb jelentőséget tulajdonítanak azonban a válaszadók a tengerek erőforrásai megfelelő használatának, és az éghajlatváltozás fontos prioritásként történő kezelése sem tekinthető egyértelműen kiemelt fontosságúnak, annak ellenére sem, hogy a változások negatív hatásai Magyarország esetében is egyre nyilvánvalóbban érzékelhetők.

Érdekes eredményre mutat rá a 7. kérdés is (Véleménye szerint a környezeti nevelés milyen mértékben járul hozzá a 17 fenntartható fejlődési cél eléréséhez, illetve e feladatok kezeléséhez?). A válaszadók számára mindkét intézmény esetében egyértelmű, hogy a környezeti nevelés az egészséges élethez, jóléthez és jólléthez, a felelős termeléshez és fogyasztáshoz, és a békés, befogadó társadalom megvalósulásához elengedhetetlen (a válaszok számértékét összesítve, ezeknél a kategóriáknál figyelhető meg a legnagyobb abszolút eredmény), ugyanakkor több olyan elemet is lehet azonosítani, ahol a célok elérése a válaszadók szerint a környezeti nevelés nélkül is lehetséges. Ilyen például az ismét előkerülő szegénység és éhínség, a globális partnerség vagy éppen az ipari fejlődés és innováció. Az adatokból az látszik tehát, hogy a kérdőívet kitöltők (reálisan) nem tekintik a környezeti nevelést olyan univerzális eszköznek, amely önmagában elegendő a fenntarthatósági kihívások hatékony kezelésére, ugyanakkor alapozó jellege a jelenlegi eredmények alapján (is) vitathatatlan.

A 8. kérdés arra kérdez rá, hogy a képzés és oktatás mely szintjén van leginkább szükség a környezeti nevelésre. Fontos eredménynek tekinthető, hogy egyik válaszadó sem jelölte meg az „egyik képzési szinten sem lényeges” kategóriát. Az összesített adatok azt mutatják, hogy az óvoda esetében 41%, általános iskola esetében 21%, míg a középiskola és felsőoktatás esetében 19–19 % az arány. Természetesen az intézmények között vannak eltérések, a GFE esetében például az óvodai szinten 44%-ot látunk, amíg a SZE esetében ez az arány 38%, vagy a felsőoktatás jelentősége az SZE esetében magasabb (22%), szemben a GFE 16%-ával. Az intézmények közötti prioritáskülönbségek ellenére következtetésként levonható, hogy mindkét egyetem esetében az óvodai szint tekinthető a legfontosabbnak, míg az ezt követő képzési szintek nagyjából hasonló fontosságúnak tekinthetők a válaszok alapján, amelyből a fenntarthatósági céloknál már előkerült alapozó jelleg köszön vissza: ha az oktatási nevelési folyamatok megalapozásánál gondossággal és odafigyeléssel tekintünk a környezeti és fenntarthatósági értékekre, a későbbi szinteken ezeket a megfelelő alapokat kell csak erősíteni és az életkornak megfelelő tudáselemekkel bővíteni, gazdagítani.

A környezeti nevelés hatékonyságának, eredményességének mérése azonban már kevésbé egyértelmű a válaszadók számára. Leginkább a különféle adatgyűjtési módszerek, kvalitatív és kvantitatív technikák említése tekinthető meghatározónak, ugyanakkor a válaszokból az is látszik, hogy a kitöltők nem teljesen biztosak abban, hogy ezek az eredmények ténylegesen is valós képet adnak-e arról, hogy az oktatási, nevelési folyama-

tokból kikerülő gyerekek, tanulók, hallgatók felnőtt életük folyamán milyen mértékben tudják majd alkalmazni a korábban elsajátított ismereteket. Néhány válasz viszont arra irányul, hogy valós képet, pontosan a fentiek miatt, csak akkor lehet alkotni a hatékonyságról és eredményességről, ha egy kiválasztott mintát folyamatosan, akár évtizedeken keresztül is követünk; de az is nyilvánvaló, hogy az idő előrehaladtával egyre több gazdasági, társadalmi és környezeti hatás fogja majd befolyásolni a minta tevékenységeit, cselekedeteit, ahol ráadásul az akár több évtizeddel korábban megszerzett ismeretek és tudáselemek szükségszerűen elkopnak.

A következő kérdések a válaszadók egyetemeken tapasztalható fenntarthatósági gyakorlatokra fókuszálnak. Mindkét egyetem szervezeti kultúrája esetében legalább részben tetten érhető a fenntarthatóság, ahol az energiahatékonyságra vonatkozó programokat, a papíralapú bürokrácia csökkentésére irányuló lépéseket, valamint a környezettudatos magatartást jelölték meg legtöbben. Érdekes módon a szelektív hulladékgazdálkodás és a megújuló energiahasználat kisebb jelentőségű, a társadalmi felelősségvállalás pedig (direkt módon) egyik egyetemen sem igazán jellemző. Az utóbbi vélhetően a rendelkezésre álló anyagi források szűkösségével magyarázható, ugyanakkor, és ez későbbi kérdésekre adott válaszokból egyértelműen kiderül, több olyan kezdeményezés is megfigyelhető mindkét vizsgált intézmény esetében, amely a környezeti nevelést és a fenntarthatóság kérdéskörét előtérbe helyezi.

Az utóbbira elsősorban az tekinthető jó gyakorlatnak a kapott válaszok alapján, hogy a fenntarthatósággal kapcsolatos tudáselemek – elsősorban a pedagógusképzésnél – mindkét vizsgált egyetem esetében tetten érhetők. A felelős, tudatos (fogyasztói és állampolgári) magartás, a környezet iránti elkötelezettség, a természet értékeinek megismerése és tisztelete, a környezettudatosság kerül elő leginkább a 13. és 14. kérdéseknél, az egyetemek által közvetített legfontosabb fenntarthatósági értékek megadásánál, illetve a felelősebb, környezettudatosabb, fenntarthatóbb magartásminták kialakulását elsősorban a témával kapcsolatos kutatási eredményekkel – jól mutatják, hogy a fenntarthatósággal kapcsolatos lényegi változásokhoz elengedhetetlen a tudatosabb, felelősebb magartás, hazánkban és világszerte egyaránt. Más kérdés, hogy a jelenlegi gazdasági, társadalmi folyamatok mennyiben segítik elő e változásokat?

A GFE és az SZE esetében is megfigyelhető, hogy az egyetemek támogatnak környezeti neveléssel, fenntarthatósággal kapcsolatos, intézményen kívüli programokat, kezdeményezéseket, ahol jellemzően nem az anyagi támogatás tekinthető jellemzőnek, hanem elsősorban szellemi tőkével és fizikai infrastruktúrával segítenek külső szereplőknek, azonban ez a fajta felelősségvállalás az adatok alapján jellemzően nem szisztematikus stratégiai tevékenység. Sokkal inkább arról van szó, hogy a beérkező igények, megkeresések alapján figyelhető meg intézményi támogatás.

A kérdőív utolsó nagy kérdéscsoportja a pilotprogram értékelésére vonatkozott. Összességében elmondható, hogy mindkét szervezet esetében kedvező volt a program fogadtatása, és a válaszadók jelentős része elégedett volt a tananyag minőségével és terjedelmével. A válaszokból az is kiderült, hogy a projektben résztvevők különösen fontosnak

tartják (87%) az anyag gyakorlatorientáltságát, és azt is, hogy az anyagban található gyakorlati példák alátámasztják, illetve jól kiegészítik az elméleti ismeretanyagot (91%). A tananyag módszertani kidolgozása (tanulhatósága – taníthatósága) a válaszadók szerint kiemelkedő (GFE 91%, SZE 93%), a képek minősége és tartalma (92%), a felhasznált irodalmak aktualitása és a tananyag tagolása, szerkezeti felépítése is kifejezetten jónak mondható (85, illetve 88%). A tananyag szöveges részeit kiegészítő gyakorlati feladatok (Kutass! Olvass! stb.) megítélése azonban nem teljesen tekinthető egységesen kedvezőnek, az összesített eredmény ebben az esetben némileg alacsonyabb a többi kategória eredményeihez képest (78%). Ez az információ további tananyagok, könyvek tervezésénél a jövőben fontos lehet a szerzők és a szerkesztő számára, ugyanakkor érdemes kiemelni, hogy a fiatalabb kitöltők között ez a fajta megoldás az adatok alapján kevésbé tekinthető kritikussnak. A tananyagban szereplő tématerületek értékelése esetében – nem meglepő módon – az óvodai és általános iskolai korosztályra vonatkozó fejezetrészek tekinthetők kiemelten fontosnak. A válaszadók nagy része nem kívánta kiegészíteni az anyagban szereplő tématerületeket. Az a néhány kritikai megjegyzés, amely megfogalmazódott, elsősorban arra hívta fel a szerzők figyelmét, hogy az elmúlt évek kihívásainak (járványhelyzet, gazdasági folyamatok átrendeződése, háború és energiaválság kérdései) a fenntarthatóságra gyakorolt hatásai nem, vagy csak nagyon érintőlegesen szerepelnek az anyagban. Ennek tehát a későbbiekben, ha a jelenlegi kötet aktualizálása vagy bővítése történik, feltétlenül figyelmet kell szentelni.

3. Összegzés helyett: a környezeti nevelés és fenntarthatóság jelentősége az alsófokú pedagógusképzésben

A kutatási eredmények legfontosabb megállapítása, hogy annak ellenére, hogy a mintában szereplő egyetemi karok között jelentős különbségek vannak, a válaszok tekintetében a környezeti nevelés és fenntarthatóság megítélésében szignifikáns különbségek nem mutatkoznak meg. Mindként intézmény esetében elmondható, hogy kedvező volt a projekt fogadtatása, mint ahogyan az is, hogy a válaszadók jelentős része kiemelt jelentőséget tulajdonít a környezeti nevelésnek az óvodai nevelésben és az alsófokú pedagógusképzésben.

Ezek az alapok a későbbi magatartásmintákat is jelentős mértékben befolyásolhatják, és annak ellenére, hogy hosszabb kutatási eredmények nem, vagy csak részben állnak rendelkezésre, minden bizonnyal hozzájárulnak a környezetük iránt elkötelezett, felelős állampolgári magatartáshoz.

A program során alkalmazott OVHR-modell pedagógusképzésben történő verifikálása fontos prioritás lehet a továbbiakban, amelynek feltérképezésébe minden bizonnyal a jelenlegi projektben részt vevő felsőoktatási intézmények is bekapcsolódhatnak.

**Rákosi Szabolcs – Petzné Dr. Tóth Szilvia – Reider József –
Takács Miklós István – Dr. Vehrer Adél – Dr. Pongrácz Attila**
**Környezeti nevelés és fenntarthatóság a Széchenyi István
Egyetem Apáczai Csere János Pedagógiai, Humán- és
Társadalomtudományi Kar képzéseiben**

Bevezetés

Tanulmányunk azt mutatja be, hogy a Magyar Energetikai és Közműszabályozási Hivatal *Környezeti nevelés és fenntarthatóság – energiatudatossági és környezeti nevelési programok megvalósítása a magyar felsőoktatásban* c. projektjének megvalósítása során miként jelentek meg a környezeti nevelés és fenntarthatóság témakörei, különösen a *Környezeti nevelés és fenntarthatóság* (Szerk.: Zádori Iván, PTE Pécs, 2022) c. kötet¹ tartalmai a Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Pedagógiai, Humán- és Társadalomtudományi Kar egyes képzésein. Írásunk első fejezete azokat a karon született tudományos eredményeket összegzi, amelyek a kurzusok lebonyolításának elméleti megalapozását biztosították. Ezt követően részletesen elemezzük az egyes alap- és mesterszakos kurzusok megvalósítása során szerzett szakmai tapasztalatainkat, valamint röviden összegezzük egyik oktatási partnerünk, a Győri Szakképzési Centrum Gábor László Építő- és Faipari Szakképző Iskola által megvalósított program tanulságait. Ez utóbbi tapasztalat azért is különösen értékes, mert lehetőséget biztosított arra, hogy egyetemi oktatók és hallgatók mellett sajátos nevelési igényű fiatalokat is bevonjunk az oktatási folyamatba. A tanulmány zárásaként összegezzük a megvalósítással kapcsolatos tapasztalatokat és a kötet további, szélesebb körű felhasználhatóságával kapcsolatos lehetőségeket, javaslatokat fogalmazunk meg.

A téma szakirodalmának bemutatása

Az egyetemi hallgatók környezettudatosságának vizsgálata komoly hagyományokkal rendelkezik intézményünkben. *Kövecsesné Gősi és munkatársai* (2020) egy 554 fős mintán végzett vizsgálat során kimutatták, hogy az intézményben tanuló hallgatók számára fontos a környezettudatos szemlélet. Kutatásuk azt is alátámasztotta, hogy a pedagógiai területeken hallgató diákok kifejezetten fogékonyak a környezeti témák vizsgálatára, és kiemelt feladatuknak tekintik mások hozzáállásának formálását, megváltoztatását, valamint a fenntarthatóságra nevelés kérdéseit. A 244 éves győri tanítóképzés számos innovatív módszerrel járul hozzá a környezeti ügyek pedagógusképzésben való megjelenítéséhez. Ezek közül kiemelkedik a ravazdi erdei iskola (*Kovátsné et. al.* 2002, *Lampert – Kövecsesné Gősi* 2018) és az intézmény területén működő iskolakert (*Halbritter et. al.* 2019). Azért is

¹ A továbbiakban: kötet.

fontos a jövő pedagógusainak megismertetése ezekkel a módszerekkel, mert az idejének nagy részét zárt térben, sok esetben akár a virtuális világban töltő felnövekvő nemzedék oktatásának kiemelkedően hasznos kiegészítő elemei lehetnek a szabadban végezhető feladatok (Halbritter *et. al.* 2020). A tapasztalatok azt mutatják, hogy a tanítóképzés speciális területein, a fejlesztőpedagógiában, valamint a gyógypedagógiai nevelő-oktató folyamatokban ugyancsak hatékonyan alkalmazhatók a modern környezeti nevelési módszerek (Kövecsesné Gósi 2017).

A fenntarthatóság, tágabb értelemben a környezeti ügyek megjelenítése nem csupán a pedagógusképzésben játszik kiemelkedő szerepet, hiszen a tudásmegosztás nem csupán iskolai szinten valósul meg. Környezetünkkel kapcsolatos kérdések éppúgy gyakori témáját képezik a generációk közötti párbeszédnek (Vehrer 2016a, Vehrer 2016b), mint a különböző szervezetek és az egyének társadalmi felelősségvállalási akcióinak (Garadnay–Koltai 2009, Nárái–Reisinger 2016).

A hallgatók környezeti ismereteinek gazdagításához, látóköriük szélesítéséhez kiváló eszközt biztosított a kötet, de legalább ennyire fontosnak tartjuk a szakmai anyag tartalmának élménypedagógiai módszerekkel történő kiegészítését, hiszen „a tanulás élményszerű, közvetlen tapasztalásra, cselekedtetésre épülő formái tudják csak elősegíteni az ismeretek rögzítésén, elmélyítésén, az új ismeretek játékos módon történő elsajátításán túl az érzelmi viszonyulások kialakítását, mélyítését” (Kövecsesné Gósi 2015. 100.)

A Széchenyi István Egyetem környezeti ügyek iránti elkötelezettségét jól mutatja, hogy a fenntartható jövő sürgető megteremtéséért párbeszédet és összefogást indított el a lakosság, az ipar, a kormányzat és a tudomány képviselői között, 2022 őszén. A hagyományteremtő szándékkal megrendezett I. Ökopiknik és Zöldgazdasági Konferencia előadásai, panelbeszéléstései és workshopjai nem csupán a hallgatók és tágabb értelemben a lakosság szemléletformálását szolgálta, hanem akár rövid időn belül megvalósítható szakmai együttműködések alapjait is lefektette (Széchenyi István Egyetem 2022).

A fenti tudományos eredmények és szakmai tevékenységek kiváló alapot nyújtottak a környezeti nevelés és fenntarthatóság témaköreinek innovatív eszközökkel támogatott feldolgozásához, amelynek tapasztalatait tanulmányunk következő fejezeteiben részletezzük.

Környezeti nevelés és fenntarthatóság a Tanító BA szak Környezetismeret alapjai kurzuson

A kötet alapján egy olyan tananyagrészt dolgoztunk ki és próbáltunk ki, mely jól használható a tanító szakos hallgatók képzése során. Erre azért is volt szükség, mert a *Nemzeti alaptanterv* kibővítése során a 122/2018. (VII. 10.) Kormányrendelettel bekerült újabb kompetenciaként a környezeti nevelés, mely a következőket tartalmazza: „a környezeti nevelésben mutatott jártasság, a fenntarthatóság értékrendjének hiteles képviselése és a környezettudatossághoz kapcsolódó attitűdök átadásának módja.” Ennek indikátorai a következők:

- Segíti a gyermekeket, tanulókat, hogy megértsék a nem fenntartható és fenntartható fejlődés különbségeit.
- Kihasználja saját szakterületén, illetve intézményében a fenntarthatóságra nevelés pedagógiai lehetőségeit.
- Lehetővé teszi a tanulók számára, hogy saját cselekedeteikkel, viselkedésükkel hozzájáruljanak a fenntarthatósághoz, tudatosítva bennük, hogy a jövő rajtuk is múlik.
- Segíti tanulóit, hogy a múlt és a jelen tükrében kreatívan gondolkodjanak a lehetséges jövőről.

A fenntarthatóságra nevelés a pedagógustól interdiszciplináris megközelítést igényel, és csak akkor lehet hiteles, ha a pedagógus is elkötelezett. Ezért tartottuk fontosnak, hogy a tanító szakos hallgatókkal megismertessük, és minél szélesebb körben kipróbáljuk a környezeti nevelés és fenntarthatóság témakörét. Elsőként a Környezetismeret alapjai tárgyat választottuk, mert úgy ítéljük meg, hogy itt van a legtöbb kapcsolódási pont az egyetemi kurzus és a kötet tartalmai között. Ez egy heti két órás szeminárium volt, így bőven adódott lehetőség arra, hogy az anyagot ne csak frontális osztálymunkában, tanári előadással dolgozzuk fel, hanem volt idő és lehetőség a csoportmunkára, vitára, projektmódszerre, tanulói kvízekre is.

A kötet egyes tartalmai a múlt és a jelen összehasonlítását veszik célba. Szembeállítja szüleink, nagyszüleink takarékos, önellátó életmódját a mai modern fogyasztói társadalommal. Érdekes volt látni, hogy a hallgatók mennyire rácsodálkoztak, hogyan éltek az emberek 50–100 évvel ezelőtt. Szóba került többek között az urbanizáció folyamata, hogy milyen drasztikus mértékben növekedett a városi lakosság népességszáma. Áttekintettük a hagyományos paraszti gazdálkodás és életmód jellemzőit: önfenntartó élet, szükségletek megtermelése, több generáció együttélése, a tudás átadása, természetes anyagok, saját készítésű eszközök használata, kevés használati tárgy, takarékoság az erőforrásokkal, kis mennyiségű hulladék, az évszakok által irányított életmód. Ezzel szembeállítottuk a mai kor modern fogyasztói társadalmát, amelynek fő jellemzői: a szükségletek megvásárlása, a szükségesnél magasabb termelés és fogyasztás, pazarlóbb energiafelhasználás, felesleges tárgyak sokasága, a villamosenergiától való teljes függőség, nem a természet által irányított életmód, csekély összetartó erővel rendelkező közösségek. Téma volt még lakókörnyezetünk változása, a házépítési szokások módosulása. Nagyon érdekes téma volt a vízfogyasztásunk és az energiafogyasztásunk változásának áttekintése, amely során diagramokkal, grafikonokkal tettük még jobban láthatóvá, hogy mennyire fontos is a takarékoság.

Mindegyik leckéhez kaptak feladatokat is a hallgatók, melyek részben a könyv kijelölt feladatai voltak, részben pedig az adott témához kapcsolódóan általunk készített projektek, kutatások, beadandó munkák. A feladatok összeállításánál törekedtünk arra, hogy projektmunkák, és a modern IKT adta lehetőségek is szerepeljenek a feladatok között, pl. szófelhő, infografika, kvízkészítés stb. Néhány konkrét példa:

- Készítsen kérdőíves megkérdezést a szülők körében a fenntarthatóságra, környezettudatosságra nevelés témakörében! Mennyire tartják fontosnak a szülők a környezeti nevelést?
- Számolja ki saját ökológiai lábnyomát!
- Készítsen projekt munkát! Hogyan szervezhetnénk otthon hatékonyabban a házimunkát?
- Készítsen szófelhőt vagy fogalomtérképet a környezettudatosság, energiatudatosság témakörében!
- Készítsen plakátot a „Mit tehetünk a klímaváltozás ellen” témában!
- Készítsen szófelhőt vagy fogalomtérképet az ökoiskola témakörében!
- Készítsen kérdőíves megkérdezést a pedagógusok körében az Ökoiskola Programról! Mennyire tudnak azonosulni a pedagógusok az ökoiskola célkitűzéseivel?
- Tervezzen tanulmányi kirándulást falusi és városi környezetbe! Figyelje meg, milyen jellemzői vannak a két településtípusnak!
- Készítsen fotókat falusi és városi környezetekről, állítson össze ebből egy digitális térben kiállítást, mely bemutatja a két településtípus előnyeit és hátrányait!
- Készítsen és mutasson be vízzel kapcsolatos kísérleteket!
- Hogyan tudjuk megtisztítani a szennyezett vizet?
- Készítsen infografikát a víz körforgásának bemutatására! Az elkészült munkát tegye elérhetővé csoporttársai számára!

Összességében elmondható, hogy a kötet jól kapcsolódik a tanítóképzés Környezetismeret alapjai kurzus tananyagához, hatékonyan felhasználható annak tartami része. A megvalósítás során a tanító szakos hallgatók olyan ismeretekre, tudásra tettek szert, melynek segítségével sokkal hatékonyabban és hitelesebben tudják a fenntarthatósághoz és a környezeti neveléshez kapcsolódó ismereteket átadni a jövő nemzedékének.

Környezeti aspektusok a Tanító BA szak Matematika tantárgypedagógia 5–6. kurzuson

A Tanító BA szak kurzusainál törekszünk arra, hogy ne csak szakspecifikus ismereteket közvetítsünk hallgatóinknak, hanem megláttassuk velük, hogy a matematika körülöttünk van. Az új, innovatív módszertanok és eszköztár rendszerint megjelenik az óráinkon. Ezért is örültünk a lehetőségnek, hogy megismerhettük a kötet tartalmait és azok egy részét beemelhettük óráink anyagába. A Környezetismeret alapjai kurzus mellett másodikként a Matematika tantárgypedagógiája 5–6. osztályban tantárgyat választottuk, ahol rendkívül érdeklődő és nyitott hallgatókkal dolgoztunk együtt. A kurzuson kipróbált foglalkozás keretén belül főként a kötet negyedik, ötödik és a hatodik fejezetére fókuszáltunk, ezekből vettünk ki részeket. A tantárgy keretén belül, az elmélet megbeszélése után projektfeladatot is kellett a hallgatóknak beadniuk, melyben a fenntartha-

tóság, egészségre nevelés témát választották. Az elkészült projektjük nagyon jól mutatja, hogy a különböző tantárgyak, témák hogyan egészíthetik ki és segíthetik egymást. Továbbá a Széchenyi István Egyetem Öveges Kálmán Gyakorló Általános Iskola diákjainak néhány foglalkozásán is felhasználtuk a kötetet, amely során Bee-bot és legórobotokkal támogattuk a téma feldolgozását.

A tananyag kidolgozásakor a negyedik, ötödik, hatodik fejezetet választottuk. Korábbi kutatásaink és a gyerekekkel való foglalkozások adták a segítséget, támpontot az induláshoz. Minden témakört úgy dolgoztunk fel, hogy akár önálló egységként is lehessen kezelni azokat. Témakörönként az elméleti rész került előre, és minden rész végén feladatok segítségével mértük a hallgatók tudását. A feladatokat úgy állítottuk össze a kötet alapján, hogy mind a hagyományos eszközöket fel kelljen használni a hallgatóknak, mind a digitális kompetenciájuk fejlesztését is elérjük, kollaborációt fejlesszünk.

Az első fő téma a környezeti nevelés és fenntarthatóság pedagógiája volt. Bár a kötetben óvodai nevelés van kiemelve, de tanító szakos hallgatók könnyen adaptálhatják kisdíjakok oktatására is a tananyagot. Olyan fontos témák jelennek meg ebben a fejezetben, mint a természetvédelem, az energiahasználat kérdései gyermekkorban. A következő nagy fejezet a projektpedagógia módszertana. Az új tanulási-tanítási folyamatokban nagy súllyal jelenik meg ez a módszer. Ezáltal megvalósulhat az interdiszciplináris ismeretközvetítés. Az utolsó fejezetből pedig tematikusan emeltünk ki részeket, amelyekben a matematika is jobban megjelenhet. Ilyen téma az „Az vagy, amit megeszel!” – az étkezésünk fenntarthatósága, a „Rendes ember nem szemetel!” – A szeméttől a hulladékig, ahol akár egy ökolábnyom-számítás is megjelenhet. A „Közlekedj okosan” – Közlekedésünk fenntarthatósága szintén aktuális téma, hiszen egyre több az autó, amely akár a környezetre is káros, de a gyerekeket a biztonságos közlekedésre is meg kell tanítani. Az utolsó két téma a Gondolattérkép alapelvei és a Filmek, videók, vlogok, podcastok feldolgozására pedig azért vállalkoztunk, mert olyan általános, bármilyen tantárgynál feldolgozható témák, amelyekkel számos kompetenciát lehet fejleszteni.

A tananyag feldolgozását és a kapcsolódó feladatok megoldását számos IKT-eszközzel, alkalmazással kiegészítettük. Ilyenek voltak például a Bee-bot és a legóeszközök, de a hallgatóknak meg kellett ismerkedniük különböző prezentációs lehetőségekkel, feladatkészítő alkalmazásokkal (pl. Genially, infografika, LearningApps stb.) is. A legtöbb feladat megoldása során csoportmunkát alkalmaztunk, így az együttműködés, a közös online dokumentumok készítése is megjelent a kurzus során. A beszámolóknál az egymásra figyelés, a mások véleményének meghallgatása, kulturált formában való értékelése szintén a megvalósítás részét képezte.

A kötet és az annak bázisán kidolgozott tananyag a későbbiek során felhasználható lesz más tantárgyak oktatása során is. Következő félévben a gyógypedagógia szakon a Matematika és reál tárgyak tantárgypedagógiája tárgy keretében fogunk részeket kiemelni a tananyagból. Továbbá oktatóink számos szakirányú továbbképzésben vesznek részt, ahol a későbbiekben is tudják majd kamatoztatni a feldolgozott ismereteket.

Környezettudatosság és fenntarthatóság a Közösségszervezés BA szak Generációs ismeretek kurzuson

A témakörök megjelenítése a közösségszervezés BA szak több kurzusán is lehetséges. A Generációs ismeretek tantárgy kiválasztásának az volt az oka, hogy a kötet témaköreiből többet is be tudtunk emelni a tananyagba. A kiválasztott tantárgy keretében nappali tagozaton heti 2 órás szeminárium állt rendelkezésre, így lehetőség volt csoportmunka, vita, játékos feladatok, gyűjtőmunka beillesztésére is. A hallgatók megismerték a kötet anyagát, melyből főként a második fejezetre fókuszáltunk, de a hatodik fejezetből is hasznosítani tudtuk a néphagyománnyal kapcsolatos ismereteket.

A hagyományos paraszti életmód és gazdaság témakörén belül a lakókörnyezet és a hajlékok változását vettük végig, az életmód változásával összefüggésben. Volt szó a fenntarthatóság, a hagyományos és innovatív megoldások a házak, lakások kialakításában című témáról is. A másik szélesebb terület a vízgazdálkodás fenntarthatóságának komplex értelmezése volt, a fogyasztás és felhasználás mögötti környezetterhelő problémákkal és környezettudatos megoldásokkal kiegészítve.

Az ismeretek átadásában abból indultunk ki, hogy a hagyományos kultúra erőteljesen kapcsolódott a természeti környezethez, betartva törvényeit, nem szennyezve, pusztítva azt. Az egész paraszti életmódra jellemző volt, hogy a hagyomány által előírt forgatókönyv szerint zajlott. Ha a népi kultúrát modellként fogjuk fel, birtokába juthatunk a természettel harmóniában működő, a környező világ felépítésében nélkülözhetetlen, folyamatosan érvényben lévő tudásanyagoknak, amely biztos alapul szolgálhat a ma élő embereknek is.

A Generációs ismeretek kurzus egyik követelménye a nagyszülővel folytatandó interjú készítése és bemutatása a megadott témakörökben. A környezettudatosság alakulása korábban is a választható témák közé tartozott, de ebben a szemeszterben nagyobb hangsúlyt fektettünk rá. Minden hallgató kapott ezzel kapcsolatos feladatokat. Az idősök ugyanis sokat tudnak például a régi, környezettudatos életmódról, a takarékoskodásról vagy az újrahasznosításról.

Hangsúlyt fektettünk a változások megismerésére is. A környezettudatos életmód egyik fontos szegmense a természetben fellelhető alapanyagok gyűjtögetése volt régen, amely a ma élő generációk életében háttérbe szorult. Ennek oka, hogy táplálkozásunkban főként a termesztett növényeknek van döntő szerepe, a gyógyító növényeket pedig többnyire a szintetikus gyógyszerek váltották fel. A növényekből készült tárgyak, használati cikkek, játékok helyett falusi környezetben is az ipar termékei használatosak. Napjainkban a természetes alapanyagokból készült tárgyak, élelmiszerek, gyógynövények használata reneszánszát éli. Ez a tény könnyebbé teszi a tananyag elsajátításában.

Kiderült, hogy a múlt néhány érdekes szelete szervesen illeszthető be az egyetemi tananyagba, hiszen a mai fiatalok rácsodálkoznak a szüleik, nagyszüleik gyermekkorában jellemző életmód elemeire, a mai modern korhoz viszonyított különbségekre. Mint kiderült, ilyen témák lehetnek a régi mosogatás, mosás, ruhaszárítás és vasalás, a tisztálkodás, a ház rendben tartása, takarítása, a takarékoskodás, az élelmiszer-tartósítás,

a tárolás, az újrahasznosítás, a hulladékkezelés, és összességében a környezetbarát életmód valamennyi szegmense.

Foglalkoztunk azzal is, hogy ma milyen keretek között lehet tájékozódni a régi életmódról, így szóba kerültek a tájházak, skanzenek is. Összehasonlítottuk a régi falusi és városi életmódot; a hallgatók ehhez a témához fotókat gyűjtöttek lakóhelyük múltjáról.

Hosszabban foglalkoztunk az önellátás témakörével, hiszen a régi falusi életmód ezen alapult. Egy-egy település vagy család önellátását ugyanis a nem és kor szerinti munkamegosztás szolgálta, de a falun belül az egyes családok is szakosodhattak bizonyos tevékenységekre.

A néprajzi szakirodalom tanulmányozásával sok hasznos ismeretre tehetek szert a hallgatók azzal kapcsolatban, hogy az önellátás a népélet nagyon sok területén érvényesült a múltban. Jó néhány példát végigvettünk ezzel kapcsolatban. A paraszti háztartásban a férfiak faragták a bútorokat, a nők varrták a ruhákat. Aki megbetegedett, ott-hon ápolták, és a szórakozásban is nagyrészt önellátóak voltak, minden falunak megvolt a maga muzsikusa, mesemondója. Az egyszerűbb tárgyakat a ház körül a gazda maga is elkészítette, de a nagyobb szaktudást igénylő tárgyak esetében köztudott volt, hogy a közösségben ki a legjobb szakértő. Az önellátás azonban nem volt érvényes a kultúra, az életmód minden területére. Minden falunak megvolt a legjobb mesemondója, minden vidéknek a legnépszerűbb népi gyógyítója, látója vagy zenészbandája. A házalók vagy a helyi kovácsok, bognárok, kékfestők a közösségek specialistái voltak. A hallgatók ezzel kapcsolatban is megkérdezték az idősebb nemzedék tagjait környezetükben, tapasztalatokat pedig megosztották egymással.

A régi vízgazdálkodás témakörére szintén hosszabb időt szántunk. Egészen a honfoglalás korától végigvettük a változásokat. Az ártéri foggazdálkodás megismerésével szemléletváltást is sikerült elérni a hallgatóknál. Ez egy kevésbé ismert téma, és a napjainkban jellemző természeti katasztrófák kapcsán igen tanulságos is; konkrétan az a tény, hogy az árvíz fogalma a korábbi évszázadokban nem létezett, viszont az árterek olyan létfeltételeket biztosítottak a lakosság számára, amelyek a régi gyűjtögető, állattartó, gazdálkodó életforma egy sajátos szegmensét képviselték. Szó esett a folyószabályozás negatív hatásairól is.

A régi falukép kapcsán beszéltünk a parasztházakról, a helyi alapanyagok hasznosításáról. A falusi porta kapcsán szóba került a régi életmód, a ruházat, öltözködés és a táplálkozás kérdésköre is. Érintettük az élelmiszer-pazarlást, a régi heti étrendet különböző tájegységeken, és a helyi gasztronómia jellegzetességeit. Utóbbi témát a hallgatók saját lakóhelyükhöz kapcsolódóan dolgozták fel, majd megosztották egymással tapasztalataikat.

A kötet feldolgozása keretében folyamatosan volt lehetőség a változás vizsgálatára is. Valamennyi témakör kapcsán rendelkeztek előzetes tudással, tapasztalatokkal a hallgatók. Ezt egészítették ki azok az interjúk, melyeket szüleikkel, nagyszüleikkel készítettek. Különösen hatékonyak voltak azok a csoportos és egyéni feladatok, melyekhez az ötleteket a kötet anyagai adták. Ilyenek voltak például:

- Az ábra segítségével alkosson véleményt arról, hogyan változott meg a vidéki élet! (277. oldal)

- Keressen régi fotókat és új képeket a saját lakóhelyéről! Milyen változások történtek a településen? (278. oldal)
- Mennyire ért egyet az alábbi állításokkal? Indokolja a véleményét!
 - A falu az önellátás lehetőségét biztosítja.
 - A város a kényelem lehetőségét biztosítja.
- Állítsa össze egy természetes élőhelyek felkeresésére irányuló kirándulás részletes tervét! Mit tud a kiránduláshoz kapcsolni a térségi környezet kulturális értékeiből?
- Milyen étkezési szokások voltak jellemzőek nagyszüleink idejében? Milyen rendszeresség van most az étkezésünkben? (316. oldal)
- Milyen módszerekkel, technikákkal lehetne a kidobott élelmiszerek és ételek mennyiségét csökkenteni? Ismertessen néhány pozitív példát, esetleg személyes tapasztalatot, bevált gyakorlatot!
- Állítson össze egy diákoknak szóló kampányt szűkebb vagy tágabb lakóhelyén az élelmiszer-fogyasztás terén tapasztalható pazarlás csökkentéséről!

A tananyagot digitális elemek is kiegészítették. Ilyen volt például a Slido alkalmazásban való ötletgyűjtés az élelmiszer-pazarlásról vagy a LearningsApp felületen játékos párosítós feladat a régi környezetfüggő életmódról. A hallgatók is kaptak lehetőséget digitális megoldások alkalmazására, például a Kahoot felületen készítették Győr ismert régi épületeivel kapcsolatosan egy játékos kvízt. Másik feladatuk volt olyan applikációk gyűjtése, amelyek az élet különböző területein segítik a környezettudatosabb életmódot.

Tapasztalataink alapján a kötet anyagai a Közösség szervezés BA szak más tantárgyaiban is hasznosíthatóak lesznek a jövőben. A hallgatói visszajelzések alapján hasznos volt a fent ismertetett témakörökkel való foglalkozás.

Környezeti aspektusok és a fenntarthatóság az Emberi erőforrás tanácsadó MA szak kurzusain

A kötetet, valamint az az alapján összeállított ppt-előadást az Emberi erőforrás tanácsadó MA képzés alábbi, nappali és levelező tagozatos kurzusaiba építettük be:

- Nemzetközi emberi erőforrás menedzsment
- Foglalkozás speciális helyzetű csoportokkal, egyénekekkel
- Életpálya-támogató szolgáltatások

A kurzusokra történő felkészülés során a kötet többszöri átolvasását további irodalomkutatás egészítette ki, majd az egyes kurzusok tananyagtartalmaival történő összevetést követően azonosították be a kapcsolódási pontokat. Ezek képezték a kötet tartalmait kiegészítő ppt-előadás alapját. A kurzusok elsősorban a kötet 2. fejezetéhez (Fenntartható társadalom – a 21. század új kihívásai), és 3.10 alfejezetéhez (A környezet- és energiatudatosság) kapcsolódtak, tantárgyanként eltérő résztémákat állítva középpontba.

Az egyes kurzusokon a kiadvány különböző alfejezeteit mutattuk be, majd az adott tantárgy tartalmaihoz kapcsolódó témákat elemeztük, HR-aspektusból:

- Nemzetközi emberi erőforrás menedzsment
 - kultúránk és a gazdasági szervezetek alapvető meggyőződéseinek, valamint a gazdasági növekedés elméletének újragondolása
 - a globális energiaválság hatásai a szervezetek működésére
 - a szervezetek filozófiája a környezet befolyásolhatóságáról, a helyi érdekek figyelembevétele a nemzetközi cégek működése során
 - a vállalatok nemzetközi működéséből adódó környezeti ártalmak és azok mérséklésének lehetőségei
 - környezettudatossági szempontok a cégek operatív működésében
 - lehetséges megoldások, jó gyakorlatok az energiahatékony telephelyfejlesztés és a környezettudatos utazás, közlekedés terén
- Foglalkozás speciális helyzetű csoportokkal, egyénekekkel
 - a vállalatok társadalmi felelősségvállalása és a fenntartható fejlődés
 - a munkatársak és családjaik jóllétét növelő intézkedések
 - a környezettudatosság szerepe és lehetőségei a partnerkapcsolatok kialakításában és működtetésében
 - oktatási intézmények támogatása környezettudatosságot célzó tananyagfejlesztéssel és eszközbeszerzéssel
 - munkavállalók szemléletformálása, energiahatékonytágot célzó magánbe-
ruházásaik támogatása
- Életpálya-támogató szolgáltatások
 - munkavállalók, különösen a hátrányos helyzetű csoportok érzékenyítése környezeti kérdések iránt
 - környezeti szempontok megjelenítése a vállalati szakmai képzésekben.

A levelező tagozatos hallgatók részvételével megrendezett workshopok pozitívuma az volt, hogy a kötet üzeneteivel jóval szélesebb kört sikerült elérni, ugyanakkor a nagyobb hallgatói létszám és a kisebb óraszám miatt a foglalkozások során elsősorban a kommunikáció frontális elemei domináltak. Az előadást követően a hallgatók lehetőséget kaptak a témával kapcsolatos személyes és munkahelyi tapasztalataik, valamint véleményük megosztására, amivel a csoport egy része szívesen élt. Jellemzően azok a hallgatók fogalmaztak meg véleményt, akik munkájukból adódóan a témához köthető szakmai tapasztalattal és/vagy a véleménynyilvánításhoz szükséges élettapasztalattal rendelkeznek. Észrevételeik, megfigyeléseik többnyire relevánsak, életszerűek, jogosak voltak.

A nappali tagozatos hallgatók kurzusain a kisebb létszám, a magasabb óraszám és a résztvevők szakmai érdeklődése lehetővé tette, hogy az előadást követően bővebb időkeretben, mélyebb beszélgetés alakuljon ki az egyes témákban. Ezek a hallgatók tanulmányaik mellett gyakornokként dolgoznak a HR területén különböző cégeknél, így a felmerülő kérdések egy részét könnyedén tudták kötni cégük tevékenységéhez és napi

munkájukhoz. A frontális előadást követően rávezető kérdések használata nélkül, önállóan vetették fel, hogy a kötet egyes témakörei mely HR-funkciókhoz és feladatokhoz kapcsolódnak. Nyitottságuk, együttműködési készségük arról tanúskodik, hogy a környezeti kérdések és a fenntarthatóság témája – talán életkorukból fakadóan is – közel áll hozzájuk. Észrevételeik, hozzászólásaik szinte kivétel nélkül relevánsak, fontosak, előremutatóak voltak.

A kötet egyes alfejezeteinek kezdetén szereplő kulcsfogalmak segítették a téma felfezését és szélesebb kontextusba helyezését. A grafikai elemekkel is hangsúlyozott lényeges megállapítások, valamint az egyes alfejezetek végén közzétett gyakorló feladatok és ellenőrző kérdések kiválóan támogatták a workshopok zárásaként az elhangzottak összességét és a szakmai tartalmak elmélyítését.

A kötet megismerését követően több hallgató is beszámolt tapasztalatairól. Egyikük a 2.5 és 2.6 fejezetekben vizsgált témakörök (kiútkeresés és társadalmi részvétel) fontosságát hangsúlyozta. A megismert témákat összességében hasznosnak tartotta, és kiemelte, hogy HR-gyakornokként szívesen olvasna cégek ötleteiről, jó gyakorlatairól, amit a későbbiekben gyakorló HR-szakemberként is alkalmazhat a munkája során. Egy másik hallgató azt emelte ki, hogy a kurzusok korábbi előadásaihoz is közvetlenül kapcsolódtak olyan témák, mint a gazdasági növekedés és a jól(l)ét-kör, valamint a társadalmi részvétel környezeti ügyekben. Véleménye szerint a vállalatok és a HR-szakemberek szempontjából elsősorban a következő ügyek lehetnek relevánsak: globális környezeti problémák (tekintettel a növekvő népességre és a társadalmi konfliktusokra), környezettudatos közlekedés, energiahatékony építkezés, radioaktív szennyezés és hulladékgazdálkodás, talaj- és vízszennyezés, valamint lég-, zaj- és fényszennyezés.

Összegezve a megvalósítás tapasztalatait, megerősítést nyert, hogy a kiadvány tartalmi bizonyos pontokon jól kapcsolható az emberi erőforrás tanácsadó képzés egyes tananyagaihoz, különösen a szervezetek működésének hatásai és a társadalmi felelősségvállalás témakörök mentén. A kurzusok eredményeként az Emberi erőforrás tanácsadó MA szakos, nappali és levelező tagozatos hallgatók megismerték a kötetet, egyes fejezeteinek tartalmait pedig konkrétan kapcsolni tudták tanulmányaikhoz, valamint (jövőbeni) szakmai tevékenységükhöz. Ezáltal biztosítható, hogy a jövőben a vállalatok HR-szakemberei és vezetői a környezettudatosság és fenntarthatóság témaköröket markánsabban jelenítsék meg tevékenységeik során.

Környezeti nevelés a sajátos nevelési igényű tanulók körében

Az alap- és mesterszakos egyetemi hallgatók mellett egy másik célcsoportként sajátos nevelési igényű² fiatalokat is bevontunk az oktatási folyamatba. Erre a Győri Szakképzési Centrum Gábor László Építő- és Faipari Szakképző Iskola biztosított lehetőséget, ahol 14–25 éves fiatalok képzése folyik.

² A továbbiakban: SNI

A kötet megismerését követően tanulmányoztuk az intézmény pedagógiai programját, a magyar nyelv és irodalom, az osztályfőnöki óra és az állampolgári ismeretek tantárgyak tanmeneteit, valamint az intézmény ökoiskolai pályázatának dokumentációját az adaptálási lehetőségek beazonosítása érdekében.

Megállapítást nyert, hogy a kötet egyes részei alkalmazhatók a szakképzésben is, az SNI-s fiatalok környezettudatos életvezetésének tanítása során. A környezettudatosság valójában nem tantárgyakhoz vagy műveltségterületekhez kötött, hanem az oktató-nevelő munka egészét át kell hatnia, nemcsak a tanórai tevékenységet értve ezen, hanem mindennemű tanórán kívüli tevékenységet is. Megítélésünk szerint a kötetben megfogalmazott értékeket és értékrendeket életvezetési szinten kellene integrálni a tananyagtartalmak elsajátításába. Mivel a sajátos nevelésű igényű tanulók egy részének IQ-hányadosa 55 és 95 között van, a módszerek sokszínűsége (egyéni, csoport és frontális) a kisiskolás módszerektől a felnőttoktatásban alkalmazottakig terjedhet. A környezeti nevelés során az összes fenti módszert alkalmazza az intézmény.

A kötet egyes részei kiválóan alkalmazhatók, többféle tanóra keretében, számos kompetenciaterülettel összefüggésben. A magyar nyelv és irodalom tanórák tananyagtartalmába kiválóan beépíthetők a kötet egyes fejezetei, olvasmányai, projektjei. Ilyen pl. a tömegkommunikáció témaköre, és az irodalmi műfajok közül az interjúk és riportok. A szövegértő olvasás során érdemes víz, talaj, erdő témájú részekkel kiegészíteni az irodalmi szövegeket. Ugyancsak beilleszthetők a filmművészet témába a kötetben tárgyalt témakörök filmes adaptációi. Az elbeszélések, leírások készítése során érdemes környezetvédelmi témájú írásokat készíttetni a diákokkal. A verselemzési feladatok során középpontba állíthatunk vízzel, földdel, erdővel, tágabb értelemben a természettel kapcsolatos verseket. Munkafüzetet készíthetünk szövegértést fejlesztő gyakorlatokkal, amelyek ugyancsak a környezettudatossághoz kapcsolódnak. A környezetvédelem egyik fejezetének megismerése után gondolattérképek vagy fogalmazások készítését adhatjuk feladatként. A diákok vitakultúráját jól fejlesztheti pl. a vizek állapotáról, védelméről folytatandó diskurzus. A könyvtári ismeretek elsajátítása során hasznos lehet környezeti neveléssel foglalkozó könyvek és írások ajánlása. Állampolgári ismeretek órán az állam kiemelt fontosságú feladatai között hangsúlyozható a környezetvédelem és az egészségvédelem fontossága, a társadalmi szabályokkal, szokásokkal összefüggésben pedig a szemetelés kérdésköre. A gazdasági és pénzügyi kultúra oktatása során említhető a készpénz mellőzésének szükségessége, a tudatos vásárlás, valamint a környezettudatos és fenntartható fejlődést szolgáló vállalkozások. Az osztályfőnöki órák során az önismertet és a testi-lelki egészség témaköreibe kiválóan beilleszthető az ember és a természet viszonya, a környezetvédelem és az egészséges életmód.

Az SNI-s tanulók környezettudatos nevelésének az előkészítő pályaorientációs évfolyamon kívül az egyes szakmaterületek is kiváló lehetőségeket nyújtanak. A projekt-pedagógia módszertanát felhasználva projektnapok beillesztésének lehetősége nyílt meg, figyelembe véve az ökoiskolai paramétereket, valamint a szakmák tanulásának specifikumait. Pl: lebomló anyagok megismerése, növények felhasználása, szalmakép

készítése. Az egyes szakmaterületeken a kötelező munka- és tűzvédelmi oktatás mellett egy-két nap környezetvédelmi, illetve egészségvédelmi oktatás is megvalósítható lenne.

Néhány példa a megvalósítás során alkalmazott, illetve a későbbiekben kifejleszhető játékok és feladatok közül:

- Gondolattérképek készítése
- Összetartozó fogalmak párosítása
- Környezetromboló tevékenységek azonosítása
- Kakukktojás felismerése (pl. szemetelés témakörben)
- Tudatos vásárlás és a környezetvédelem dobókocka
- Társasjáték készítése Baksa Zsuzsa /kézirat/ *Erdőn-mezőn nyitott szemmel* társasjátékához hasonlóan, a víz, a föld és az erdő témakörében
- Puzzle kirakójáték
- Tanulmányi kirándulás környezettudatossággal összefüggő helyszínekre, élőhelyekre (pl. Katica Tanya, Völgy Méhészet stb.), videóra való rögzítése és levetítése
- Fotópályázat, pl. egy növény vagy fa havonta vagy évszakonként történő fényképezése és montázs készítése
- Minikertek (cserepek, ládák, magaságys) létrehozása osztálytermekben vagy iskolaudvaron
- Energiaprojekt: lakókörnyezet éghajlati, domborzati viszonyainak, valamint flórájának és faunájának figyelembevételével fenntartható fejlődést megalapozó energiatermelés tapasztalatainak elemzése
- Terepasztal és makettek készítése
- Fekete Péter kártya mintájára víz, erdő, megújuló energia kártyák készítése

Javasoljuk megfontolásra a kötet egyes részeinek interaktív tananyagká váló továbbfejlesztését, informatikusokkal és programozókkal együttműködve, az Apáczai Kiadó és a Mozaik Kiadó egyes interaktív taneszközeinek mintájára. A kötet előremutató gondolatait érdemes lenne a pedagógusképzésben is kamatoztatni, pl. 30–60 órás tanfolyamok keretében megvalósítható, akkreditált képzések révén.

Összegzés

A fent részletezett szakmai tevékenységek a Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Pedagógiai, Humán- és Társadalomtudományi Karon és a Győri Szakképzési Centrum Gábor László Építő- és Faipari Szakképző Iskolában valósultak meg, 2022 őszén. A környezeti nevelés tananyagának a képzési tapasztalatok alapján történő gamifikációs alapú és speciális igényű tanulófókuszú továbbfejlesztési lehetőségeinek vizsgálata a Tanító BA, a Közösségszervezés BA, az Emberi erőforrás tanácsadó MA szakos nappali és levelező tagozatos hallgatók, valamint a szakképzésben tanuló, speciális szükségletű diákok bevonásával megtartott kurzusokon történt, a felhasznált kötet és az annak tartalmait kiegészítő ppt-előadások felhasználásával.

Tanító BA szakos hallgatóink képzése során elkötelezték magukat a játékpedagógiai eszközök használata (Pongrácz 2021), az interdiszciplinaritás és a projektmunka alkalmazása mellett. Ezeket a módszereket kiválóan tudtuk kapcsolni a kötet szakmai tartalmához, ezáltal olyan tananyagok születtek, amelyeket a későbbiekben is fel tudunk használni a kurzusainkon, valamint a kisgyermekek fejlesztésében. A Közösségszervezés BA szakhoz kapcsolódóan a környezettudatosság és fenntarthatóság témakörök megjelenítése a Generációs ismeretek tantárgy keretein belül történt meg. A kurzus résztvevői a kötet releváns tartalmainak megismerését követően csoportmunka, vita, játékos feladatok és gyűjtőmunka segítségével dolgozták fel a tananyagot. Az Emberi erőforrás tanácsadó MA képzés több tárgyának konkrét résztemáihoz is tudtuk kapcsolni a kiadvány egyes alfejezeteit, így lehetőség nyílt a szakmai anyag HR-képzésbe való integrálására. Azért tartjuk ezt fontos eredménynek, mert ezáltal biztosítható, hogy a jövőben a vállalatok HR-szakemberei és vezetői a környezettudatosság és fenntarthatóság témaköröket markánsabban jelenítsék meg tevékenységeik során. Különös értéket rejt, hogy a jövő pedagógusain, közösségszervező és HR-munkatársain túl, a szakképzésben, sajátos nevelési igényű diákok körében is felhasználtuk a tananyagot, ami újabb perspektívákat nyit a szakképzéssel folytatott együttműködésünknek, pl. Gyógypedagógia BA szakunk bevonása révén. Nappali és levelező tagozatos egyetemi hallgatóink, valamint a szakképzésben részt vevő, sajátos nevelési igényű diákok részben élménypedagógiai módszerek felhasználásával ismerhették meg a környezeti nevelés és a fenntarthatóság aktuális kérdéseit. A tanultakat a jövőben minden bizonnyal kapcsolni tudják további tanulmányaikhoz és későbbi szakmai tevékenységükhöz, ezáltal szemléletformálásukhoz érdemben tudunk hozzájárulni.

Tapasztalataink alapján elsősorban a környezeti nevelés tananyagának gamifikációs alapú kiegészítésében, valamint hazai és nemzetközi kutatási együttműködések kialakításában látjuk a téma fejlesztési lehetőségeit.

Irodalom

- Garadnay Tímea – Koltai Luca (2009): *Szöveggyűjtemény. Foglalkozás speciális helyzetű csoportokkal, egyénnel előadáshoz*. Budapest, Esély Műhely.
- Halbritter András Albert – Czimondor Kitti Katalin – Csenger Lajosné – Ruppertné Hutás Kinga (2019): Iskolakert a győri tanítóképzésben – régen és ma. In: Baranyiné Kóczy Judit – Fehér Ágota (szerk.): *240 éves a győri tanítóképzés: Az Apáczai Csere János Kar emlékkönyve*. Győr, Universitas-Győr Nonprofit Kft., 51–62.
- Halbritter András – Reider József – Pápai Bernadett – Petz Tiborné (2020): A szabadban tanulás lehetőségei néhány tantárgy oktatásában. In: Makkos Anikó – Fehér Ágota – Pongrácz Attila (szerk.): *Okos lét, innováció és digitalizáció – irányok, trendek és következmények. A XXIII. Apáczai-napok Tudományos Konferencia tanulmánykötete*. Győr, Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Kar, 257–264.
- Kovátsné Németh Mária – Kövecsesné Gósi Viktória (2002): A Ravazdi Erdei Iskola. In: Kovátsné Németh Mária (szerk.): *V. Apáczai Napok 2001 – Nemzetközi Tudományos*

Konferencia – Tanulmánykötet: Tanulmánykötet a győri tanítóképzés 224. tanévében. Győr, Nyugat-magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolai Kar, 120–132.

- Kövecsesné Gősi Viktória (2015): *A környezeti nevelés gyakorlata az erdei iskolában.* Győr, Hazánk Kiadó.
- Kövecsesné Gősi Viktória (2017): Sajátos nevelési igényű gyermekek környezettudatos-ságának fejlesztési lehetőségei erdei iskolai projektben. In: Bodáné Kendrovics Rita (szerk.): *Hazai és külföldi modellek a projektoktatásban: Nemzetközi Tudományos Konferencia tanulmánykötete.* Budapest, Óbudai Egyetem Rejtő Sándor Könyvüipari és Környezetmérnöki Kar, 151–161.
- Kövecsesné Gősi Viktória – Lampert Bálint – Petz Tiborné – Csenger Lajosné (2020): Első éves hallgatók fenntarthatósággal és környezettudatossággal kapcsolatos attitűdjeinek vizsgálata. In: Szőköl István – Tóth Péter – Horváth Kinga – Gubo Stefan (szerk.): *Proceedings of 12th International Conference of J. Selye University.* Sections of Pedagogy and Informatics. Komárno, Janos Selye University, 83–96.
- Lampert Bálint – Kövecsesné Gősi Viktória (2018): Erdei iskola. In: Nagy Ádám (szerk.): *A komfortzónán is túl...: A táborozás pedagógiája, szociológiája és kulturális antropológiája.* Kecskemét, Ifjúságszakmai Társaság Alapítvány, Juvenis Ifjúságszakmai Műhely, Neumann János Egyetem, 150–168.
- Nárai Márta – Reisinger Adrienn (2016): *Társadalmi felelősségvállalás és részvétel.* Budapest–Pécs, Dialóg Campus.
- Pongrácz Attila (2021): A pályorientáció megalapozásának lehetőségei 1–4. évfolyamon művészeti nevelés és játékpédagógiai módszertanok segítségével. In: Gróz Andrea – Kövecsesné Gősi Viktória – Várszeginé Gáncs Erzsébet (szerk.): *Gyermek – Kultúra – Nevelés.* Győr, Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Kar, 29–34.
- Vehrer Adél (2016a): The place and role of the environmental responsibility in the generation management. In: Fodorné Tóth Krisztina (szerk.): *Felsőoktatási kihívások. Alkalmazkodás stratégiai partnerségben.* Pécs, MELLearn – Felsőoktatási Hálózat az Életben át tartó tanulásért Egyesület, 164–178.
- Vehrer Adél (2016b): Fenntarthatóság és generációmenedzsment. In: Lőrincz Ildikó (szerk.): *IX. Apáczai-napok. Tudományos Konferencia. Gondolkodási struktúrák és kreativitás. Tanulmánykötet.* Győr, Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Kar, 118–129.
- Zádori Iván (szerk.) (2022): *Környezeti nevelés és fenntarthatóság.* Pécs, PTE.

Internetes források

Széchenyi István Egyetem (2022): *Zöldkonferencia – a Széchenyi-egyetem aktív alakítója a fenntarthatósági törekvéseknek.* Online: <https://www.uni.sze.hu/post/z%C3%B6ld-konferencia-a-sz%C3%A9chenyi-egyetem-akt%C3%ADv-alak%C3%ADt%C3%B3ja-a-fenntarthat%C3%B3s%C3%A1gi-t%C3%B6rekv%C3%A9seknek> (Letöltés: 2023. 02. 20.)

Válogatott bibliográfia a Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Pedagógiai, Humán- és Társadalomtudományi Karán a környezetpedagógia és fenntarthatóságpedagógia témakörében megjelent publikációkból (2000–2022)

Összeállította: Petzné dr. Tóth Szilvia – Kövecsesné dr. Gósi Viktória – Dr. Pongrácz Attila

- Gósi Viktória (2000): EUROMOBIL konferencia *Erdészeti Lapok* 135:10
- Kövecsesné Gósi Viktória (szerk.) (2000): *Természetbarát: NYME Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolai Kar „Erdőpedagógia” Speciálkollégium újsága*. I. évf. 1–4. szám (2000–2001)
- Kövecsesné Gósi Viktória (2001): *Természetbarát: NYME Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolai Kar „Erdőpedagógia” Speciálkollégium újsága*. II. évf. 1–4. szám (2001–2002)
- Kovátsné Németh Mária; Kövecsesné Dr. Gósi Viktória (2002): A Ravazdi Erdei Iskola. In: Kovátsné Németh Mária (szerk.) *V. Apáczai Napok 2001 – Nemzetközi Tudományos Konferencia – Tanulmánykötet: Tanulmánykötet a győri tanítóképzés 224. tanévében*. Győr, 120–132.
- Kövecsesné Dr. Gósi Viktória; Kovátsné Dr. Németh Mária (2002): *Erdei iskolai munkafüzet*. 1–30. A Ravazdi Erdei Iskola 5 napos programjának munkafüzete általános iskolás tanulók számára.
- Kövecsesné Gósi Viktória (2002): *Természetbarát: NYME Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolai Kar „Erdőpedagógia” Speciálkollégium újsága*. III. évf. 1–4. szám (2002–2003)
- Kövecsesné Gósi Viktória (szerk.) (2003): *Természetbarát: NYME Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolai Kar „Erdőpedagógia” Speciálkollégium újsága*. IV. évf. 1–2. szám
- Kövecsesné Dr. Gósi Viktória (2004): A környezettudatos magatartás kialakításának lehetősége az Erdőpedagógia Projektben. In: Hegedűs Gábor; Lesku Katalin (szerk.): *Projektpedagógia – Projektműdszer IV*. Kecskemét, 41–47.
- Kövecsesné Dr. Gósi Viktória (2004): A tárlatvezetéstől a tanösvényig. In: Kovátsné Németh Mária (szerk.): *Projektoktatás a tanártovábbképzésben*. Győr, 46–57.
- Kövecsesné Dr. Gósi Viktória (2007): Környezeti nevelés az általános iskolában. In: Kovátsné Németh Mária (szerk.): *Fenntarthatóság, pedagógia, kutatás: tanulmányok a Neveléstudományi Intézet műhelyéből*. Győr, 60–69.
- Kövecsesné Dr. Gósi Viktória (2008): *Az Erdőpedagógia Projekt hatékonyságának vizsgálata néhány gyermekversen keresztül*. ERUDITIO – EDUCATIO, 2008:3. 21–27. 7 p.
- Kövecsesné Dr. Gósi Viktória (2009): *A környezeti nevelés változatai az általános iskolában – Az Erdőpedagógia Projekt hatékonyságának vizsgálata*. Megjelenés/Fokozatszerzés éve: 2009. Disszertáció (PhD)

- Kövecsesné Gósi Viktória (2009): *Az erdei iskola a környezeti nevelés szolgálatában.* ISKOLAKULTÚRA: PEDAGÓGUSOK SZAKMAI-TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA 19:5–6 Melléklet 3–10.
- Kövecsesné Dr. Gósi Viktória (2010): Az Erdőpedagógia Projekt hatékonyságának vizsgálata fogalmi térképek segítségével. In: Lőrincz Ildikó (szerk.): *XIII. Apáczai-napok Nemzetközi Tudományos Konferencia 2009.* Kreativitás és innováció – Álmodj, alkoss, újíts! Tanulmánykötet. Győr, 167–177.
- Kövecsesné Dr. Gósi Viktória (2010): *Környezeti nevelés kooperatív technikákkal: jegyzet.* Győr
- Kövecsesné Dr. Gósi Viktória (2011): A környezeti nevelés hatékonyságának vizsgálata az Erdőpedagógia Projektben. In: Borzsák I. (szerk.): *Nyugat-Dunántúl környezeti állapota: Helyzetkép és kihívások: szakmai konferencia Szombathelyen.* Szombathely, 96–106.
- Kövecsesné Dr. Gósi Viktória (2011): A természet patikája – tanítási tervezet. *ŐRSZAVAK 3:* szeptember 1–6.
- Kövecsesné Dr. Gósi Viktória (2011): Tanulói attitűdök változása a szelektív hulladékgyűjtési projektben. In: Kovács–Németh Mária (szerk.): *Együtt a környezetért.* Győr, Palatia Kiadó, 328–337.
- Kövecsesné Dr. Gósi Viktória (2011): Tavaszi nagytakarítás: Szelektív hulladékgyűjtési projekt a Ravazdi Erdészeti Erdei Iskolai Oktatóközpontban. *ŐRSZAVAK 3:* szeptember 1–6.
- Kövecsesné Dr. Gósi Viktória; Kovácsné Dr. Németh Mária; Dr. Somogyi Angéla; Lampert Bálint; Kocsisné Salló Mária; Ritter Andrea; Kovácsné Németh Mária (szerk.) (2011): *Kutatási jelentés a Környezetkímélő, környezettudatos magatartás kialakítása a megvalósított Győr Nagytérségi Hulladékgazdálkodási Önkormányzati Társulás hulladékkezelési programja alapján.* 1–150. Győr; Nyugat-magyarországi Egyetem Kooperációs Kutatási Központ Nonprofit Kft. GYŐRSZOL
- Kövecsesné Dr. Gósi Viktória; Lampert Bálint; Kocsisné Salló Mária (2011): Rendhagyó környezetismeret-óra: Tartamos – fenntartható erdőgazdálkodás *ŐRSZAVAK 3:* december 1–6.
- Kövecsesné Gósi Viktória (2011): Az Erdőpedagógia project hatékonyságának vizsgálata. *ÚJ PEDAGÓGIAI SZEMLE* 61:1–2–3–4–5, 397–408.
- Kövecsesné Gósi Viktória (2011): Erdőpedagógia – környezetpedagógia. *ERDÉSZETI LAPOK*, 146:5 156–157.
- Kövecsesné Dr. Gósi Viktória (2012): A rendhagyó „Környezetkímélő hulladékkezelés”-órák tapasztalatai. *ŐRSZAVAK*, 4: március 1–12.
- Lampert Bálint; Kövecsesné Dr. Gósi Viktória (2012): *Erdei iskolai munkafüzet 1–40. A Ravazdi Erdei Iskolai Oktatóközpont 5 napos programjának munkafüzete általános iskolás tanulók számára.*
- Kövecsesné Gósi Viktória (2013): Téli madárvédelem – környezetismeret-óra: Így tanítok Apáczais tankönyvből. *TANÍTÁS–TANULÁS: SZAKMÓDSZERTANI FOLYÓIRAT– TANÍTÓK SZÁMÁRA* 11:4 1–2.

- Csenger Lajosné (2015): A környezet- és egészségtudatos magatartás kialakításának lehetőségei a Nemzeti alaptantervek tükrében. In: Kováts-Németh Mária; Bodáné Kendrovics Rita (szerk.): *A környezetpedagógia elmélete és gyakorlata* Győr, Palatia Kiadó, 225–250.
- Csenger Lajosné (2015): A környezeti nevelés elmélete és gyakorlata. *Képzés és gyakorlat: training and practice* 13:1–2 pp. 181–194.
- Csenger Lajosné (2015): A tanulók környezettudatosságra fenntarthatóságra nevelése a Nemzeti alaptantervek jegyében. In: Lőrincz Ildikó (szerk.) *Quid est veritas? (Jn 18,38) Teóriák, hipotézisek és az igazság viszonya: XVIII. Apáczai-napok Tudományos Konferencia*. Győr, 247–252.
- Csenger Lajosné (2015): Egészségnevelés a közoktatást szabályozó dokumentumok tükrében. In: Rajnai Zoltán; Fregan Beatrix; Marosné Kuna Zsuzsanna; Ozsváth Judit (szerk.): *Tanulmánykötet a 6. Báthory–Brassai nemzetközi konferencia előadásaiból. 1–2. kötet*. Budapest, 594–605.
- Kövecsesné Gósi Viktória (2015): A fenntarthatóságra nevelés gyakorlata a győri tanítóképzésben. *KÉPZÉS ÉS GYAKORLAT: TRAINING AND PRACTICE* 13:1–2. 299–315.
- Kövecsesné Gósi Viktória (2015): *A környezeti nevelés gyakorlata az erdei iskolában*. Győr, Hazánk Könyvkiadó.
- Kövecsesné Gósi Viktória (2015): A különböző intelligenciaterületek fejlesztési lehetőségei környezeti nevelési projektben. In: Kispálné Horváth Mária (szerk.): *Módszertani irányok a pedagógusképzés fejlesztésében Nyugat-Dunántúlon*. Szombathely, Nyugat-magyarországi Egyetem Regionális Pedagógiai Szolgáltató és Kutató Központ, 193–213.
- Kövecsesné Gósi Viktória (2015): Az erdei iskola mint a környezeti nevelés egyik legfontosabb színtere. *KATEDRA: A SZLOVÁKIAI MAGYAR PEDAGÓGUSOK ÉS SZÜLŐK LAPJA (DUNAJSKA STREDA)* 23:3 27–29.
- Kövecsesné Gósi Viktória (2015): Környezeti nevelés játékos módszerekkel *KATEDRA: A SZLOVÁKIAI MAGYAR PEDAGÓGUSOK ÉS SZÜLŐK LAPJA (DUNAJSKA STREDA)* 23:9 15–18.
- Csenger Lajosné (2016): Az egészségnevelés iskolai gyakorlata. *Fókusz – vajdasági ismeretterjesztő és tudománynpszerűsítő elektronikus folyóirat*. 136–137.
- Csenger Lajosné (2016): Az egészségnevelés múltja, jelene, jövője. In: Rajnai Zoltán; Fregán Beatrix; Marosné Kuna Zsuzsanna (szerk.) *Tanulmánykötet a 7. BBK előadásaiból*. Budapest. Óbudai Egyetem Bánki Donát Gépész és Biztonságtechnikai Mérnöki Kar, 492 p. pp. 121–129. 8 p.
- Vehrer Adél (2016): Environmental consciousness and intergenerational learning. *Modern Science*, I/1. sz. 82–97.
- Vehrer Adél (2016): Fenntarthatóság és generációmenedzsment. In: Lőrincz Ildikó (szerk.): *XIX. Apáczai-napok. Tudományos Konferencia. Gondolkodási struktúrák és kreativitás. Tanulmánykötet*. Győr, 118–129.

- Vehrer Adél (2016): The place and role of the environmental responsibility in the generation management. Fodorné Tóth Krisztina (szerk.). *Felsőoktatási kihívások. Alkalmazkodás stratégiai partnerségben*. Pécs, 152–166.
- Csenger Lajosné (2017): Gondolatok a teljeskörű iskolai egészségfejlesztési program margójára In: Berki Imre; Bodáné Kendrovics Rita; Csenger Lajosné; Horváth Katalin; Kisvárdai Melinda; Kövecsesné Gósi Viktória; Leskó Gabriella; Merkei Attila; Németh László; Kováts-Németh Mária; Szákovicsné Bérczy Dóra Judit; Schlaffer Roland; Varga Tünde (szerk.): „A semmiből egy új más világot teremtettem.” *Iskolateremtő munka a környezetpedagógiában*. Budapest, 29–38.
- Csenger Lajosné (2017): Gondolatok a Teljeskörű Iskolai Egészségfejlesztési Program margójára. In: Bodáné Kendrovics Rita (szerk.): *Hazai és külföldi modellek a projektoktatásban: Nemzetközi Tudományos Konferencia tanulmánykötete*. Budapest, 172–181.
- Kövecsesné Dr. Gósi Viktória (2017): Sajátos nevelési igényű gyermekek környezettudatosságának fejlesztési lehetőségei erdei iskolai projektben. In: Bodáné Kendrovics Rita (szerk.): *Hazai és külföldi modellek a projektoktatásban: Nemzetközi Tudományos Konferencia tanulmánykötete*. Budapest, 151–161.
- Kövecsesné Dr. Gósi Viktória; Lampert Bálint (2017): Jó gyakorlatok a környezeti nevelésben – Föld Napja. *KATEDRA: A SZLOVÁKIAI MAGYAR PEDAGÓGUSOK ÉS SZÜLŐK LAPJA (DUNAJSKA STREDA)* 24: 8 pp. 7–10.
- Kövecsesné Gósi Viktória (2017): Sajátos nevelési igényű gyermekek környezettudatosságának fejlesztési lehetőségei erdei iskolai projektben. In: Berki Imre; Bodáné Kendrovics Rita; Csenger Lajosné; Horváth Katalin; Kisvárdai Melinda; Kövecsesné Gósi Viktória; Leskó Gabriella; Merkei Attila; Németh László; Kováts-Németh Mária; Szákovicsné Bérczy Dóra Judit; Schlaffer Roland; Varga Tünde: „A semmiből egy új, más világot teremtettem.” *Iskolateremtő munka a környezetpedagógiában*. Sopron, 73–82.
- Kövecsesné Gósi Viktória; Lampert Bálint (2017): „Erdőpedagógia Projekt” a környezeti nevelés szolgálatában = “Forest Pedagogy Project” in the Environmental Education. In: Lett B.; Stark M.; Schiberna E.; Gál J.; Horváth S. (szerk.) *Tanulmánykötet Mészáros Károly tiszteletére 2017*. Sopron, Soproni Egyetem Kiadó, 138 p. 65–76.
- Csenger Lajosné (2018): Az egészségnevelés szerepe a fenntartható fejlődési célok elérésében. In: Bodáné Kendrovics Rita (szerk.): *Hazai és külföldi modellek a projektoktatásban: Nemzetközi Tudományos Konferencia tanulmánykötete*. Budapest, 185–192.
- Csenger Lajosné (2018): Egészségnevelési programok vizsgálata Győr-Moson-Sopron megye általános iskoláiban. *FÓKUSZ – VAJDASÁGI ISMERETTERJESZTŐ ÉS TUDOMÁNYNÉPSZERŰSÍTŐ ELEKTRONIKUS FOLYÓIRAT*.
- Halbritter András Albert; Lantosné Gedő Ibolya; Mátyás Izolda Beat; Müller Eszter; Miklós Bernadett; Milotai Richárd; Nagy Márta; Németh György; Orbán Zoltán; Pauliczky Nóra et al. (2018): *Iskolakertek téli ötlettára: Az Iskolakert-hálózat gyűjteményéből*. Budapest, Iskolakertekért Alapítvány.
- Halbritter András Albert; Pauliczky Nóra; Mátyás Izolda (2018): Iskolakertek: korunk fenntarthatósági és életviteli játszóterei. *SZOCIÁLPEDAGÓGIA*, 168–171.

- Halbritter András; Mátyás Izolda Beáta; Pauliczky Nóra (szerk.) (2018): *Iskolakerti kalauz: Útmutató népfőiskolák számára*. Budapest, Iskolakertekért Alapítvány.
- Halbritter András; Szunyogh László; Balogh István; Gaál Judit Eszter (2018): Napóra és társai: Környezeti és vizuális nevelés az iskolaudvaron. In: Karlovitz János Tibor (szerk.): *Elmélet és gyakorlat a neveléstudományok és szakmódszertanok köréből*. Komárom, 67–71.
- Kövecsesné Gósi Viktória (2018): Erdei iskolai projekt hatékonyságának vizsgálata ép fejlődési ütemű és enyhén értelmi fogyatékos tanulók körében: The Efficiency Test of the Forest Pedagogy Project Among Students with Normal Pace of Development and with Mild Intellectual Disabilities. *JOURNAL OF APPLIED TECHNICAL AND EDUCATIONAL SCIENCES* 8:3 43–67.
- Kövecsesné Gósi Viktória; Lampert Bálint (2018): A környezetpedagógia gyakorlata a tanítóképzésben. *JOURNAL OF APPLIED TECHNICAL AND EDUCATIONAL SCIENCES* 8:2 36–54.
- Lampert Bálint; Kövecsesné Dr. Gósi Viktória (2018): Erdei iskola. In: Nagy Ádám (szerk.) *A komfortzónán is túl...: A táborozás pedagógiája szociológiája és kulturális antropológiája*. Kecskemét Ifjúság szakmai Társaság Alapítvány Iuvenis Ifjúság szakmai Műhely Neumann János Egyetem, 248 p.
- Csenger Lajosné (2019): *A környezeti ártalmak egészségügyi vonatkozásai és azok megismertetésének lehetséges módjai a környezetpedagógiában*. Doktori (PhD) értekezés Megjelenés/Fokozatszerzés éve: 2019
- Csenger Lajosné (2019): Egészséges életmód projekt az alsó tagozatos angolórakon. In: Koltai László (szerk.): *Hazai és külföldi modellek a projektoktatásban*. Budapest, 334–349.
- Halbritter András Albert; Czimondor Kitti Katalin; Csenger Lajosné; Ruppertné Hutás Kinga (2019): Iskolakert a győri tanítóképzésben – régen és ma. In: Baranyiné Kóczy Judit; Fehér Ágota (szerk.) *240 éves a győri tanítóképzés: Az Apáczai Csere János Kar emlékkönyve* Győr, Universitas-Győr Nonprofit Kft. 51–62.
- Halbritter András Albert; Lanczendorfer Zsuzsanna; Both Mária; Fodorné Magyar Ágnes; Fodor László (2019): A 150 éves Népiskolai Törvény és hatása a természetrajz és gazdálkodási ismeretek oktatására az iskolakertek elterjedésére. In: Baranyiné Kóczy Judit; Fehér Ágota (szerk.): *Pedagógusképzés, oktatás a Kárpát-medencében, társadalmi kontextusok. XXII. Apáczai-napok Tudományos Konferencia tanulmánykötet*. Győr 1–5.
- Kovács Zsolt; Torma András; Kövecsesné Gósi Viktória; Halbritter András; Lampert Bálint; Kecskés Gábor; Buruzs Adrienn; Pécsinger Judit; Kozma Katalin; Szauter Ferenc et al. (2019): *Fenntarthatósági Szemléletformálási Stratégia*.
- Kövecsesné Dr. Gósi Viktória; Lampert Bálint (2019): A környezetpedagógia múltja és jelene a győri tanítóképzésben. In: Baranyiné Kóczy Judit; Fehér Ágota (szerk.): *240 éves a győri tanítóképzés: Az Apáczai Csere János Kar emlékkönyve*. Győr, Universitas-Győr Nonprofit Kft. 71–83.
- Kövecsesné Gósi Viktória (2019): The pedagogical Project of Education for Sustainable Development in 3D virtual space In: *Institute of Electrical and Electronics Engineers*

- IEEE (szerk.) *10th IEEE International Conference on Cognitive Infocommunications (CogInfoCom 2019)*. Piscataway (NJ), 539–544.
- Csenger Lajosné dr. (2020): Az „Egészséges környezet – Egészséges gyerkőc” projekt. In: Kováts-Németh Mária; Borbély Károly (szerk.): *Környezettudatos viselkedéskultúra – nemzeti identitás*. Győr, Palatia Kiadó. 403–419.
- Halbritter András; Reider József; Pápai Bernadett; Petz Tiborné (2020): A szabadban tanulás lehetőségei néhány tantárgy oktatásában. In: Makkos Anikó; Fehér Ágota; Pongrácz Attila (szerk.) *Okos lét, innováció és digitalizáció – irányok trendek és következmények. A XXIII. Apáczai-napok Tudományos Konferencia tanulmánykötete*. Győr, 257–264.
- Kövecsesné Gósi Viktória; Lampert Bálint; Petz Tiborné; Csenger Lajosné (2020): Első éves hallgatók fenntarthatósággal és környezettudatossággal kapcsolatos attitűdjeinek vizsgálata. In: Szőköl István; Tóth Péter; Horváth Kinga; Stefan Gubo (szerk.): *Proceedings of 12th International Conference of J. Selye University. Sections of Pedagogy and Informatics*. Komárno, 83–96.
- Kövecsesné Gósi Viktória; Lampert Bálint; Petz Tiborné; Csenger Lajosné (2020): Investigation of the attitudes of first-year-students towards sustainability and environmental awareness at Széchenyi István University. *JOURNAL OF APPLIED TECHNICAL AND EDUCATIONAL SCIENCES*, 10:3. 24–44.
- Lampert Bálint (2020): „Ember a természetben” curriculum tervezése. Megjelenés/Fokozatszerzés éve: 2020 Disszertáció (PhD)
- Lampert Bálint (2020): Ember a természetben curriculum-terv: túlfogyasztás témakör – „Törpe lányom” projekt. In: Kováts-Németh Mária; Borbély Károly (szerk.): *Környezettudatos viselkedéskultúra – nemzeti identitás*. Győr, Palatia Kiadó, 419–436.
- Csenger Lajosné (2021): Egészséges környezet – Egészséges gyerkőc projekt In: Gróz Andrea; Kövecsesné Gósi Viktória; Várszeginé Gáncs Erzsébet (szerk.): *Gyermekek – Kultúra – Nevelés*. Győr. 96–103.
- Halbritter András Albert; Benkowitz Dorothee; Hanusz Borbála; Jarau Stefan (2021): H5P module in VR and Moodle A school garden course example. In: *IEEE International Conference on Cognitive Infocommunications (szerk.) 12th IEEE International Conference on Cognitive Infocommunications (CogInfoCom 2021)*. Proceedings Online kiadás, 293–298.
- Halbritter András Albert; Horák Rita; Bognár Eszter; Pauliczky Nóra; Mátyás Izolda (2021): Fenntarthatóságra nevelés hagyományörzéssel iskolakertekben. In: Cseresznyés Dóra; Király Csilla (szerk.): *XVI. Kárpát-medencei Környezettudományi Konferencia (absztraktkötet)*. Budapest, 129–133.
- Halbritter András; Horák Rita (2021): Iskolakert és hagyományörzés. In: Makkos Anikó; Kecskés Petra; Kövecsesné Gósi Viktória (szerk.): „Kizökkent világ” – Szokatlan és különleges élethelyzetek: a nem-konvencionális, nem „normális”, nem kiszámítható jelenségek korszaka? XXIV. Apáczai-napok Tudományos Konferencia tanulmánykötete. Győr, 414–420.

- Kövecsesné Gősi Viktória (2021): Egy fenntarthatóságpedagógiai projekt tapasztalatai 3D VR térben. In: Juhász Erika; Kozma Tamás; Tóth Péter (szerk.): *Társadalmi innováció és tanulás a digitális korban*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó. Magyar Nevelés- és Oktatókutatók Egyesülete (HERA). 77–91.
- Kövecsesné Gősi Viktória; Lampert Bálint; Csenger Lajosné; Petz Tiborné (2021): Egyetemisták környezettudatos szemléletének és magatartásának jellemzői a tudatos vásárlás és hulladékkezelés témakörben. In: Cseresznyés Dóra; Király Csilla (szerk.): *XVI. Kárpát-medencei Környezettudományi Konferencia (absztraktkötet)*. Budapest, 157–165.
- Lampert Bálint; Kövecsesné Gősi Viktória; Kiss Boglárka Zsófia (2021): A környezeti nevelés lehetőségei múzeumban. In: Gróz Andrea; Kövecsesné Gősi Viktória; Várszeginé Gáncs Erzsébet (szerk.): *Gyermek – Kultúra – Nevelés*. Győr, 86–95.
- Pongrácz, Attila (2021): A pályaorientáció megalapozásának lehetőségei 1–4. évfolyamon művészeti nevelés és játékpédagógiai módszertanok segítségével In: Gróz Andrea; Kövecsesné Gősi Viktória; Várszeginé Gáncs Erzsébet (szerk.): *Gyermek – Kultúra – Nevelés*. Győr, 29–34.
- Halbritter András (2022): Nevezéktani viták, irányok és kutatások az iskolakertek körül. *Szociálpédagógia*. 19: 9–26.
- Lőrincz Ildikó; Lampert Bálint; Kövecsesné Gősi Viktória; Wojnesitz Alexandra (2022): A helyidentitás vizsgálata öröm-bánat térképpel magyarországi és ausztriai iskolások körében. In: Makkos Anikó; Kecskés Petra; Boldizsár Boglárka (szerk.): *„A múltból táplálkozó jövő – hagyomány és fejlődés”: XXV. Apáczai-napok Tudományos Konferencia tanulmánykötete*. 2021. Győr, 528–539.

Kozma Gábor – Nemeskéri Zsolt – Pongrácz Attila – Zádori Iván **Energiatudatossági és környezeti nevelési programok** **megvalósítása a magyar felsőoktatásban: egy pilotprogram** **értékelése és értelmezési keretei**

1. Bevezetés

Tanulmányunk célja a Magyar Energetikai és Közmű-szabályozási Hivatal (MEKH) támogatásával megvalósuló *Környezeti nevelés és fenntarthatóság – energiatudatossági és környezeti nevelési programok megvalósítása a magyar felsőoktatásban* című projekt keretében lebonyolított pilotképzések értékelése. A program előzménye, hogy a Pécsi Tudományegyetem – szintén a MEKH támogatásával – a 2020/2021. tanév során kidolgozta az óvó-, tanító és gyógypedagógiai alapszakok, valamint a neveléstudományi mesterszak esetében a szakokhoz kapcsolódó fenntarthatósági modult, annak tantervi tematikáit és tananyagát.

Ezt követően a 2022. évi pályázatban a kidolgozott tantervi elemek alapján egy országos konzorcium keretében kezdődött meg az oktatás. A pilotprojektben a Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kara mellett részt vesz a Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Pedagógiai, Humán- és Társadalomtudományi Kara, a Pázmány Péter Katolikus Szent II. János Pál Pápa Kutatóközpont Keresztény Pedagógia és Pszichológia Kutatócsoportja, bevonva a PPKE Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Vitéz János Tanárképző Központját, valamint a Gál Ferenc Egyetem. A projekt főbb elemei a következők voltak:

- a konzorciumban részt vevő partnerintézmények oktatói számára a pilotképzések megalapozásához szükséges ismeretek átadása (képzők képzése),
- a tananyagok könyv formájában történő megjelentetése a pilotképzésben részt vevő hallgatók és oktatók számára,
- a tananyagok alapján az oktatás megkezdése, pilotképzések lebonyolítása a konzorciumban részt vevő partnerintézményekben,
- a pilotképzések lebonyolításának értékelése, elemzése összegző tanulmány formájában,
- a pilotképzések eredményeinek a *Kultúratudományi Szemle* és az *Acta Cultura et Paedagogie* szakfolyóiratokban történő megjelentetése magyar és angol nyelven,
- a tapasztalatok alapján a környezeti nevelés tananyagának gamifikációs alapú továbbfejlesztési lehetőségeinek vizsgálata megalapozó és feltáró jellegű kutatásokkal,
- tapasztalatok nemzetközi disszeminációja a II. Greenway School program keretében, a konzorciumi tagok mellett külföldi partnerintézményekkel.

Tanulmányunk tartalmazza az elemzésben és a pilotprogramban részt vevő négy felsőoktatási intézmény bemutatását, a kutatás módszertani összegzését és a kapott eredmények összefoglaló elemzését.

2. A pilotprogramban részt vevő felsőoktatási intézmények bemutatása

A pilotképzésekben részt vevő partnerintézmények mindegyike sajátos előzményekkel, gyökerekkel rendelkezik a környezeti nevelés és a fenntarthatóság vonatkozásában. Az alábbiakban ezeket összegezzük röviden.

2.1. Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar

A Pécsi Tudományegyetem 22.000 fős hallgatói létszámával, 1.400 oktatójával, kutatójával és 10 karával Magyarország egyik legnagyobb felsőoktatási intézménye. Egészen 1367-ig visszanyúló gyökereivel hazánk első egyeteme. 2017-ben ünnepelte az első magyar egyetem alapításának 650. évfordulóját. Az egyetem 2022-ben hetedik alkalommal mérette meg magát a „UI GreenMetric World University Rankings” nemzetközi programban. A Pécsi Tudományegyetem a világ „zöld egyetemeinek” élmezőnyében 1.050 egyetem részvételével az előkelő 21. helyen végzett, és a rangsorban szereplő tizenegy magyar egyetem közül immár harmadszorra a legjobbnak bizonyult, kiérdemelve a legzöldebb hazai egyetem címet 2022-ben is (UnivPécs, 2022).

A pilotprogram lebonyolításában részt vevő Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar (KPVK) sajátossága, hogy szekszárdi központtal, szekszárdi és pécsi képzési helyszíneken is működik. Ezért kiemelt jelentőségű, hogy a PTE Zöld Egyetem programja és az egyetem fenntarthatósági programjai Baranya megye és Pécs mellett Szekszárdra és Tolna megyére is kiterjedjenek, hatást gyakoroljanak.

A kar esetében a fenntarthatóság két dimenzióban értelmezhető:

- egyrészt, hogyan tud fenntartható módon működni az intézmény, lehetőség szerint csökkentve a szervezet ökológiai lábnyomát,
- másrészt, hogy milyen oktatási tartalmak, szemléletformáló tevékenységek jelennek meg a Karon, hiszen az oktatási folyamatokban jelenleg részt vevő csecsemőgondozók, óvodapedagógusok, tanítók, gyógypedagógusok, szakoktatók, természetpedagógusok, szociális munkások, vidékfejlesztési agrármérnökök, szőlész-borászok lesznek azok a generációk, akik az egyre fokozódó kihívásokkal intenzívebben fognak szembesülni későbbi életük folyamán.

A KPVK és a Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Gyakorló Általános Iskola, Alapfokú Művészeti Iskola és Gyakorlóóvoda fenntarthatósági szemléletformáláshoz kapcsolódó programjai, tevékenységei:

- „Passzold vissza, Tesó” mobiltelefon-gyűjtési kampányban részvétel (2022. március–november)
- „TeSzedd! – Önkéntesen a tiszta Magyarországért” programban részvétel
- „Európai Mobilitási Hét az Autómentes napon” (2022. szeptember) részvétel. A Zöldtárs Alapítvány és a Szekszárdi Klímakör által meghirdetett kerékpáros kihívásban a KPVK Gyakorlóiskolája több éve vesz részt, és nyeri meg minden évben az iskolák közötti kihívást.

- A KPVK bekapcsolódott a Planet Budapest 2021. programba, így ennek folytatásában vagy a Planet Pécs 2022. programban is folytatná az együttműködést.

A szemléletformáló programok mellett a kar tudományos rendezvényein is hangsúlyosan megjelenik a fenntarthatósági tematika. A KPVK Vidékfejlesztési Intézet szakmai együttműködő partnere volt a *II. Nemzetközi Vidéki Örökség Konferenciának*, amelyet 2022. május 26–27. között Orfűn rendeztek.

A konferencián a Vidékfejlesztési Intézet az *Értékteremtéstől a fenntarthatóságig* szekciót vezette. A gazdag vidéki örökség értékeire alapozva hagyományos vagy innovatív helyi termékek, kézműves termékek, terroir termékek, hungarikumok épülnek. Ezen termékek azonban nemcsak az értékek megőrzéséről és azok gazdasági célú hasznosításáról szólnak, hanem a hozzáadott magas szellemi tőkéről, a közösségi összefogásról, vagy a környezettudatos szemléletformálásról, a társadalmi felelősségvállalásról, illetve akár a fenntarthatóságra nevelésről. Manapság egyre nagyobb hangsúlyt kapnak a környezettudatosságra (pl. öko-, biogazdaságok), fenntarthatóságra épülő értékteremtő megoldások. A szekció az értékteremtés sokszínűségére, a helyi kezdeményezésekre, jó gyakorlatok megismerésére és a piacra jutás sajátos megoldásaira, kihívásaira, a tudatos fogyasztóvá nevelés lehetőségeire és a gazdaság szereplőinek a fenntarthatóságra nevelésben betöltött szerepére is ráirányította a figyelmet.

A kar megrendezte a *European Green Deal Program vidékfejlesztési dimenziói* című nemzetközi konferenciát. A nemzetközi konferencia a European Green Deal Program vidékfejlesztési dimenzióival kapcsolatos feladatokra, kihívásokra, valamint a hazai és nemzetközi jó gyakorlatok bemutatására koncentrált. Az éghajlatváltozás és a 21. század egyre fokozottabban érzékelhető fenntarthatósági problémái komoly kihívásokat jelentenek Magyarországnak, Európának és az egész világnak. A konferencián e kihívások lehetséges kezelésével kapcsolatos lépések bemutatása mellett fontos hangsúlyt kaptak azok az új növekedési stratégiák is, amelyek az EU gazdaságát olyan modern, erőforrás-hatékony és versenyképes gazdasággá alakíthatják át, amely képes az éghajlatváltozással kapcsolatos kihívások hatékony kezelésére.

A tanulmány bevezetésében már említettük, hogy a *Környezeti nevelés és fenntarthatóság* projekt keretében a MEKH támogatásával 2022 szeptemberében is megrendezték a Greenway Schoolt, amely már 2021 decemberében is nagy sikerrel zajlott. A magyar résztvevők mellett horvát, szerb, bolgár és román partneregyetemek hallgatói és oktatói kapcsolódtak be az egyhetes programba.

A MEKH mellett a kar stratégiai együttműködést kötött a Herman Ottó Intézettel is. Az agrár szakoktatói továbbképzéssel történő egyműködés keretében a pedagógusok naprakész szakmai ismereteiket bővíthetik, ezzel pedig lehetőség nyílik a jövő nemzedékéhez eljuttatni a szakma újdonságait, környezetkímélő megoldásait, amelyre alapozva a felsőfokú tanulmányok alapjai is lefektethetőek, illetve sor került a *Környezetkímélő technológiák a mezőgazdaságban* felnőttképzési program kidolgozására is. A Herman Ottó Intézettel való együttműködés révén a KPVK bekapcsolódik a *Falu* című tudományos folyóirat szerkesztőbizottságának munkájába.

Végül fontos megemlítenünk, hogy a karon létrejött Környezetfilozófia, Bioetika és Zöld Filozófia Kutatócsoport a fenntarthatóság elméleti és gyakorlati kérdéseit vizsgálja.

2.2. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Szent II. János Pál Pápa Kutatóközpont Keresztény Pedagógia és Pszichológia Kutatócsoportja

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem 1635-ben alapított és azóta folyamatosan működő magyar felsőoktatási intézmény. Pázmány Péter esztergomi érsek az ország történelmének legtragikusabb éveiben, a török hódoltság korában, 1635-ben hozta létre a magyar oktatásügy és egyházi kultúra történetében korszakos jelentőségű egyetemet. Meggyőződése volt, hogy a nemzet fennmaradásának és erkölcsiségének biztosítója a szellemi műveltség. Az általa alapított egyetem szellemi örökségét is vállalva vette fel az intézmény az ő nevét.

Az egyetemet Nagyszombatból Mária Terézia helyezte át Budára 1777-ben. Az 1848-as reformok jegyében a pesti egyetem modern, autonóm oktatási központtá vált. Átmeneti korlátozó időszak után, 1860-ban visszanyerte régi jogait, s a XX. század elején a világ legszínvonalasabb egyetemei közé emelkedett. 1921-ben a Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem alapítójának, Pázmány Péternek nevét vette fel, melyet egészen 1950-ig viselhetett.

A kommunista államhatalom intézkedésének következtében az Orvosi és a Hittudományi Kar leválasztása után jött létre a mai Eötvös Loránd Tudományegyetem. Pázmány örökét a teológiai fakultás vitte tovább. Az itt nyert diplomát az állam ugyan elismerte, ezzel látszólag megőrizte az egyházi oktatással szembeni toleranciáját, de a hittudományi képzést szinte teljesen kivonta a köztudatból.

A rendszerváltozással azonban régi-új intézmény született a Hittudományi Akadémia kibővítésével. A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia 1992. január 30-án az Apostoli Szentsek engedélyével – a Bölcsészettudományi Kar létrehozásával – megalapította a Pázmány Péter Katolikus Egyetemet. A magyar országgyűlés 1993-ban ismerte el a Bölcsészettudományi Kart, és ezzel egy időben jegyezte be a Pázmány Péter Katolikus Egyetemet az államilag elismert egyetemek sorába. Az egyetemen napjainkban öt kar: Hittudományi Kar, Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar, Jog- és Államtudományi Kar, Információs Technológiai Kar, valamint a fakultás jogú Kánonjogi Posztgraduális Intézet működik.

A Bölcsészettudományi Kar 1992-ben Budapesten, az Irgalmas Nővérek női szerzetesrend Ménesi úti zárdájában kezdte meg működését. 1994 szeptemberében költözött a főváros-hoz közeli Piliscsaba-Klotildligetre, az egykori Perczel Mór, majd szovjet laktanya helyére. Az építkezések során részben átalakították és felújították a régi épületeket, részben újakat emeltek Makovecz Imre és az általa vezetett Makona Egyesülés építészeinek tervei alapján. 2012. február 1-től a Kar új elnevezése Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar lett.

Képzéseit a 2012/2013-as tanévtől kezdve 3 helyszínen, Piliscsaba és Esztergom mellett Budapesten indította. Egyes képzések, illetve tanszékek a fővárosban a piaristák Palotanegyedben található egykori épületébe, illetve az IBS Tárogató úti épületébe költöztek. A PPKE 2019-ben bérleti szerződést kötött a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemmel, így a Tárogató úti képzések a 2019/2020-as tanévtől a Duna-parti Z épületben folytatódtak. 2020 végével a BTK kiköltözött a piliscsabai campusról, így a Kar jelenleg Bu-

dapesten két helyszínen: a Sophianumban (Mikszáth tér 1.), a Danubianumban (Bertalan Lajos utca 2.), valamint Esztergomban (Majer István út 1–3.) működtet képzési helyszínt.

A kar Vitéz János Tanárképző Központja látja el esztergomi helyszínnel az Óvoda-pedagógus és Tanító alapképzéseket (nappali és levelező tagozaton, választható német nemzetiségi, illetve szlovák nemzetiségi szakirányokkal), illetve kordinálja az osztatlan tanárképzést a BTK más intézeteivel együttműködve. Kiemelkedőek a szakirányú továbbképzések, köztük a drámapedagógia és a gyermekvédelem. Jelentős a BTK pszichológia szakja, aminek a jelen program eredményeinek hasznosulása szempontjából is lényeges a neveléstudományi képzésekkel való kapcsolata. A BTK képzései a 21. század gazdasági, társadalmi és környezeti kihívásaira reagálva már eddig is több területen fókuszáltak a fenntarthatósággal és környezeti neveléssel kapcsolatos ismeretekre, tudáselemekre.

Az MEKH támogatásával megvalósuló jelen pilotprojektbe a PPKE Keresztény Pedagógia és Pszichológia Kutatócsoportja bevonta a BTK Vitéz János Tanárképző Központ oktatóit, hallgatóit. A PPKE Kutatócsoportot vezető Kozma Gábor 2019-től a GFE részéről részt vett az MEKH felé kezdeményező, a támogatást elnyerő kutatási program előkészítésében és 2020. évi megvalósításában,¹ amit jelen tanulmánynak a GFE-t tárgyaló része említ. A jelenlegi, a PPKE részvételével 2022–2023-ban megvalósuló pilotprojekt épít a hivatkozott 2021. évi kutatási programban közzétett eredményekre, azokat viszi tovább az energiatudatossági és környezeti nevelési programok körében, bevonva az óvodapedagógus és a tanító szakok mellett az osztatlan tanárszakokat is.

A PPKE Keresztény Pedagógia és Pszichológia Kutatócsoportja számára lényeges, hogy a mostani program eredményei is hozzájáruljanak ahhoz, hogy megvalósuljon a teremtett világunkban ránk bízott környezet védelme, megőrzése, technikai civilizációnk mérhetetlenül megnövekedett energiaigényének körütekintő ellátása.² A növekvő ökológiai veszélyekre tekintettel is nagyobb szerepet kell kapnia a teremtésvédelemnek, hiszen a természet egyensúlya az ipari társadalmak kizsákmányoló gazdálkodása következtében felbomlással fenyeget, kockázati társadalmak jönnek létre. A környezetvédelem már mindenki számára sürgető kihívás,³ amire a pedagógiának, az oktatásnak és nevelésnek direkt válaszokat kell adnia, azokhoz eszközöket alkotnia.⁴

A teremtés védelme a legteljesebb – és éppen a nevelést érintő – kitekintésben azért is fontos feladat, hogy az ember rátaláljon életének egzisztenciális értelmére, tehát nemcsak a túlélés, hanem az értelmes élet megelégségének érdekében is.⁵ A technika helyes, a teremtést is védő felhasználása az ember erkölcsi kötelezettsége, egyébként a technika az embert, kultúrát és természetet romboló erővé nőheti ki magát.⁶ A PPKE pedagógiai programjainak

¹ A 2020. évi projekt *A nevelés környezete – az energetika pedagógiai kultúrája* címmel valósult meg, mely pedagógiai kutatási program a környezettudatosság pedagógiájának gyakorlata megalapozását célozta az óvodától és az iskolától a pedagóguspályára készülőkig.

² Kozma G., 2021a, 7–11.

³ Puskás A., 2006, 305.

⁴ Kozma G., 2021b

⁵ Puskás A., 2006, 310.

⁶ Puskás A., 2006, 312.

tekintettel kell lenniük arra, hogy a posztmodern individuumpontúságának következményeként előzik meg az egyéni értékek az intézményes és transzcendentális értékeket.⁷

Ferenc pápa *Laudato si'* (Áldott légy) kezdetű enciklikája a környezetvédelem kérdésében a földön élő valamennyi embert megszólítja, tehát nem kifejezetten a keresztényeknek, még csak nem is az istenhívőknek, hanem minden embernek szól. Az enciklika rávilágít arra, hogy nem pusztán a természeti környezet vesz körül bennünket, hanem az emberi környezet is, így nem kizárólag a környezetvédelemről, hanem közös otthonunk gondozásáról szól. Ökológiai megtérésre hív fel, beleértve a közösségben élő emberek életformájukban való megújulását, ami a társadalmi közjót is szolgálja. Az átfogó ökológia megoldásában nem lehetnek felszínes megoldások.⁸ Ferenc pápa így összegez: „egy nagy kulturális, spirituális és nevelési feladat rajzolódik ki előttünk, amely hosszú megújulási folyamatokat igényel.”⁹ (LS 202)

Ennek alapján a fenntartható fejlődés új koncepciója feltételezi a fenntarthatóság tudománya és a teremtésvédelem bizonyos integrációját.¹⁰ Az átfogó ökológia a változásra fókuszál, mely átalakulást Ferenc pápa az ökológiai megtérésben fogalmazza meg. A *Laudato si'* szerint azért távolodtunk el a természettől, mert megváltozott a kapcsolatunk a Teremtővel és a teremtett világgal, ezért az átfogó ökológia ezeket a viszonyokat rendezi.¹¹ Meg kell találni a fenntarthatóságot biztosító gazdasági struktúra lehetőségét, amely az ember boldogságát is biztosítja.¹² Ennek a nehéz, erkölcsileg tarthatatlan, elviselhetetlen helyzetnek a megváltoztatása csak rendszerszintű és valódi változással lehetséges.¹³ Az emberiség ősmeggyőződése az, hogy kapcsolatban vagyunk a gyönyörű isteni renddel, amely bele van ültetve az egész univerzumba.¹⁴ A jelenlegi válság bennünk zajlik, az emberi gondolkodásban és érzésvilágban.¹⁵

A PPKE számára ennek beláttatása éppen a környezeti nevelés körében nagy feladat és egyben nagy lehetőség, mely a fenntarthatóságot, a természet tiszteletét, szeretetét és védelmét, az ember felelősségét állítja középpontjába, ehhez készít a pedagógus- és tanárképzésben, a köznevelésben és a családok számára is hasznosuló ismeretanyagokat, valamint eszközöket, programokat. A környezeti nevelés hatása az egyénre mint közösség tagjára irányul, így mindez az egyéni fejlesztésen túlmenően, közösségi programokban teljesedik ki. A közösségekben végbemenő intenzív interperszonális kapcsolatok kény-

⁷ Németh G., 2018, 34–35.

⁸ Nevelős G., 2022, 54–56.

⁹ Ferenc pápa, 2002, 119.

¹⁰ Benedek J., 2022, 14.

¹¹ Benedek J., 2022, 22–23.

¹² Baritz L. S., 2022, 82.

¹³ Zlinszky J., 2022, 154.

¹⁴ Székely J., 2022, 365.

¹⁵ Görföl T., 2022, 190.

szerítik ki az egyénekből a társadalmi normák és elvárások elfogadását, az azokhoz való alkalmazkodást, vagyis segítik az egyéni szocializációs folyamataikat.¹⁶

2.3. Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Pedagógiai, Humán- és Társadalomtudományi Kar

A győri Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Pedagógiai, Humán- és Társadalomtudományi Kara Győr város és a régió történetileg és kulturálisan is jól beágyazott intézménye. A győri tanítóképzés hagyományai 1778-ig nyúlnak vissza.

A 21. század elejére ugyanakkor egy dinamikusan fejlődő, a pedagógusképzési területen túl elsősorban a társadalom- és bölcsészettudományi diszciplínák felé nyitó képzési kínálat jelent meg a karon. 1978-ban, a győri tanítóképzés 200. évfordulóján az akkori főiskola felvette a tudós pedagógus, iskolaszervező Apáczai Csere János nevét, amelyet később karként is megtartott.

A kar pedagógiai alap- és mesterképzései (elsősorban a Gyógypedagógia, a Közösségszervezés és a Tanító alapszakok, illetve a Közösségi és civil tanulmányok és az Emberi erőforrás tanácsadó mesterszakok) és szakirányú továbbképzései (Projektrendszerű környezeti nevelés, illetve a Tanító szak kiegészítő természetismeret műveltségterület részismereti képzése) a 21. század gazdasági, társadalmi és környezeti kihívásaira reagálva már eddig is több területen fókuszáltak a fenntarthatósággal és környezeti neveléssel kapcsolatos ismeretekre, tudáselemekre. 2017-ben az Országos Tudományos Diákköri Konferencia Tanulás- és Tanításmódszertani – Tudástechnológiai Szekciójának a fenntartható rendezvényszervezés követelményeinek megfelelő rendezésével a kar úttörő szerepet játszott a hazai egyetemek működésének „zöldítésében” (Halbritter – Lőrinc 2017). A kar infrastruktúrájának fejlesztésében is kiemelten kezeli a fenntarthatóság szempontjait: erdei iskolai gyakorlóhelyet alakított ki, napelemrendszert telepítettek, újraindították történelmi iskolakertjét (Halbritter et al. 2019). 2019 őszén a Széchenyi István Egyetemen kezdeményezték, hogy az elsőéves hallgatók körében induljon egy kutatás, amely a hallgatók fenntarthatósággal kapcsolatos ismereteit, attitűdjeit, valamint a környezettudatos magatartásuk jellemzőit méri fel. (Kövecsesné – Lampert – Petz – Csenger 2020).

A fenntarthatóságra nevelés folyamatának kulcsszereplői a gyakorló pedagógusok és a tanítóképzésben részt vevő pedagógusjelöltek. Ezt igazolja az is, hogy a tanító szak képzési és kimeneti követelményeiben (KKK) a tanítók szakmai attitűdjeit és magatartását bemutató részben elvárásként szerepel, hogy a végzett tanítóknak környezettudatos magatartással és a fenntartható fejlődés igényelte felelősségérzettel kell rendelkezniük. (<http://www.mrk.hu/kkkkatalakitas/>) Ezen elvárás teljesülése érdekében a Széchenyi Egyetem Apáczai kara a kultúra átadásával, szemléletformálással, a hallgatók környezeti nevelésével törekszik arra, hogy a környezeti nevelés, fenntarthatóság pedagógiája iránt elkötelezett tanítógenerációk kerüljenek ki a képzéseikből. Olyan tanítók, akik felelősséget vállalnak a környezetükért, akik tisztában vannak a környezeti nevelés mód-

¹⁶ Kozma G., – Petróczi E., – Nagyné Hegedűs A., 2020, 34–35.

szertani alapelveivel, eszközrendszerével, módszereivel. (Kövecsesné – Lampert, 2018) Az élethosszig tartó pályaorientáció folyamatába is jól illeszkednek a fenntarthatósági témakörök és az azok átadásával kapcsolatos pedagógiai módszerek. (Pongrácz 2021)

Hallgatóik környezettudatos személyiséggé formálása több szinten zajlik. Az utóbbi időszakban az egyetemen számos tantervreform valósult meg. Ezek a folyamatok olyan változtatásokat is lehetővé tettek, melyek a környezetpedagógia gyakorlatában innovatívnak mondhatók. Az 1. számú táblázat szemlélteti a tanító szakos hallgatók környezeti nevelésbe történő bevonásának lehetőségeit a Neveléstudomány és Pszichológia, illetve a Szakmódszertani Tanszékhez tartozó kurzusok, programok keretében. (Kövecsesné – Lampert, 2018)

A környezeti nevelés gyakorlatorientált, élménypedagógiára épülő egyik nagyon közkedvelt formája az erdei iskoláztatás, amelyben a kar az Erdőpedagógia projekttel vesz aktívan részt 1996 óta. (Kövecsesné Lampert – Petzné – Csengerné, 2020)

Tantárgyakon belüli/tantárgyon kívüli tevékenységek	Típusa *	Elmélet/gyakorlat	Hozzá kapcsolódó terepi/gyakorlati munka
Alkalmazott pedagógia	A	E/Gy	Kutatók éjszakája interaktív kiállítás Győr, SZ AK
Fenntarthatóságra nevelés, egészségnevelés	A	E/Gy	Terepgyakorlat
Fenntarthatóság pedagógiai blokk: (I. II. III.)			
I. Környezeti- és fenntarthatóságra nevelés	B	E/Gy	Kutatók éjszakája interaktív kiállítás Győr, SZ AK
II. Az erdei iskolai tanulászervezés elmélete és gyakorlata	B	E/Gy	Ravazdi Erdei Iskola, Zöldnapok a karon
III. Iskolakert	B	E/Gy	Apáczai Kar Iskolakertje, Öveges Kálmán Gyakorló Iskola kertje
Nemzeti parkok oktatási lehetőségei	B	Gy	Terepgyakorlat
Környezet-egészségtan	V	E	Terepgyakorlat
Erdőpedagógia (projekthét)	V	E/Gy	Ravazdon az Oktatóközpontban
Gyógynövényterápia	V	E/Gy	Iskolakertek
School garden	V	E/Gy	Iskolakertek
Lehetőségek a külső környezet alakításában	V	Gy	Terepgyakorlat
Madarak és Fák Napja	–	Gy	Ravazd/Füvészkert Bácsa
Erdők Hete	–	Gy	Győr/Ravazd
Környezetvédelmi Világnap	–	Gy	Ravazd, Győr
Adventi foglalkozások	–	Gy	Győr Árkád
Nyári tábor Ravazdon	–	Gy	Ravazd
Erdei iskolás táborok, kirándulások év közben	–	Gy	Ravazd
Madárbarát iskola program	–	Gy	Győr, SZ AK
Konferenciák, rendezvények (Apáczai Módszertani Délutánok)	–	E/Gy	Győr, SZ AK

1. táblázat: A környezetpedagógia lehetőségei a tanítóképzésben

(*A: Kötelező tárgy, B: Kötelezően választható, V: Szabadon választható)

E szakmai és tudományos tevékenységek legújabb meghatározó mérföldköve a *Környezeti nevelés és fenntarthatóság* projekt, amelynek keretében az elkészült, online és nyomtatott formában is elérhető tananyag rendelkezésre áll, és a projektbe bekapcsolódó kollégák felkészítése is megtörtént annak érdekében, hogy a környezeti és fenntarthatósági kihívásokkal kapcsolatos tudástranszfer a kar által nyújtott képzéseken megtörténhessen.

2.4. Gál Ferenc Egyetem

A Gál Ferenc Egyetem a Szeged-Csanádi Egyházmegye szívében, a szegedi Dóm téren várja azokat a katolikus fiatalokat és a már diplomásokat, akik elkötelezettek a teológiai tanulmányok, az egyházi hivatások, a pedagógusi pálya, a tudományok művelése és a közösségek szolgálata iránt. Glattfelder Gyula püspök a trianoni határhúzások után az egyházmegye központjában, Szegeden alapította meg az Egyetem elődjét. Az első tanév 1930-ban indult.

A papnevelő intézetet és a főiskolát a jezsuiták vezették 1950-ig, a szerzetesrendek működésének erőszakos felfüggesztéséig. Az 1970-es évek elején az országban először Szegeden indult meg titokban a világiak teológiai képzése, majd 1983-ban vált lehetővé levelező tagozatos hallgatók fogadása. A világi nappali tagozatos hallgatók (teológusok és hittanárok) képzése a rendszerváltással indult meg.

Az intézmény 2008-ban vette fel Gál Ferenc egykori dogmatikaprofesszor nevét, aki a Pázmány Péter Katolikus Egyetem első rektora volt, és kivételes személyisége máig hat az oktatásra, a papképzésre, a magyar katolikus egyházra. Az Egyetem kutatócsoportjai, Gerhardus Kiadója, tematikus kiadványai, tudományos folyóiratai, konferenciái, fejlődő nemzetközi kapcsolatai és kulturális rendezvényei szolgálják az intézmény és az egyházmegye társadalmi küldetését.

Katolikus egyházi jellegének megfelelően az intézmény nagykancellárja a fenntartó egyházmegye püspöke, sok oktatója egyházi személy, és a hallgatók között papnövendékek is vannak, akik az egyházmegyei Szent Gellért Szemináriumban készülnek hivatásukra.

Az egyetemnek négy kara van: Szegeden a Teológiai Kar, Szarvason a Pedagógiai Kar, Gyulán az Egészség- és Szociális Tudományi Kar, Békéscsabán a Gazdasági Kar. A Kecskeméten létrehozott Bolberitz Pál Intézet mentálhigiénés, szociális, gyermekvédelmi szakirányú továbbképzéseket folytat. Budapesten levelező pedagógusképzést és egészségügyi képzéseket tartanak.

Az egyetem három köznevelési intézményt tart fenn: a szarvasi Gyakorló Óvoda és Általános Iskolát, továbbá a mezőgazdasági képzés bázisiskolájaként a Gál Ferenc Egyetem Technikum, Szakképző Iskola, Gimnázium és Kollégiumot, valamint Gyulán a Göndöcs Benedek Katolikus Technikum, Szakképző Iskola és Kollégiumot. Az egyetemi képzések az Egyházmegye nagy intézményrendszereiben dolgozó munkatársak képzését is biztosítják. A papok és hittanárok, világi és egyházi munkatársak képzése mellett az óvodapedagógusok, a tanítók, az etikatanárok oktatása azért is fontos, mert az Egyházmegye jelentős közoktatási intézményrendszert tart fent, több mint nyolcvan óvodát, általános és középiskolát.

Küldetésnyilatkozatuk tartalmazza az intézmény regionális felsőoktatási szerepvállalásának elemeit is: a teológia és az arra épülő más hitéleti képzések sorától a pedagógus-, a szociális és egészségügyi képzésen keresztül a mezőgazdasági és műszaki képzésekig, valamint a magyar vidék szellemi, lelki megújulásának, a közösségek megerősítésének keresztény értékek mentén való segítségéig. Az egyetem rendszeresen szervez hazai és nemzetközi konferenciákat, tudományos, szakmai és kulturális rendezvényeket, a GFE Gerhardus Kiadója köteteket és tudományos folyóiratokat jelentet meg.

A Gál Ferenc Egyetem 2021-ben kutatási programot indított a környezettudatosság pedagógiájának gyakorlatáról. A kutatási programot a Magyar Energetikai és Közmű-szabályozási Hivatal támogatta. *Nevelés és környezete – az energetika pedagógiai kultúrája* címmel jelent meg a Gerhardus Kiadó gondozásában a kutatási programot összefoglaló és bemutató tanulmánykötet.

A 2021-ben megvalósított program – Dr. Kozma Gábor rektor, tanszékvezető főiskolai tanár vezetésével – a GFE ESZK Társadalompedagógiai Tanszéke a GFE Marczell Mihály Speciális Pedagógiai Kutatócsoportjának koordinálásával és a GFE Szarvasi Gyakorló Általános Iskola és Gyakorlóóvoda, illetve a GFE Pedagógiai Kara együttműködésével átfogó kutatás keretében világitotta meg az ember és környezete, a természeti értékek és a fenntarthatóság témája mellett az energetikai fejlesztések lehetőségeit és annak pedagógiai gyakorlatban való megjelenítését. A 2021. évi kutatás célja volt a köznevelési pedagógiai gyakorlat és a családi nevelés számára, valamint a pedagógusképzés részére ajánlásokat megfogalmazni, jó gyakorlatokat bemutatni, eszközök fejlesztését megalapozni.

Az elmúlt időszak környezetpedagógiai törekvései egyértelműen a fenntarthatóság pedagógiájának gyakorlata irányába mutatnak. A Gál Ferenc Egyetem négy karával és köznevelési, szakképző intézményeivel aktív és elismert hazai részese mind a környezetpedagógiai gyakorlat alakításának, annak mintáit adva gyakorlóintézményében, mind pedig a pedagógusképzésben való szüntelen fejlesztésének az Egyetem karain folyó pedagógiai programok, akciók összehangolásával, az adottságától és körülményeitől függetlenül minden gyermekre és fiatalra kiterjedő speciális pedagógia eszköztárába foglalásának.

A kutatási beszámolójukban foglaltak szerint a Gál Ferenc Egyetem egyházi felsőoktatási intézményként küldetése fontos részének tekinti a teremtett világgal szembeni egyéni és közösségi felelősség tartalmainak, mai kihívásainak tudományos kutatását és a nevelésben alkalmazható gyakorlatok fejlesztését, különös tekintettel a modern társadalom energetikai kultúrájának, annak – a nélkülözhetetlen szolgáltatásokban is megjelenő – eredményeit az egyén és a közösségek napi tevékenységek szintjére alkalmazni.

A Gál Ferenc Egyetem szarvasi Gyermekkert Oktató Módszertani Központjának, a Gál Ferenc Egyetem Szarvasi Gyakorló Általános Iskola és Gyakorlóóvoda ad helyet, összefogva a háromtól tizennégy éves korosztály környezettudatosságra nevelését és a természeti környezet iránti érzékenység fejlődését támogató szakmai törekvéseket, mind a köznevelés, mind a pedagógusképzés és -továbbképzés gyakorlatában.

Az Agrárminisztérium Bázisintézményeként az egyetem gyakorlóintézménye Békés vármegye Zöld Óvodáinak szakmai koordinációját is ellátja. Az Örökös Zöld Óvoda és Örökös Ökoiskola címmel rendelkező intézmény kiemelt feladatának tekinti a környe-

zetpedagógiai szakmai-módszertani kutatások támogatását, a környezeti nevelés pedagógiai gyakorlatának hálózatosítását mint horizontális tudásmegosztó centrum.

A Gál Ferenc Egyetem kiemelt feladatként tekint a terület szaktudományos támogatására, arra, hogy a pedagógusképzésben (az Óvodapedagógus, Tanító és a Csecsemő és kisgyermeknevelő alapképzési szakok, választható roma / szlovák / román /német nemzetiségi szakirányokkal) részt vevő hallgatók szemléletformálása hatékonyan megvalósulhasson, majd továbbterjedhessen az egyetemi tanulmányokat követően is.

3. A pilotértékelő kérdőíves vizsgálat módszertana

A Környezeti nevelés és fenntarthatóság – energiatudatossági és környezeti nevelési programok megvalósítása a magyar felsőoktatásban projekt keretében egy kérdőíves kutatás keretében került sor a pilotképzések értékelésére. A kérdések a már megvalósított, illetve a folyamatban lévő, a környezeti nevelés és fenntarthatóság témakörében szervezett képzési programokra, illetve a képzésekkel kapcsolatos előzetes tudáselemre és a lebonyolítás során szerzett tapasztalatokra fókuszáltak.

A kérdőív közel egyenlő súllyal tartalmazott nyitott és zárt kérdéseket annak érdekében, hogy minél árnyaltabb képet lehessen alkotni a projektben részt vevő oktatók, kutatók és hallgatók környezeti neveléssel és fenntarthatósággal kapcsolatos véleményéről, ismereteiről és várakozásairól.

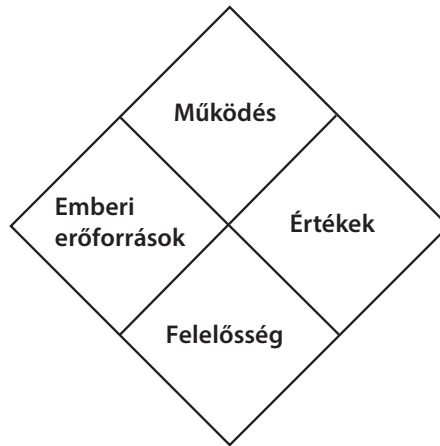
A demográfiai alapadatok megadása mellett az első fő kérdéscsoport a fenntarthatóság és a fenntartható fejlődés értelmezési kereteit kívánta feltérképezni (3–5. kérdések). Amellett, hogy a válaszadók megfogalmazhatták, hogy mit is értenek a fenntarthatóságon és a fenntartható fejlődésen, a kérdéscsoport arra is rákérdezett, hogy milyen kapcsolatot látnak a kutatásba bekapcsolódó oktatók és hallgatók az oktatási, nevelési folyamatok és tevékenységek, valamint a fenntarthatóság között. Ennél a kérdésnél érdemes megjegyezni, hogy a környezeti nevelés, majd később a fenntarthatóságra nevelés kérdései az 1970-es évektől foglalkoztatják a kutatókat, és annak ellenére, hogy az elmúlt évtizedekben világszerte számtalan sikeres programról, kezdeményezésről lehet beszámolni, nem tűnik úgy, hogy ez a tevékenység egyértelműen megváltoztatná azokat a negatív gazdasági, társadalmi és környezeti tendenciákat, amelyekkel egyre fokozottabb intenzitással szembesül az emberiség.

A második fő kérdéscsoport (6–7. kérdések) a fenntartható fejlődési célokra koncentráltak. Az ENSZ 193 tagállama 2015. szeptember 25-én a 2030-ig tartó időszakra elfogadott 17 fenntartható fejlődési célt. Ezzel kapcsolatban a kérdőív egyrészt tartalmazta azt a kérdést, hogy a 17 cél alapján meghatározott globális kihívások és kritikus területek milyen mértékben tekinthetők kihívásnak ma Magyarországon, másrészt a kitöltők a megadott skálán azt is megjelölhették, hogy a környezeti nevelés milyen mértékben járul hozzá a 17 fenntartható fejlődési cél eléréséhez, illetve e feladatok kezeléséhez.

Az ezt követő kérdések arra is rákérdeztek, hogy a válaszadók mely képzési szinteken tartják a legfontosabbnak a környezeti nevelést, valamint arra is, hogy egyetemükön milyen formában jelenik meg a fenntarthatóság.

A kérdések alapvetően a Pécsi Tudományegyetem és a Corvinus Egyetem kollégái által kidolgozott és először 2016-ban publikált OVHR-modell¹⁷ logikáját követik. Ez természetesen nem véletlen, hiszen a szakemberek által kidolgozott modell alkalmas arra, hogy azonosítsa azokat a kulcsterületeket, amelyek az egyes szervezetek, intézmények fenntartható(bb) működését eredményezik hosszabb távon.

Annak ellenére, hogy az alapmodell a közszolgálati intézmények esetében vizsgálta a fenntarthatóság alapvető mintáit, a későbbi kutatások rávilágítanak arra is, hogy más jellegű szervezetek, intézmények esetében is jól használhatók a szerzők által azonosított kategóriák, amelyek az eredeti modellt figyelembe véve az alábbiak.



1. ábra: Működés (Operations), Értékek (Values), Emberi erőforrások (Human Resources), Felelősség (Responsibility) – a fenntarthatóság új modellje

1. **Működés (Operations):** a közszolgálati intézményeknek fenntartható elvek alapján kell pénzügyi és humán erőforrásait menedzselni, olyan működést kialakítva, amely a fenntartható tevékenységek mellett alkalmas a közszolgáltatások megfelelő színvonalú biztosítására.
2. **Értékek (Values):** a közszolgálati intézményeknek a közszolgáltatások megfelelő színvonalú biztosítása mellett mindennapi működésükön keresztül olyan értékeket kell közvetíteniük, amelyek hozzájárulnak a fogyasztók fenntarthatósággal kapcsolatos attitűdjeinek alakításához, a jó gyakorlatok, a fenntartható erőforráshasználat és az egyéni felelős döntések kialakításához és széles körben történő elterjesztéséhez.
3. **Emberi erőforrások (Human Resources):** a közszolgálati intézményeknek megfelelő kompetenciákkal rendelkező munkatársakkal kell dolgozniuk, olyan munkavállalókkal, akik speciális tudáselemekkel, nagyfokú rugalmassággal és jó adaptációs képességekkel rendelkeznek, akik képesek magas színvonalú szolgáltatások biztosítására, és akik segítségével hosszabb távon is megvalósíthatók a szervezeti és egyéni célok. (Rákosi 2020, 2021)

¹⁷ Zádori I., – Sebők M., –Nemeskéri Zs., 2016, 49.

4. Felelősség (Responsibility): a közszolgálati szektor által nyújtott szolgáltatások mellett komoly jelentősége van az egyes szervezetek társadalmi felelősségvállalásának és az olyan tevékenységeknek, amelyek a társadalmi kihívások iránti érzékenység és segítségnyújtás mellett hozzájárulhatnak a munkavállalók fenntarthatósággal kapcsolatos attitűdjeinek alakításához.

A modell alkalmazhatósága a felsőoktatási intézmények esetében megkérdőjelezhetetlen. Ezek az intézmények, amelyek annak ellenére, hogy az elmúlt időszak változásainak eredményeképpen az alapítványi átalakítások és átszervezések miatt némileg elmozdultak az állami, önkormányzati szektortól, továbbra sem tekinthetők piaci, vagy éppen tisztán nonprofit szervezetnek, így a közszolgálati jelleg finanszírozás és feladatellátás tekintetében továbbra is tetten érhető.

A kérdőív utolsó fő kérdéscsoportja direkt módon a projekt értékeléséhez kapcsolódott. A feltett kérdések egyrészt a projekt gyakorlati megvalósításába bevont egyetemen lebonyolított, illetve folyamatban lévő pilotképzésekre és az ott alkalmazott tananyagra (*Környezeti nevelés és fenntarthatóság* kötet) vonatkoztak, másrészt a kutatásban azok a kérdések is helyet kaptak, amelyek az elkészült és az oktatókkal és hallgatókkal megosztott tananyag esetleges hiányosságait igyekeztek feltérképezni annak érdekében, hogy a visszajelzések, megjegyzések és javaslatok alapján a későbbi képzések tartalmi elemei módosíthatók lehessenek.

4. A kutatási kérdőívek elemzése

A pilotképzések értékelése a projektben szerepet vállaló négy felsőoktatási intézmény esetében 2022 decemberében és 2023 januárjában zajlott. A 2. fejezetben láttuk, hogy az együttműködő partneregyetemek mindegyike komoly lépéseket tett az elmúlt időszakban annak érdekében, hogy a környezeti neveléssel és fenntarthatósággal kapcsolatos ismeretek megjelenjenek az oktatásban és az intézményekben végzett tudományos munkában.

Az elsősorban pedagógusképzési és alsófokú pedagógusképzési profillal rendelkező karok képzési programjaiban – reagálva az egyre fokozottabban tapasztalható gazdasági, társadalmi és környezeti kihívásokra – ez elmúlt években már jól nyomon követhető tématerületek előtérbe kerülése. Ezek az intézmények az oktatási programok mellett jelentős hazai szellemi műhelyként is tekinthetők a környezeti neveléssel és fenntarthatósággal kapcsolatban.

A PTE KPVK munkatársai koordinálták azt a folyamatot, amely során a környezeti nevelés és fenntarthatóság témakörében létrejött, nyomtatott és elektronikus formában is elérhető tananyaggal kapcsolatos lényegi módszertani alapokat megosztották a projektben együttműködő partneregyetemekkel, és megtörtént az egyes intézményekben dolgozó oktató kollégák felkészítése a tématerülettel kapcsolatos oktatási, nevelési tevékenység eredményes lebonyolítása érdekében.

A PPKE BTK-n a felkészített oktatók ezt követően külön előadássorozat keretében találkoztak a projektbe bekapcsolódott hallgatókkal, míg a többi intézmény esetében a

tananyag kidolgozásában részt vevő kollégák a környezeti nevelés és fenntarthatóság témakörében a 2022/2023. tanév őszi félévében futó kurzusaikba építették be a tématerülettel kapcsolatos tartalmi elemeket és aktualitásokat.

A projektben részt vevő felsőoktatási intézményekben zajló tevékenységek értékelése egy, a projektben közreműködő szervezeti egységek kollégáinak közös munkáját dicsérő, online formában elérhető kérdőív segítségével történt meg. A kérdőívet a PTE-n 79-en, míg a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen 73-an töltötték ki. A Széchenyi István Egyetemen 72, míg a Gál Ferenc egyetemen 75 értékelhető kérdőív érkezett be. A kutatási eredmények megfogalmazásához összesen 299 kérdőív válaszait elemeztük.

A négy intézményből érkezett összes választ tekintve a kitöltők több mint fele (64%) nő, 36%-a férfi. Az elemzésekben vizsgált egyetemeket külön vizsgálva az összesített aránytól minimális mértékű, néhány százalékpontos eltérés tapasztalható csupán: a PPKE BTK-n a női kitöltők aránya 69%, míg a PTE esetében ez az arányszám 71%, az SZE esetében a válaszadók kétharmada, míg a GFE esetében közel fele nő.

Életkor tekintetében a kitöltők döntő többsége (61%) a 25–45 éves korosztályból került ki, azonban mindkét egyetem esetében vannak ennél fiatalabb, illetve idősebb válaszadók is. Az egyetemek adatait külön vizsgálva, hasonlóan a nemek arányához, itt sem figyelhető meg szignifikáns különbség.

4.1. A fenntarthatóság és a fenntartható fejlődés értelmezési keretei

A demográfiai információkra vonatkozó kérdéseket követően a kérdőív a fenntarthatóság és a fenntartható fejlődés értelmezésére vonatkozott. A válaszadók nagy része az adatok alapján tisztában van a fenntartható fejlődés jelentésével, a leginkább megjelenő meghatározások a viszonylag széles körben elterjedt, 1987-ben a Brundtland-bizottság jelentésében publikált definíciót pontosan, illetve részben pontosan adják vissza, de a válaszok között megtalálható a Herman Daly által megfogalmazott definíció is. Érdekes azonban megjegyezni, hogy a fenti értelmezésektől némileg eltérő meghatározások is olvashatók: a „jobb élet”, „a jövő zálogát”, az „olyan fejlődés, mely a jövőnkre nem hat ki” jellegű válaszok, bár egyáltalán nem tekinthetők pontosnak, de ezek is utalnak a klasszikus definíciókban megjelenő tartalmi elemekre.

A válaszokból jól látszik, hogy a válaszadók jelentős része valamennyi vizsgált egyetem esetében tisztában van a fogalom jelentésével, ugyanakkor, bár meglehetősen kis számban, de az eredeti definíciótól eltérő, más tartalmi elemeket értenek a kitöltők a fenntartható fejlődésen, és néhány válasz esetében az is előfordul, hogy kritikai álláspontok is megfogalmazódnak.

A környezeti nevelés és a fenntarthatóságra nevelés közötti különbségekre vonatkozó kérdés már sokkal heterogénebb képet mutat. A válaszadók jelentős része (kb. 70%) – helyesen – úgy látja, hogy a környezeti nevelés elsődlegesen a természettel és környezettel kapcsolatos legfontosabb ismeretek elsajátítási, tanítási folyamataira koncentrál, míg a fenntarthatóságra nevelés esetében a környezeti ismereteken kívül megtalálhatók azok a gazdasági, társadalmi folyamatok is, amelyek megismerése nélkül meglehetősen nehéz

objektív módon szemlélni a természetben bekövetkező, elsődlegesen az emberiség által okozott károkat és problémákat.

Viszonylag jelentős azoknak a válaszoknak az aránya is (kb. 20%), amelyek a fenntarthatóságra nevelést sokkal tágabb és éppen azért sokkal használhatóbb értelmezési keretnek tekintik, mert amíg a környezeti nevelés elsősorban a természeti környezet szempontjából vizsgálja a felmerülő problémákat és lehetséges válaszokat, addig a fenntarthatóság és fenntartható fejlődés esetében a környezeti elemek mellett a humán oldal, a társadalmi, gazdasági dimenziók is helyet kapnak. Emellett a fenntarthatóságra nevelés nem pusztán a másik két területtel kapcsolatos ismeretek bekapcsolását jelenti az oktatási, nevelési folyamatokba, hanem azt is, hogy az ismeretátadási tevékenységek folyamán lényeges szerephez jut a természeti/környezeti, gazdasági és társadalmi alrendszerek közötti kapcsolatok, ok-okozati összefüggések megismerése és megértése.

A válaszadók mintegy 10%-a azonban úgy látja, hogy a környezeti nevelés és a fenntarthatóságra nevelés között nincs érdemi, lényegi különbség, ugyanazon oktatási, nevelési folyamatról van szó.

Szintén érdekesek a környezeti nevelés és a fenntarthatóságra nevelés eredményességére vonatkozó kérdésre adott válaszok. A kérdőívet kitöltők egy része (mintegy 40%-a) egyértelműen sikeresnek tekinti a folyamatot. A nyitott kérdésre adott válaszokból az is kiderül, hogy a témával foglalkozó oktatók és hallgatók jelentős része meg van győződve arról, hogy a pedagógusképzésben, különösen az alsófokú pedagógusképzésben zajló környezeti nevelés teljes mértékben alkalmas arra, hogy a képzésben részt vevő gyerekek környezeti kérdések iránti érzékenységét, elkötelezettségét és felelősségét kedvező irányba mozdítsa el.

A válaszadók kb. egyharmada azonban ennél kritikusabb. A válaszokból kiderül, hogy nem mindenki van tökéletesen meggyőződve arról, hogy az összességében egyébként sikeresnek tekintett környezeti nevelés és fenntarthatóságra nevelés hosszabb távon valóban eredményez-e olyan változásokat, amelyek valóban fokozzák a tudatosságot és a környezet iránt elkötelezett, felelős magatartásformákat, és abban sem biztos mindenki, hogy a tanulás és információátadás ezen formája meg tudja változtatni az emberiség által okozott negatív tendenciákat.

A 6. kérdés (Ön szerint a környezeti nevelés és a fenntarthatóságra nevelés milyen mértékben járul hozzá a fenntarthatósághoz?) esetében az intézmények válaszadóinak közel 90%-a úgy látja, hogy ez a hozzájárulás jelentős mértékű, ráadásul több válaszban is megjelenik az, hogy ezt a folyamatot lehetőleg minél korábbi életszakaszban kell elkezdeni. A másik fő válaszcsoport is érdekes véleménynek tekinthető: e reakciók fő üzenete, hogy ez a nevelési folyamat csak mérsékelten járul hozzá a későbbi környezettudatossághoz, a gyermekkori szocializáció mellett az egyén lehetőségei, erőforrásai, élethelyzete felnőttkorban nagyobb mértékben eredményez tudatos, vagy éppen kevésbé felelős kapcsolatot a környezettel. Az pedig, hogy ezek a nevelési folyamatok fogják majd alapvetően megváltoztatni az ember által okozott problémákat globálisan és világszerte, közel sem tekinthető biztosnak.

Ez a fajta kettősség az eredményesség tekintetében egyébként más kutatási eredményekben és tanulmányokban is tetten érhető, arról nem is szólva, hogy elég arra gondol-

ni, hogy a környezeti nevelési programok, majd az 1980-as évek második felétől jelentős lendületet kapó fenntarthatóságra, fenntartható fejlődésre nevelő programok több mint 50 éve zajlanak sikeresen, ugyanakkor nem lehet arról beszélni, hogy az elmúlt évtizedekben lényegesen megváltoztak volna azok a negatív tendenciák, amelyek életre hívták ezeket a tématerületeket. Alapvetően tehát ezek miatt az okok miatt nem lehet egyértelműen és objektív módon megítélni ezeknek a tevékenységeknek a hasznosságát és hozzáadott értékét, ugyanakkor azt sem tudjuk, hogy e programok és oktatási tevékenységek nélkül hol tartanánk.

4.2. A fenntartható fejlődési célok értékelése

A kérdőív második fő kérdéscsoportja a fenntartható fejlődési célokkal kapcsolatos prioritásokkal foglalkozott. A kutatás fontos megállapítása, hogy a vizsgált egyetemeket együtt, illetve intézményenként vizsgálva sem tapasztalható jelentős eltérés a mintázatokban. A 6. kérdés esetében (Az ENSZ 193 tagállama 2015. szeptember 25-én a 2030-ig tartó időszakra elfogadott 17 fenntartható fejlődési célt. E 17 cél alapján meghatározott globális kihívások és kritikus területek milyen mértékben tekinthetők kihívásnak ma Magyarországon?) egyértelműen a minőségi oktatás tekinthető a legfontosabb prioritásnak, majd ezt követi az éghajlatváltozás. Hasonló, de az előbbieknél kisebb jelentőséget tulajdonítanak a válaszadók a többi célnak, a legkevésbé fontos cél azonban a tengerek erőforrásainak megfelelő használata.

A válaszok jól tükrözik a jelenlegi gazdasági, társadalmi és környezeti kihívásokról alkotott képet, hiszen az elmúlt évek negatív folyamatai, a világjárvány, az ezt követő gazdasági visszaesés, majd az orosz–ukrán konfliktus gazdasági, társadalmi hatásai jelentősen áttrendezték azokat a korábbi prioritásokat, ezért nem kell csodálkoznunk azon, hogy az egyes célterületek fontosságának megítélése elsősorban a középkategóriától a legfontosabb kategóriáig (4–7. értékek) szóródik.

Érdekes eredményre mutat rá a 7. kérdés is (Véleménye szerint a környezeti nevelés milyen mértékben járul hozzá a 17 fenntartható fejlődési cél eléréséhez, illetve e feladatok kezeléséhez?). A válaszadók számára mindkét intézmény esetében egyértelmű, hogy a környezeti nevelés az egészséges élethez, jóléthez és jólléthez, a felelős termeléshez és fogyasztáshoz, és a békés, befogadó társadalom megvalósulásához elengedhetetlen (a válaszok számértékét összesítve ezeknél a kategóriáknál figyelhető meg a legnagyobb abszolút eredmény), ugyanakkor több olyan elemet is lehet azonosítani, ahol a célok elérése a válaszadók szerint a környezeti nevelés nélkül is lehetséges. Ilyen például az ismét előkerülő éhínség, a globális partnerség vagy éppen az ipari fejlődés és innováció.

Az adatokból az látszik tehát, hogy a kérdőívet kitöltők (reálisan) nem tekintik a környezeti nevelést olyan univerzális eszköznek, amely önmagában elegendő a fenntarthatósági kihívások hatékony kezelésére, ugyanakkor alapozó jellege a jelenlegi eredmények alapján (is) vitathatatlan. Szomorú, ugyanakkor reális eredmény, hogy a kitöltők szerint legkevésbé a szegénység megszüntetéséhez tud a környezeti nevelés érdemben hozzátenni.

4.3. A környezeti nevelés megítélése

A kérdőív következő kérdése azt térképezi fel, hogy a képzés és oktatás mely szintjén van leginkább szükség a környezeti nevelésre. A válaszadók közül senki sem gondolja, hogy nincs szükség környezeti nevelésre az oktatásban, és kétharmaduk úgy ítéli meg, hogy minden szinten szükség van a nevelés ezen formájára. Az összesített adatok azt mutatják, hogy az óvoda esetében 42%, az általános iskola esetében 20%, míg a középiskola és felsőoktatás esetében 19–19 % az arány.

Természetesen az intézmények között vannak eltérések: a PTE esetében az óvodai és általános iskolai nevelés tekinthető a minden szinten válasz mellett hangsúlyosabbnak, míg a Pázmány Péter Katolikus Egyetem esetében az óvodai szint kevésbé tekinthető meghatározónak, azonban fontos üzenet, hogy a válaszadók lényeges prioritásként tekintenek a környezeti nevelésre. A GFE esetében az óvodai szinten 44%-ot látunk, míg az SZE esetében ez az arány 38%; a felsőoktatás jelentősége viszont az SZE esetében magasabb (22%), szemben a GFE 16%-ával.

Az intézmények közötti prioritáskülönbségek ellenére következtetésként levonható, hogy mindkét egyetem esetében az óvodai szint tekinthető a legfontosabbnak, míg az ezt követő képzési szintek nagyjából hasonló fontosságúnak tekinthetők a válaszok alapján, amelyből a fenntarthatósági céloknál már előkerült alapozó jelleg köszön vissza: ha az oktatási-nevelési folyamatok megalapozásánál gondossággal és odafigyeléssel tekintünk a környezeti és fenntarthatósági értékekre, a későbbi szinteken ezeket a megfelelő alapokat kell csak erősíteni és az életkornak megfelelő tudáselemekkel bővíteni, gazdagítani.

A válaszokból az is kiderül, hogy a kitöltők egyáltalán nem rövid távon várják a sikereket, és az is, hogy nem egyéni teljesítményekben, hanem egy adott régió, ország szintjén látják értelmét az eredményesség vizsgálatának, amelyet természetesen számtalan egyéb gazdasági, társadalmi folyamat is erőteljesen befolyásolhat.

A környezeti nevelés hatékonyságának, eredményességének mérése azonban már kevésbé egyértelmű a válaszadók számára. A válaszadók egy része különböző, viszonylag széles körben ismert indexek használatával tartja értékelhetőnek az oktatási-nevelési folyamatok eredményességét (a kérdőívekben leggyakrabban előkerülő index a londoni New Economics Foundation által kifejlesztett HDI-index – Happy Planet, azaz Boldog Bolygó Index), de a különböző ökológiai lábnyom-mérések eredményeit is alkalmasnak tartja a válaszadók egy része az eredményesség hosszabb távon történő megítélésére.

Ugyanakkor a válaszokból az is látszik, hogy a kitöltők nem teljesen biztosak abban, hogy ezek az eredmények ténylegesen is valós képet adnak-e arról, hogy az oktatási, nevelési folyamatokból kikerülő gyerekek, tanulók, hallgatók felnőtt életük folyamán milyen mértékben tudják majd alkalmazni a korábban elsajátított ismereteket.

Néhány válasz viszont arra irányul, hogy valós képet – pontosan a fentiek miatt – csak akkor lehet alkotni a hatékonyságról és eredményességről, ha egy kiválasztott mintát folyamatosan, akár évtizedeken keresztül is követünk, de az is nyilvánvaló, hogy az idő előrehaladtával egyre több gazdasági, társadalmi és környezeti hatás fogja majd befolyásolni a minta tevékenységeit, cselekedeteit, ahol ráadásul az akár több évtizeddel korábban megszerzett ismeretek és tudáselemek szükségszerűen elkopnak.

4.4. Az OVHR-modell egyes tényezőinek vizsgálata

A kérdőív következő része a válaszadók anyaintézményeinek fenntarthatósági gyakorlataira kérdezett rá. A kitöltők fele szerint a vizsgált egyetemek szervezeti kultúrájában egyértelműen megjelenik a fenntarthatóság (ez az arány a PTE esetében nagyobb, több, mint 60%, vélhetően az évek óta sikeresen zajló Zöld Egyetem programnak köszönhetően), további 40% véleménye alapján a fenntarthatóság részben tetten érhető a felsőoktatási intézmények szervezeti kultúrájában, és csupán mintegy 10% látja úgy, hogy a szervezeti kultúra nem tartalmaz a fenntarthatósághoz, fenntartható fejlődéshez kapcsolódó elemeket.

A vizsgált egyetemek esetében az energiahatékonyságra vonatkozó programokat, a papíralapú bürokrácia csökkentésére irányuló lépéseket, valamint a környezettudatos magatartást jelölték meg legtöbbször mint a fenntarthatósági kultúra elemeit. Érdekes módon a szelektív hulladékgazdálkodás és a megújuló energiahasználat kisebb jelentőségű, a társadalmi felelősségvállalás pedig (direkt módon) egyik egyetemen sem igazán jellemző. Az utóbbi vélhetően a rendelkezésre álló anyagi források szűkösségével magyarázható, ugyanakkor, és ez későbbi kérdésekre adott válaszokból egyértelműen kiderül, több olyan kezdeményezés is megfigyelhető az intézmények esetében, amely a környezeti nevelést és a fenntarthatóság kérdéskörét előtérbe helyezi.

A 12. kérdés esetében (Megjelennek-e fenntarthatósági értékek, információk, tudáselemek egyeteme képzési programjaiban?) a válaszadók elsősorban a pedagógusképzéseket említették (85%), amely a minta alapján természetesen nem véletlen, hiszen a válaszadók elsődlegesen a pedagógusképzésben részt vevő hallgatók és oktatók köréből kerültek ki.

A felelős, tudatos (fogyasztói és állampolgári) magatartás, a környezet iránti elkötelezettség, a természet értékeinek megismerése és tisztelete, a környezettudatosság kerül elő leginkább az egyetemek által közvetített legfontosabb fenntarthatósági értékek megadásánál. A válaszok – némileg összhangban a témával kapcsolatos kutatási eredményekkel (Vehrer 2016a, 2016b) – jól mutatják, hogy a fenntarthatósággal kapcsolatos lényegi változásokhoz elengedhetetlen a tudatosabb, felelősebb magatartás, hazánkban és világszerte egyaránt. Más kérdés, hogy a jelenlegi gazdasági, társadalmi folyamatok mennyiben segítik elő e változásokat?

Érdemes azonban megjegyezni azt is, hogy a vizsgált egyetemeken koránt sincs arról szó, hogy a fenntarthatóság értékei csupán a pedagógusképzésben vannak jelen: a válaszokból az is egyértelműen kiderül, hogy e képzések mellett az egyetemek más szervezeti egységeinél, képzési programjaiban is egyre inkább tetten érhetőek azok a tudáselemek és ismeretek, amelyek hozzájárulnak a tudatosabb, környezetük iránt elkötelezett és felelős generációk kialakulásához.

További elemként megjelennek még a korábbi kérdések segítségével már vizsgált ENSZ fenntartható fejlődési célok alapelvei, a globális kihívások és helyi cselekvések közötti kapcsolatok ismerete, a társas, kulturaközi kompetenciák, a kommunikáció, a digitális írástudás, az állampolgári kompetenciák, felelősségvállalás, lojalitás, szerénység, alázatosság, mások értékeinek megbecsülése, előre gondolkodás, céltudatosság,

a környezettudatossághoz kapcsolódó attitűdök, a szelektív hulladékgyűjtés, a nyitottság, a tanulni akarás és tudás, a kritikus gondolkodás, az élővilág ismerete és az ökoszisztémák megismerése is.

A 15. kérdésre (Támogat-e egyeteme környezeti neveléssel, fenntarthatósággal kapcsolatos, intézményen kívüli programokat, kezdeményezéseket?) adott válaszokból jól látható, hogy a válaszadók intézményei több „külső” programot is támogatnak, amelyek elsősorban szakmai és szemléletformáló programok, sok esetben az egyetemek tudásbázisára és humán erőforrására alapozva. Az említett közös projektek megvalósításával, kölcsönös megállapodásokkal, együttes programok lebonyolításával az egyetemek és környezetük között szorosabbá válhat a kapcsolat, de a válaszok több esetben is megemlítik intézményük kapcsolódását regionális és országos kezdeményezésekhez is.

4.5. A pilotképzések és a tananyag értékelése

A kérdőív utolsó nagy kérdéscsoportja a pilotprogram értékelésére vonatkozott. A kapott eredmények alapján elmondható, hogy valamennyi, a pilotképzésbe bevont szervezet esetében kedvező volt a program fogadtatása, a válaszadók jelentős része elégedett volt a tananyag minőségével és terjedelmével.

A projektbe bevont hallgatók és oktatók egyaránt kedvezően értékelték a pilotképzést, az elkészült, nyomtatott és elektronikus formában elérhető tananyagot, és a projektben részt vevő oktató kollégák felkészültségét. A tananyagként szolgáló kiadvány a válaszadók szerint hiánypótló (92%), gyakorlatorientált (85%), megfelelő minőségű és terjedelmű (87%). A tanulási folyamatot megfelelően segíti elő a tananyag tagolása, képei, példái is (90%).

A tananyag módszertani kidolgozása (tanulhatósága – taníthatósága) a válaszadók szerint kiemelkedő, a képek minősége és tartalma, a felhasznált irodalmak aktualitása és a tananyag tagolása, szerkezeti felépítése is kifejezetten jónak mondható. A tananyag szöveges részeit kiegészítő gyakorlati feladatok (Kutass! Olvass! stb.) megítélése azonban nem teljesen tekinthető egységesen kedvezőnek, az összesített eredmény ebben az esetben némileg alacsonyabb a többi kategória eredményeihez képest (74%).

Ez az információ további tananyagok, könyvek tervezésénél a jövőben fontos lehet a szerzők és a szerkesztő számára, ugyanakkor érdemes kiemelni, hogy a fiatalabb kitöltők között ez a fajta megoldás az adatok alapján kevésbé tekinthető kritikussnak. A tananyagban szereplő tématerületek értékelése esetében – nem meglepő módon – az óvodai és általános iskolai korosztályra vonatkozó fejezetrészek tekinthetők kiemelten fontosnak.

Összességében tehát elmondható, hogy a pilotprojekt során valóban jól kidolgozott, megfelelően tagolt, aktuális anyag jött létre, amely jó kiindulási alapja lehet további, a projekt célkitűzéseire hasonló képzéseknek.

Két dologra azonban az eredmények alapján érdemes felhívni a figyelmet: az elmúlt évek gazdasági, társadalmi folyamatai és változásai (a kitöltők által is említett COVID-világjárvány, vagy a jelenlegi háborús helyzet és annak gazdasági, társadalmi és környezeti hatásai) viszonylag kis figyelmet kapnak az anyagban, a későbbiekben tehát,

a naprakész információk és tudásátadás érdekében érdemes lehet az elkészült fejezeteket aktualizálni, illetve további fejezetekkel, fejezetrészekkel ellátni.

A másik fontos kritikai megjegyzés az óvodai és általános iskolai gyakorlatok bemutatásának pozitív értékelése mellett a középiskolai, illetve a felsőoktatásban zajló környezeti neveléssel kapcsolatos információk hiányosságaira világít rá. A későbbiekben tehát abban az esetben, ha az oktatás minden színterét szeretnék a szerzők teljeskörűen bemutatni, mindenképpen fontos az ezeken a szinteken szerző környezeti nevelés sajátosságainak és jó gyakorlatainak bemutatása, amelyhez a Pécsi Tudományegyetem esetében alapot nyújthat a korábban már említett Zöld Egyetem program.

5. Összegzés helyett: a környezeti nevelés és fenntarthatóság jelentősége az alsófokú pedagógusképzésben

A környezeti nevelés szerepe és jelentősége a pedagógusképzésben és az alsófokú pedagógusképzésben a 21. században megkérdőjelezhetetlen. A ma az oktatásban részt vevő hallgatók lesznek azok, akik a jövő generációval foglalkoznak majd a nevelés különböző szinterein, és ezek a generációk előreláthatóan sokkal nagyobb mértékben fognak a fenntarthatósági kihívásokkal találkozni életük során. Fontos tehát az a szerepkör, amelyet a mai oktatási-nevelési intézmények betöltenek, mert segíthetik azoknak az ismereteknek, tudáselemeknek és kompetenciáknak az elsajátítását, amelyek rugalmasabbá, tudatosabbá, érzékenyebbé tehetik a felnövő ifjúságot, és fokozhatják alkalmazkodóképességüket az előttünk álló időszakban.

A felsőoktatási intézmények alapvetően három területen tehetnek ténylegesen is a fenntartható fejlődésért. Egyrészt az oktatási programokhoz kapcsolódóan megjelenhetnek a fenntarthatósággal kapcsolatos tudáselemek, még abban az esetben is, ha az adott képzési program nem kapcsolódik közvetlenül a környezeti dimenzióhoz. Másrészt az intézmények a korábban már kiemelt OVHR-modell alapján olyan működést valósíthatnak meg, illetve olyan működésre törekedhetnek, amely esetében egyértelműen kisebb a környezetterhelés és az ökológiai lábnyom. Harmadrészt, az egyetemek rendelkezésre álló forrásaik redisztribúcióján keresztül támogathatnak olyan projekteket, valamint tudásmegosztási folyamatokat, amelyek a fenntarthatóság szempontjából is valós eredményekre vezethetnek, és a jó gyakorlatok és tapasztalatok megosztására is lehetőség nyílik.

A kutatás fontos eredménye, hogy a pilotprojektben részt vevő felsőoktatási intézmények hallgatói és oktatói körében egyértelműen nyomon követhető a környezeti nevelés és a fenntarthatóság témaköre iránti érdeklődés és elkötelezettség. Az eredmények rávilágítanak arra, hogy a jelenlegi és jövőbeli pedagógusok saját szakterületükön igyekeznek a lehető legtöbbet tenni annak érdekében, hogy a következő generáció felkészülten tudjon majd megküzdeni a jelenleg már látható és a várható fenntarthatósági kihívásokkal.

Az oktatás és nevelés önmagában természetesen kevés ahhoz, hogy egyik napról a másikra hirtelen minden ember megváltoztassa erőforrás-használatát, átalakítsa fogyasztását, és fenntartható módon szervezze életét. Oktatás és képzés nélkül azonban vélhetően lényegesen kisebb esély lehet ezekre a változásokra, ahol fontos szempont, hogy proaktív hozzáállással igyekezzünk az általunk jónak és fenntarthatónak tekintett eszközök, tudáselemek, módszerek és jó gyakorlatok átadására.

Az empirikus kutatás legfontosabb megállapítása szerint annak ellenére, hogy a mintában szereplő egyetemi karok között jelentős különbségek vannak, a környezeti nevelés és fenntarthatóság megítélésében szignifikáns különbségek nem mutatkoznak meg. Mind a négy együttműködő intézmény esetében elmondható, hogy kedvező volt a projekt fogadtatása, mint ahogyan az is, hogy a válaszadók jelentős része kiemelt jelentőséget tulajdonít a környezeti nevelésnek az óvodai nevelésben és az alsófokú pedagógusképzésben.

Ezek az alapok a későbbi magatartásmintákat is jelentős mértékben befolyásolhatják, és annak ellenére, hogy hosszabb kutatások eredményei nem, vagy csak részben állnak rendelkezésre, minden bizonnyal hozzájárulnak a környezetük iránt elkötelezett, felelős állampolgári magatartáshoz.

A projektbe bevont képzőhelyeken számos jó gyakorlatot figyelhettünk meg. A tanítóképzésben 245 éve szerepet vállaló Széchenyi István Egyetem Apáczai Karán külön is kiemelhető az a törekvés, amely arra irányult, hogy a tanító szakos hallgatókkal megismertessék a legújabb pedagógiai irányzatokat, mint például az élménypedagógia, valóságalapú tanulás, szabadban tanulás, továbbá bevezessék a diákokat a természeti környezetben elvégezhető oktatási lehetőségekbe. A digitális keretek közül kiszabadulva az iskolakertben, iskolaudvaron elvégezhető fejlesztési lehetőségekkel is megismerkedhetnek a hallgatókat, amire jó példa az Sze AK Szakmódszertani Tanszék kapcsolódó kutatócsoportjának az eddigi munkája is.

Végezetül érdemes felhívni a figyelmet arra is, hogy a tanulmányban bemutatott OVHR-modell alkalmazása a pedagógusképzésben további fontos kutatási irányként merülhet fel, amellyel a pilotprojektben együttműködő partneregyetemeknek érdemes foglalkozni, valamint fontos irány lehet az alapvetően kedvezően értékelt tananyag kiterjesztése az oktatás minden szintjének szisztematikus, teljes körű vizsgálatára.

Irodalom

- Bihariné dr. Krekó I. – Kanczler Gy.né (2019): *Az óvodai környezeti nevelés módszertana*, Budapest.
- Bihariné Krekó I. – Kanczler Gy.né (2019): *Természetvédelem és környezetvédelem*. ELTE, Budapest.
- Benedek J. (2022): Átfogó ökológia: szempontok a fenntartható fejlődés és a teremtésvédelem integratív szemléletéhez. In: Benedek J. – Nevelős G. (szerk.): *Átfogó ökológia*. JTMR Faludi Ferenc Jezsuita Akadémia – Jezsuita Kiadó, 13–31.
- Baritz L. S. (2022): A fenntartható kék gazdaság. In: Benedek J. – Nevelős G. (szerk.): *Átfogó ökológia*. JTMR Faludi Ferenc Jezsuita Akadémia – Jezsuita Kiadó, 63–85.
- Ferenc pápa *Laudato si'* kezdetű enciklikája közös otthonunk gondozásáról. Szent István Társulat, Budapest, 2015, pp. 164
- Görföl T. (2022): A zöld patriarcha és a keleti zöld teológia. In: Benedek J. – Nevelős G. (szerk.): *Átfogó ökológia*. JTMR Faludi Ferenc Jezsuita Akadémia – Jezsuita Kiadó, 2022, 180–192.
- Gyulai I. (2014): *A fenntartható fejlődés*. Oktatási kézikönyv tanároknak. Budapest, MTVSZ. https://mtvsz.hu/dynamic/fenntart/tanaroknak_belivek_utlosomuster.pdf
- Halbriitter A. A. – Lőrincz I. (2017): A XXXIII. OTDK Tanulás- és Tanításmódszertani – Tudástechnológiai Szekciójának rendezési tapasztalatai. In: Pongrácz Attila (szerk.): *Útkeresés és újratervezés – XXI. Apáczai-napok Konferencia Tanulmánykötet*. Győr, Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Kar. 357–363.
- Halbriitter A. A. – Czimondor K. K. – Csenger L. – Ruppertné Hutás K. (2019): Iskola-kert a győri tanítóképzésben – régen és ma. In: Baranyiné Kóczy Judit – Fehér Ágota (szerk.): *240 éves a győri tanítóképzés*. Az Apáczai Csere János Kar emlékkönyve. Győr, UNIVERSITAS-GYŐR Nonprofit Kft. 51–62.
- Halbriitter A. – Reider J. – Pápai B. – Petz Tiborné (2020): A szabadban tanulás lehetőségei néhány tantárgy oktatásában In: Makkos Anikó – Fehér Ágota – Pongrácz Attila (szerk.) *Okos lét, innováció és digitalizáció – irányok, trendek és következmények*. A XXIII. Apáczai-napok Tudományos Konferencia tanulmánykötete Győr, Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Kar, pp 257–264 (2020)
- Kozma G. (2021a): *A nevelés és környezete – az energetika pedagógiai kultúrája*. In: Bíró Gy. (szerk.): *A nevelés és környezete: az energetika pedagógiai kultúrája*. Gerhardus Kiadó (2021) pp. 7–11.
- Kozma G. (2021b): *Erőt adó tudomány*. Előadás a Világnak szóló tudomány c. online konferencián a IV. Gyulai Felsőoktatás Napján, 2021.02.05. MTMT: 31961318
- Kozma G. – Petróczi E.– Nagyné Hegedűs A. (2020): Resztoratív szemléletű keresztény közösségszervezés és vezetés. In: Petróczi Erzsébet (szerk.): *A resztoratív eljárások speciális pedagógiai lehetőségei*. Gerhardus Kiadó, Szeged, 2020, pp. 104, 33–49. Kozma G. – Petróczi E. – Nagyné Hegedűs A. (2020) ISBN:9786155256837

- Kövecsesné Gősi V. – Lampert B. (2018): A környezetpedagógia gyakorlata a tanítóképzésben *Journal of Applied Technical And Educational Sciences / Alkalmazott Műszaki és Pedagógiai Tudományos Folyóirat* 8:2 pp. 36–54., 19 p.
- Kövecsesné, Gősi V. – Lampert, B. – Petz, Tiborné – Csenger, Lajosné (2020): Investigation of the attitudes of first-year-students towards sustainability and environmental awareness at Széchenyi István University In: *Journal of Applied Technical And Educational Sciences / Alkalmazott Műszaki és Pedagógiai Tudományos Folyóirat* 10:3 pp. 24–44.
- Meadows, D. – Meadows, De. – Randers, J. (2005): *A növekedés határai –harminc év múltán*. Kossuth Kiadó, Budapest
- Meadows, D. – Meadows, De. – Randres, J. – Behrens, W. W. (1972): *The Limits to Growth*. A Potomac Ass. Book, London and Sydney
- Molnár B. (2020): A környezeti válság és az iskola: John Dewey nevelésfilozófiájának aktualitásáról. In: Szécsi Gábor – Tóth I. János (szerk.): *Természet és felelősség. A környezeti etikai és nevelés filozófiai alapjai*. Budapest, Gondolat. 197–216.
- Mónus F. (2020): *A fenntarthatóságra nevelés trendjei, lehetőségei és gyakorlata a közép- és felsőoktatásban*. Oktatóskutatók Könyvtára 9. CHERD, Debrecen <http://mek.oszk.hu/21700/21797/21797.pdf>
- Németh G. (2018): *Bioetikai vázlatok. Bioetika és más életerkölcsei kérdések*. Szent István Társulat, Budapest, pp. 422.
- Nevelős G. (2022): A Laudato si' enciklika a jezsuita lelkiség fényében – Szemlélni és gondoskodni. In: Benedek J. – Nevelős G. (szerk.): *Átfogó ökológia*. JTMR Faludi Ferenc Jezsuita Akadémia – Jezsuita Kiadó, 34–61.
- Pongrácz A. (2021): A pályorientáció megalapozásának lehetőségei 1–4. évfolyamon művészeti nevelés és játékpédagógiai módszertanok segítségével. In: Gróz A. – Kövecsesné Gősi V. – Várszeginé Gáncs E. (szerk.): *Gyermek-Kultúra-Nevelés*. Győr, Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Kar, 29–34.
- Puskás A. (2006): *A teremtés teológiája*. Szent István Társulat, Budapest, 2006, pp. 342
- Rákosi Sz. (2020): Science centerek lehetőségei a visegrádi országok járműipari körzeteinek gazdaságfejlesztésében. *Polgári Szemle*, 16. évf. 1–3. sz.
- Rákosi Sz. (2021): A STEM pályorientáció helyzete Európában és Magyarországon. Makkos A. – Kecskés P. – Kövecsesné Gősi V. (szerk.): „Kizökkent világ” – Szokatlan és különleges élethelyzetek: a nem-konvencionális, nem „normális”, nem kiszámítható jelenségek korszaka? XXIV. Apáczai-napok Tudományos Konferencia tanulmánykötete. Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Kar, Győr.
- Székely J. (2022): Társadalmi igazságosság. In: Benedek J. – Nevelős G. (szerk.): *Átfogó ökológia*. JTMR Faludi Ferenc Jezsuita Akadémia – Jezsuita Kiadó, 2022, 361–375.
- UNESCO (2017): *Fenntartható fejlődési célok oktatása – Tanulási célok*. Magyar fordítás: Eszterházy Károly Egyetem Oktatóskutató és Fejlesztő Intézet (EKE–OFI), Kiadó: EKE–OFI http://ofi.hu/sites/default/files/attachments/fenntarthato_fejlodesi_celok_oktatasa_unesco_2017.pdf

- Varga A. (2020): *A fenntarthatóságra nevelés elméleti alapjai és egész intézményes megközelítése*. Habilitációs dolgozat – Tanulmánykötet. ELTE Ember–Környezet Tranzakció Intézet, Budapest.
- Vehrer, A. (2016a): Environmental consciousness and intergenerational learning. *Modern Science / Moderna Veda*. I. évf. 1. sz. 82–97.
- Vehrer, A. (2016b): The place and role of the environmental responsibility in the generation management. In: Fodorné Tóth K. (szerk.) *Felsőoktatási kihívások. Alkalmazkodás stratégiai partnerségben*. Pécs. 152–166.
- Zádori I. – Nemeskéri Zs. (2018): Globális nevelés és munkaerőpiac. In: Tibold, Antal (szerk.) *Munka és egészség: Tanulmányok a munkatudományok és a foglalkozás egészségügy határterületeiről*. Budapest, Edge 2000 Kiadó, (2018) pp. 204–211., 8 p.
- Zádori I. – Sebők M. – Nemeskéri Zs. (2016): Sustainability, HRM and Public Services. *Pro Publico Bono: Magyar Közigazgatás*; a Nemzeti Közszolgálati Egyetem közigazgatás-tudományi szakmai folyóirata, 2016:(2) pp. 42–57.
- Zádori I. (2017): Fenntartható fejlődési célok és az OVHR-modell a felsőoktatásban. In: Fodorné Tóth Krisztina (szerk.) *Felsőoktatás, életen át tartó tanulás és az ENSZ fenntartható fejlesztési célok megvalósítása: Higher Education, Lifelong Learning and Implementation of UN Sustainable Development Goals*. 303 p. MELLearn Egyesület, 2017. pp. 80–93.
- Zádori, I. (szerk.) *Környezeti nevelés és fenntarthatóság*, Pécsi Tudományegyetem, Pécs.

Dr. Lampert Bálint – Csenger Lajosné dr. – Kövecsesné dr. Gósi Viktória – Petzné dr. Tóth Szilvia – dr. Halbritter András Albert
Környezeti attitűdök vizsgálata szigetközi tanulók körében

Bevezetés

A Szigetköz Magyarország legnagyobb szigete, Európa sajátos térsége, természeti és kulturális értékekkel, nemzeti parki és natúrparki területekkel, melyet jelentősen befolyásolt és máig veszélyeztet a bősi vízerőmű megépítése és a Duna elterelése (Guti 2022, Smith et al. 2002). A szomszédos Csallóközzel jelentős és kiaknázatlan turisztikai potenciállal rendelkezik (Kézai et al. 2022). A környezeti elemek sérülékenysége, az antropogén tevékenységek okozta hatások, illetve ezen hatások egymásra épülő szinergizmusa révén kiemelten kezelendő, hogy az ott élők, valamint az oda látogatók megismerjék a tájegység működését, azonosítsák annak kiemelkedő fontosságát, érzékenyebbé válva a természetben és a környezetben zajló folyamatok iránt. A tudatformálás egyik leghatékonyabb módja a közvetlen tapasztalatszerzéshez köthető, élményalapú és tevékenység-orientált nevelő-oktató munka.

Az INSULA MAGNA pályázat keretei között Karunk fenntarthatóság-pedagógiai kutatócsoportja egy komplex vizsgálatot tervezett és valósított meg. A kutatásunk célja, hogy a helyzetelemzésre alapozva tervezzük meg azokat a szemléletformálási akcióinkat, erdei iskolai programunkat, továbbá a pedagógusok képzését, továbbképzését, amelyekkel fejleszteni tudjuk a szigetközi diákok környezeti attitűdjeit.

Az általunk elvégzett komplex vizsgálattal a régióban lakó és tanuló iskolás gyermekek környezettudatosságát, továbbá az iskolai pedagógiai programok vizsgálatával és az igazgatók írásbeli kikérdezésével az intézmények fenntarthatóság-pedagógiai gyakorlatát, a felmerülő igényeket kívántuk feltérképezni.

Kutatásunkban feltáró és feldolgozó módszereket alkalmaztunk, melyek között a dokumentumelemzés, az írásbeli kikérdezés, statisztikai módszerek és minőségi elemzés szerepelt. A kérdőíveket a környezeti attitűdök, a lakóhely ismerete és a helyidentitás (Dúll 2010, Twigger-Ross és Uzzell 1996, Scanell és Giffort 2010) vizsgálatához állítottuk össze.

Jelen tanulmányban a tanulói kérdőívek eredményeinek egy részét szeretnénk ismertetni.

A kutatás bemutatása

A diákoknak készített kérdőíves felmérés segítségével a Szigetközben élő gyermekek természethez fűződő viszonyát, attitűdjeit vizsgáltuk. Emellett szeretnénk volna feltárni, hogy a diákok milyen programokon, aktivitásokon vettek részt az elmúlt időszakban a Szigetközben. Célunk volt még a Szigetközzel kapcsolatos ismereteik, benyomásaik, helyidentitásuk feltárása.

Az eredeti elképzelésünk, mely során az iskolai felmérés a kutatócsoport személyes jelenlétével valósult volna meg, sajnos a pandémiás helyzet miatt online kérdőíves adatfelvételre módosult.

Kutatásunkhoz hét hipotézist fogalmaztunk meg, amelyek közül a tanulmányunkban a következők vizsgálatára vállalkoztunk:

A megkérdezett tanulók alapvetően környezettudatos szemlélettel gondolkodnak, ami cselekedetükben, magatartásukban is megjelenik. (H5)

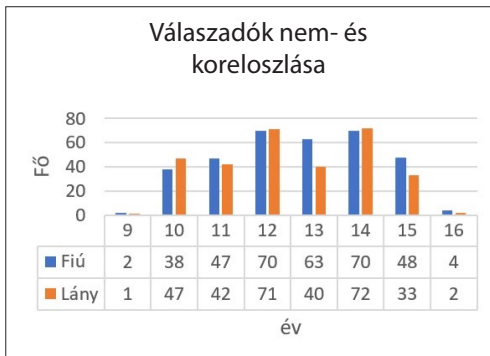
Feltételezzük, hogy a Szigetközben megvalósuló aktív tevékenységek nem jelennek meg az iskolai oktatásban, az iskola által szervezett programokban. (H6)

A diákok Szigetközzel kapcsolatos ismeretei nem széles körűek, mindenképpen bővítésre szorulnak a helyidentitás kialakítása céljából is. (H7)

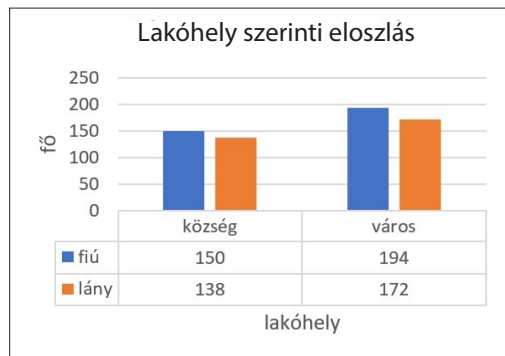
Kutatási eredmények

Tanulói kérdőívek

Kérdőívünket 654 tanuló töltötte ki, a 9–16 éves korosztályból, akiknek kicsivel több mint a felük városban lakik. (1–2. ábra)



1. ábra: A kitöltők neme és kora



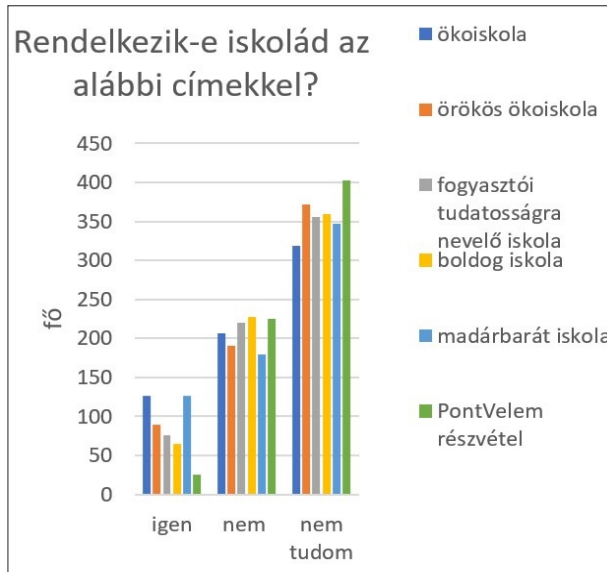
2. ábra: A kitöltők lakóhely szerinti eloszlása

A kérdőív első része olyan kérdéseket tartalmazott, melyek az iskolák külső környezetére, a fenntarthatósággal kapcsolatos sajátosságaira kérdeztek rá, továbbá a gyerekek lehetőségeire, iskolán kívüli programokra.

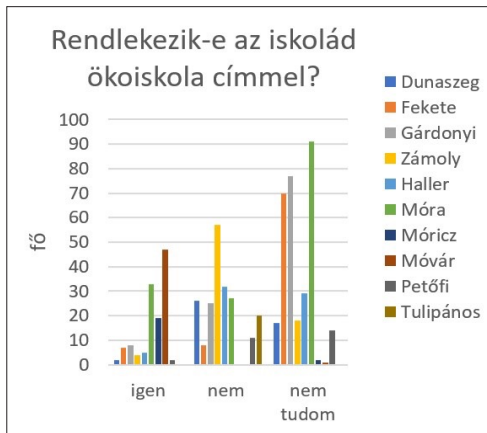
A kérdőív másik nagy szakasza a Szigetközzel kapcsolatos ismereteket, benyomásokat, a tanulók élményeit próbálta feltérképezni. Az ebben a részben lévő kérdések a szigetközi településekhez, mondákhöz, énekekhez, szigetközi kirándulásokhoz kapcsolódtak, továbbá a Szigetközt veszélyeztető környezeti hatásokat kívántuk feltérképezni a gyerekek szemszögéből.

Arra is kíváncsiak voltunk, mit tesznek a gyerekek a környezetük megóvása érdekében, milyen környezeti attitűdökkel rendelkeznek.

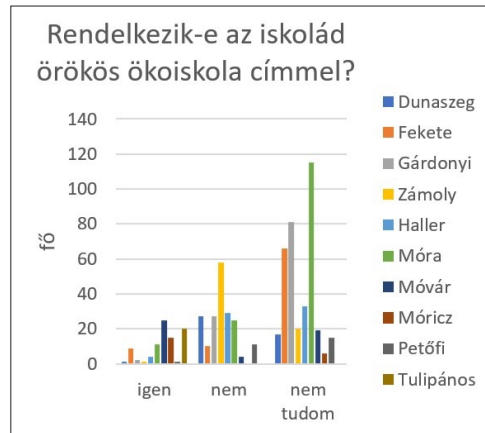
Azokra a kérdésekre, melyek a diákok saját iskolájuk környezettudatossággal, fenntarthatósággal kapcsolatos (pl. ÖKO iskola) címeire, díjaira vonatkozó tudást mérték fel, a kapott válaszok megerősítették, hogy a gyerekek nincsenek tisztában azzal, hogy milyen címeikkel büszkélkedhet az iskolájuk. (3–5. ábra) Sajnálatosan arra lehet ebből következtetni, hogy a pedagógusok vagy nem tudatosítják a diákokban, hogy milyen kiemelkedő sajátosságai vannak az iskolájuknak, vagy a diákok nem foglalkoznak ezzel.



3. ábra: A diákok iskolájuk címeire vonatkozó ismeretei

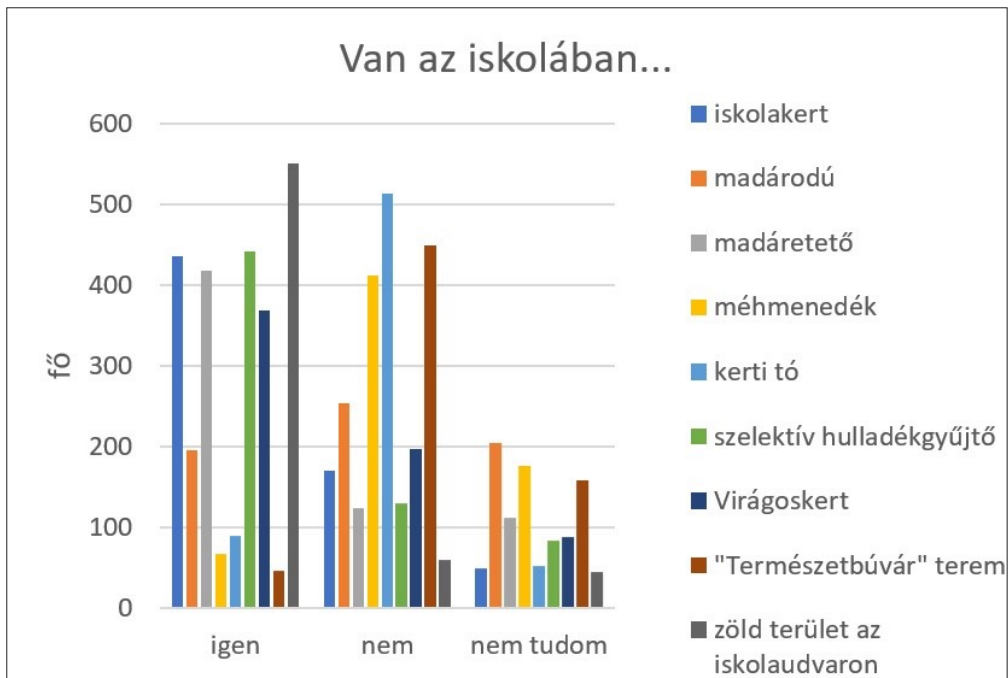


4. ábra: A diákok iskolájuk ökoiskola címeire vonatkozó ismeretei



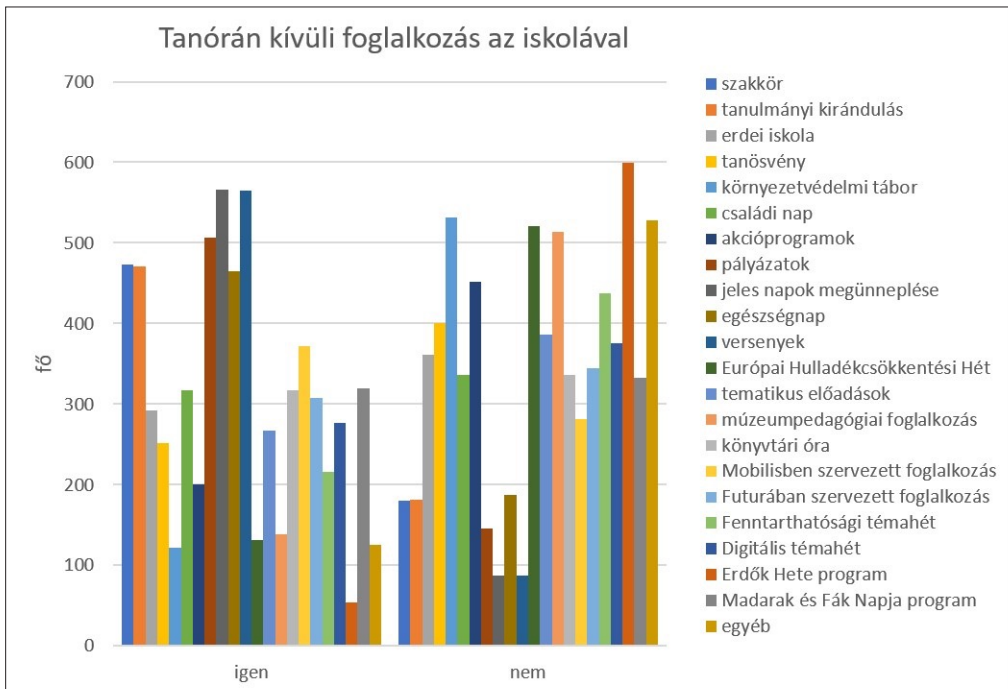
5. ábra: A diákok iskolájuk címeire vonatkozó ismeretei

Az iskoláknak a környezeti nevelést közvetlenül támogató eszközökkel való ellátottságát vizsgáló kérdés eredményeiből (6. ábra) elsőként az olvasható le, hogy a gyerekek jelentős része nem tud arról, hogy iskolájuk rendelkezik-e a felsorolt eszközök valamelyikével. Különösen szembeötlő ez a szám az olyan eszközök esetében, mint például a madáretető, a virágoskert, vagy a méhmenedék, miközben ezek sokkal látványosabb, kézzelfoghatóbb dolgok, mint egy adományozott cím. Ugyanakkor azt is láthatjuk, hogy a felsoroltak közül sok elem valóban nincs az iskolákban. Ilyen például a méhmenedék, kisebb arányban a madáretető, vagy éppen az iskolakert, amelyek kiváló lehetőséget nyújtanának a környezettudatosság erősítését támogató foglalkozások megszervezéséhez, a környezet iránti érzéketlenség leküzdéséhez, a szemléletformáláshoz.



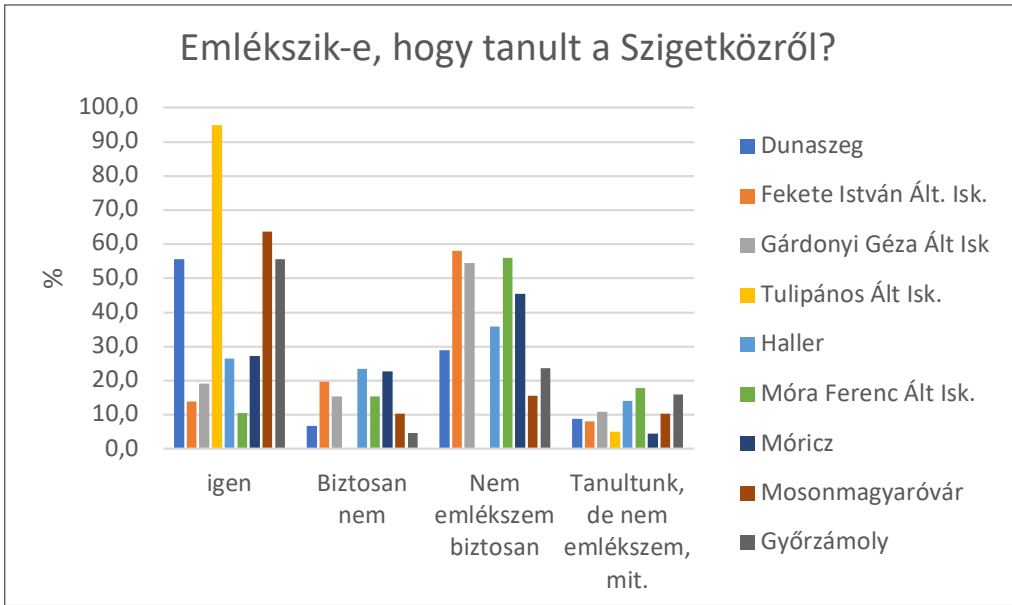
6. ábra: Az iskola környezeti nevelést támogató eszközökkel való felszereltségének ismerete

A tanórán kívüli foglalkozások esetében a válaszok alapján a hagyományosabbnak mondható tevékenységek jelennek meg az iskolákban nagyobb arányban. Ilyenek például a szakkörök, versenyek, a jeles napok megünneplése és a tanulmányi kirándulások. Eközben a környezetvédelmi táborok, az Erdők hete programban, Fenntarthatósági témahéten való részvétel nem igazán népszerű az iskolákban, így nem jelenik meg a diákok környezeti nevelésében. (7. ábra)



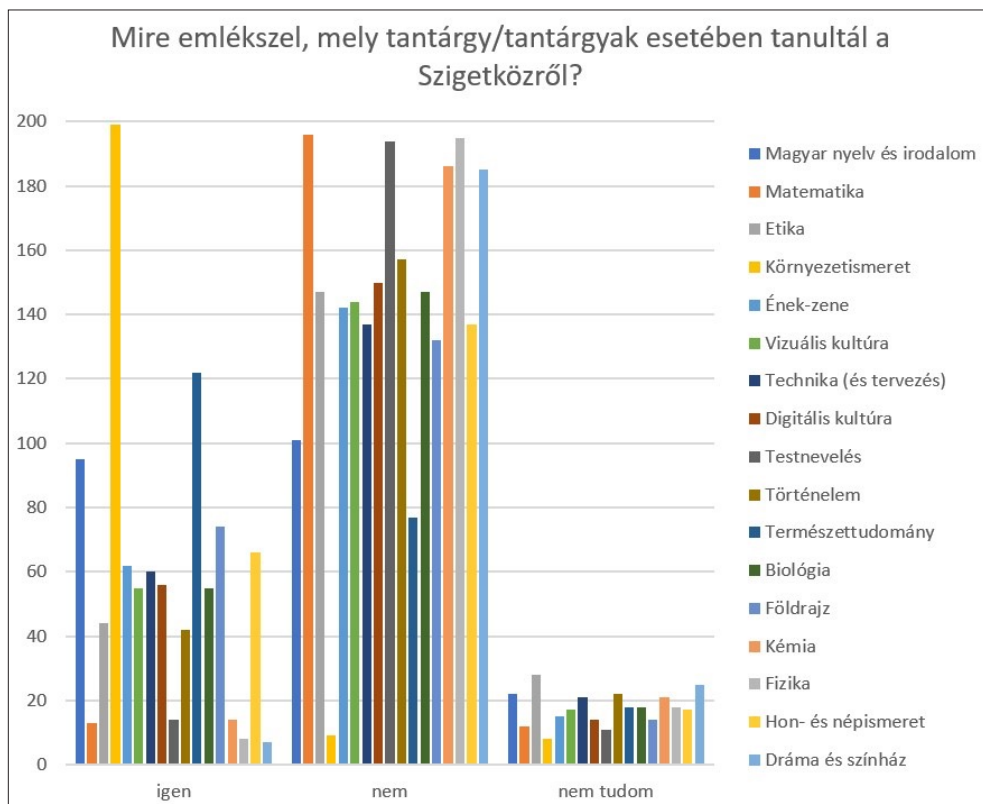
7. ábra: Tanórán kívüli programok

Tudni szeretnénk volna, hogy a szigetközi vagy részben szigetközi települések (Győrnek csak néhány kerülete esik a Szigetközbe) iskoláiban a Szigetközhez köthető oktatási tartalmak milyen mértékben jelennek meg a tanórákon vagy a tanórán kívüli foglalkozásokon. Az eredmények azt mutatják, hogy ilyen tananyagtartalmak sajnos nem kerülnek elő nagy arányban az iskolákban, a Szigetköz közelsége ellenére sem. Kiemelkedően a győri Tulipános Iskolában, és ténylegesen a Szigetközben található iskolákban fordítanak kiemelt figyelmet a tájjal való ismerkedésre, de a többi megkérdezett győri iskolában vagy nem tanulnak a Szigetközről, vagy a gyerekek nem emlékeznek arra, hogy tanultak volna róla, illetve nem volt maradandó az ismeret. (8. ábra)



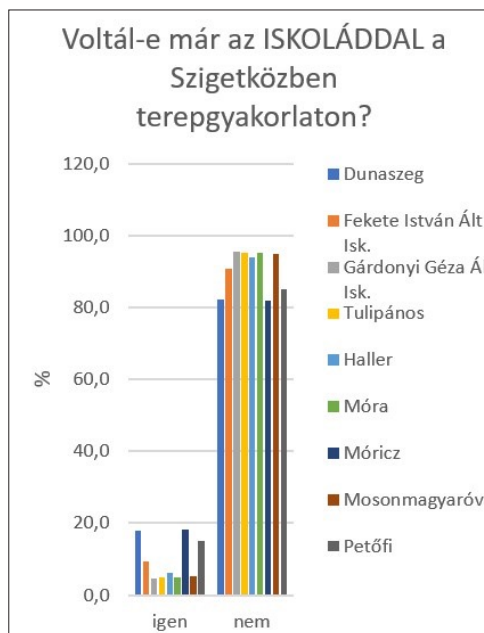
8. ábra: A Szigetközről tanulás emlékei

Érdeklődésünkre tartott számot az, hogy azok az ismeretek, amelyek a Szigetközhöz kapcsolódtak, mely tantárgyak keretében kerültek elő. Az előzetes várakozásoknak megfelelően, akik tanulnak a Szigetközről, főképpen a környezetismeret és természetismeret tárgyakon belül hallanak erről a legnagyobb arányban. Kisebb arányban a hon- és népismeret és az ének-zene tantárgyak keretein belül hallhatnak a gyerekek Szigetköz köthető tartalmakat. Mindezek alapján jól látható a tantárgyak közötti integráció hiánya. (9. ábra)

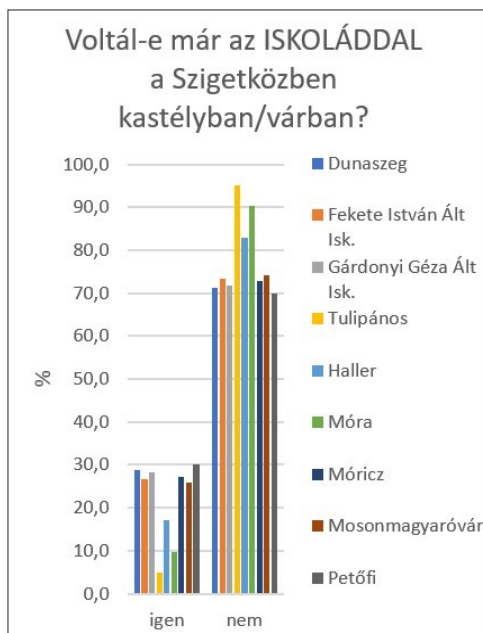


9. ábra: A Szigetközről tanultak megjelenése tantárgyi lebontásban

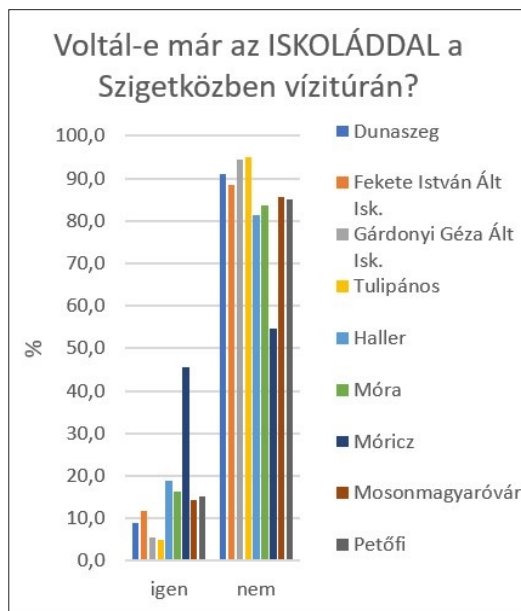
A következő kérdésben arra szerettünk volna választ kapni, hogy a diákok milyen Szigetközben található természetismereti, kultúrtörténeti vagy szabadidős programon vettek részt. Legtöbbször a tanösvény-látogatásra, osztálykirándulásra és kerékpártúrára emlékeznek. Ugyanakkor a kulturális programok, mint például a kastélylátogatás, vagy nem jelennek meg a kínálatban, vagy nem emlékeznek rá a diákok, mert azok nem nyújtottak számukra maradandó élményt. A tudományosabb vízvizsgálat és terepgyakorlat pedig nagyon alacsony mértékben jelenik meg. (10–18. ábra)



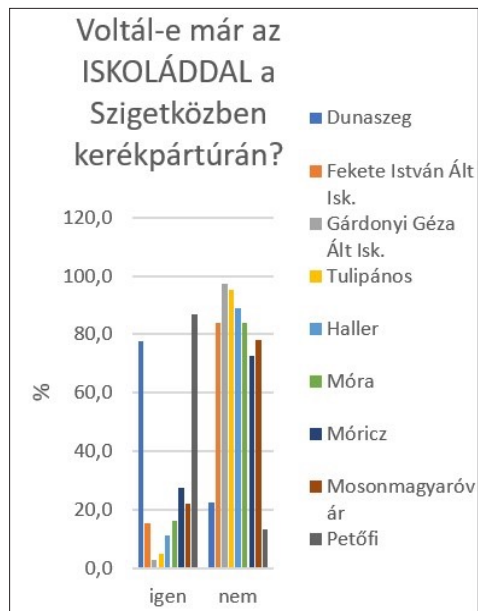
10. ábra: Iskolai részvétel teregyakorlaton



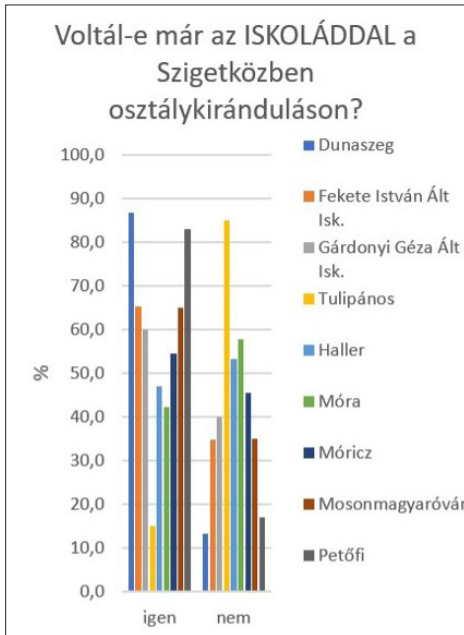
11. ábra: Iskolai részvétel kastélyban/várban



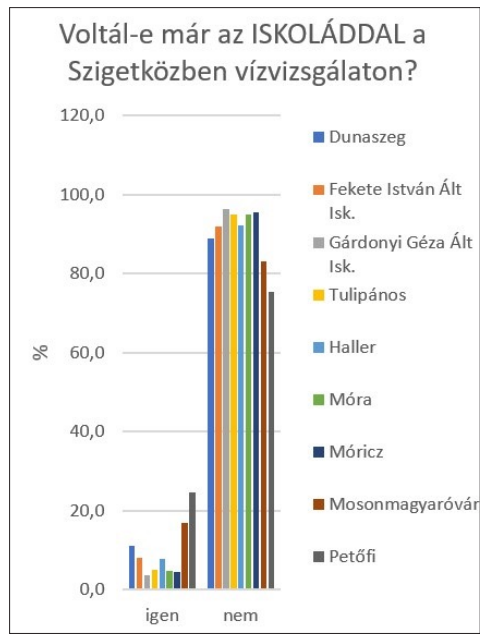
12. ábra: Iskolai részvétel vízitúrán



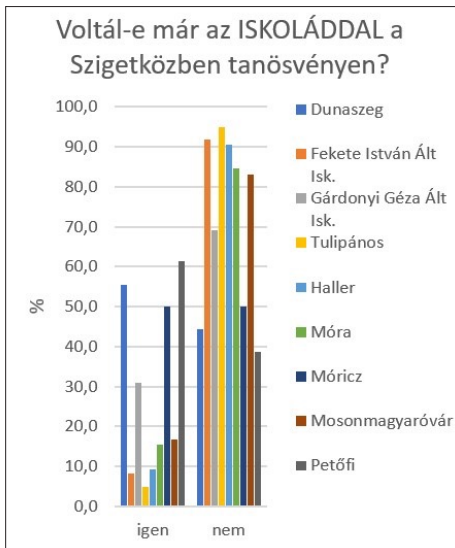
13. ábra: Iskolai részvétel kerékpártúrán



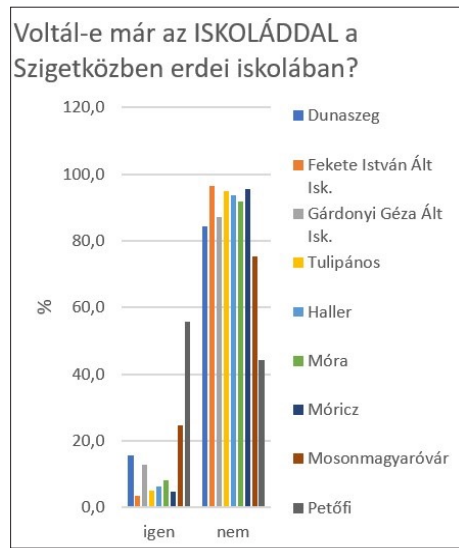
14. ábra: Iskolai részvétel osztálykiránduláson



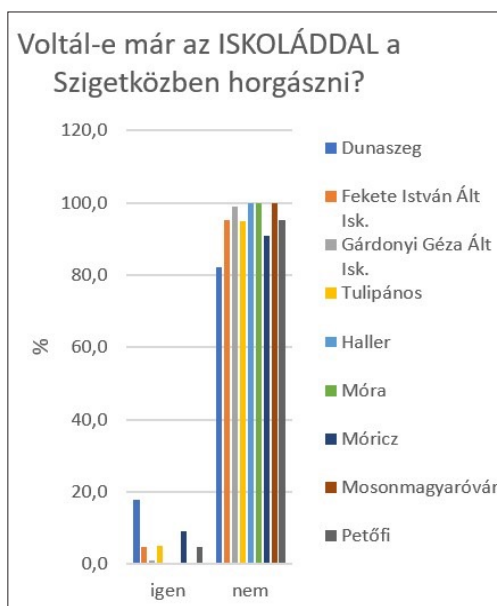
15. ábra: Iskolai részvétel vízvizsgálaton



16. ábra: Iskolai részvétel tanösvényen



17. ábra: Iskolai részvétel erdei iskolában



18. ábra: Iskolai részvétel horgászaton

A fenntarthatósággal, környezetvédelemmel kapcsolatos kérdéseink esetében (19. ábra) az eredmények alapján megállapíthatjuk, hogy a gyerekek az embert a természet fontos részének tekintik és többségük számára az is egyértelmű, hogy a környezetrombolással az emberek saját létüket veszélyeztetik. Éppen ezért, bár fontosak a környezetvédelemmel kapcsolatos stratégiák, illetve a különböző környezetpolitikai intézkedések, de a politikusok és környezetvédelmi szakemberek intézkedései mellett a környezeti problémák leküzdéséért mindannyiunknak tennünk kell. Habár sokkal fontosabb lenne a környezetkárosítás megelőzése, mint a már meglévő problémákkal szembeni küzdelem. Ennek okán fontos, hogy a gyerekek úgy gondolják, hogy élhetünk olyan életet, amellyel nem károsítjuk a környezetünket. A válaszadó diákok azt is világosan látják, hogy a Föld nyersanyagkészlete egy véges rendszer, így nem tud megküzdeni az emberek pazarló életmódjával. Éppen ezért az embernek óvatosnak kell lenni, amikor a természetet a saját igényei szerint akarja átalakítani. Mindezek ellenére a gyerekek számára nem egyértelmű, hogy a környezetünk és az egészségünk között nagyon szoros kapcsolat van, és a környezet károsíthatja az emberi egészséget. Egészséges környezetben egészségesek lehetünk, de a beteg környezet sajnos bennünket is megbetegít.



19. ábra: A diákok viszonyulása a környezeti kérdésekhez

Következtetések

A kérdőív kérdéseire adott válaszok alapján megállapíthatjuk, hogy a diákok alapvetően környezettudatos szemlélettel rendelkeznek, azonban a Szigetközzel kapcsolatos ismereteik nem széles körűek, nem egyértelmű számukra, hogy a környezetünk és az egészségünk között nagyon szoros kapcsolat van, és a környezet károsíthatja az emberi egészséget.

Feltételezésünk, hogy a Szigetközben megvalósuló aktív tevékenységek nem jelennek meg az iskolai oktatásban, az iskola által szervezett programokban, sajnos beigazolódott. Miközben a Szigetközben számos iskolai oktatásba, környezeti nevelésbe illeszkedő programon lehetne részt venni (vízitúra, tanösvények látogatása, vízvizsgálat stb.), a szigetközi, és Szigetközhöz közeli iskolák a diákok válaszai alapján nem vagy csak korlátozottan élnek ezzel a lehetőséggel. Amennyiben ehhez hozzávesszük, hogy az iskolai tananyagban sem jelennek meg (vagy nem elég emlékezetesen) a szigetközi (helyi) tananyagtartalmak, akkor láthatóvá válik, miért nincs igazán helyidentitásuk („szigetköztudatuk”) az itt élő, tanuló gyerekeknek.

Summary

Szigetköz is a landscape between the Danube and its arm, the Moson Danube, the largest island of Hungary. This region is seriously affected by global environmental problems: effects of climate change, freshwater quantity and quality problems, ecosystem degradation. In 2020 a Szigetköz rural development project started at Széchenyi University, Győr, under the name of Insula Magna. The project focuses on a long-term and multi-faceted development concept, that can support the shaping of Szigetköz region into a sustainable and model development region in Europe. The main area of the development is floodplain revitalization, rehabilitation. In connection, the project covers the local adaptation of the United Nations' Sustainable Development Goals for the long-term complex development of the Szigetköz. Our team works on the awareness raising in the Szigetköz project. We are convinced that the most effective way of environmental awareness rising is connected to direct experience, activity-oriented and experimental education, for which the natural, built, societal environments of Szigetköz serve a place. The target group covers age groups from students to adults, focusing on the 6–14 years group. Sustainability education program planning is based on questionnaire research among students of Szigetköz schools, as it is necessary to see how this age group senses and appreciates environmental problems. Proper planning also needs data of the students' knowledge on their natural environment, and their attitudes to sustainability. As the principle of this project is environmental, societal, and economic sustainability, uncovering the start-up stage (knowledge, attitudes) is needed for an efficient development program.

Irodalomjegyzék

- Düll Andrea (2010): *Helyek, tárgyak, viselkedés: Környezetpszichológiai tanulmányok*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- Guti Gábor (2020): Assessment of Long-Term Changes in the Szigetköz Floodplain of the Danube River. In: Bănăduc, D., – Curtean-Bănăduc, A., – Pedrotti, F., – Cianfaglion, K., – Akeroyd, J. (eds) *Human Impact on Danube Watershed Biodiversity in the XXI Century*. Geobotany Studies. Cham. Springer, 215–240.
- Kézai Petra Kinga – Dömötör Mihály – Fekete Dávid (2022): Sustainable and Innovative Cross-Border Regional Development with Focus on Tourism in the Danube Basin – A Case-Study of Szigetköz and Csallóköz (Žitný Ostrov). *Sustainability*, 14(12), 7037.
- Scannell, Leila – Gifford, Robert (2010): *The relations between natural and civic place attachment and pro-environmental behavior*. *Journal of Environmental Psychology* Vol. 30, 289–297.

Szerzők bemutatása:

A Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Pedagógiai, Humán- és Társadalomtudományi Kar egyik kiemelt kutatási területe a fenntarthatóság pedagógiája. A kutatócsoport munkatársai:

- Dr. Lampert Bálint PhD egyetemi adjunktus, Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Pedagógiai, Humán- és Társadalomtudományi Kar; főbb kutatási területe neveléstudomány, erdőpedagógia, környezetpedagógia.
- Csenger Lajosné dr. PhD egyetemi adjunktus, Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Pedagógiai, Humán- és Társadalomtudományi Kar; neveléstudomány, környezet- és egészség tudatos nevelés.
- Kövecsesné dr. Gósi Viktória PhD egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Pedagógiai, Humán- és Társadalomtudományi Kar; neveléstudomány, főbb kutatási területe: környezetpedagógia, erdei iskolai tanulás szervezése, projektpedagógia, kooperatív tanulás, meseterápia.
- Petzné dr. Tóth Szilvia PhD egyetemi adjunktus, Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Pedagógiai, Humán- és Társadalomtudományi Kar; neveléstudomány, matematika módszertan területeken, a fenntarthatósággal kapcsolatos projektekben a digitális eszközhasználat adta lehetőségekkel foglalkozik.
- dr. Halbritter András Albert PhD egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Pedagógiai, Humán- és Társadalomtudományi Kar; biológus, elsősorban az iskolakertek oktatási-nevelési lehetőségeit kutatja.

A kötet szerzői

Csenger Lajosné dr. – Széchenyi István Egyetem – adjunktus

Dr. Halbritter András Albert – Széchenyi István Egyetem – docens

Horváth Mariann – Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK – tanársegéd

Karainé Dr. Gombocz Orsolya – Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK – docens

Dr. hab. Kormos József – Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK – docens

Dr. Kozma Gábor – PPKE Keresztény Pedagógiai és Pszichológiai Kutatócsoport vezető, BTK – főiskolai tanár, dékánhelyettes

Dr. Kövecsesné dr. Gósi Viktória – Széchenyi István Egyetem – főigazgató, docens

Lampert Bálint – Széchenyi István Egyetem – adjunktus

Petzné dr. Tóth Szilvia – Széchenyi István Egyetem – adjunktus, mb. tanszékvezető

Dr. Pongrácz Attila – Széchenyi István Egyetem – tanszékvezető docens, dékán

Rákosi Szabolcs – Széchenyi István Egyetem – tanársegéd

Reider József – Széchenyi István Egyetem – mesteroktató

Dr. Szőke-Milinte Enikő – PPKE BTK – intézetvezető egyetemi docens

Takács Miklós István – Széchenyi István Egyetem – szakértő, óraadó

Dr. Vehrer Adél – Széchenyi István Egyetem – docens

A PPKE Szent II. János Pál Pápa Kutatóközpontjának Keresztény Pedagógiai és Pszichológiai Kutatócsoportja a Magyar Energetikai és Közmű-szabályozási Hivatal támogatásával teljesíthette a „*Környezeti nevelés és fenntarthatóság – energiatudatossági és környezeti nevelési programok megvalósítása a magyar felsőoktatásban*” című projektjét, együttműködve a BTK Vitéz János Tanárképző Központjával, valamint a Pécsi Tudományegyetem és a Széchenyi István Egyetem pedagógusképző karaival.

A Kutatócsoport célja az volt, hogy a környezetnek, a természetnek, a teremtett világ védelmének a dolgában az átfogó ökológia megközelítésében tekintsen bele a nevelés és a képzés feladataiba, és szakmai partnerek meghívásával tárgyalják is azok konkrét programjait.

A Laudato si' kezdetű enciklikában Ferenc pápa arra irányítja a figyelmet, hogy az átfogó kulturális válságnak mély gyökerei vannak, és éppen a szokásokat és viselkedési módokat nem könnyű újra rajzolni, ehhez fel kell ismernünk a mostani környezeti válságnak az emberi gyökereit. A kötet tárgyalja az átfogó ökológiára épülő átfogó nevelés egyes feladatait is.

ISBN 978-963-308-455-7

